

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Büyük Klasikler

KSENOPHON

ANABASİS

"Onbinlerin Dönüşü"

YUNAN KLASİKLERİ

HÜRRİYET YAYINLARI : 88
BÜYÜK KLASİKLER : 12
Yunan Klasikleri : 8

ANABASİS (Onbinlerin Dönüşü)

Yayın hakkı (Copyright) : Hürriyet Yayınları
Birinci baskı : Eylül 1974
Dizgi - baskı : Sıralar Matbaası
Cilt : Hür Ofset Mücellithanesi

KSENOPHON

ANABASIS

"Onbinlerin Dönüşü"

Çeviren :
TANJU GÖKÇÖL

Hürriyet Yayınları, Nuruosmaniye Cad. 3, Cağaloğlu - ISTANBUL

ESERLERİ YAYIMLANACAK

KLASİK YUNAN YAZARLARI

- ★ AİSKHYLOS
- ★ ARİSTOPHANES
- ★ ARİSTOTELES
- ★ ARRIANOS
- ★ EFLATUN
- ★ EPİKTETOS
- ★ EPİKÜROS
- ★ EURİPİDES
- ★ HESİODOS
- ★ HOMEROS
- ★ KSENOPHON
- ★ LUKİANOS
- ★ MENANDROS
- ★ PLUTARKHOS
- ★ SOPHOKLES
- ★ THEOKRİTOS
- ★ THEOPHRASTOS
- ★ THUKYDİDES

ÖNSÖZ

Dört ayrı dalda (Yunan, Latin, İslâm, Doğu) yayımladığımız Büyük Klasikler, dünya uygarlıklarının temel taşları olan kültür eserlerini Türk okuruna iletmek amacını güdüyor. Herhangi bir uygarlığı kavramanın, onun temel değerlerini benimsemenin biricik yolu; bu uygarlığı meydana getiren bilim, felsefe ve edebiyat ürünlerini yakından tanımak, bu kaynaklardan doğrudan doğruya yararlanmaktır. Bundan ötürü, aslında bir bütün meydana getiren dünya uygarlığının içindeki yerimizi daha iyi belirlemek, bu uygarlığa yaratıcı bir şekilde katılmak için temel ve klasik eserlerle kendi dilimiz aracılığıyla ilişki kurmamız zorunludur. Altı yüz yıllık geçmişimizde, son iki yüz yıla gelinceye kadar tam anlamıyla içinde bulunduğumuz İslâm ve Doğu uygarlıklarının temel eserleri'ni dilimize yeterince kazandırdığımız, halk kitlelerine mal ettiğimiz söylenemez. Öte yandan, son iki yüzyıldır yöneldiğimiz Batı uygarlığını da sadece teknik bir uygarlık olarak ele aldığımız ve bundan ötürü çoğunlukla yanılgıya düştüğümüz biliniyor. Ne Tanzimat döneminde, ne de daha sonra Cumhuriyet çağına gelene kadar, Batı kültürünün doğrudan doğruya temeli olan Yunan - Latin düşüncesinin ana ürünleri, yani bilim, felsefe, edebiyat ve sanat eserleri üzerinde gerektiği gibi duruldu. Bu dönemlerde teknik ve pratik bilimlerin dışında, temel ve klasik Batı eserlerinin dilimize kazandırılması için

hemen hiç bir şey yapılmadı. Cumhuriyet çağında bu ihtiyacın duyulmaya başladığını ve tek tek kişilerin sistemli olmayan bazı çalışmalar yaptığını, ayrıca devletin, önce düzenli bir şekilde başlayan, sonra tavsayan ve en sonunda bir yana bırakılan geniş bir çeviri ve aktarma işine giriştiğini görüyoruz.

Hürriyet yayınları, Yunan, Latin, İslâm ve Doğu uygarlıklarının temel bilim, felsefe, edebiyat ve sanat ürünlerini Türk okuruna verirken, gerektiği gibi karşılanmayan bu büyük ihtiyacı gidermek ve gerçek bir kültür hizmeti yapmak bilinci ve amacıyla hareket ediyor. Hürriyet Yayınları'nın Büyük Klasikler dizisinde, Yunan, Latin, İslâm ve Doğu klasik eserlerinden on bir cilt yayımlandı. Şimdi de, Yunan Klasiklerinin yeni kitabı olarak Ksenophon'un Anabasis'ini sunuyoruz. Okurlarımızın, bu güç, külfetli, büyük ve yararlı teşebbüsü ilgiyle karşıladığına ve gerektiği gibi değerlendirdiğine inanıyoruz.

HÜRRİYET YAYINLARI

GİRİŞ

Ksenophon, İ.Ö. 430 yılında, Atina yakınlarında doğdu. Genç yaşta, ünlü filozof Sokrates'in öğrencileri arasına katıldı. İ.Ö. 404 yılında, Peloponez Savaşı sona ermiş, Isparta'ya yeni gelen Atina, çok kötü şartlarla bir barış imzalamak zorunda kalmıştı. Üç yıl sonra, İran kralı Artakserkses'in kardeşi genç Kyros, Ispartalı kuvvetler ve paralı askerler yardımıyla, tahtı zorla ele geçirmek amacını güderek harekete geçti. Ksenophon, Kyros'un düzenlediği bu sefere katıldı (İ.Ö. 401 - 400). **Anabasis'** te, Yunanlı olmayan başka kuvvetlerin yani Yunanlıların deyi miyle «Barbarların» da katıldığı ve Batı Anadolu'daki Sardes' den başlayarak Güney Mezapotamya'daki Kunaksa'ya kadar varan ve burada Krala, yani Artakserkses'e karşı verilen meydan savaşında Kyros'un ölümüyle ama Yunanlıların zaferiyle sonuçlanan; daha sonra Yunan ordusunun yani **Onbinlerin**, tek başına, Anadolu içinden geçip Kuzeydoğuya yürüyerek yeniden Karadeniz kıyılarından anayurtlarına dönerken geçirdikleri akıl almaz serüvenler dile getirilmiştir. Ksenophon'un, Peloponez Savaşının son yıllarında, Atina'nın düşmanı ve Ispartalıların dostu olan Kyros'un hizmetine girmesi, yurttaşları yani Atinalılar tarafından hoş karşılanmamıştı. Seçkin ve zengin bir ailenin çocuğu olan Ksenophon'un bu biçimde davranışının çeşitli nedenleri olduğu ileri sürülmüştü. Bunlar arasında, dostu olan

bir Yunan komutanının, ona, Kyros'un yakınlığını sağlayacağı konusunda söz vermesini; ayrıca Ksenophon'un geziler yapıp yabancı ülkeler görmeye; serüvene, savaşa, heyecana ve kendisini gösterip ün kazanmaya düşkün oluşunu saymak gerekir. Büyük seyyah ve yazar Herodotos'a hayranlık duyan Ksenophon'un, ülkeler gezerken görüp öğrendiklerini, güzel bir eser halinde yazmak amacını güttüğü de söylenebilir. Nitekim, bu seferi, daha sonra anlatmak amacıyla, Ksenophon, gün gün not tutmuştur. Ama başlangıçta, bir çeşit «savaş muhabiri» görevini yerine getiren Ksenophon, Yunan ordusunun komutanları tuzağa düşürülüp öldürülünce, birliklerin başına seçilen beş kişi arasında yer alır ve paralı askerler ordusunun, çeşitli ülkelerden geçerek, tehlikeler ve güçlüklerle karşılaşmasına rağmen, başarıyla geri dönmesine büyük çapta katkıda bulunur. İ.Ö. 399 yılında, Atinalı yurttaşları, Ksenophon'a sürgün cezası verirler; o da, Ispartalıların yanında görevde kalır. Üç yıl sonra, Isparta kralı Agesilas'ın yanında, Anadolu seferine katılır. Daha sonra geri dönerek, Ispartalıların, Güney Yunanistan'da kendisine verdikleri küçük bir malikâneye yerleşir; burada yirmi yıl geçirir; bu süre içinde eserlerinin birçoğunu yazar. Bunlar arasında Sokrates'le ilgili diyaloglar (**Sokrates'in Savunması, Şölen**); Kyros'un hayatını anlatan romanlaştırılmış bir biyografi; teknik eserler (**Ata Binme Sanatı Üzerine**, v.b.); ekonomi, politika ve tarih yazıları ve **Anabasis** yer almaktadır. İ.Ö. 371'de, savaş yüzünden malikânesinden ayrılmak zorunda kalan Ksenophon'un sürgün cezası 364 yılma doğru kaldırılır. Doğduğu yerlere geri dönüp dönmediği bilinmeyen Ksenophon'un, İ.Ö. 355 yılına doğru öldüğü sanılmaktadır.

Ksenophon, derin bir düşünür olmadığı halde, her konuda kafa yormaktan, çeşitli konularda bilgi edinmekten ve edindiği deneylerden sonuç çıkarmaktan hoşlanan; bu konuda ustalık gösteren bir yazardır. Üslûbunun ilgi çekici yanı, ayrıntılara inmesinden, olayları rahat ve akıcı bir biçimde anlatmasından, süslü cümleler kurmadan yalın ve güzel bir anlatıma ulaşabilmesinden ileri gelir. Yazar olarak dikkati çeken öteki özellikleri de; mantığının kuvveti, düşüncelerinin açık seçikliği, yararlı olanın, ahlâk bakımından doğru ve doğru olanın yararlı olduğunu bir ilke olarak ele alması ve çağının dinî inançlarını çocuksu denecek ölçüde kuvvetle benimsemesidir. Ksenophon, bütün bu özellikleriyle, kendisinden sonra gelen yazarlar üzerinde büyük etki göstermiştir.

Ksenophon'un, haklı olarak en başarılı eseri sayılan **Anabasis** ise, yüzyıllardır okunan bir klasik olmak niteliğini korumuştur. Bu eserde, o çağın çeşitli Küçük Asya ülkeleri, halkları ve töreleri konusunda verilen bilgileri, bugün de ilgiyle okuyoruz. Yazar, her şeyden önce, tarih, gezi ve hatırat türlerinin özelliklerini taşıyan, ayrıca askerlik açısından da önemli olan bir eser ortaya koymuştur. Bütün bunlara, Ksenophon'un, olaylardan ve deneylerden çıkardığı sonuçları; yararlı bilgileri ve öğütleri de eklediğini unutmamak gerekir. Ksenophon'un yukarıda belirttiğimiz gibi, Herodotos'un ki ne benzeyen büyük bir tarih ve gezi eseri yazmak isteğinin yanı sıra, okurlarına yararlı öğütler ve bilgiler vermek amacını da güttüğünü açıkça görüyoruz. **Anabasis**'te, Ksenophon'un, bir yazar olduğu kadar, büyük bir komutan olduğu da ortaya çıkıyor. Dinamizm, uyanıklık, gerçekçiliğe dayanan sakıncanlık, kısa zamanda karar verme ve verilen kararı şaşmaz bir biçimde uygulamak ve uygulamak gibi, büyük bir komutanda bulunması gereken özelliklerin Ksenophon'un kişiliğinde bir araya gelmiş olduğu besbelli. Ksenophon, iyi bir komutan olduğu gibi, usta bir siyaset adamıdır da. Kişilere ve topluluklara, barışçıl yollardan nasıl davranılmasının gerektiğini çok iyi bilmekte ve amaçlarına ulaşmak için ince ve etkili bir siyaset gütmektedir.

Bazı araştırmacılar, Ksenophon'un, **Onbinlerin Dönüşü** sırasında oynamış olduğu kötü rol konusunda çıkarılan söylenilere cevap vermek ve Kyros'a katılmış olmasından ötürü yurttaşlarından özür dilemek için **Anabasis**'i yazdığını; bundan ötürü eserin bir çeşit «savunma» niteliği taşıdığını ileri sürmüşlerdir. Ayrıca, **Onbinlerin Dönüşü**'nde önemli roller oynamış olan öteki komutanların başarılarını küçümsemediği ya da bu kişilerden hiç söz etmediği de söylenmiştir. Buna kanıt olarak da, aynı konuyu anlatan başka yazarların eserleri gösterilmiştir. Gerçekten de Sophainetos'un ve Diodoros'un aynı konuyu ele alan yani **Onbinlerin Dönüşü**'nü dile getiren yazılarında, Ksenophon'un oynadığı rol önemsiz olarak gösterilmiştir.

Bu görüşlerin doğru olduğu söylenemez. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Ksenophon, bu sefer sırasında, başka bir başarı elde edemezse, en azından ün kazanacak bir eser ortaya koyabilmek için gün gün not alıyordu. Yaptığı bu uzun yolculuk sırasında gördüğü ülkelerin gerçeklerini ayrıntılı bir biçimde saptaması da bunun açık bir kanıtıdır. Nitekim Ksenophon, öteki eserlerinde de edebiyat alanında başarı göstermek ve okur-

larına yararlı bilgiler vermek amacını gütmüştür. **Anabasis'in**, hatırat türünde yazılmış bütün öteki eserlerin olduğu ölçüde bir «savunma» eseri olduğu söylenebilir ancak. Eserde, şu ya da bu kişinin sefer sırasında oynadığı rol belki belirli bir ölçüde küçültülmüş ya da büyütülmüştür; ama temel bakımından, gerçeklerin değişikliğe uğratıldığı söylenemez.

Anabasis'in, Türk okuru için taşıdığı özel önem ise, Anadolu'da binlerce yıl önce yaşayan uygarlıklar, halklar, töreler konusunda bilgi vermesi; yurdumuzun tarihini tanıtması bakımından eşsiz bir kaynak niteliği taşımasıdır. Okurlarımızın, bu açıdan, **Anabasis**'i ayrı bir ilgiyle ele alacağını sanıyoruz.

ANABASİS (*)

(*) Pierre Chambry'nin Fransızca çevirisi esas alınarak
çevrilmiştir.

BİRİNCİ KİTAP

I

GENÇ KYROS, KARDEŞİ ARTAKSERKSES'İ TAHTTAN İNDİRMEK AMACIYLA, MİLETOS'U TİSSAPHERNES'İN ELİNDEN ALMAK BAHANESİYLE ASKER; ÖZELLİKLE DE PARALI ASKER TOPLUYOR.

1. Dara ile Parysatis'in iki oğulları oldu; bunların büyüğü Artakserkses, küçüğü Kyros'du (1). Dara hastalanıp ömrünün yakında sona ereceğini hissedince, oğullarının yanında olmasını istedi. 2. Büyüğü gelmişti bile; Kyros'u satraplığına atadığı ilden (bu makamın yanı sıra Kastolos (2) ovasında toplanan birliklerin komutasını da ona vermişti) geri çağırdı. Bu yüzden Kyros, dostu sandığı Tissaphernes'le (3) birlikte Dara'nın bulunduğu şehre yöneldi. Ayrıca, Parrhasia'lı (4) Ksennias'ın komuta ettiği Yunan Muhafız Birliğinin üç yüz ağır piyadesini yanında götürüyordu. 3. Dara ölünce, Artakserkses tahta çıktı. Bunun üzerine Tissaphernes, Kyros'a iftira ederek onu Artak-

serkses'e karşı düzen hazırlamakla suçladı. Artakserkses ona inandı ve öldürtmek amacıyla kardeşini tutuklattı; ama annesi bağışlamasını sağlayınca, satraplığına geri gönderdi.

4. Bu hakaret ve tehlikeden ötürü pek çok heyecanlanan Kyros, daha yola çıkar çıkmaz kardeşinin egemenliğinden kesinlikle kurtulmanın, hatta başarabilirse tahtı onun elinden almanın yollarını araştırmağa başladı. Kyros'u hükümrân Kral Artakserkses'ten daha çok seven anneleri Parysatis ondan yanaydı. 5. Ayrıca Kyros, Kralın yanında kendisine gelen herkese öyle davranıyordu ki, bunlar, Kraldan çok ondan hoşnut olarak yanından ayrılıyorlardı. İlindeki Barbarların, kendisine bağlı ve iyi askerler haline gelmelerine büyük özen de gösteriyordu.

6. Yunan birliklerini de Kralı elden geldiğince hazırlıksız yakalamak için büyük bir gizlilik içinde toplamaktaydı. Bu asker toplamaları şöyle yapıyordu: Garnizonu olan tüm şehirlerde, Tissaphernes'in bu şehirleri ele geçirmek istediğini ileri sürerek, Peloponnesos'lular arasından elden geldiğince çok ve savaşkan asker toplamasını her komutana buyurmuştu. Gerçekten, İonia şehirleri eskiden Tissaphernes'indi; Kral vermişti bu şehirleri ona; ama şu sırada, Miletos⁽⁵⁾ dışında tümü Kyros'un safına geçmişti. 7. Miletos'ta ise, Tissaphernes, bu şehir halkının da Kyros'un tarafını tutmağa niyetlendiğini sezince, bir kısmını öldürttü, bir kısmını sürgün etti. Kyros, sürgünlere kapılarını açtı; bir ordu topladı ve sürgünleri yeniden şehre sokmak için Miletos'u karadan ve denizden kuşattı. Bir ordu toplanmasına yeni bir bahane oldu bu. 8. Ayrıca, bu şehirlerin yönetimini Tissaphernes'e bırakacağına, kendisine, yani kardeşine vermesi için Krala ricacılar gönderdi. Bu isteklerini annesi de des-

tekliliyordu. Öyle ki, Kral kendisine karşı hazırlanan oyundan hiç kuşkulandırmıyordu. Kyros'un bu masraflı silâhlanmayı Tissaphernes'e karşı savaşmak için yaptığını sanıyordu ve ikisinin savaşa tutuşmasından tedirginlik duymadı. Çünkü Kyros, Tissaphernes'ten aldığı şehirlerin vergilerini ona gönderiyordu.

9. Kyros için başka bir ordu da, Abydos'un (6) karşısında, Khersonesos'ta toplanmaktaydı. Bu ordu şöyle toplanıyordu: Lakedamonia'lı Klearkhos (7), yurdundan sürgün edilmişti. Kyros onunla görüştü, kendisini beğendi ve ona on bin darikos (8) verdi. Klearkhos, altınları alıp bir ordu toplamakta kullandı; sonra, Khersonesos'u üs olarak kullanıp Hellespontos'un ötesinde yaşayan Thrak'larla savaştı. Böylece Yunanlıların yardımına koşmuş olduğu için, Hellespontos şehirleri, onun birliklerine seve seve erzak yardımı yapmaktaydılar. Kyros'a hizmet etmesi için gizlice el altından tutulan ikinci ordu buydu.

10. Thessalia'lı Aristippos, (9) Kyros'un konuklarından. Yurdunda rakip hizip tarafından sıkıştırılınca, Kyros'un yanına gidip, ondan hasımlarını yenmesini sağlayacak iki bin paralı asker için üç aylık para istedi. Kyros ona dört bin askerin altı aylık ücretini karşılayacak kadar para verdi ve kendisine danışmadan rakipleriyle uyuşmamasını rica etti. Bu da gizlice onun için el altında tutulan bir orduydü.

11. Kyros ayrıca kendisine ait topraklarda kargasalık çıkardıklarını söylediği Pisidia'lılar üzerine yürümek istediği için konuğu olan Boiotia'lı Proksenos'a elden geldiğince çok asker toplayıp yanına gelmesini rica etti.

Gene, Miletos'tan sürgün edilenlerin yardımıyla Tissaphernes ile savaşmak istediğini söyleyerek konuğu olan Stymphalos'lu Sophainetos (10) ile Akhaia'lı

Sokrates'in de, elden geldiğince çok askerle gelmelerini istedi. Buyrukları yerine getirildi.

II

KYROS, BİRLİKLERİNİ SARDES'TE TOPLARKEN, TISSAPHERNES KRALLA HABER VERMEĞE KOŞUYOR. KİLİKİA KRALİÇESİ EPYAKSA, KYROS'U KARŞILAMAĞA ÇIKIP, ONA ASKERLERİNİN ÜCRETİNİ ÖDEMESİ İÇİN PARA VERİYOR. KYROS, KİLİKİA KAPILARINI AŞIP TARSOS'A VARİYOR VE ORADA KRALLA GÖRÜŞÜYOR.

1. Kyros ülkenin içine doğru yürüme zamanının geldiğine inanınca, toprakları üstündeki Pisidia'lıları (11) kesinlikle kovmak istediğini bahane ederek, sözde onlara karşı Yunanlı ve Barbar birliklerini topladı. Sonra Klearkhos'a, tüm güçleriyle kendisine katılması, Aristippos'a da düşmanlarıyla barış yapıp elindeki tüm birlikleri kendisine göndermesi buyruğunu yolladı. Aynı zamanda, kendi adına şehirlerdeki garnizonların paralı askerlerine komuta eden Arkadia'lı Ksenias'a, hisarların korunması için gerekli olanlar dışında tüm askerlerini getirmesini buyurdu. 2. Miletos'u kuşatmakta olan birlikleri de geri çağırdı; sürgünlere, seferine katılmaları için çağrıda bulunarak, girişiminde başarıya ulaşırsa onları yurtlarına kavuşturacağını vaat etti. Sürgünler ona güvendikleri için seve seve kabul ettiler, silâhlarını alıp Sardes'te (12) ona katıldılar.

3. Şehirlerden asker toplama işini bitiren Ksennias, Sardes'e dört bine yakın ağır piyadeyle geldi. Proksenos, beş yüz kadar ağır piyade ve beş yüz hafif piyadeyle, Stymphalos'lu Sophainetos bin kadar ağır piyadeyle, Akhaia'lı Sokrates beş yüz kadar ağır piya-

deyle, Megara'lı Pasion da üç yüz ağır ve üç yüz hafif piyadeyle geldiler. Pasion, Sokrates ile birlikte Miletos'u kuşatanlardandı. Sardes'te Kyros'a katılanlar bunlardı.

4. Bu sırada, hazırlıkları gözlemiş olan Tissaphernes, bunların, Pisidia'lılara karşı bir sefer için gereğinden fazla olduklarını düşündü ve beş yüz atlıyla çarçabuk Kralın yanına gitti. 5. Ve Kyros'un silâhlendiğini haber alan Kral savunma durumuna geçti.

Kyros, Sardes'ten, saydığım birliklerle yola çıktı. Lydia içinde üç gün yürüyüşle, yirmi fersenk ⁽¹³⁾ yol alıp Meandros'un kıyısına vardı. Bu ırmağın genişliği iki yüz kademdi (ayaktı); üstünde, yedi teknedен oluşan bir köprü vardı. 6. Kyros, bu köprüyü aşp Phrygia içinde bir günlük yürüyüşle sekiz fersenklik yol aldıktan sonra kalabalık, büyük ve zengin bir şehir olan Kolossai'ye ulaştı. Orda yedi gün kaldı. Thessalia'lı Menon, ⁽¹⁴⁾ Doloplar'dan, ⁽¹⁵⁾ Aineia'lılardan ve Olyntos'lılardan oluşan beş yüz hafif ve bin ağır piyade ile gelip ona katıldı.

7. Kyros ordan ayrıldıktan sonra üç günlük yürüyüşle, yirmi fersenk aşp, Phrygia'da kalabalık, büyük ve zengin bir şehir olan Kelainai'ye ulaştı. Orada, bir sarayı ve atlarına talim yaptırmak ve bedenini çalıştırmak istediği zaman atla avladığı vahşî hayvanlarla dolu büyük bir parkı vardı. Sarayın bulunduğu yerden doğan Meandros, parkı ortasından aştıktan sonra şehirden geçer. 8. Büyük Kralın, Kelainai'de, Marsyas ırmağının kaynağında hisarın eteğinde bir şatosu vardır. Marsyas da şehri aştıktan sonra, Meandros'a kavuşur; genişliği yirmi beş ayaktır. Söylendiğine göre Apollon kendisiyle boy ölçüşmek isteyen Marsyas'ı burda yenip diri diri derisini yüzerek, deriyi kaynağın

13. Ordan, iki günlük yürüyüşle on fersenk aşım Thymbrion şehrine ulaştı. Orda, yol kenarında Midas pınarı denen bir kaynak vardı. Söylentiye göre Phrygia kralı Midas, kaynağın sularına şarap karıştırarak Satir'i burada yakalamıştır. 14. Sonra iki günlük yürüyüşle, on iki fersenk ilerleyerek Tyriaion şehrine ulaştı. Orda üç gün kaldı. Kilikia kraliçesinin, Kyros'tan, kendisine ordusunu göstermesini rica ettiğİ söylenir. Kyros razı olup, Barbar ve Yunanlı birliklerine ova-da bir geçit töreni yaptırdı. 15. Yunanlılara, savaş düzeninde toplanmalarını, generallere de birliklerini sıralamalarını buyurdu. Askerler derinlemesine dört sıra halinde dizildiler. Menon askerleriyle sağ kanatta, Klearkhos kendi adamlarıyla sol kanatta, öbür generaller de merkezde yer almışlardı. 16. Kyros önce süvari ve piyade bölükleri halinde geçen Barbarları denetledi; sonra savaş arabasına binip, binek arabasındaki Kilikia kraliçesiyle birlikte, Yunanlıların safları önünden geçti. Tüm Yunanlılar, tunç miğferler, erguvan rengi uzun gömlekler giymişlerdi; bacaklarında baldır zırhları, ellerinde çıplak kalkanlar vardı. 17. Kyros, safları bir uçtan öbür uca geçtikten sonra arabasını birliklerin merkezi önünde durdurdu ve tercümanı Pigres'i Yunan generallerine göndererek tüm birliklerin, mızraklarını doğrultarak ilerlemesini buyurdu. Generaller buyruğİ askerlere aktardılar ve borular çalınca askerler mızraklarını öne uzatarak yürüdüler. Sonra hızlanıp çığlıklar atarak kendiliklerinden çadırlara doğru koşmağİ başladılar. Barbarlar büyük bir korkuya kapıldılar. 18. Kilikia kraliçesi, arabasıyla kaçtı ve pazarcılar yiyecekleri ortada bırakarak tabanları yağladılar (21). Yunanlılar kahkahalar atarak çadırlarına vardılar. Kilikia kraliçesiye ordunun göz kamaştırıcı görünüşüne ve düzenliliğİne hayran oldu;

13. Ordan, iki günlük yürüyüşle on fersenk aşır Thymbrion şehrine ulaştı. Orda, yol kenarında Midas pınarı denen bir kaynak vardı. Söylentiye göre Phrygia kralı Midas, kaynağın sularına şarap karıştırarak Satir'i burada yakalamıştır. 14. Sonra iki günlük yürüyüşle, on iki fersenk ilerleyerek Tyriaion şehrine ulaştı. Orda üç gün kaldı. Kilikia kraliçesinin, Kyros'tan, kendisine ordusunu göstermesini rica ettiği söylenir. Kyros razı olup, Barbar ve Yunanlı birliklerine ova-da bir geçit töreni yaptırdı. 15. Yunanlılara, savaş düzeninde toplanmalarını, generallere de birliklerini sıralamalarını buyurdu. Askerler derinlemesine dört sıra halinde dizildiler. Menon askerleriyle sağ kanatta, Klearkhos kendi adamlarıyla sol kanatta, öbür generaller de merkezde yer almışlardı. 16. Kyros önce süvari ve piyade bölükleri halinde geçen Barbarları denetledi; sonra savaş arabasına binip, binek arabasındaki Kilikia kraliçesiyle birlikte, Yunanlıların safları önünden geçti. Tüm Yunanlılar, tunç miğferler, erguvan rengi uzun gömlekler giymişlerdi; bacaklarında baldır zırhları, ellerinde çıplak kalkanlar vardı. 17. Kyros, safları bir uçtan öbür uca geçtikten sonra arabasını birliklerin merkezi önünde durdurdu ve tercümanı Pigres'i Yunan generallerine göndererek tüm birliklerin, mızraklarını doğrultarak ilerlemesini buyurdu. Generaller buyruğu askerlere aktardılar ve borular çalınca askerler mızraklarını öne uzatarak yürüdüler. Sonra hızlanıp çığlıklar atarak kendiliklerinden çadırlara doğru koşmağa başladılar. Barbarlar büyük bir korkuya kapıldılar. 18. Kilikia kraliçesi, arabasıyla kaçtı ve pazarcılar yiyecekleri ortada bırakarak tabanları yağladılar ⁽²¹⁾. Yunanlılar kahkahalar atarak çadırlarına vardılar. Kilikia kraliçesiye ordunun göz kamaştırıcı görünüşüne ve düzenliliğine hayran oldu;

Kyros da, Yunanlıların Barbarların yüreğine korku sal-
dığını görünce çok hoşlandı.

19. Sonra Kyros, üç günlük yürüyüşle, yirmi fersenk yol alıp, Phrygia'nın son şehri olan İkonion'a (22) vardı. Orda üç gün kaldı. Sonra Lykaonia (23) içinde, beş gün otuz fersenk ilerledi. Burası düşman bir ülke olduğundan, Yunanlıların yağma yapmasına izin verdi. 20. Ordan Kilikia kraliçesini, yanına Menon'u ve Menon'un askerlerini katarak en kısa yoldan ülkesine gönderdi. Kendisi ise, ordunun geri kalan kısmıyla Kappadokia'da dört günde yirmi beş fersenk aşip büyük ve zengin bir şehir olan Dana'ya ulaştı. Orda üç gün kalındı. Bu süre içinde, Kyros, Kralın, erguvan rengi elbise giyme hakkı tanınmış nedimi Pers Megapherne'yi ve ihanetle suçladığı aşiret reisi bir subayı öldürttü.

21. Sonra Kilikia'ya girmeye uğraşıldı. Kilikia'ya, ancak bir arabanın geçebileceği, çok sarp ve biraz direnmeyle karşılaşılacak bir ordunun aşması imkânsız bir yoldan giriliyordu (24). Ayrıca Syennesis'in, tepelerde, geçidi tuttuğu söylenmekteydi. Bu yüzden Kyros bir gün ovada kaldı. Ertesi gün gelen bir haberci, Syennesis'in, Menon komutasındaki ordunun dağları aşarak Kilikia'ya ulaştığını ve Lakedamonialılarla Kyros'a ait üç sıra kürekli kadırgaların Tamos'un (25) komutası altında İonia'dan yola çıkıp, Kilikia'ya saldırmak için kıyıyı dolaşmakta olduğunu haber alınca, tepeleri boşalttığını haber verdi. 22. Her ne olursa olsun, Kyros direnmeyle karşılaşmadan dağlara tırmanıp, Kilikialıların geçiti tuttukları sırada kaldıkları çadırları gördü. Ordan, ucsuz bucaksız, görkemli, suyu bol; her çeşit ağaç ve bağlarla örtülü, susam, hintdarısı, darı, has buğday, arpa bakımından bereketli bir ovaya indi. Ova her yönden yüksek sıradağlarla çevriliydi;

dağlar, iki ucu denize ulaşan kesintisiz bir sur oluşturunuyordu. 23. Dağlardan inen Kyros bu ovada ilerledi. Dört günde, yirmi beş fersenk aşarak Kilikia'da Tarsos'a ⁽²⁶⁾ ulaştı. Kilikia kralı Syennesis'in sarayı bu zengin ve büyük şehirdeydi. 24. Şehri iki yüz ayak genişliğinde olan Kydnos ırmağı ortasından ikiye böler. Halk şehri boşaltıp Syennesis'le dağlardaki bir kaleye sığınmıştı. Yalnız tacirlerle, kıyılarda Soloi ve İssos'ta ⁽²⁷⁾ oturanlar kalmıştı.

25. Syennesis'in karısı Epyaksa, Tarsos'a Kyros'tan beş gün önce varmıştı; ama Menon ovaya geçit veren dağları aşarken birliklerinden, iki bölüğü kaybetmişti. Bazıları, bu bölüklerin yağmaya dalıp Kilikia'lılar tarafından darmadağın edildiğini; bazıları da, geride kalıp ordunun büyük kısmına yetişemediklerinden ve yolları da bilmediklerinden kaybolup öldüklerini söylüyorlardı; bu iki bölük yüz ağır piyadeden oluşuyordu. 26. Menon'un askerleri, arkadaşlarını kaybettiklerinden dolayı Tarsos'a öfke içinde varıp şehri baştan aşağı (sarayı bile) yağmaladılar. Kyros, şehre girince Syennesis'i çağırttı. Syennesis, kendisinden daha güçlü birinin yanına hiç bir zaman gitmemiş olduğu cevabını gönderdi ve Kyros'un yanına gelmeğe ancak karısı tarafından ikna edildikten ve rehineler kendisine gönderildikten sonra razı oldu. 27. Buluşup konuşmalarından sonra, Kyros'a ordusu için önemli ölçüde para verdi; Kyros da, ona saray halkının onur belirtisi saydığı armağanlar; altın gemli bir at, altın bir kolye, bilezikler, altın kabızalı bir pala, bir Pers giyeceği ⁽²⁸⁾ sundu. Ayrıca, ülkesinin artık yağmalanmayacağını ve ele geçirilen esirlerinin nerede bulunurlarsa geri verileceğini vaat etti.

III

KRALLA SAVAŞMAĞA GÖTÜRÜLDÜKLERİNDEN KUŞKULANAN YUNANLILAR İLERLEMİYİ KABUL ETMİYORLAR. KLEARKHOS'UN BİRİNCİ SÖYLEVİ. KLEARKHOS'UN İKİNCİ SÖYLEVİ. ASKERLERİN ARALARINDA GÖRÜŞMELERİ. KYROS, ABROKOMAS'IN ÜSTÜNE YÜRÜR GİBİ YAPIP ÜCRETLERİ YARI YARIYA ARTIRIYOR.

1. Kyros'la ordusu, askerler daha ileri gitmeyi kabul etmedikleri için, Tarsos'ta yirmi gün kaldı; gerçekten de, askerler Kralla savaşmağa götürüldüklerinden kuşkulanmağa başlamışlardı ve orduya bu iş için katılmadıklarını söylüyorlardı. Önce Klearkhos askerlerini zorla yürütmek istedi; ama her deneyişinde onu ve yük hayvanlarını taşıyorlardı. 2. Az kalsın taşlanarak can verecekti; sonra, zor kullanarak hiç bir başarıya ulaşamayacağını anlayınca, askerlerini toplandıya çağırdı. Önce, uzun süre kıpırdamadan ayakta durup göz yaşı döktü; askerler şaşkın bir halde ses çıkarmadan ona bakıyorlardı. Sonra, aşağı yukarı şöyle konuştu:

3. «Askerler, olup bitenlerin beni üzmesine şaşmayın. Kyros beni konuk olarak kabul etti. Vatanımdan sürgün edildiğimde, bana değer verdiğini birçok kez gösterdi ve on bin darikos verdi. Bu parayı aldım, ama özel işlerimde kullanmak için bir köşeye ayıracağıma, ya da zevkim için harcayacağıma sizler için harcadım. 4. Önce, Thrak'larla savaştım ve sizin yardımınızla, Yunanistan'ın iyiliği için onları, Yunanlı kolonların elinden almak istedikleri Khersonesos'tan kovarak cezalandırdım. Sonra Kyros beni çağırınca, ihtiyacı varsa ona yardım etmek ve yaptığı iyilikleri ödemek için sizleri de yanımda getirdim. 5. Ama, beni izlemek istemediğinize göre, ya Kyros'un dostu kalmak için size

ihânet etmem ya da sizinle kalmak için ona nankörce davranmam gerek. Doğru mu davranacağım, bilmiyorum; bildiğim, sizleri seçtiğim ve başıma ne gelirse gelsin katlanmağa hazır olduğumdur. Hayır! Hiç kimse, Yunanlıları Barbarlar arasına götürüp de Yunanlılara ihânet ettiğimi ve Barbarların dostluğunu tercih ettiğimi söyleyemeyecek. 6. Ve buyruklarımı dinlemediğinize göre, ben sizleri izleyerek sonuçlarına da katlanacağım. Gerçekten de, sizleri vatanım, dostlarım, müttefiklerim saymaktayım; sizin yanınızda nerde olursam olayım saygı göreceğime eminim. Sizden ayrılırsam, ne bir dosta yardım edebileceğimi, ne de düşmanı püskürtebileceğimi bilmekteyim. Bu yüzden şunu iyice kafanıza koyun ki, nereye giderseniz ben de geleceğim.» 7. Klearkhos böyle konuştu. Askerler, onun askerleri ve öbürküler, söylevini dinledikten sonra, Krala karşı yürümeme kararını alkışladılar ve Ksennias ile Pasion'un kolordularından iki bini aşkın ağır piyade, silâh ve ağırlıklarını alıp Klearkhos'un çevresinde toplandılar. 8. Bu ayaklanmayı haber alan Kyros, şaşkın ve üzgün bir halde, Klearkhos'u çağırttı. Klearkhos bu çağrıya uymadı, ama ona askerlerden gizli bir haberci göndererek, içinin rahat olmasını, işlerin düzeleceğini bildirdi. Aynı zamanda da gelmeyeceğini; ama onun kendisini tekrar çağırtmasını rica ediyordu.

9. Sonra askerlerini ayrıca hem kendisine katılanları hem de kendisini dinlemek isteyen herkesi, toplandıya çağırıp, şu söylevi verdi: «Askerler! Kyros'un biz onun için ne düşünüyorsak, bizim için aynı şeyi düşündüğü apaçık ortada; artık onu izlemediğimize göre onun askerleri değiliz, o da bize artık para ödemiyor. 10. Ama ona zararımız dokunduğuna inandığımı biliyorum; bu yüzden beni yanına çağırdığı halde gitmek

istemiyorum. Yanına gitmeme en çok engel olan şey, önce güvenini kesinlikle boşa çıkardığımı düşündükçe duyduğum utanç, sonra da beni tutuklatmasından ve suçlu olduğumu sandığı kusurlardan dolayı cezalandırmasından korkmamdır. 11. Bu yüzden sanırım uyumanın ve gevşemenin değil, bu koşullar altında ne yapmamız gerektiği üzerine görüşmenin sırası. Burda kalacağımız süre için, elden geldiğince, güvenlik içinde bulunmanın çarelerini araştırmamız, yola çıkmağa karar vereceğimiz andan sonra da, elden geldiğince az tehlike göze alarak geri çekilmenin ve yiyecek bulmanın çaresine bakmamız gerek; çünkü, yiyecek olmazsa ne komutanın elinden bir şey gelir, ne de askerlerin. 12. Kyros ise, sevdikleri için değerli bir dost, ama kin duydukları için korkunç bir düşmandır. Ayrıca piyade, süvari, gemi olarak elindeki kuvvetleri hepimiz görüyoruz ve biliyoruz. Şimdi ne yapmak gerektiğini herkesin söylemesi gereken zamandır. Ordugâhının bizimkinden pek uzak olmadığını da sanıyorum.» Böyle konuştuktan sonra sustu.

13. Bunun üzerine askerlerden bir kısmı, kendi istekleriyle düşündüklerini söylemek için, bir kısmı da Klearkhos'un kışkırtmasıyla, Kyros'un izni olmadan kalkmanın da gitmenin de güçlüklerini göstermek için ayağa kalktı. 14. İçlerinden biri, elden geldiğince çabuk Yunanistan'a dönmek ister gibi davranarak, Klearkhos onları geri götürmek istemiyorsa vakit geçirmeden başka generaller seçmeyi, sonra yiyecek satın almayı (oysa pazaryeri Barbarların ordugâhındaydı), daha sonra Kyros'un yanına gidip deniz yoluyla dönmek için ondan gemiler istemeyi; kabul etmezse onları dost ülkelerden geçirecek bir kılavuz istemeyi; kılavuz vermeyi de kabul etmezse hemen savaş düzenine geçip; Kyros, ya da «pek çok tutsak ve ganimet aldı-

ğımız Kilikia'lılar daha önce davranmadan,» dağları ele geçirmek için bir öncü müfreze gönderilmesini önerdi. Bu adamın söyledikleri bunlardı.

15. Ondan sonra söz alan Klearkhos, şunları söylemekle yetindi: «İçinizden kimse bana komutayı almamı önermesin. Kabul etmeme engel olan pek çok neden var. Ama seçeceğiniz insan kim olursa olsun onun buyruklarım yerine getireceğim ve size komutan olduğum kadar disipline uymayı da bildiğimi göstereceğim.»

16. Ondan sonra bir başkası kalktı. Kyros da, sanki birlikleriyle yurda dönüyormuş gibi ondan gemi istemeyi öğütleyen adamın ne kadar basit düşünceli olduğunu ortaya koydu. «İşini bozduğumuz» dediği insandan kılavuz istemenin saflığını da gösterdi. «Kyros'un bize vereceği kılavuza güveneceksek, ondan tepeleri ele geçirip bizim için elde tutmasını da isteyelim bari,» dedi. 17. «Bana gelince, üç sıra kürekli kadirgalarıyla bizi batırmasından korktuğum için, onun vereceği gemilere binmeğe çekinirim. Bizi, kaçıp kurtulamayacağımız bir yere götürmesi korkusuyla, vereceği bir kılavuzu izlemekten de çekinirim. Kyros'un izni olmadan yola çıkarken, onun haberi olmadan gitmek isterim; ama imkânsız bu. 18. Size önerilenlerin tümü, inanın boş gevezelikten başka bir şey değil.

Bence yapılması gereken şey, bu görevi üstlenebilecek kimselerin Klearkhos'la birlikte Kyros'a gidip bizi ne gibi bir işte kullanmayı tasarladığını sorması. Eğer söz konusu şey, daha önce de Yunanlı birlikler kullandığı seferin eşi bir seferse, biz de izleyelim onu ve bizden önce onu yukarı ülkede izleyenlerden daha az yürekli davranmayalım; 19. Ama söz konusu iş bize öncekinden daha önemli, daha güç, daha tehlikeli gelirse, ya bizi kendisiyle gitmeğe razı etmesi ya da

bizi dostça geri göndermesi için bizim onu razı etmemiz gerekir; o zaman, eğer onu izlersek dostça ve sadık taraftarlar olarak izleriz; tersine, geri dönmek için yola çıkarsak güvenlik içinde çıkarız. Bu önerilere vereceği cevabı buraya getirsinler bize. Cevabı öğrenince ona göre tartışırız.» 20. Bu öneri kabul edildi; seçilen temsilciler Klearkhos'la birlikte Kyros'a gidip ordunun kararlaştırdığı soruları sordular. Kyros, cevap olarak düşmanı Abrokomas'ın (29), Fırat kıyısında, yayan on iki günlük yolda olduğunu haber aldığım onun üstüne yürümek istediğini; niyetinin onu orda bulursa cezalandırmak olduğunu söyledi; «ama, kaçmışsa orada tartışırız,» dedi. 21. Bu sözleri dinleyen temsilciler gidip askerlere anlattılar. Askerler, Kyros'un onları Kralın üstüne yürüttüğünden iyice kuşkulamıyorlardı; bununla birlikte onu izlemeğe karar verdiler. Ama, ücretlerinin artırılmasını istediler. Kyros, tümüne önceden aldıklarının yarısı kadar bir ek ücret ödemeğe ve her askere günde bir darikos yerine bir buçuk darikos vermeğe söz verdi. Onları Kralın üstüne mi yürütüyordu? Kimse o sırada bile bu konuda hiç değilse açıkça tek söz edildiğini duymadı.

— IV —

ISSOS'A VARILIYOR; KYROS'UN DONANMASI VE YEDİ YÜZ AĞIR PİYADEYLE KHİRISOPHOS ORDA BULUNUYOR. KİLİKİA VE SURİYE KAPILARI AŞILIYOR. KSENNİAS İLE PASİON ORDUDAN AYRILIYORLAR. KYROS, FIRAT KIYISINDA THAPSAKOS'DA, KRALIN ÜSTÜNE YÜRÜDÜĞÜNÜ AÇIKLIYOR. MENON IRMAĞI GEÇİYOR VE TÜM ORDU ONU İZLİYOR. ARAKSES IRMAĞI KIYISINA VARILIYOR.

1. Kyros ordan, iki günlük yürüyüşle on fersenk aşmış, üç yüz ayak genişliğinde olan Psaros ırmağına ulaştı; sonra altı yüz ayak genişliğinde olan, Pyra-

mos ırmağına vardı. Ordan iki günlük yürüyüşle on beş fersenk yol alıp Issos'a ulaştı. Kilikia'nın son şehri olan ve deniz kıyısında yer alan Issos, büyük ve zengin bir şehirdir. 2. Orda, üç gün kaldı. Peloponnesos'tan Lakedamonia'lı Amiral Pythagoras komutasında gelen otuz beş gemi de oradaydı. Gemilere, Ephesos'tan ⁽³⁰⁾ sonra, Mısır'lı Tamos yol göstermişti; Tamos yanında, bu gemilerden başka Tissaphernes'in tarafını tutmuş ve onun safında Kyros'a karşı savaşmış olan ve Miletos'u kuşattığı zaman kullandığı Kyros'a ait yirmi beş gemiyi de getirmişti.

3. Gemilerle, Kyros'un isteği üzerine gönderilmiş olan Lakedamonia'lı Khirisophos da gelmişti. Yanında yedi yüz ağır piyade vardı. Sefer boyunca bunlara komuta etti. Gemiler Kyros'un çadırı önünde demirlemişlerdi. Burada da, Abrokomas'ın hizmetinde olan dört yüz Yunan ağır piyadesi ondan ayrılıp Kyros'un safına geçerek Krala karşı sefere katıldılar.

4. Kyros, İssos'tan beş fersenklik bir yürüyüşle Kilikia ve Suriye kapılarına vardı. Bu kapılar, iki surdur. Kilikia sınırının berisinde olan birincisi, Syennesis ile bir Kilikia birliği tarafından korunuyordu; sınırın ötesinde, Suriye'nin önünde olan öbüründeyse Kralın bir garnizonu bulunduğu söyleniyordu. İki sur arasında, yüz ayak genişliğinde olan Karsos ırmağı akar. Surlar arasındaki açıklık altı yüz ayaktır. Bu surların zorla aşılması imkânsızdı; çünkü geçit dardı, surlar denize kadar iniyordu, üst taraflarında yalçın kayalar vardı. Her iki surda da kapılar yapılmıştı. 5. Kyros, donanmasını bu geçiti aşmak için getirtmişti. Kapıların önüne ve arkasına ağır piyadeler çıkartmak ve düşman Suriye kapılarını korursa geçiti zorlamak istiyordu. Elinde çok sayıda birlik olan Abrokomas'ın böyle davranmasını bekliyordu. Ama Abrokomas, hiç de öyle yapmadı. Kyros'

un Kilikia'da olduğunu öğrenir öğrenmez Fenike'den çekildi ve üç yüz bin kişi olduğu tahmin edilen bir orduyla Krala yöneldi.

6. Kyros ordan, Suriye içinde beş fersenk ilerleyip Fenikelilerin oturduğu kıyı şehri Myriandos'a vardı. Burası birçok ticaret gemisinin demir atmış beklediği bir ticaret limanıydı. 7. Şehirde yedi gün kaldı. Orada, Arkadia'lı Ksennias ile Megara'lı Pasion bir ticaret gemisine binip en değerli şeylerini de yükledikten sonra denize açıldılar. Genel düşünceye göre, Krala karşı yürümek için onlardan ayrılıp Klearkhos'a katılmış olan askerlerini, Kyros'un, Klearkhos komutasında bırakmasına kızmıştılar. Gözden kayboldukları zaman Kyros'un kadirgalarıyla onları kovalattığı söylentisi yayıldı. Askerlerin bir kısmı onları korkak sayarak yakalanmalarını diliyor, öbürleri, yakalanırlarsa başlarına neler geleceğini düşünerek onlara acıyorlardı.

8. Bu arada Kyros generallerini toplayıp şunları söyledi: «Ksennias ile Pasion bizden ayrıldılar. Bununla birlikte benden habersiz kaçtıklarını sanmasınlar; çünkü izledikleri yolu biliyorum; kaçtıklarını da sanmasınlar, çünkü gemilerine yetişip yakalayacak kadirgalarım var. Ama tanrılar tanık olsun ki kovalamaya-cağım onları. Hiç kimse benim bir adamdan yanımda olduğu sürece yararlandığımı, gitmek istediği zaman sa yakalatıp, kötü davranıp, elinden mallarını aldığımı söyleyemeyecek. Bu yüzden bana karşı benim onlara davrandığımdan daha kötü davrandıklarını bilerek gitsinler. Oysa, Tralleis'te ⁽³¹⁾ muhafaza edilen karılarına ve çocuklarına dilediğimi yapabilirim; ama onları karı ve çocuklarından yoksun bırakmayacak, bana daha önce cesaretle hizmet etmelerinin ödülü olarak göndereceğim. 9. Kyros böyle konuştu. Yunanlılardan, onu yukarı ülkeye doğru istemeye istemeye izleyenler, gös-

terdiği gönül yüceliğini öğrenince daha büyük bir zevk ve hevesle izlediler.

Kyros bundan sonra dört günde yirmi fersenk aşarak; yüz ayak genişliğinde olan ve insana alışmış büyük balıklarla dolu Khalos ⁽³²⁾ ırmağına vardı. Suriyeliler bu balıklara ⁽³³⁾ tanrı gözüyle bakıyor ve güvercinlere olduğu gibi onlara da zarar verilmesine izin vermiyorlardı. Ordugâh kurulan köyler Parysatis'e aitti ⁽³⁴⁾, ona cep harçlığını karşılamak üzere verilmişti. 10. Ordan, beş günde otuz fersenk aşılarak yüz ayak genişliğindeki Dardas ⁽³⁵⁾ ırmağının kaynaklarına ulaştı. Burada eski Suriye valisi Belesys'in sarayı yükseliyordu; çok geniş çok güzel, her mevsimin meyvalarını yetiştiren bir bahçesi vardı. Kyros, bahçeyi dümdüz edip sarayı yaktırdı. 11. Ordan, üç günde on beş fersenk aşarak dört stadion ⁽³⁶⁾ genişliğindeki Fırat ırmağına vardı. Thapsakos ⁽³⁷⁾ adlı büyük, kalabalık, zengin bir şehir buradaydı. Kyros şehirde beş gün kaldı ve Yunanlı generalleri çağırarak onlara Babil ülkesine, Kralın üstüne yürüneceğini bildirdi. Durumu askerlere bildirip onları kendini izlemeğe razı etmelerini rica etti. 12. Komutanlar askerleri meclis halinde toplayıp haberi verdiler. Askerler komutanlarına kızdılar; onları bu tasarımı çok önceden bildikleri halde gizli tutmakla suçluyorlardı. Bu yüzden daha önce, Kyros babası tarafından çağrıldığı zaman, savaşa değil, Kyros'a babasını ziyaretinde eşlik etmeğe gelen askerlerin aldığı para kendilerine de verilmezse ilerlemeyeceklerini söylediler. 13. Generaller bu sözleri Kyros'a aktardılar. Kyros, Babil ülkesine varır varmaz her askere beş gümüş mina ⁽³⁸⁾ vermeğe ve Ionia'ya dönmelerini sağlayıncaya kadar tam ücret ödemeğe söz verdi. Yunan askerlerinin çoğu, bu vaatlere inandı.

Ama öbürlerinin ne yapacakları, Kyros'u izleyip iz-

lemeyecekleri öğrenilmeden, Menon kendi askerlerini ayrı olarak toplantıya çağırıp şöyle konuştu: 14. «Askerler, bana inanırsanız, hiç bir tehlikeye atılmadan, hiç yorulmadan ordunun geri kalan kısmından daha çok Kyros'un gözüne girersiniz. Size yapmanızı öğütlediğim şey nedir? Şu anda Kyros'un Krala karşı yürürken Yunanlılar tarafından izlenmeğe ihtiyacı var. Bu yüzden bence, öbür Yunanlıların Kyros'a ne cevap verecekleri belli olmadan Fırat'ı aşmalısınız. 15. Onu izlemeye karar verirlerse ırmağı ilk olarak geçmekle bu kararı vermelerinin nedeni sayılacaksınız ve Kyros istekliliğinizden hoşlanıp size şükranını gösterecek; bu işi de herkesten iyi bilir. Ordu, tersine karar verirse, geri döneriz ve buyruğunu yalnız siz yerine getirmiş olacağınızdan, en sadık askerlere yapıldığı gibi size komutanlık vereceğini ve kendisinden ne lütuf isterse-niz isteyin Kyros'un size bir dost gibi davranacağını biliyorum.» 16. Askerler komutanlarını dinledikten sonra, ona hak verip öbürleri cevaplarını bildirmeden ırmağı aştılar. Kyros onların ırmağı aştıklarını öğrenince çok sevindi ve onlara şu sözleri söylemesi için Glous'u gönderdi: «Askerler, bugün sizden hoşnudum; sizin de benden hoşnut olmanız için elimden geleni yapacağım; yapmazsam bana Kyros demesinler.» 17. Askerler bu sözlere büyük umutlar bağladıklarından Kyros'un başarıya ulaşmasını diliyorlardı. Söylentiye göre Kyros, Menos'a harika armağanlar gönderdi.

Bundan sonra ırmağı aştı ve tüm ordu son eskere kadar onu izledi. Geçiş sırasında su kimsenin göğsünü aşmadı. 18. Thapsakos'lular, ırmağın hiç bu kez olduğu kadar geçit vermediğini, her zaman ancak kayıkla aşıldığını söylüyorlardı. Oysa ordan Kyros'tan önce geçen Abrokomas, ırmağın aşılmasını önlemek için kayıkları yaktırmıştı. Bu, tanrısal bir belirti sayıldı;

ırmağın, karşısında gelecekteki Kralı varmış gibi eğildiği açıkça görülüyordu.

19. Kyros ordan sonra Suriye (39) içinde dokuz günde elli fersenk aşarak Arakses (40) ırmağına ulaştı. Irmak kıyısında buğday ve şarapla dolup taşan köyler vardı. Burda üç gün kalınıp erzak sağlandı.

V

ARABIA'DA, ÖNCE AV HAYVANLARI BOL BİR ÜLKE, SONRA YİYECEK SIKINTISI ÇEKİLEN BİR ÇÖL AŞILIYOR. KHARMAN-DE'DE ERZAK SAĞLANIYOR. MENON İLE KLEARKHOS'UN ASKERLERİ ARASINDA KAVGA.

1. Kyros ordan sonra Fırat'ı sağında bırakarak, Arabia'da (41) çöllük bölgelere beş günde otuz beş fersenk ilerledi. Bu bölgede toprak, deniz gibi dümdüz ve pelin otlarıyla örtülü kesintisiz bir owaydı. Bodur çalılar ya da sazlar gibi başka bitkiler varsa da, tümü ıtırılı bitkiler gibi kokuluydu. Hiç bir ağaç görülüyordu. 2. Ama her çeşit vahşi hayvan, bir yığın yaban eşiği, bir sürü devekuşu, ayrıca toykuşları ve ceylanlar vardı. Süvariler bazan bu av hayvanlarının peşine düşüyorlardı. Yaban eşekleri, kovalanınca uzaklaşıp duruyor (çünkü atlardan hızlı koşarlar) sonra atlar yaklaşıncaya yeniden uzaklaşıp duruyorlardı ve süvariler kademe kademe dizilip, hayvan önlerinden geçerken, kovalamayı birbirlerine devretmedikçe onları yakalayamıyorlardı. Yakalananların eti, geyik etini andırıyordu ama daha yumuşaktı. 3. Devekuşlarını ise, kimse yakalayamadı. Kovalamağa kalkışan süvariler çok çabuk vazgeçtiler; çünkü devekuşları hem ayaklarıyla koşup hem de yelken gibi kullandıkları kanatlarıyla havalandıklarından, arayı çok fazla açıyorlardı. Toy kuş-

ları apansız kaldırılırsa yakalanabiliyorlardı; çünkü keklıklar gibi uzun uçamayıp çabuk yoruluyorlardı. Etleri çok lezzetliydi. 4. Bu bölgede ilerlenerek yüz ayak genişliğinde olan Maskas (⁴²) ırmağının kıyılarına ulaşıldı. Burada Korsote adında, ıssız bir şehir vardı; çevresini kuşatan Maskas ırmağı tarafından sulanıyordu. Burada üç gün kalınıp erzak sağlandı. 5. Sonra Kyros, Fırat'ı sağına alarak çölde on üç günde doksan fersenk aşarak Pylai'ye vardı. Bu yürüyüş sırasında birçok yük hayvanı açlıktan öldü; çünkü, ne ot vardı ne de herhangi bir ağaç; tüm bölge cırılçıplaktı. Bölge halkı ırmak kıyılarında topraktan çıkardıkları taşları değirmen taşı biçiminde işleyip, Babil ülkesine götürüp, karşılığında buğday alarak geçiniyorlardı. 6. Orduda buğday sıkıntısı başladı; yalnız Kyros'un ordugâhındaki Lydia pazarında satılıyordu; buğday ya da arpa ununun kapithe'si dört siglos idi. Siglos, Attike parasıyla yedi buçuk obolos değerindedir; kapithe'ye iki Attika şiniğidir (⁴³). Bu yüzden askerler yaşamak için etten başka yiyecek bulamıyorlardı. 7. Bu günlük yürüyüşler, Kyros su ya da yemlik ot bulunan bir yere varmak istediği zamanlar çok uzuyordu.

Bir gün, arabaların geçmesi güç olan çamurlu bir geçite varıldı. Kyros maiyetindeki en önemli ve en zengin kimselerle durdu. Glous ile Pigrese bir Barbar müfrezesi alıp arabaları çamurdan kurtarmalarını buyurdu. 8. Bunların işi ağırdan aldıklarını düşünerek öfkeli bir tavırla yanındaki Pers beylerine onlara arabaları daha çabuk kurtarmak için yardım etmelerini söyledi; o zaman güzel bir disiplin örneği görüldü. Beyler, erguvan rengi pelerinlerini oldukları yere fırlatıp söz konusu şey sanki bir yarış kazanmakmış gibi koşarak çok dik bir yamaçtan inmeğe başladılar, değerli gömlekleri, işlemeli çakşırları, hattâ bazıları boyunla-

rındaki kolyeleriyle, hemen çamura dalıp arabaları havalandırarak düşünüldüğünden daha kısa süre içinde kurtardılar. 9. Yolculuk boyunca Kyros'un acele ettiği ve erzak sağlamak ya da başka bir zorunlu neden dışında hiç vakit kaybetmediği görülüyordu. Düşünüldüğü gibi, Kralın imparatorluğunun, ülke büyüklüğü ve halkının kalabalıklığı bakımından güçlü olduğu ama şehirlerin birbirine uzaklığı ve güçlerin dağınıklığı yüzünden savaşı hızla yürütecek bir hasım karşısında güçsüz kalacağı anlaşıyordu.

10. Fırat'ın öbür kıyısında, çöllük bir ülkede yapılan yürüyüşler sırasında, Kharmande adında büyük ve zengin bir şehre rastlanıldı. Askerler ırmağı sallarla aşarak oraya yiyecek satın almağa gittiler; bu işi şöyle yapmaktaydılar: Çadır olarak kullandıkları derilere kuru ot dolduruyor, sonra kenarlarını, suyun samanı ıslatmasına engel olacak biçimde dikerek üzerlerine biniyor ve şehirden yiyecek, hurma şarabı ve ülkede pek bol olan hintdarısı satın alıyorlardı.

11. Bu şehirde Menon ile Klearkhos'un birer askeri kavga ettiler. Klearkhos, Menon'un askerinin kabahatli olduğuna karar vererek onu dövdü. Asker, ordugâha dönünce olayı anlattı. Arkadaşları öfkelenip Klearkhos'a diş bilemeğe başladılar. 12. Aynı gün pazarı denetlemek için ırmağın geçit yerine gitmiş olan Klearkhos atlı olarak çadırına dönerken, yanında pek az kimseyle Menon'un ordugâhından geçti. Kyros henüz oraya varmamıştı, hâlâ yoldaydı. Menon'un askerlerinden biri odun yararken Klearkhos'un geçtiğini görünce elindeki baltayı ona doğru fırlattı, ama tutturamadı. Başka bir asker, sonra bir başkası taş attılar; her yandan çığlıklar yükselip taş yağdırılmağa başlandı. 13. Klearkhos kendi ordugâhına kaçıp ansızın «silah başına!»

diye haykırdı. Ağır piyadelere, oldukları yerde, kalkanları dizlerine dayalı halde beklemelerini buyurdu. Kendisiyse, Thrak'ları ve ordugâhındaki kırktan fazla süvariye (onların da çoğu Thrak'tı) yanına alarak dosdoğru Menon'un askerlerinin üstüne yürüdü. Menon ve askerleri korktular ve silâhlarını almağa koştular; ne var ki, içlerinden bir kısmı hangi tarafı tutacağını bilemeyerek kıpırdamadan olduğu yerde kaldı. 14. Bu sırada peşinde bir ağır piyade taburuyla iki generali yakından izlemekte olan Proksenos yetişip, ağır piyadelerini hemen iki tarafın arasına sürdü, onları silâh tehdidiyle durdurdu ve Klearkhos'a niyetinden vazgeçmesini rica etti. Ama az kalsın taşlar altında can verecek olan Klearkhos, öbürünün kendisine yapılan suikastten heyecanlanmadan söz etmesine kızıp, aradan çekilmesini buyurdu. 15. O anda Kyros da geldi; ne olup bittiğini sordu. Hemen mızraklarını kapıp yakın adamlarından orda olanlarla birlikte dolu dizgin iki grubun arasına atıldı ve şunları söyledi: 16. «Klearkhos, Proksenos ve siz burdaki öbür Yunanlılar! Ne yaptığınızı bilmiyorsunuz. Kendi aranızda dövüşürseniz, benim hemen bugün param parça edileceğime, sizin de çok geçmeden aynı duruma düşeceğinize kesinlikle inanırım. Çünkü işlerimiz kötüye giderse, çevremizdeki bu Barbarların tümü, bizim için Krahn yanındakilerden daha beter düşmanlar olacaklar.» Klearkhos bu sözleri işitince kendine geldi ve iki taraf kavgadan vazgeçip silâhlarını yerlerine bıraktılar.

VI

ORONTAS'IN İHANETİ VE YARGILANMASI.

1. İlerlenirken, nal izleri ve at pislikleri görülüp burdan iki bine yakın at geçmiş olduğu sonucuna va-

rıldı. Önlerinden giden bu topluluk yemlik otları ve işe yarayabilecek her şeyi ateşe veriyordu. O sırada Kralın uzaktan akrabası olan ve ulusunun en iyi savaşçılarından biri sayılan Orontas adlı bir Pers, daha önce de savaşıp sonradan barışmış olduğu Kyros'a ihanet etmeyi tasarladı. 2. Bu adam Kyros'a eğer kendisine bin süvari verirse önlerindeki her şeyi yakan bu süvari topluluğunu bir pusuda yok edeceğini ya da büyük kısmını diri yakalayarak ülkeyi dolaşıp yakmalarına engel olacağını ve Kral'a Kyros'un ordusunu gördüklerini hiç bir zaman anlatamayacak duruma sokacağını söyledi. Kyros bu öneriyi uygun bularak her süvari komutanından bir müfreze almasını söyledi. 3. Orontas adamlarının ilerlemeğe hazır olduğunu samınca, Krala, elden geldiğince çok süvariyle geleceğini ve kendi süvarilerine onu dost olarak karşılamalarını buyurmasını rica eden bir mektup yazdı. Ayrıca mektubunda Krala eski bağlılığını da hatırlatıyordu. Bu mektubu güvenilir adamı sandığı birine verdi. Ama bu adam mektubu alıp Kyros'a götürdü. 4. Kyros okudu, Orontas'ı tutuklattı ve Pers ileri gelenlerini (yedi kişi) çadırına çağırttı; sonra Yunan generallerine ağır piyadeler getirmelerini ve çadır çevresinde nöbet tutturmalarını buyurdu. Generaller buyruğa uyarak üç bine yakın ağır piyade getirdiler. 5. Kyros, Klearkhos'u da danışman olarak çadıra aldı; çünkü onun gözünde de öbür Perslerin gözünde de Klearkhos, Hellenlerin en ileri gelen kişisiydi. Klearkhos kuruldan çıkınca, Orontas'ın nasıl yargıldığını anlattı; çünkü yargılamadan söz etmek yasaklanmıştı. 6. Kyros'un, duruşmayı şu sözlerle açtığını söyledi: «Dostlarım! Sizleri buraya, sizlerle konuşmak ve şu karşınızdaki Orontas'ı tanrılar ve insanlar açısından doğru bir biçimde yargılamak için topladım. Bu adam önce bana babam tarafından buyruklarına

uyması için verildi. Sonra Sardes hisarı komutanı olunca bana kardeşimin buyruğuyla savaş açtı; ama ona öyle karşılık verdim ki, savaşa son vermenin kendisi için daha iyi olacağına karar verdi; birbirimizin sağ elini sıktık, barıştık. Bundan sonra sana haksız bir davranışta bulundum mu Orontas?» Orontas, «Hayır,» diye cevap verdi. 7. Kyros sorguya devam ederek sordu: «Peki daha sonra senin de kabul ettiğin gibi sana hiç bir haksızlık yapmadığım halde Mysia'lıların ⁽⁴⁴⁾ safına geçip eyaletime elinden gelen her türlü kötülüğü yapmadın mı?» «Doğru,» dedi Orontas. Kyros devam etti: «Sonra bir kez daha güçsüzlüğünü anlayınca, Artemis ⁽⁴⁵⁾ sunağına gelip bana pişman olduğunu söylemedin mi? Söylevinle beni etkiledikten sonra bana, yeni teminatlar verip benden teminat almadın mı?» 8. Orontas gene doğruladı. «Peki, seni üçüncü kez ihanet ederken suçüstü yakalamama yol açacak ne hakarete bulundum sana?» Orontas, «Hiç,» diye cevap verdi. «Öyleyse bana karşı suçlu olduğunu kabul ediyor musun?» diye sordu Kyros. Orontas, «Etmek zorundayım,» diye cevap verdi. Bunun üzerine Kyros bir soru daha sordu: «Peki yeniden kardeşimin düşmanı, benimse sadık dostum olabilir misin?» Orontas, «Kyros olsam bile artık inanmazsın ki,» diye cevap verdi. 9. Kyros bu cevap üzerine kurul üyelerine şunları söyledi: «Bu adamın ne yaptığını biliyorsunuz söylediklerini de işittiniz. Klearkhos önce sen konuşup bize bu konudaki düşünceni söyle.» Klearkhos, «Bence, artık ona karşı tetik durmak zorunda kalmamak ve bu kaygıdan kurtularak dostlarımız olan kimselere iyilik yapabilmek için bu adamdan elimizden geldiğince çabuk kurtulmalıyız,» dedi. 10. Klearkhos öbür kurul üyelerinin görüşünü benimsediklerini anlatıyordu. Bundan sonra kurula katılanların; Orontas'ın yakınlarının bile, kalkıp onu kemerinden yaka-

ladıklarını (ölüm cezasına çarptırma hareketi) sonra verilen buyrukla sürüklenip götürüldüğünü söylüyordu. Ama eskiden Orontas'ın önünde secdeye kapananlar, işkence edilmeğe götürüldüğünü bildikleri halde hâlâ secdeye varıyorlardı. 11. Orontas, Kyros'un en sadık asa taşıyıcılarından Artapates'in çadırına götürüldü ve bir daha dirisini de ölüsünü de kimse görmedi; kimse nasıl öldüğünü bilemedi. Bu konuda çeşitli tahminler ileri sürüldü, ama mezarı hiç bir zaman bulunamadı.

VII

KYROS, BABİL ÜLKESİNE VARINCA BİRLİKLERİNİ DENETLİYOR VE YUNANLILARA BÜYÜK SÖZLER VERİYOR. İKİ ORDUNUN DÖKÜMÜ. KRALIN KAZDIRDIĞI BÜYÜK BİR HENDEK AŞILIYOR.

1. Kyros, ordan Babil ülkesinde üç günde on iki fersenk aştı. Son konakta, Barbar ve Yunanlı birliklerini gece yarısı ovada denetledi. Ertesi gün, güneş doğarken Kralın savaşmak için ordusuyla geleceğini tahmin ediyordu. Klearkhos'u sağ kanada, Thessalia'lı Menon'u sol kanada komuta etmekle görevlendirdi; kendisi de birliklerini düzene soktu. 2. Denetim bitince, gün doğarken büyük Kralın ordusundan kaçanlar, Kyros'a Kral ordusuyla ilgili haberler getirdiler. Kyros, generallerle Yunanlı yüzbaşları toplantıya çağırdı, nasıl savaşılacağını görüştü ve şu sözlerle onlara cesaret verdi: 3. «Yunanlılar! Sizi benim için savaşmağa, Barbar asker sıkıntısı çektiğim için getirmiş değilim; sizi Barbarların çoğundan daha yiğit ve daha güçlü sayıyorum, işte bu yüzden birliklerime kattım. Yararlandığınız ve sahip olduğunuz için sizi kutladığım özgürlüğe lâyık olduğunuzu gösterin. Bu özgürlük uğruna varımı yoğumu, hattâ yüz katını vereceğimi bilin. 4. Ve nasıl

bir savaşa doğru ilerlediğinizi bilmeniz için, bunu bilen ben, sizlere de anlatacağım. Kralın ordusu çok kalabalıktır, üstünüze korkunç çılgınlık atarak saldıracaktır. Ama sarsılmadan durursanız, daha sonra, ülkemiz insanların nasıl kimseler olduğunu öğrendiğinizde utanç duyacağımından korkarım. Eğer birer erkekseniz ve eğer işlerim yolunda giderse, aranızda ülkelerine dönmek isteyenleri yurttaşlarımızda kıskançlık uyandıracak kimseler haline getireceğim; ama, birçoğunuzun ülkelerindeki servetlerine burada onlar için tasarladığım serveti tercih edecekleri biçimde davranacağımı umuyorum.»

5. Bu sözler üzerine toplantıya katılanlardan Samos'lu sürgün ve Kyros'un sırdaşı Gaulites şöyle haykırdı: «Kyros! Şu anda içinde bulunduğun durumun çok tehlikeli olduğunu gördüğün için pek çok şey vaat ettiğini, ama işler düzelirse bu vaatleri hatırlamayacağını ileri sürenler var; hattâ bazıları vaatlerini hatırlasan ve tutmak istesen bile, vaat ettiklerinin tümünü ödeyecek imkânın olmayacağını söylüyorlar.» 6. Kyros bu sözleri dinledikten sonra yeniden söz aldı: «Dostlarım, babamın imparatorluğu Güneye doğru, insanların sıcaklığından ötürü oturamadıkları bölgelere kadar, Kuzeye doğru da insanların yaşamasına elvermeyecek derecede soğuk iklimli bölgelere kadar uzanıyor. Bu iki bölge arasındaki tüm bölgelerin satrapları, kardeşimin dostlarıdır. 7. Zaferi kazanırsak, bu bölgelerin yönetimini dostlarımıza vermek zorundayız. Bu yüzden beni korkutan şey, başarıya ulaşırsak dostlarımızın her birine bu bölgeleri vermekten çok bunları verecek kadar dost bulamamak. Yunanlılar size gelince, her birinize altın bir taç armağan edeceğim.»

8. Bu sözleri işitenler savaş isteklerinin arttığını hissedip, öbürlerine anlatmağa gittiler. Bunun üzerine

generallerle birkaç basit asker Kyros'un yanına gidip zaferi kazanırlarsa ellerine ne geçeceğini öğrenmek istediler. Bekledikleri şeyleri vaat etmeden kimseyi geri çevirmedi. 9. Onunla konuşanların tümü, kendisinin savaşa katılmayıp arkalarında beklemesini söylüyorlardı. O anda Klearkhos ona şöyle özetlenebilecek bir soru sordu: «Kyros, sence kardeşin seninle savaşacak mı?» Kyros, «Zeus hakkı için evet,» diye cevap verdi. «Eğer Dara'nın ve Parysatis'in oğlu ve benim kardeşimse, savaşmadan alamam yerini.»

10. Gece yapılan denetimde Yunanlılardan on bin dört yüz ağır piyade ve iki bin beş yüz hafif piyade, Kyros'un Barbarlarından ise yüz bin kişi ve yirmi kadar tırpanla donatılmış savaş arabası sayıldı. 11. Düşmanların bir milyon iki yüz bin askeri ve tırpanla donatılmış iki yüz savaş arabası olduğu söyleniyordu. Ayrıca Artagerses komutası altında Kralın önünde dizilmiş altı bin süvarileri vardı. 12. Kralın ordusunda her biri üç yüz bin kişiye komuta eden dört başkomutan bulunuyordu: Abrokomas, Tissaphernes, Gobryos ve Arbakes. Ama savaşa ancak dokuz yüz bin kişiyle yüz elili tırpanlı araba katıldı; çünkü Fenike'den gelmekte olan Abrokomas savaş yerine savaştan beş gün sonra ulaştı. 13. Kralın ordusundan kaçanların savaştan önce Kyros'a verdikleri bilgiler bunlardı; bu bilgiler savaştan sonra da, alınan tutsaklar tarafından doğrulandı.

14. Sonra Kyros, Yunan ve Barbar tüm birlikleriyle savaş düzeninde ilerleyerek bir günde üç fersenk aş-tı. Gerçekten Kralın o gün kendisiyle savaşmasını beklemekteydi. Bu yolun yarısını aştığında beş kulaç⁽⁴⁶⁾ eninde ve üç kulaç derinliğinde kazılmış derin bir hendekle karşılaştı. 15. Bu hendek ovadan, on iki fersenk boyunca Media suruna⁽⁴⁷⁾ kadar uzanıyordu.

Dicle'den çıkan dört kanal (⁴⁸) buradadır; genişlikleri yüz ayaktır; çok derindirler, üstlerinde buğday yüklü tekneler gidip gelir; Fırat'a dökülürler, birbirlerinden bir fersenk uzaklıktadırlar; üstlerinde köprüler vardır. Fırat yakınında, ırmak ile hendek arasında yaklaşık olarak yirmi ayak genişliğinde dar bir geçit vardı. 16. Büyük Kral bu hendeği, Kyros'un üstüne yürüdüğünü öğrenince, metris yerine kazdırmıştı. Kyros ile ordusu geçite girip hendeğin öbür yanına ulaştılar. 17. Kral o gün savaşa yanaşmadı; sayısız insan ve at izinin de gösterdiği gibi, geri çekilmekteydi. 18. Kyros orda, Ambrakia'lı kahin Silanos'u çağırarak kendisine on bir gün önce bir kurban töreni sırasında Kralın on günden önce savaşmayacağını söylediği için üç bin darikos verdi. Kyros o gün şunları söylemişti: «Bu on gün içinde savaş olmazsa bir daha hiç olmaz. Gerçeği söylüyorsan, sana on talentos vereceğim.» On gün geçmiş olduğundan ona bu parayı verdi. 19. Kral, ordunun geçmesine engel olmak için hendeğin kenarında beklememiş olduğundan, Kyros ile öbürleri, savaşmaktan vazgeçtiğini sandılar; öyle ki, Kyros ertesi gün daha az tedbir alarak yola çıktı. 20. Daha ertesi gün, önünde savaş düzeninde az sayıda askeriyle arabasında ilerliyordu; ordunun büyük kısmı düzensiz bir biçimde yürüyordu; askerler silâhlarının büyük kısmını arabalara ya da yük hayvanlarına yüklemişlerdi.

VIII

KUNAKSA SAVAŞI. YUNANLILAR KARŞILARINDAKİ DÜŞMANI KAÇIRIYORLAR. AMA KARDEŞİNİN ÜSTÜNE SALDIRAN KYROS, BİR MIZRAK YARASI ALARAK ÖLÜYOR.

1. Nerdeyse öğlen vakti gelmiş ve mola verilecek yere yaklaşmıştı. Ansızın dört nala koşan köpük için-

de bir at üstünde Kyros'un kurmayının önde gelen kişilerinden Pategyas'ın yaklaştığı görüldü. Rastladığı herkese Persçe ve Yunanca, savaşa hazır çok büyük bir orduyla Kralın ilerlediğini haykırıyordu. 2. Bunun üzerine Kralın, savaş düzenine girmelerine fırsat kalmadan bastıracağını düşünen askerler arasında büyük bir kargaşalık başladı. 3. Kyros arabasından yere atladı, zırhını sırtına geçirdi, atına bindi, kargılarını eline aldı ve herkesin silâhlamp safına geçmesini buyurdu. 4. Bunun üzerine çarçabuk savaş düzenine geçildi; sağ kanatta Klearkhos, arkasını Fırat'a verdi; yanında Proksenos, peşinde de öbürleri yer aldı; Menon ile askerleri, Yunan ordusunun sol kanadına yerleşti. 5. Barbar ordusundaki bin kadar Paphlagonia süvarisi Yunan hafif piyadeleriyle Klearkhos'un sağına dizildi; sol kanada, Barbarların geri kalan kısmıyla Kyros'un muavinini Ariaios yerleşti. 6. Kyros ile altı yüz kadar süvarisi merkezdeydi; göğüs zırhları ve butluklar kuşanmışlardı; miğfersiz savaştan Kyros dışında tümü miğferliydi. Perslerde, savaş tehlikelerine başı açık meydana okumanın bir gelenek olduğu söylenir. 7. Kyros'un birliğindeki tüm atların başları ve göğüsleri at zırhlarıyla kaplanmıştı. Süvarilerde de Yunan kılıçları vardı. 8. Vakit öğlen olmuştu bile; düşmansa hâlâ görünmemişti; ama öğleden biraz sonra, beyaz bir bulut oluşturan bir toz kümesi, daha sonra da uzakta ovaya yayılan bir çeşit siyah bulut görüldü. Düşman yaklaştığından çok geçmeden silâhların şimşek gibi parladığı görüldü ve sağda solda mızraklarla saflar seçilmeğe başlandı. 9. Düşmanın sol kanadında beyaz zırhlı süvariler vardı. Bunlara Tissaphernes'in komuta ettiği söyleniyordu. Onların arkasından ham deriden kalkanlar taşıyan askerler ve arkasından ayaklarına kadar inen tahta kalkanlarıyla ağır piyadeler geliyordu; sonuncu-

ların Mısırlı (⁴⁹) oldukları söyleniyordu; daha arkadan da gene süvariler, sonra okçuları geliyordu; tümü uluslarına göre dizilmişlerdi; her ulus, içi asker dolu dik-dörtgenler halinde ilerliyordu. 10. Önlerinde birbirlerinden çok aralıklı dizilmiş, tırpanlı araba denen savaş arabaları ilerliyordu; bu arabalar, tekerleklerinden başlayarak yatay olarak ileri uzanan, ayrıca alt tarafa düşecek her şeyi parçalamak için yere doğru diklemesine uzanan tırpanlarla donatılmıştı. Barbarların niyeti, bu arabaları Yunan taburlarının üstüne gönderip askerleri ikiye biçtirmektir. 11. Kyros'un Yunanlıları toplayıp düşmanın çığlıklar atarak saldıracağını anlatırken söyledikleri doğru çıkmadı; çünkü düşman haykırmıyor, tersine elden geldiğince ses çıkarmadan sakın ve ağır bir görünüşle saf halinde ilerliyordu.

12. O anda tercümanı Pigres'le ve üç dört süvariyle atlı olarak saf boyunca ilerlemekte olan Kyros, Klearkhos'a birliklerini alıp düşmanın merkezine saldırmasını seslendi; çünkü Kral ordaydı. «Bu noktada ağır basarsak zafer bizim olur,» diyordu. 13. Ama, merkezdeki sıkışık topluluğu gören ve Kyros'tan, Kralın Yunanlıların sol kanadının ötesinde bulunduğunu (çünkü Artakserkses'in ordusu, sayıca öyle üstündü ki Kralın bulunduğu merkez Kyros'un sol kanadının ötesine taşıyordu) öğrenen Klearkhos, iki yandan kuşatılmaktan korktuğu için sağ kanadı ırmak kıyılarından uzaklaştırmak istemedi ve Kyros'a cevap olarak işlerin yolunda gitmesi için nasıl gerekiyorsa öyle davranacağını söyledi. 14. Bu sırada Barbarların ordusu uygun adımlarla ilerliyordu; Yunanlıların ordusuysa hâlâ hareketsizdi ve yerlerini almağa koşan askerler henüz savaş düzenine girmeyi tamamlayamamışlardı.

Cephenin biraz açığından atla geçen Kyros gözle-

rini bir düşmana, bir kendi ordusuna çevirerek iki yanı da gözlüyordu. 15. Onu Yunan ordusundan gören Atinalı Ksenophon, yanına at sürüp bir buyruğu olup olmadığını sordu. Kyros atını durdurup herkese tekrarlamasını rica ederek kurban fallarının ve tahminlerin elverişli çıktığını söyledi. 16. Bunları söylerken sıralar arasında bir mırıltı duyup ne olduğunu sordu. Ksenophon bunun ikinci kez tekrarlanan parola olduğunu söyledi. Kyros kendisinden başkasının parolayı vermesine şaşırıp kelimenin ne olduğunu sordu. Ksenophon «Kurtarıcı Zeus ve Zafer,» diye cevap verdi. 17. Kyros parolayı işitince «İyi ya; kabul ediyorum; öyle olsun!» dedi. Sonra Ksenophon görevinin başına döndü.

İki ordu, şimdiden birbirine üç ya da dört stadion kadar yaklaşmıştı; Yunanlılar ansızın zafer türkülerini söylemeğe başlayıp düşmanın üstüne yürümek için harekete geçtiler. 18. İlerledikleri sırada ordunun bir kısmı gelip saftan ileri çıktı; bunun üzerine, geride kalanlar koşmağa başladılar, sonra hep bir ağızdan Enyalios⁽⁵⁰⁾ onuruna savaş çılgılığını atıp tümü koşar adım ilerlemeğe başladılar. Atları korkutmak için mızraklarıyla kalkanlarını dövdüklerini söyleyenler var. 19. Onlar'daha ok menziline girmeden Barbarlar geri dönüp kaçmağa başladılar. Yunanlılar birbirlerine, hızlı koşmamalarını, düzenli olarak kovalamalarını haykırarak tüm güçleriyle Barbarların peşine düştüler. 20. Savaş arabalarınınsa bir kısmı düşman saflarının arasına sürüldü, sürücülerini kaybedenlerse Yunan hatlarına yöneldi. Yunanlılar onların yaklaştığını görünce saflarını aralıyorlardı. Arabalar hipodromdaymış gibi şaşkın şaşkın bakan tek bir askerden başkasına çarpmadı; ama söylendiğine göre bu adam bile zarar görmedi ve bu savaşta, sol kanatta bir askerin okla yaralanması dışında hiç bir başka Yunanlı yaralanmadı. 21. Yunanlı-

ların karşılardaki birlikleri yendiklerini ve kovalamağa başladıklarını gören Kyros, büyük bir sevince kapılmıştı; çevresindekiler ona şimdiden Krallarıymış gözüyle bakmağa başlamışlardı. Bununla birlikte Kyros kendisi kovalamağa katılmıyor, çevresindeki altı yüz kişilik süvari gücünü sıkışık düzende tutarak Kralın hareketlerini kolluyordu; çünkü, Kralın Pers ordusunun merkezinde olduğunu bilmekteydi. 22. Gerçekten, tüm Barbar komutanlar, ordularını birliklerinin ortasında durarak yönetirler; iki yandan birlikleri tarafından korundukça daha çok güvenlik altında olduklarını ve bir buyruk vermeleri gerektiği zaman, bu durumda buyruğu tüm ordunun yarı yarıya kısa zamanda öğreneceğini düşünürler. 23. Bu yüzden Kral, birliklerinin ortasında yer almıştı; ama gene de bulunduğu yer Kyros'un sol kanadının ötesine düşüyordu. Önünde ve kendisini koruyan süvarilerin önünde çarpışacak düşman olmadığını görünce Yunanlıları çembere almak ister gibi bir çevirme hareketine girişti.

24. Bunun üzerine, Yunan birliklerine arkadan saldırıp bozguna uğratmasından korkan Kyros, atım doğru onun üstüne sürdü ve altı yüz süvarisiyle Kralın önünde dizilmiş birliklere saldırarak altı bin süvarisini dağıttı. Hattâ komutanları Artagerses'i eliyle öldürdüğü söylenir. 25. Düşman süvarileri bozulur bozulmaz, Kyros'un altı yüz süvarisi kaçakların peşine düşerek birbirlerinden ayrıldılar; yalnız pek az süvari, hemen sadece can yoldaşları adı verilenler, Kyros'un yanında kaldı. 26. Kyros, Kral ile çevresinde birikmiş olanları gördüğünde onların yanındaydı. Görür görmez kendini tutamayıp, «İşte görüyorum, onu!» diye haykırarak Krala saldırdı, göğsünden mızrakladı ve zırhını delip onu yaraladı. Kralın hekimi Ktesias da bunu doğ-

rulamış, hattâ yarayı kendisinin iyileştirdiğini ileri sürmüştür.

27. Ama Krala vurduğu sırada kendi de şiddetle savrulan bir harbeyle gözünün altından yaralandı. O zaman Kral, Kyros ve onları koruyan maiyetleri arasında çarpışma başladı. Ktesias (⁵¹) kendi de Kralın yanında olduğu için, Kralın safından ölenleri tek tek saymıştır. Öte yandan Kyros öldü ve en ileri gelen beylelerinden sekizi onun cesedi üstüne devrildi. 28. Asa taşıyıcılarının en sadığı olan Artapates'in, Kyros'u yerde görünce atından yere atlayıp efendisinin üstüne kapandığı söylenir. 29. Görenlerin bir kısmı, Kralın onun oracıkta boğazlanmasını buyurduğunu, bir kısmı da Artapates'in palasını çekerek kendisini öldürdüğünü söylerler. Gerçekten Artapates'in altın bir palası vardı ve üstünde bir kolye, bilezikler ve Pers soylularının taşıdığı öbür süsler bulunuyordu; çünkü bağlılığı ve sadakatinden dolayı Kyros'un gözdesiydi.

IX

KYROS'UN PORTRASI. GÖRDÜĞÜ EĞİTİM. DÜRÜSTLÜĞÜ. ADİLLİĞİ. BAŞARIYI ÖDÜLENDİRMEKTE GÖSTERDİĞİ DİKKAT. ELİNİN AÇIKLIĞI. ADAMLARI TARAFINDAN NASIL SEVİLDİĞİ.

1. Kyros'un sonu böyle oldu. Büyük Kyros'tan (⁵²) sonra yaşayan Perslerin hiç biri onun kadar Kral ruhlu ve tahta çıkmağa lâyık değildi; onu yakından tanımış sayılan herkesin fikri işte buydu. 2. Başlangıçta küçücük bir çocukken, kardeşi ve öbür çocuklarla bir arada eğitildiği sırada bile her bakımdan üstün sayılıyordu. 3. Öbür çocuklarla dedik; gerçekten, Pers büyüklerinin tüm çocukları Kralın sarayında yetiştirilir, orada güzel ölçülülük dersleri alır; dürüst olmayan hiç

bir şey işitmez, görmezler. 4. Çocuklar, Kralın onur verdiği ya da gözünden düşen kimselerin adını işitir, böylece çok küçük yaşta buyruk vermeyi ve buyrukları yerine getirmeyi öğrenirler. 5. Kyros orada yaşıtı çocukların en ağır başlısı ve yaşlılara karşı (kendinden aşağı olanlara bile) en yumuşak başlı davranan olarak sivrildi. Ata binmeye onun kadar istekli olan ve bir atı yönetmede onun kadar becerikli davranan yoktu. Savaş çalışmalarında, ok ya da mızrak atma sanatında da öğrenme ve talim yapma bakımından yaşıtılarının en isteklisiydi. 6. Avlanacak yaşa gelince, tümü arasında yırtıcı hayvan avına en düşkün ve en atağı oldu. Söz gelişi bir gün, bir ayı üstüne atılınca ürkemeyip çarpışmağa başladı; ayı onu atından aşağı çekip yaraladı, yara izleri bedeninde kaldı; ama sonunda Kyros ayıyı öldürdü; bununla birlikte yardımına ilk koşan kimseyi de pek çok kişinin kıskanmasına yol açacak biçimde ödüllendirdi. 7. Babası onu vali olarak Lydia'ya, büyük Phrygia'ya ve Kappadokia'ya gönderdiği ve Kastolos ovasında toplanmaları buyurulmuş tüm birliklerin komutanlığına atadığı zaman, tüm mütarekelerde, uzlaşmalarda ve yapabildiği vaatlerde, sözünü tutmanın kendisi için en kutsal şey olduğunu hemen gösterdi.

8. Bu dürüstlüğü, buyruğu altına giren şehirlerin (tek tek kişilerin de) ona güvenmesini sağlıyordu. Bir düşmanla barış yaptı mı, bu düşman anlaşmaya aykırı hiç bir şeyle karşılaşmayacağına emindi. 9. Bu yüzden Kyros, Tissaphernes'e savaş açtığı zaman Miletos'lular dışında tüm şehirler, seve seve onun tarafını tuttular; Miletos'lular, Miletos'dan sürgün edilenleri terk etmek istemediği için ondan çekiniyorlardı. 10. Gerçekten Kyros, gerek davranışları gerek sözleriyle, bir kez dostu oldukları için, sayıları azalsa ve işleri

büsbütün kötü gitse de onları terk etmeyeceğini ortaya koyuyordu. 11. Ona karşı iyi ya da kötü davranılınca, hep borçlu kalmamağa uğraştığı görülüyordu. Şöyle bir dilekte bulunduğu anlatılır: «Bana iyilik ya da kötülük yapanlara, aynı biçimde daha fazlasıyla karşılık verecek kadar uzun yaşayabilsem!» 12. Bu yüzden zamanımızda hiç bir insanın, ondan daha çok, servetlerini, şehirlerini ve kendilerini ona emanet etmek isteyen dostu olmadı. 13. Ayrıca kötülere ve suçluların kendisini hor görmelerine göz yumduğu da söylenemez; kimse onun kadar ağır cezalandırmamıştır onları. Yollarda sık sık, ayakları, elleri kesilmiş, gözleri çıkarılmış insanlar görülüyordu. Bu yüzden Kyros'un eyaletinde, Yunanlılar ve Barbarlar, kimseye zararları dokunmadıkça, çekinmeden diledikleri yere gidebiliyor ve yollarında gerekli her şeyi taşıyabiliyorlardı.

14. Savaşta yararlık gösterenleri çok özel bir biçimde onurlandırdığı herkesin bildiği bir olgudur. Önce Pisidia'lılarla ve Mysialı'larla savaştı. Bu halklara karşı bizzat yönettiği sefer sırasında, birinin gönüllü olarak tehlikeye atıldığını gördü mü, fethettiği ülkenin yönetimini ona verir, ayrıca başka armağanlarla onurlandırır. 15. Yiğitlerin en mutlu insanlar, korkaklarınsa onların köleleri olmasını haklı bulduğu görülüyordu. Bu yüzden bir yığın insan Kyros'un onları göreceğini düşündükleri an tehlikeye atılmağa hazır. 16. Adalet konusunda bir insanın adil davranmak istediğini gördü mü, ona, yasak kazançlar sağlamak hırsıyla yanıp tutuşan insanlarınkinden daha zengin bir hayat sağlamakdan başka şey istemezdi. 17. Böylece işlerinin tümü adilce yönetiliyordu ve bu ada lâıyk bir orduya sahip olabilmişti, çünkü onun hizmetine girmek için denizi aşmış gelmiş olan generaller ve daha küçük rütbeli komutanlar, Kyros'un buyruklarını dürüstçe yerine getirmenin

aylık ücretlerinden daha kazançlı olduğunu anlamışlardı. 18. Ve birisi buyruklarını tıpatıp yerine getirirse, Kyros onun gayretini hiç bir zaman ödölsüz bırakmazdı. Bu yüzden hiç kimseye hiç bir işte, Kyros'a olduğu kadar iyi hizmet edilmediği söylenmiştir. 19. Bir insanın ailesini ustaca ve adilce yönettiğini, komuta ettiği ülkeyi örgütleyip ordan yeni gelirler sağladığını görünce, ondan bir şey almak bir yana, daha da fazlasını verirdi; öyle ki, herkes sevinç içinde çalışır güven içinde servet toplar ve servetini Kyros'tan hiç gizlemezdi. Zenginliklerini açıkça gösterenleri kıskanmadığı, oysa saklanan servetlere el koymağa uğraştığı görülüyordu.

20. Dostlar edindiği, sadakatlerini anladığı ve iyi sonuçlandırmak istediği her şeyde ona yardım edebileceklerine karar verdiği zaman, dostluklarını geliştirmeyi hiç kimsenin onun kadar bilmediğini kabul eder.

21. Yardımcılara sahip olması için dostlar edinmesi gerektiğine inanmasına yol açan aynı nedenle, kendisi de bir isteklerini öğrenir öğrenmez dostlarının en iyi yardımcısı olmağa çalışırdı. 22. Sanırım hiç kimse pek çok nedenle onun kadar çok armağan almamıştır; ama hiç kimse de dostlarına zevklerini ve ihtiyaçlarını araştırarak onun kadar cömertçe armağan vermemiştir. 23. Ona bir armağan verildi mi (gerek güzel silâhlar gerek güzel giyecekler olsun), bütün bu süsleri kendisinin kuşanamayacağını; gözünde, bir erkek için en iyi süsün, iyi giyinip kuşanmış dostlar olduğunu söylermiş. 24. İyilik işlerinde dostlarını çok aşmasında, güç bakımından da onları aştığı için şaşırtıcı bir yan yoktur; ama insanlara ilgi göstermek, hoşnut etmek istekliliği konusunda da onlardan üstün olması, bence en hayran olunacak şeydir. 25. Söz gelişi, kendisine iyi şaraplar gönderildiği zaman, dostlarına uzun süredir eline bu kadar iyi şarap geçmediğini ve «Kyros bu yüz-

den kabul etmeni ve bugün en iyi dostlarınla içmeni rica ediyor,» diye söyleterek yarı yarıya dolu şarap küpleri gönderirdi.

26. Gene sık sık, yarım kazlar, ekmekler ve başka yiyecekler gönderir, götüren adamı şöyle söylemekle görevlendirirdi. «Kyros bunu çok lezzetli buldu: bu yüzden senin de tatmanı istiyor.» 27. Yem darlığı olduğu zaman, çok sayıda hizmetçinin ve özel tedbirliliği sayesinde kendisi bulabildiği için, atlarına vermelerini söyleterek dostlarına yem dağıtırdı; çünkü dostlarını taşıyan atların açlıktan güçsüz düşmelerini istemiyordu. 28. Yolculukta, kendisini pek çok insanın göreceği zamanlar, dostlarını çağırıp onur verdiği insanların onlar olduğunu göstermek amacıyla kendileriyle ciddi ciddi konuşurdu.

Bu yüzden, işittiğim şeylere dayanarak hiç kimse- nin; gerek Yunanlılar, gerek Barbarlar tarafından onun kadar çok sevilmediğine inanıyorum. 29. Bu konuda bir sürü kanıttan birini vereyim. Kyros, Kralın uyruğu olduğu halde, bu Kral için kimse terk etmedi onu. Yalnız Orontas bu işe kalkıştı, ama güven bağladığı insanın kendisinden çok Kyros'a bağlı olduğunu hemen anladı. Kralın tarafındansa, tersine pek çok kimse ikisi arasında savaş başladığı zaman Kyros'un safına geçti; üstelik bunlar Kralın en sevdiği adamlardı. Ama değerlerinin, Kyros'un sarayında Artakserkses'in sarayından daha iyi ödüllendirileceğini düşünüyorlardı. 30. Ömrünün sonunda Kyros'un başına gelen şey, iyi bir insan olduğuna ve sadık, bağlı, yiğit ruhlu insanları seçmeyi çok iyi bildiğine en iyi kanıttır. Çünkü ölümünden sonra bile tüm yakınları ve can yoldaşları onun için savaşarak öldüler; yalnız sol kanatta, süvarilerin başında bulunan Ariaaios böyle yapmadı; Kyros'un öldü-

günü haber alınca komutası altındaki tüm birliklerle kaçtı.

X

KRAL, ARIAİOS'U KAÇIRIP KYROS'UN ORDUGÂHINI YAĞMALIYOR; SONRA YUNANLILARIN ÜSTÜNE YÜRÜYOR. AMA BİRLİKLERİ YUNANLILAR YAKLAŞINCA KAÇIYORLAR. KYROS'UN NE OLDUĞUNU BİLMİYEN YUNANLILAR, YEMEK YEMEDEN YATIYORLAR.

1. Savaştan sonra Kyros'un başı ve sağ eli kesildi. Kral ile adamları, kovalamağa devam ederek Kyros'un ordugâhına saldırdılar. Ariaaios ile adamları hemen yerlerini bırakıp ordugâhlarından geçerek geldikleri yere kadar (dört fersenk uzaklıkta olduğu söyleniyor) kaçtılar. 2. Kralla birlikleri, ordugâhta pek çok ganimet buldular; Kral, Kyros'un sevgilisini; «bilge ve güzel» diye anılan Phokaia'lı kadını⁽⁵³⁾ da ele geçirdi. 3. Daha genç olan Miletos'lu kadın ise Kralın adamlarının elinden yarı çıplak kurtulup ağırlıkları koruyan Yunanlıların yanına kaçtı. Bunlar yağmacıların karşısında savaş düzenine girdiler ve pek çoğunu öldürdüler; kendileri de birkaç kayıp verdi. Bununla birlikte sağlamca direnip, bu kadını ve korumaları için bırakılmış her şeyi (insan ve ağırlık) kurtardılar.

4. O sırada Kral ile Yunanlılar arasındaki uzaklık otuz stadion kadardı; Yunanlılar savaşı kazanmışçasına karşılarındakileri kovalıyorlar; Kralın adamlarını da eksiksiz bir zafer kazanmışçasına yağmayla uğraşıyorlardı.

5. Ama Yunanlılar Kral ile ordusunun, ağırlıklarının arasında olduğunu fark ettikleri zaman ve Kral da, Tissaphernes'ten Yunanlıların karşılarındaki tüm birlikleri yenip kaçanların peşine düştüklerini öğrendiği zaman, birlikleri toplayıp yeniden düzene soktu, Kle-

arkhos da, generallerden en yakınında olan Prokseos'u çağırıp, onunla bir müfreze mi göndereceklerini, yoksa ordugâhın yardımına koşmak için hep birlikte mi ilerleyeceklerini görüştü. 6. Kralın da, o sırada, onlara arkadan saldırmak için yüz geri dönmek üzere olduğu açıkça anlaşılıyordu. Bunun üzerine Yunanlılar yüzge-ri edip onu bu yönden karşılamağa hazırlandılar. Ama Kral başka bir yöne, sol kanattan taşarken izlediği yo-la saptı. Yanında savaş sırasında Yunanlıların safına geçen kaçaklarla, Tissaphernes ve birliklerini götürüyordu. 7. Gerçekten, Tissaphernes ilk çarpışmada kaçmamış, tersine süvarileriyle ırmak boyunca Yunan hafif piyadelerinin arasından geçmiş ama bu geçiş sırasında kimseyi öldürememişti. Hafif piyadeler, sıralarının arasını açmış, süvarilere kılıç ve harbeyle karşılık vermişlerdi. Söylendiğine göre başlarında çok ustaca davranmış olan Amphipolis'li (54) Episthenes vardı.

8. Bununla birlikte, Tissaphernes işin kötüye gittiğini görünce, geri döneceğine uzaklaşmış ve Yunanlıların ordugâhına kadar ilerleyerek orada Kralla karşılaşmıştı. İki birliklerini bir araya topladıktan sonra savaş düzenine soktular ve yürüyüşe geçtiler. 9. Yunanlıların sol kanadının hizasına geldikleri zaman, Yunanlılar yandan saldırıya uğramaktan, sonra da iki yandan kuşatılıp kılıçtan geçirilmekten çekinerek kanatlarını yayıp arkalarını ırmağa vermeyi düşündüler. 10. Hâlâ bu konuda tartıştıkları sırada, Kral yön değiştirip ordusunu ilk çarpışma sırasındaki aynı durumda onların karşısında saf haline getirdi. Yunanlılar onun savaş düzeninde yaklaştığını görünce yeniden zafer türküleri söyleyip öncekinden daha hırsla saldırdılar. 11. Barbarlar bu kez de onları beklemeyip birinci kez kaçtıkları yerden daha uzağa kaçtılar. Yunanlılar onları bir köye kadar kovalayıp orada durdular. 12. Ger-

çekten, Kral ile adamlarının oraya ulaşınca yüzgeri ettikleri bir tepe, bu köye hakimdi. Tepedekiler piyade değil süvari idi; tüm tepeyi kaplıyorlardı; öyle ki ne olup bittiği görülmüyordu. Tepede krallık sancağının (bir mızrak üstüne geçirilmiş ve kanatlarını açmış altın bir kartal) görüldüğü ileri sürülüyordu. 13. Yunanlılar da tepeye doğru ilerleyince süvariler tepeyi boşalttılar ama hep birlikte geri çekileceklerine bir kısmı bir yana öbürleri öbür yana dağıldı. Tepe yavaş yavaş boşalıyordu; sonunda tüm süvariler gözden kayboldu. 14. Klearkhos tepeye tırmanmadı; ordusunu tepenin eteğinde durdurtup, Syrakusai'li Lykios ile bir başkasını, öbür yanda ne olup gittiğine bakıp, kendisine rapor vermeleri için doruğa yolladı. 15. Lykios atını doruğa sürdü, bakıp düşmanın dolu dizgin kaçtığını söyledi. O sırada güneş batmaktaydı.

16. Yunanlılar orada durup, dinlenmek için silâhlarını yere bıraktılar. Bununla birlikte Kyros'un hiç bir yönde görünmemesine; birinin gelip ondan buyruk getirmemesine şaşıyorlardı; çünkü öldüğünü bilmemekteydiler. Ya düşmanın peşine düştüğünü ya da bir mevziyi işgal etmek için ilerlediğini düşünüyorlardı. 17. Orda kalıp ağırlıklarını da oraya mı getirteceklerini, yoksa ordugâha mı döneceklerini tartıştılar. Ordugâha dönmeğe karar verip akşam yemeği saatinde çadırlarına vardılar. 18. Bu gün böyle sona erdi. Eşyalarının çoğunun ve yenecek ve içecek her şeyin yağmalanmış olduğunu gördüler. Kyros'un bir kıtlık olursa Yunanlılara vermek için getirttiği un ve şarap yüklü arabalar da (dört yüz araba olduğu söyleniyordu) Kralın birlikleri tarafından yağmalanmıştı. 19. Böylece Yunanlıların çoğu akşam yemeği yemediler; öğle yemeği de yememişlerdi; çünkü Kral öğlen yemeği molasından önce görünmüştü. Bu geceyi işte böyle geçirdiler.

İKİNCİ KİTAP

I

YUNANLILAR KYROS'UN ÖLÜMÜNÜ ÖĞRENİYOR. KRAL ONLARDAN SİLÂHLARINI TESLİM ETMELERİNİ İSTİYOR. KLEARKHOS KABUL ETMİYOR.

1.(Kyros kardeşine karşı sefere girişirken Yunanlı birliklerini nasıl toplattı, Yukarı Asya'ya doğru ilerlerken neler olup bitti, savaş nasıl oldu, Kyros nasıl öldürüldü ve ordugâhlarına dönen Yunanlılar eksiksiz bir zafer kazandıklarına ve Kyros'un sağ olduğuna inanarak nasıl uyudular; bundan önceki kitapta anlatılan olaylar işte bunlardır.) (55)

2. Gün ışıyınca komutanlar toplandılar. Kyros'un, yapmaları gerekeni bildirmek için onlara kimseyi göndermemesine, kendisinin de ortaya çıkmamasına şaşarak, ellerinde kalan ağırlıkları toplamağa, silâhlanmağa ve ona yetişinceye kadar ilerlemeğe karar verdiler. 3. Lakedamonialı Damaratos'un (56) soyundan gelen Teuthrania valisi Prokles ile Tamos'un oğlu Glous'un geldikleri sırada, hazırlanmağa başlamışlardı bile ve güneş yükselmekteydi. Bunlar, Yunanlılara Ky-

ros'un öldüğünü ve kaçan Ariaios'un öbür Barbarlarla birlikte savaştan önceki gece konakladıkları yerde olduğunu; gitmek isterlerse onları bugün orada bekleyeceğini, ama yarın, geldiği ülke olan İonia'ya doğru yola çıkacağını haber verdiler. 4. Bu sözleri işiten komutanlar ve öğrenen öbür Yunanlılar büyük bir üzüntüye kapıldılar. Sonra Klearkhos şunları söyledi: «Keşke Kyros yaşasaydı! Ama artık yaşamadığına göre, Ariaios'a Kralı yendiğimizi, gördüğünüz gibi karşımızda direnen kimse kalmadığını, siz gelmeseydiniz Kralın üstüne yürüyeceğimizi söyleyin. Ariaios buraya gelirse, Kral tahtına onu çıkarırız; çünkü imparatorluğu yönetmek savaşı kazananlara düşer.» 5. Bunları söyledikten sonra habercileri, yanlarına Lakonia'lı Khirisophos ile Thessalia'lı Menon'u da katarak geri gönderdi; Menon Ariaios'un dostu ve konuğu olduğu için, gitmeyi kendi istemişti. 6. Yola çıktılar; Klearkhos dönmelerini bekledi. Bu sırada ordu elden geldiğince yiyecek topluyordu; koşum hayvanlarından öküzler ve eşekler kestiler. Odun bulabilmek için safın biraz ilerisine, savaşın yapılmış olduğu yere kadar ilerlemeleri yetti. Orada Kralın ordusundan kaçanların, Yunanlıların buyruğuyla yere attıkları bir sürü kargı, sorgun ağacından kalkanlar ve Mısırlıların tahta kalkanları vardı; bir sürü hafif kalkanla, boş araba da buldular. Bunları yakıp et pişirdiler ve o gün böyle beslendiler.

7. Öğle vakti yaklaştığında, Kralın ve Tissaphernes'in gönderdiği Barbar elçiler görüldü. Aralarında, Tissaphernes'in yanında görevli olan ve taktik ve silâh kullanma konularında bilgili geçindiği için saygı gören Phalinos adında bir Yunanlı da vardı. 8. Bu elçiler yaklaştılar, Yunanlıların önderlerini çağırdılar; Kralın, savaşı kazandığı ve Kyros'u öldürdüğü için Yunanlıları silâhlarını bırakıp kendilerine iyi davranılması ama-

cıyla kendisinden aman dilemelerini istediği söyledi-ler. 9. Kralın elçilerinin söylediği bu sözleri duyan Yunanlılar kızdılar. Klearkhos, silâhları teslim etmenin savaşı kazananlara düşen bir iş olmadığını söylemekle yetindi. «Komutanlar, en iyi ve en onurlu bulacağınız cevabı onlara siz söyleyin. Ben hemen döneceğim,» dedi. Çünkü hizmetkârlarından biri, kestiği kurbandan çıkardığı bağırsakları incelemesi için onu çağırmişti.

10. Bunun üzerine komutanların en yaşlısı olan Arkadia'lı Kleanor, Yunanlıların silâhlarını teslim etmektense ölecekleri cevabını verdi. Ondandır Thebai'li Proksenos söz aldı: «Phalinos, isteğin şaşırtıyor beni,» dedi. «Kralın silâhlarımızı savaşı kazanmış biri olarak mı istiyor, yoksa dost olarak armağan diye mi? Savaşı kazanmış biri olarak istiyorsa, neden kendi istemiyor ve neden kendi gelip almıyor. Yok, rızamızla almak istiyorsa, bu iyiliği yerine getirirlerse askerlere ne vereceğini söylesin.» 11. Phalinos bu sözlerle şu cevabı verdi: «Kral, Kyros'u öldürdüğü için savaşı kazandığına inanıyor. Gerçekten, imparatorluğunu ele geçirmek için artık kim çekişebilir onunla? Sizleri de, eyaletlerinin ortasında aşılması imkânsız iki ırmağın arasında tuttuğu ve size teslim etse bile öldürmeye gücünüzün yetmeyecek kadar çok insan üzerinize gönderebileceği için elinde sayıyor.» 12. Ondandır Atinalı Theopompos ⁽⁵⁷⁾ söz aldı: «Phalinos, şu anda gördüğün gibi silâhlarımızdan ve cesaretimizden başka şeyimiz yok. Silâhlarımızı elimizde tutmakla, cesaretimizden de yararlanabileceğimizi düşünüyoruz; silâhlarımızı teslim edersek, hayatlarımızı da kaybedebiliriz. Bu yüzden elimizde kalan tek şeyi size teslim edeceğimizi sanma: sizi yenip sizin silâhlarınızı elinizden almak için elimizde tutuyoruz onları.» 13. Bu sözler üzerine Phalinos gülümseyip: «Delikanlı bana bir

düşünür gibi görünüyorsun, sözlerin de eğlendirici. Ama cesaretinizin Kralın gücünü alt edeceğini sanıyorsan, bir ahmaktan başka şey olmadığını bil,» dedi. 14. Söylentiye göre, gevşemeğe başlayan öbür konuşmacılar Kyros'a sadık davranmış olduklarını, Kral dostları olmak isterse ona da yararlı olabileceklerini söylediler; ona dilediği işte yardımcı olurlar, Mısır'a yürümek isterse bu ülkeyi ele geçirmesine yardım ederlermiş. (58).

15. O anda Klearkhos geri dönerek cevap verip vermediklerini sordu. Phalinos: «Klearkhos, bir kısmı bir görüşü öbürleri başka bir görüşü savunuyor; sen söyle bakalım kendi fikrini,» dedi. 16. Klearkhos «Ben seni gördüğüme sevindim, sanırım burdaki herkes de öyledir; çünkü sen de benim gibi ve gördüğün herkes gibi Yunanlısın,» diye cevap verdi. «Bu yüzden, içinde bulunduğumuz durumda yaptığın önerilere nasıl cevap vermemiz gerektiği konusunda öğüt ver bize. 17. Tanrılar adına en iyi ve en onurlu cevabı, her sözü edilişinde sana onur kazandıracak cevabı öğütle. Bir gün, 'Phalinos Kral tarafından silâhlarını bırakmalarını istemek için Yunanlılara gönderilince onlarla görüşüp şu öğüdü verdi,' denilecektir. Çünkü, vereceğin öğüt ne olursa olsun yankısının Yunanistan'da duyulacağını biliyorsun.» 18. Klearkhos, bu sözlerle Kralın temsilcisinin bile onlara silâhlarını bırakmamayı öğütlemesini ve böylece Yunanlılarda umut uyandırmayı istiyordu. 19. Ama Phalinos sorudan sıyrılıp Klearkhos'un hiç beklemediği bir cevap verdi: «Ben, eğer Kralla savaşarak kendinizi kurtarmanız için on binde bir şansınız bile olsa silâhlarınızı bırakmamanızı öğütlerim; ama, kendinizi kurtarmanız için hiç bir umut yoksa, kurtuluşunuzu elinizdeki her çareye baş vurarak sağlamaya çalışmanızı öğütlüyorum.» 20. Klearkhos bu

sözlere şu cevabı verdi: «Demek senin görüşün bu; şimdi bizim görüşümüzü de dinleyip Krala ilet. Onun dostu olacaksak, silâhlarımızı başkasına teslim etmek-tense, elde tutarak ona daha yararlı olacağımıza, yok savaşmak zorunda kalırsak, silâhlarımızı bir başkası-na teslim etmek-tense elde tutarak daha iyi savaşaca-ğımıza inanıyoruz.» 21. Phalinos «Bu sözleri ona iletiriz,» dedi. «Ama Kral size bir şey daha söylemekle görevlendirdi bizi; olduğunuz yerde kalırsanız bir mü-tareke yapılacak; ama ilerler ya da gerilerseniz sa-vaşılacak. Bana cevap verin o halde: burda kalıp mü-tareke yapacak mısınız? Yoksa savaşacağınızı mı bil-direyim?» 22. Klearkhos, «Bu noktada Kralla aynı fi-kirde olduğumuzu söyle,» dedi. Phalinos «Neymiş o fi-kir?» diye sordu. «Burda kalırsak mütareke olacak, ilerler ya da gerilersek savaş.» 23. Öbürü bir kez daha sordu. «Ne söylemeliyim ona, savaş mı, mütareke mi?» Klearkhos da yeniden aynı cevabı verdi: «Kalırsak mütareke, ilerler ya da gerilersek savaş.» Ve ne yap-mayı tasarladığını hiç belli etmedi.

II

YUNANLILAR ARIAİOS'A YETİŞİP ONUNLA ANLAŞIYORLAR.
YÜRÜYÜŞE GEÇİLİYOR VE KRALIN BİRLİKLERİYLE
KARŞILAŞILIYOR. İKİ TARAFTA DA KARGAŞA.

1. Phalinos yanındakilerle çekip gitti. Bu sırada Prokles ile Khirisophos, Ariaios'un yanından dönmüş-lerdi; Menon orda kalmıştı. «Ariaios, ondan yüksek pek çok Pers olduğunu ve kendisinin kral olmasını ka-bul etmeyeceklerini söylüyor. Ama onunla birlikte ge-ri dönmek istiyorsanız bu gece yetişmenizi; yoksa ya-rın sabah erkenden yola çıkacağını söylüyor,» dediler.
2. Klearkhos, «İyi ya, size yetişirsek söylediğiniz gibi

olsun, yoksa sizin için en yararlı olacağına inandığınız biçimde davranın,» diye cevap verdi. Onlara da tasarılarını açıklamadı.

3. Sonra gün batarken generalleriyle öteki komutanları çağırıp onlara şu söylevi verdi: «Dostlarım! Kestirdiğim kurbanın falı, Krala karşı yürümenin elverişli olmayacağını gösterdi. Bunun doğru olduğunu gösteren sağlam nedenler var; çünkü öğrendiğime göre Kral ile aramızda ancak teknelerle geçilebilecek büyük bir ırmak olan Dicle varmış; bizimse tekemiz yok. Burda kalmaksa imkânsız; yiyecek bulmak imkânsız da ondan. Ama kurbanın bağırsakları, gidip Kyros'un dostlarına katılmanın iyi olacağım gösterdi. 4. İşte yapmamız gereken şey bu. Şimdi gidip her biriniz ne bulursanız yiyin. Boru dinlenme işaretini verince ağırlıkları toplayın; ikinci çalışınca ağırlıkları yük hayvanlarına yükleyin; üçüncü çalışında komutanınızı, yükler ırmak yönünde, ağır piyadeler yanlarda olmak üzere izleyin.» 5. Bu buyrukları alan komutanlar ve yüzbaşılar yerlerine dönüp isteneni uyguladılar. Klearkhos o andan sonra komutayı eline aldı ve öbürleri onu komutan seçtikleri için değil, ama komutanlığın gerektirdiği yeteneklerin yalnız onda bulunduğunu gördükleri ve öbür komutanlar yeterince tecrübeli olmadıkları için buyruklarını yerine getirdiler. 6. (İonia'da Ephesos'tan savaş alanına kadar aş-tıkları yolun hesabı şudur: doksan üç günde beş yüz otuz beş fersenk ya da on altı bin elli stadion; savaş yeri ile Babil ülkesinin arasının ise üç yüz altmış stadion olduğu söyleniyordu.) (59)

7. Orda, gece olunca, Thrakia'lı Miltokythes kaçtı; komuta ettiği kırk kadar süvari ve üç yüz kadar Thrakia'lı piyadeyle Kralın safına geçti.

8. Klearkhos verdiği buyruklara uygun olarak or-

dunun geri kalan kısmının başına geçti, birlikler de onu izledi. İlk konakta gece yarısı, Ariaaios ile ordusunun yanına ulaşıldı. Savaş düzeninde duruldu; sonra komutanlar ve yüzbaşılar hep birlikte Ariaaios'un yanına gittiler. Yunanlılar, Ariaaios ve ordusunun başlıca subayları, birbirlerine ihanet etmemeğe ve müttefik olmağa ant içtiler; Barbarlar ayrıca, dürüstçe kılavuzluk edeceklerine de ant içtiler. 9. Ant bir boğa, bir erkek domuz ve bir koç bir kalkanın üstünde boğazlandıktan sonra içildi; Yunanlılar kana bir kılıç, Barbarlar da bir mızrak batırdılar. 10. Birbirlerine bu teminatları vermelerinden sonra Klearkhos şöyle konuştu: «Hadi bakalım Ariaaios, sizin ve bizim aynı yolu izlememiz gerektiğine göre hangi yola sapılması gerektiğini söyle; geldiğimiz yoldan mı döneceğiz, yoksa sence daha iyi bir yol var mı?»

11. Ariaaios cevap verdi: «Geldiğimiz yoldan dönerssek mutlak ölürüz; çünkü hiç yiyeceğimiz kalmadı. Buraya gelmek için yaptığımız son on yedi günlük yürüyüş sırasında bile bölgede alınacak hiç birşey bulamadık; bulunan şeyleri de geçerken tükettik. Bu yüzden şimdi daha uzun, ama yiyecek sıkıntısı çekmeyeceğimiz bir yol izlemeyi düşünüyorum. 12. İlk günlük yürüyüşleri, Kralın ordusundan elden geldiğince çabuk uzaklaşabilmemiz için mümkün olduğu kadar uzun tutmamız gerek. Bir kez ondan iki üç gün uzaklaşırsak bize yetişebileceğinden korkmayız artık. Çünkü küçük bir orduyla peşimizden gelmeğe cesaret edemeyecek, büyük bir orduyla da hızlı ilerleyemeyecek; hattâ belki de yiyecek sıkıntısı çekecektir. Benim görüşüm bu.»

13. Bu tasarının amacı Kralın elinden kurtulmak ya da kaçırmak; ama rastlantı birlikleri daha iyi yönetti. Gün doğar doğmaz güneşi sağlarına alarak yo-

la koyuldular. Gün batarken Babil ülkesi köylerine ulaşacaklarını umuyorlardı; bu noktada yanımadılar. 14. Akşama doğru, düşman süvarilerinin görüldüğü sanıldı. Sıralarından ayrılmış olan Yunanlılar yerlerine koştular. Yaralı olduğu için yolculuğu arabayla yapan Ariaaios, inip zırhını giydi; çevresindekiler de öyle yaptılar. 15. Onlar silâhlanırken, keşif için gönderilenler dönüp, görünenin düşman süvarileri değil otlamakta olan yük hayvanları olduğunu söylediler. Bunun üzerine herkes Kralın oralarda bir yerde konaklamış olduğuna karar verdi; gerçekten komşu köylerden duman yükseldiği görülüyordu.

16. Ne var ki, Klearkhos düşmanın üstüne yürümedi; çünkü askerlerinin bitkin ve aç olduklarını bilmekteydi; üstelik, vakit geç olmuştu; ama kaçır gibi görünmemek için yolunu da değiştirmede. Dosdoğru yola devam edip, alayının uç kuvvetleriyle Kral ordusunun evlerin tahtalarını bile alıp götürdüğü en yakın köylerde konakladı. 17. Köylere ilk varanlar, ordugâhlarını şöyle böyle kurdular; ama son gelenler raslantı onları nereye sürüklerse orda açık ordugâh kurup, birbirlerine seslenerek öyle gürültü ettiler ki, düşmanlar onları işittiler ve Yunanlıların en yakınında olanlar çadırlarından kaçtılar. 18. Ertesi gün bunun farkına varıldı; çünkü çevrede hiç bir yerde yük hayvanı, ordugâh ya da duman görünmüyordu. Kral bile ordunun gelmesinden ürkmüşe benziyordu. Ertesi günkü davranışıyla gerçekten ürkmüş olduğunu gösterdi.

19. Ne var ki o gece Yunanlılar da paniğe kapıldılar ve bu gibi durumlarda görüldüğü gibi kargaşalık ve patırtı çıktı. 20. Klearkhos'un elinin altında rastlantıyla, çağının münadilerinin en iyisi olan Elis'li Tolmides vardı. Ona sessizlik çağrısında bulunmasını; ordugâhta eşeği başıboş bırakan adamı haber verenin

ödüllendirileceğini komutanlar adına bildirmesini söyledi.

21. Münadi bunu bildirince askerler boş yere korktuklarını ve komutanlarının sağ salim olduklarını anladılar. Klearkhos şafakta Yunanlılara, savaş sırasında girmiş oldukları aynı düzene girmelerini bildirdi.

III

KRAL, YUNANLILARA BİR MÜTAREKE ÖNERİSİNDE BULUNUP YİYECEK VERİYOR. YUNANLILARI GEÇECEKLERİ BÖLGELERE ZARAR VERMEMELERİ KOŞULUYLA YURLARINA GERİ GÖTÜRMEYE YEMİN EDEN TİSSAPHERNES İLE KLEARKHOS ARASINDAKİ GÖRÜŞME.

1. Kralın, Yunan ordusunun gelmesi dolayısıyla ürktüğü üstüne yazdıklarını, davranışı doğruladı. Bir gün önce Yunanlılara silâhlarını teslim etmeleri için haber göndermişken gün doğar doğmaz bir uyuşmaya varmak için elçiler yolladı. 2. Ön mevzilere yaklaşan elçiler, komutanlarla görüşmek istediler. Nöbetçiler bu isteği iletince o sırada safları denetlemekte olan Klearkhos, elçilere, işi bitinceye kadar beklemelerinin söylenmesini buyurdu. 3. Sonra, birlikleri, bitişik düzende, her yönden düzgün görünecek ve sıraların dışında tek asker görülmeyecek biçimde düzene sokunca, en iyi silâhlı ve en yakışıklı adamlarıyla elçilere doğru bizzat yürüyüp, öbür generallere de kendisi gibi davranmalarını rica etti. 4. Elçilerin yanına ulaşınca ne istediklerini sordu. Onlar, bir mütareke için geldiklerini, Yunanlılara Kralın önerilerini, Krala da Yunanlıların cevabını iletmekle görevlendirildiklerini söylediler. 5. Klearkhos şu cevabı verdi: «Ona önce savaşmak gerektiğini bildirin o halde; yiyeceğimiz

yok çünkü; Yunanlılara yiyecek vermeden mütareke-
den söz etmeğe kim cesaret edebilir?» 6. Elçiler bu
sözler üzerine çekildiler, ama çok geçmeden geri dön-
düler; bu da Kralın kendisinin ya da bu pazarlığı yap-
makla görevli bir başkasının yakında olduğunu kanıt-
lıyordu. «Kral isteğinizi mantıklı buldu; mütareke ya-
pılırsa sizi yiyecek bulacağınız yere götürecek kılavuzlarla geldik,» dediler. 7. Klearkhos mütarekenin
yalnızca görüşmek için gidip gelecek olanlara mı uy-
gulanacağını, yoksa içine herkesi mi aldığını sordu.
«Önerileriniz Krala iletilinceye kadar herkese uygula-
nacak» cevabını verdiler. 8. Klearkhos bu sözler üze-
rine onları dışarı çıkarıp komutanlarla görüştü. He-
men mütareke yapmak ve yiyeceklerin bulunduğu ye-
re gidip almak görüşünde birleşildi. 9. Klearkhos «Ben
de aynı görüşteyim,» dedi; «Ama bu görüşü açığa vur-
makta acele etmeyecek, askerlerimizin de aynı kaygı-
yı çekeceklerini bildiğim halde haberciler mütareke-
yi kabul etmememiz korkusuna kapılıncaya kadar bek-
leyeceğim.» Vaktin geldiğine karar verince mütareke-
yi kabul ettiğini bildirip, kendisini hemen yiyecekle-
rin bulunduğu yere götürmelerini istedi. 10. Elçiler
öne düştüler. Klearkhos ise mütarekeyi kabul ettiği
halde birliklerini safları bozmadan ilerletiyor, kendisi
de artçılar arasında yürüyordu. Köprüsüz geçilemeye-
cek kadar geniş kanallara ve su dolu hendeklere rast-
lanıldı. Devrilmiş bulunan, ya da kesilen hurma ağaç-
larıyla köprüler yapıldı.

11. Klearkhos'un ne yaman önder olduğu burada
anlaşıldı. Sol elinde kargısını sağ elinde bir sopa taşı-
yor, köprü kurma buyruğu verilmiş adamlardan biri-
nin gevşek davrandığını görünce kenara çekip hak et-
tiği gibi dövüyordu. Aynı zamanda da çamurlara da-
lıp işe yardım ediyor, öyle ki herkes onun gayretini

desteklemediği için kızarıyordu. 12. Bu angarya için otuz yaşındaki askerler seçilmişti; ama Klearkhos'un çalışmasını gören daha yaşlılar da işe koyuldular. 13. Klearkhos, bu hendeklerin hep suyla dolu olmadığını düşündüğü için (ovayı sulama mevsimi değildi çünkü) büsbütün acele ediyordu; Kralın Yunanlılara geri çekilirken nasıl sayısız güçlkle karşılaşacaklarını önceden göstermek için ovayı su altında bıraktırdığından kuşkulandırmaktaydı. 14. Yürüyerek kılavuzların onları alıp götürülecek besinleri gösterdikleri köylere vardılar. Pek çok buğday, hurma şarabı ve kaynatılan hurmalardan çekilmiş ekşi bir içki vardı. 15. Yunanistan'da görülen hurmaları andıran hurmalar uşaklar için ayrılmıştı; efendiler için ayrılmış olan öbürleri şaşırı-tıcı bir güzellik ve irilikteydi; renkleri kehribardan pek farklı değildi; bir kısmı kurutulup çerez olarak saklanıyordu. İçki içerken hoşla giden, ama sonradan baş ağrıtan bir şekerlemeydi bunlar. 16. Askerler ilk olarak burada hurma tomurcuğu yediler. Görünüşü ve kendisine özgü hoş tadı genel bir şaşkınlığa yol açtı; ama bu da şiddetli baş ağrılarına yol açıyordu. Ağaçlar da tepelerindeki tomurcuk koparılmınca kuruyordu. 17. Yunanlılar bu yerde üç gün kaldılar. Tissaphernes, yanında Kralın kayınpederi, üç başka Pers ve peşlerinde birçok köleyle Kral adına onlarla görüşmeğe geldi. Yunan generalleri onları karşılamaya çıktılar; önce tercümanı aracılığıyla Tissaphernes konuştu. 18. «Yunanlılar, ben Yunanistan'a komşu bir ülkede yaşıyorum,» dedi. «İçine düştüğünüz sayısız ve içinden çıkılmaz sıkıntıları görünce, Kraldan sizleri sağ salim Yunanistan'a götürme iznini istemeyi bir mutluluk saydım. Böylece sizin ve tüm Yunanistan'ın bana gönül borcu duymasını sağlayacağımı sanıyorum. 19. Bu düşünceyle Krala, Kyros'un ona karşı hazırladığı ilk

seferi ben haber verdiğim için, bu haberle birlikte ona yardım getirdiğim için, Yunanlıların karşısında saf olanlar arasında yalnız ben kaçmadığım ve tersine saflarınız arasından yol açarak Krala Kyros'u öldürüp Kyros'un Barbarlarını kovaladıktan sonra en sadık dostları olan şu yanımdaki beylerle ulaşmış olduğu ordugâhınızda yetiştiğim için, bu lütfu bana bağışlamanın haklı bir şey olacağını anlatarak dileğimi bildirdim. 20. Bu nedenleri düşüneceği konusunda söz verip, beni, neden kendisine karşı silâha sarıldığınızı sormam için size yolladı. Kendisinden sizinle ilgili bir lütuf elde edebilmemi kolaylaştırmak için ölçülü bir cevap vermenizi öğütlerim.»

21. Bunun üzerine Yunanlılar aralarında görüşmek için çekildiler; sonra Klearkhos'un ağzından şu cevabı verdiler: «Kralla savaşmak için bir araya gelmiş değildik ve Krala karşı da yürümüyorduk; ama Kyros'un sizi hazırlıksız yakalamak ve bizi buraya getirmek için bir sürü bahaneler bulduğunu sen de biliyorsun. 22. Ama onu tehlikede gördüğümüz zaman eskiden iyiliklerinden yararlanmışken ihanet etmeyi tanrılar ve insanların gözünde utanç verici bulduk. 23. Şimdi Kyros öldüğüne göre Kralın tahtına göz dikmiyoruz, ülkesini yakıp yıkmak için hiç bir nedenimiz yok, onu öldürmeğe çalışmıyoruz ve bizi rahatsız eden olmazsa ülkemize dönmeğe çalışırız. Tersine bize iyilik edilirse, cömertlikte aşağı kalmamak için elimizden geleni yaparız.» 24. Klearkhos bunları söyledi. Tis-saphernes dinledikten sonra cevap verdi. «Sözlerinizi Krala iletcek, size de onun cevabını getireceğim. Ben dönene kadar mütareke devam etsin; size bir pazar da kuralım.»

25. Ertesi gün geri gelmedi; Yunanlıları kaygılandırdı bu. Ama daha ertesi gün gelip, bir çok Pers,

kendisine karşı savaşmış insanları elden kaçırmanın Krala yakışmayacağını söyledikleri halde, Kraldan Yunanlıları kurtarma iznini aldığı haber verdi. 26. Sözlerini şöyle bitirdi: «Şimdi ülkemizde dost davranışı göreceğinize ve sizleri yiyecek vererek Yunanistan'a dürüstçe götüreceğimize söz verebiliriz; satın alacak yiyecek bulamadığınız yerlerde ülkeden toplanmanıza izin vereceğiz. 27. Siz de dost bir ülkedeymiş gibi hiç bir yere zarar vermeden ilerleyeceğinize, ancak biz size pazar kurmadığımız zaman yiyecek ve içeceklerle el koyacağınıza, ama her pazar kuruşumuzda size verilecek şeylerin parasını ödeyeceğinize yemin etmelisiniz.» 28. Bu koşullar kabul edildi; Tissaphernes ile Kralın kayınpederi yemin ettiler ve sağ ellerini Yunan komutan ve yüzbaşlılarına uzatıp el sıkıştılar. 29. Bundan sonra Tissaphernes: «Şimdi Kralın yanına gideceğim. İşlerimi ayarlayınca sizi Yunanistan'a götürüp kendim de ilime dönmek için adamlarımla geleceğim,» dedi.

IV

YUNANLILARIN ARIAİOS'A GÜVENSİZLİĞİ. TISSAPHERNES VE ARIAİOS İLE YOLA ÇIKILIYOR. AMA YUNANLILAR AYRI YÜRÜYÜP, AYRI KONAKLIYORLAR; ÇÜNKÜ TISSAPHERNES'TEN KUŞKULANIYORLAR. MEDIA SURU. TISSAPHERNES'İN KALLEŞLİĞİ. DICLE'NİN GEÇİLMESİ. BÜYÜK ZAB'A KADAR İLERLENİYOR.

1. Bundan sonra, yan yana konaklamış olan Yunanlılarla Ariaaios, Tissaphernes'i yirmi günden fazla beklediler. Bu sırada Ariaaios'a kardeşleriyle başka akrabaları, maiyetindekileri de Perslerden bazıları ziya-

ret ediyorlardı. Bu ziyaretçiler onların içini yatıştırmak için geliyor ve içlerinden bazılarına Kralın, Kyros'la birlikte kendisine karşı savaştıkları için onlara kin duymayacağı ve tüm geçmişin unutulmuş olduğu üstüne kesin vaadini getiriyorlardı. 2. O andan itibaren Ariaios ile arkadaşlarının Yunanlıları daha az önemsedikleri anlaşıldı. Barbarlardan zaten hoşnut olmayan Yunanlıların çoğu için, yeni bir diş bileme nedeni oldu bu. Klearkhos ile öbür generallerin yanına gidip şunları söylediler: 3. «Ne bekliyoruz burda? Kralın öbür Yunanlılar üstüne yürüyemeyecek kadar korksunlar diye bizi mahvetmekten başka şey istemediğini bilmiyor muyuz? Şimdi burda durmamızı istemesinin nedeni, birliklerinin dağılmış olmasıdır; ama ordusunu yeniden bir araya topladığı gün, bize saldırması mümkün değil. 4. Belki de dönüş yolumuzu kesmek için kanallar kazdırıyor, bir yerlerde surlar yaptırıyor. Zorda kalmadıkça, bizim bu kadar az kişiyle Kralı ülkesinde yendiğimizi ve ona kafa tutarak geri çekildiğimizi anlatmak için Yunanistan'a gitmemize hiç bir zaman razı olmayacaktır.» 5. Klearkhos böyle konuşanlara şu cevabı verdi: «Bunun tümü benim de aklıma geliyor; ama şimdi çekip giderssek savaşa girer ve mütarekeyi çiğner gibi görüneceğimizi düşünüyorum. Ve önce, bize pazar kuracak ya da nerde besin bulacağımızı gösterecek kimse kalmayacak elimizde; sonra da, hiç bir kılavuzumuz olmayacak; üstelik böyle davranırsak Ariaios bizi hemen terk edecektir. Hiç bir dostumuz kalmayacak, bugüne kadar dostumuz olanlar da düşmanımız olacak. 6. Karşımıza aşmamız gerekecek başka bir ırmak da çıkar mı bilmem; ama Fırat'ın düşman engel olmağa kalkışınca aşılması imkânsız olduğunu biliyoruz. Üstelik çarpışmamız gerekirse, bizi destekleyecek hiç sü-

varimiz olmayacak; oysa düşmanlarımızın ordusunun en kalabalık ve en iyi askerleri süvari; bu yüzden kazanırsak hiç birini öldüremeyiz, yenilirse içimizden bir tekinin bile ölümden kurtulması imkânsız olur. 7. Ben Kralın elinde isterse bizi mahvedecek bunca kaynak olduğunu düşündükçe, onu yemin etmeğe, bize sağ elini uzatmağa, tanrılar önünde yalan yere ant içmeğe ve Yunanlıları ve Barbarları sözünden kuşkulandıрмаğa neyin zorladığını anlamıyorum.» İşte bir çok başka şeyin yanı sıra Klearkhos'un söyledikleri bunlardı.

8. Bu sırada Tissaphernes, eyaletine dönecekmiş gibi birlikleriyle geldi. Orontas da kendi birlikleriyle ona eşlik ediyor ve yanında, evlendiği Kralın kızını getiriyordu. 9. O andan sonra yiyecekleri sağlayan Tissaphernes'in yönetimi altında yol alındı. Ariaaios da, Kyros'un Barbar ordusuyla, Tissaphernes ve Orontas ile birlikte yürüyor ve onlarla konaklıyordu. 10. Onların tümünden kuşkulananmakta olan Yunanlılar ise kılavuzlarının peşinden ayrı olarak ilerliyorlardı. İki topluluk birbirinden hep bir fersenk ya da daha çok uzaklıkta konaklıyor ve birbirlerini düşman gibi gözlüyorlardı; bu durum güvensizlik yaratmakta gecikmedi. 11. Odun, yemlik ot ya da bunlara benzer başka şeyler aramağa giderken sık sık karşılaşılıyor ve dövüşüyorlardı. Bu da kin yaratmaktaydı. 12. Üç günlük yürüyüşten sonra Media ⁽⁶⁰⁾ suru denen şeye vardılar ve iç kısmından sur boyunca ilerlemeğe başladılar. Sur zift ile tutturulmuş fırınlanmış tuğlalardan yapılmıştı. Yirmi ayak genişliğinde yüz ayak yüksekliğindeydi: uzunluğunun yirmi fersenk olduğu söyleniyordu. Babil ülkesine pek uzak değildir.

13. Ordan, iki günlük yürüyüşle sekiz fersenk yol alıp, birini sabit bir köprüyle, öbürünü yedi tekeden

oluşturulan bir köprüyle aşarak iki kanaldan geçtiler. Bu kanallar Dicle'den çıkıyor ve kırları sulamak için kazılmış hendekleri besliyordu; bu hendekler, daha küçük hendeklere bölünüyor ve sonunda Yunanistan' da has buğday tarlalarını sulamak için düzenlenen küçük arklar halini alıyordu. Sonra Dicle'ye varıldı. Oraya yakın bir yerde ırmağa on beş stadion uzaklıkta büyük ve çok kalabalık bir şehir olan Sittake vardı. 14. Yunanlılar şehir boyunca, baştan aşağı her türden ağaçlarla dolu büyük ve güzel bir park yakınında; Barbarlar da ırmağın öbür kıyısında, gözle görülemez uzaklıkta konakladılar.

15. Akşam yemeğinden sonra Proksenos ile Ksenophon çatılmış silâhların önünde gezinirken, bir adam ileri hat nöbetçilerine yaklaşıp Proksenos ya da Klearkhos'u nerede bulabileceğini sordu; Menon'un dostu Ariaaios tarafından gönderildiği halde Menon'u sormuyordu. 16. Proksenos: «Aradığın benim,» dedi. O zaman adam şunları söyledi: «Beni Kyros'un sadık dostları olan ve iyiliğinizi isteyen Ariaaios ile Artaozos gönderdiler. Bu gece Barbarların size saldırmasından korktukları için tetik durmanızı istiyorlar; yanınızdaki parkta pek çok birlik var. 17. Ayrıca Dicle köprüsü yakınına bir nöbetçi dikmenizi istiyorlar; çünkü Tissaphernes bu gece, başarabilirse geçmenize engel olmak ve sizi ırmak ile kanal arasında sıkıştırmak için, köprüyü yıkmayı tasarlıyor». 18. Proksenos ile Ksenophon bu sözleri dinledikten sonra adamı Klearkhos'a götürüp söylediklerini ona anlattılar. Klearkhos onları işitince çok üzüldü ve çok korktu. 19. Ama orda bulunan bir delikanlı ⁽⁶¹⁾ biraz düşündükten sonra, saldırmak istemekle köprüyü yıkmak istemenin birbiriyle uyuşmayan iki şey olduğunu hatırlattı. «Barbarlar bize saldırırlarsa ya yenecekleri ya da yenilecek-

leri ortada. Bizi yenerlerse köprüyü yıkmakta ne yarar görebilirler? Çünkü birçok köprü olsa bile bir bozgundan sonra nereye kaçabiliriz? 20. Tersine zaferi biz kazanırsak geri çekilemezler ve öbür kıyıdaki adamları ne kadar kalabalık olsa da köprü yıkılmış olursa yardımlarına kimse gelemesin.»

21. Klearkhos bu düşünceleri dinledikten sonra haberciye kanal ile Dicle arasında kalan bölgenin büyüklüğünü sordu. Adam büyük olduğunu birçok önemli şehir ve köyü kapsadığını söyledi. 22. Bunun üzerine, Barbarların bu haberciyi bir tuzak olarak, Yunanlıların köprüyü yıkıp bir yandan Dicle, öbür yandan kanal tarafından korunan bölgede kalıp, iki su arasında ki bu geniş, verimli ve çiftçi dolu bölgede yerleşmelerinden ve burasının sonradan Krala kötülük etmek isteyen herkese bir barınak olmasından korktukları için gönderdikleri anlaşıldı.

23. Bundan sonra dinlenmeye geçildi, ama gene de köprüye bir nöbetçi gönderildi. Hiç bir yandan saldıran olmadı ve nöbetçilerin de bildirdiği gibi köprüye hiç bir düşman gelmedi. 24. Şafakta Yunanlılar otuz yedi teknedен oluşan bir köprüden ve elden gelen her tedbiri alarak Dicle'yi aşılar; çünkü Tissaphernes'in yanında bulunan Yunanlılar, onlara, köprüyü aşarken saldırıya uğrayacaklarını haber vermişlerdi. Haber yanlış çıktı. Bununla birlikte, Yunanlılar geçerlerken Glous yanında bir toplulukla gelerek, geçip geçemediklerini baktı; geçtiklerini görünce dört nala uzaklaştı.

25. Dicle kıyılarından dört günde yirmi fersenk aşılarak yüz ayak genişliğinde olan ve üstünde bir köprü bulunan Physkos ırmağına ulaşıldı. Burada, Opis adında büyük bir şehir vardı; Yunanlılar bu şehir yakınında, Susa ve Ekbatana'dan büyük bir orduyu Kra-

lin yardımına getiren Kyros ve Artakserkses'in evlilik dışı kardeşine rastladılar. Ordusunu durdurup Yunanlıların geçişini seyretti. 26. Klearkhos, Yunanlıları iki dizi halinde yürütüyor ve sık sık duraklayarak ilerliyordu ve baş tarafı durunca tüm ordu da ister istemez onun durduğu sürece duruyordu; öyle ki, ordu Yunanlılara bile çok kalabalık göründü; bakmakta olan Pers ise şaşkınlıktan donakaldı.

27. Ordan altı günde Media çöllerinde otuz fersenk aşılıp Kyros ile Artakserkses'in anneleri Parysatis'in köylerine varıldı. Kyros'un hatırasına saygısızlık etmek için, Tissaphernes, Yunanlıların köyleri yağmalamalarına izin verdi ama tutsak almalarını yasakladı. Yunanlılar burada pek çok buğday, davar ve türlü ganimet buldular. 28. Ordan, Dicle solda bırakılarak çölde dört günde yirmi fersenk aşıldı. İlk konakta, ırmağın öte yanında Kainai adında büyük ve zengin bir şehir gördüler; şehir halkı, ırmağı hayvan derilerinden yapılmış sallarla aşarak, onlara ekmek peynir ve şarap getirdi.

V

KLEARKHOS, KARŞILIKLI KUŞKULARI DAĞITMAK İÇİN TISSAPHERNES'LE GÖRÜŞMEK İSTİYOR. TISSAPHERNES, YUNANLILARIN DOSTU OLDUĞUNU SÖYLEYEREK SUÇLAMALARA KARŞI ÇIKIP YUNANLILARIN GENERALLERİNİ ÇADIRINA ÇEKİYOR. GENERALLER ÖLDÜRÜLÜYOR. ARIAİOS, YUNANLILARDAN SİLAHLARINI TESLİM ETMELERİNİ İSTİYOR. KLEANOR İLE KSENOPHON'UN CEVABI.

1. Bundan sonra, dört yüz ayak genişliğinde bir ırmak olan Zapatas'ın (⁶²) kıyısına varıldı. Orda üç gün kalındı; bu süre içinde pusu kuşkuları ortaya çık-

tı, ama hiç bir kanıt elde edilemedi. 2. Bu yüzden, Klearkhos, Tissaphernes ile yüz yüze konuşup bu güvensizliklere bir savaş çıkmasına yol açmadan son vermenin iyi olacağını düşündü. Birini gönderip onunla görüşmek istediğini bildirdi. 3. Tissaphernes hemen davet etti. Bir araya geldiklerinde Klearkhos şöyle konuştu:

«Tissaphernes, birbirimize sağ elimizi vererek karşılıklı kötülük yapmamağa ant içtiğimizi biliyorum. Bununla birlikte, sanki düşmanmışız gibi tetik durduğunu fark ettim; bunu görünce biz de tetik duruyoruz. 4. Ama ne kadar aradıysam, senin bize kötülük yapmağa çalıştığını gösteren bir kanıt bulamadım; bizim yönümüzden, sana kötülük yapmayı düşünmediğimizi kesinlikle biliyorum. Bu yüzden, elimizden gelirse bu karşılıklı güvensizliği dağıtmak için, seninle yüz yüze konuşmanın iyi olacağını düşündüm. 5. Çünkü, gerçekten bir iftira ya da bir kuşku yüzünden, birbirlerinden korkan ve kötülüğe uğramadan elini çabuk tutmak için zarar vermeyi ne düşünen ne de isteyen insanlara, onarılmayacak kötülükler yapan insanlar tanıdım. 6. Bu çeşit yanlış anlamalara son vermek için yapılacak en iyi şeyin karşılıklı konuşmak olduğuna inandığımdan sana geldim ve bize güvenmemekle haksız olduğunu göstermek istiyorum. 7. İlk nedenim (en güçlüsü de bu) tanrılar adına içilmiş antların bize birbirimizin düşmanı olmayı yasaklaması. Bu yeminleri bile bile kim çiğnerse, hiç bir zaman mutlu bir adam gözüyle bakmayacağım ona. Tanrılarla savaşa girişildi mi, ellerinden kurtulmak için yeterince hızlı kaçılıp barınacak bir yer bulunabilir mi? Hangi karanlıklara kaçılabileceğini, hangi hisara sığınabileceğini düşünemiyorum. Herkes her yerde tanrılara boyun eğmiştir; onlar da aynı biçimde tüm insanların efendi-

sidir. 8. İşte yeminler konusunda ve kurduğumuz dostluğu elleri arasında bıraktığımız tanrılar konusunda, düşüncelerim bunlar. İnsanlara gelince, içinde bulunduğumuz durumda, seni en büyük dayanağımız sayıyorum. 9. Gerçekten, seninle her yol kolay; her ırmak aşılabiliyor ve yiyecek sıkıntısı çekmekten korkmuyoruz; sensiz, körler gibi ilerliyoruz, çünkü yolu bilmiyoruz; her ırmağın geçilmesi güçleşiyor, her kalabalık bizi korkutuyor, ıssızlıksa açlıktan başka şey getirmediginden daha çok ürkütüyor. 10. Bu yüzden seni öldürecek kadar aklımızı kaçırsak bile velinimetimizi öldürmemiz, rakiplerin en korkuncu olan Kralı bize karşı kıskırtmaktan başka neye yarayabilir? Sana kötülük etmeğe kalkışırsam kendimi ne kadar güzel umutlardan yoksun bırakmış olacağımı da anlatayım. 11. Kyros'a, onu, yaşadığı çağda, dilediği insana en çok iyilik yapabilecek kişi saydığım için dost olmağa çalışmışım. Oysa şimdi kendi topraklarının yanı sıra Kyros'un gücüne ve topraklarına sahip olduğunu, üstelik Kyros'un kendisine düşman hale getirdiği Kralın gücünü de destek aldığını görüyorum. 12. Bu koşullar altında senin dostun olmayı istememek çılgınlığımı kim gösterebilir? Senin de bizim dostumuz olmayı isteyeceğini umut ediyorum. Bunu düşünmeme yol açan neden şu: 13. Mysia'lıların sizi kaygılandırıldığını bilmekteyim; oysa komutam altındaki birliklerle onların boyunlarını size eğdirebileceğimi sanmaktayım. Pisi-dia'lıların da onlar gibi davrandıklarını biliyorum ve daha birçok halkın durumunun aynı olduğunu işittim; mutluluğunuzu durmadan bulandırmalarına son verebileceğime inanmaktayım. Bugün özellikle kızdığınızı bildiğim Mısırlıları cezalandırmak içinse, benimkinin yerine hangi orduya baş vurabileceğinizi anlamıyorum. 14. Bizi hizmetine almakla, topraklarının çevre-

sindeki halklar arasında dostu olmak istediğın halklar varsa onların gözünde dostların en güçlüsü olur; canını sıkanlar çıkarsa da onlarla yüksekten konuşabilirsin. Çünkü sana yalnız alacağımız ücret için değil, kurtarıcımıza haklı bir şükran duygusu adına hizmet ederiz. 15. Bütün bunları düşündükçe, bize güvenmemeni öyle garip buluyorum ki, sana karşı düzen hazırladığımıza seni inandıracak kadar güzel konuşan insanın kim olduğunu merak ediyorum.» Klearkhos'un söyledikleri bunlardı. Tissaphernes şu sözlerle cevap verdi:

16. «Klearkhos senin böyle bilgece konuştuğunu işitmek gerçekten çok hoşnut etti beni. Böyle duygularla bana karşı kötü bir tasarı hazırlasan, sanırım kendi kendinin düşmanı olurdun. Ama, sizin de Kraldan ve benden çekinmenize neden olmadığını anlamak için, şimdi de sen beni dinle. 17. Gerçekten sizi yok etmek isteseydik, karşılığında hiç bir tehlikeyi göze almadan size zarar vermek için yeterince süvarimiz, piyademiz ve silâhımız yok muydu sence? 18. Size saldıрмаğa elverişli yerlerimiz olmadığını mı sanıyorsun? Üstünde sırf dostlarla karşılaştığınız halde büyük güçlkle aşabildiğiniz tüm bu ovaları; aşmak zorunda olduğunuz ama aşılmaz hale getirmek için sizden önce ele geçirebileceğimiz tüm şu dağları görmüyor musunuz? Ya, savaşmak istediğimiz insanların sayısını kıyılarında azaltabileceğim bunca ırmağı? Bunların arasında aşmanıza yardım etmesek kendiliğinizden aşamayacağınız kadar geniş olanları bile var. 19. Ve çabalarımız her yerde başarısızlığa uğrasa bile ateş toprağın meyvelerinden daha güçlü değil midir? Sizi, ne kadar yiğit olursanız olun, savaşmayı başaramayacağınız açlıkla karşı karşıya bırakmak için onları ateşe vermemiz yeter. 20. Sizinle savaşmak için eli-

mizde bizim için hiç bir tehlikesi olmayan bunca yol varken, nasıl olur da tümünün arasından tanrılara karşı günah olan tek yolu, insanların gözünde onursuzluk veren tek yolu seçeriz? 21. Tanrılara edilen yemini çiğnemekle ve insanlara karşı kötü niyetli görünmekle bir amaca ulaşmayı istemek için, kesinlikle kayıksız, elinde eylem imkânı olmadan kalmak; zorunluluk tarafından sıkıştırılmak, üstelik de vicdansız olmak gerekir. Hayır Klearkhos, bu derece akılsız, bu derece budala değiliz biz. 22. Peki sizi mahvetmek elimizdeyken neden yapmadık bunu? Nedeninin, Yunanlıların güvenini kazanmak isteğim olduğunu bil. Kyros'un para ödediği için güvenerek bu bölgeye getirdiği paralı askerleri, yapacağım iyiliklerle desteklerini sağlayarak yanımda geri götürmek istiyorum. 23. Bana yapabileceğiniz hizmetlere gelince bunları kendin saydın zaten; ama benim bildiğim daha büyük bir hizmet var. Yalnız Kralın üç kademeli bir tacı doğru dü-rüst giymeye hakkı vardır; ama bir başkası da sizin yardımınızla gönlünde yatan tacı kolayca giyebilir.» (63)

24. Bu söylevi içten bulan Klearkhos şu cevabı verdi: «Dost olmak için bunca nedenimiz varken bizi iftiralalarıyla düşman etmeğe çalışanlar en büyük işkenceleri hak etmiyorlar mı sence?» 25. Tissaphernes, «Komutanların ve yüzbaşılarınınla ordugâhıma gelersen, senin bana ve komuta ettiğim orduya karşı kötü tasarılar beslediğini söyleyenleri herkesin önünde açıkla-rım,» dedi. 26. «Tümünü getireceğim,» dedi Klearkhos. «Ve ben de seninle ilgili söylentileri kimden duyduğumu açıklayacağım.» 27. Bu görüşmeden sonra, Tissaphernes, Klearkhos'a büyük dostluk gösterdi; o gün orda kalıp akşam yemeğini kendisiyle yemeğe çağırdı.

Ertesi gün Klearkhos ordugâha dönünce, Tissaphernes'in iyi niyetliliğine inandığını gizlemeyip, satrap'ın söylediklerini anlattı. Tissaphernes'in hep birlikte yanına gitmelerini istediğini ve Yunanlılardan iftiracı olduklarına inanılacak kimselerin vatandaşlarına karşı kötü niyetlilik ve ihanetten ötürü cezalandırılmaları gerektiğini açıkladı. 28. Ariaaios ve Menon'un Tissaphernes'le bir görüşme yaptıklarını ve Menon'un tüm orduyu kendine bağlayıp Tissaphernes'in dostu olmak için entrikalar çevirdiğini, düzen kurduğunu bildiğinden iftiracının Menon olduğundan kuşkulanyordu. 29. Klearkhos da, orduyu kendine bağlayıp, canını sıkınlardan kurtulmak istemekteydi. Ne varki, onunla aynı görüşte olmayan birkaç asker, bütün komutanların ve yüzbaşların gitmesine izin verilmemesini ve Tissaphernes'e güvenilmemesini ileri sürdüler. 30. Ama Klearkhos direktip, satrap'ın yanına beş komutan ile yirmi yüzbaşı gönderilmesini sağladı; yanlarına, pazara gider gibi, iki yüz kadar asker verilecekti. 31. Tissaphernes'in çadırının kapısına vardıklarında, komutanlar Boiotia'lı Proksenos, Thessalia'lı Menon, Arkaadia'lı Agias, Lakonia'lı Klearkhos ve Akhaia'lı Sokrates içeri alındı; yüzbaşlar kapıda kaldılar. 32. Birkaç saniye sonra verilen tek bir işaretle, içeri girenler yakalanıp dışardakiler öldürüldü. Sonra Barbar süvarileri ovaya atılıp rastladıkları tüm Yunanlıları (gerek özgür, gerek köle) öldürdüler. 33. Ordugâhlarından süvarilerin bu doludizgin gidişini gören Yunanlılar, şaşkınlığa düşmüş bu adamların ne yaptıklarını düşünürlerken karnından aldığı bir yarayla kaçan Arkadia'lı Nikarkhos bağırsaklarını avuçlarında tutarak geldi. Olup bitenleri anlattı. 34. Büyük bir korkuya kapılan ve ordugâhlarına hemen saldırıl-

masını bekleyen Yunanlıların tümü hemen silâhlarını almağa koştular.

35. Ama tüm ordu yerine, Ariaios ile eskiden Kyros'un en yakın dostları olan Artaozos ve Mithridates'in geldikleri görüldü. Yunanlıların tercümanı, onların arasında, Tissaphernes'in kardeşini de gördüğünü ve tanıdığını söyledi. Yanlarında üç yüz kadar zırhlı Pers vardı. 36. Yaklaşınca Yunanlılar arasında bir komutan ya da yüzbaşı olup olmadığını sordular ve varsa kralın iradesini öğrenmek için yaklaşmasını söylediler. 37. Bunun üzerine Yunan generalleri Orkhomenos'lu Kleanor ile Stymphalos'lu Sophainetos; onların yanında da Proksenos'a ne olduğunu öğrenmek isteyen Atina'lı Ksenophon, çekinmeden ilerlediler. Khirisophos orda değildi; yiyecek bulmak için başka kimselerle bir köye gitmişti. 38. Birbirlerini işitecek yakınlığa erişince, Ariaios şu açıklamayı yaptı: «Yunanlılar! Yeminlerini çiğnediğine ve barışı bozduğuna inanılan Klearkhos cezalandırıldı; öldü. Onun kallesliğini ihbar eden Proksenos ile Menon saygı görüyorlar. Size gelince, Kral silâhlarınızı istiyor; çünkü bu silâhlar Kyros'a ait oldukları için kendisinin olduğunu söylüyor.» 39. Yunanlılar Orkhomenos'lu Kleanor'un ağzından cevap verdiler: «İnsanların en sefili Ariaios! Ve Kyros'un dostları olmuş olan sizler! Bizimle aynı düşmanlara ve aynı dostlara sahip olmağa yemin ettiğiniz halde bize, o alçak, tanrısız ve vicdansız Tissaphernes'le birleşerek ihanet ettiğinize ve birlikte ant içtiğiniz insanları öldürmekle yetinmeyerek tüm öbürlerine de ihanet edip düşmanlarla bizim üstümüze yürüdüğünüze göre, tanrılara da insanlara da saygımız yok!» 40. Ariaios cevap verdi. «Klearkhos'un Tissaphernes'e karşı Orontas'a karşı ve onlardan olan bizlere karşı düşmanca entrikalara giriştiği anlaşılmıştır.» 41. Bunun üzerine Kse-

nophon şöyle haykırdı: «Klearkhos'un mütarekeyi çiğnediği ve yalan yere yemin ettiği doğruysa, cezasını bulmuş; çünkü yeminlerini bozanların ölmesi doğrudur. Ama Proksenos ile Menon size yardım ettiklerine ve bizim komutanlarımız olduklarına göre buraya gönderin onları; çünkü her iki tarafın da dostu olduklarından size de bize de en iyi öğütleri vermeğe çalışacakları besbelli bir şeydir.» 42. Bunun üzerine Barbarlar bir süre aralarında konuştuktan sonra cevap vermeden uzaklaştılar.

VI

KLEARKHOS'UN PORTRESİ: SAVAŞ TUTKUSU. KOMUTANLIK YETENEKLERİ. SERTLİĞİ. PROKSENOS'UN PORTRESİ: YUMUŞAK VE ÂDİL. MENON'UN PORTRESİ: AÇGÖZLÜ, KISKANÇ VE İKİYÜZLÜ. AGİAS İLE SOKRATES'İN PORTRERLERİ.

1. Tutuklanan komutanlar Krala götürüldü; Kral boyunlarını vurdurdu. Bunlardan Klearkhos onunla ilişkisi olan herkesin de itiraf ettiği gibi, komuta etme yeteneğinin ve savaş tutkusunun en üst derecesinde bir insan sayılıyordu. 2. Lakedamonia, Atina'yla savaştığı sürece ülkesinin hizmetinde kaldı; ama barış yapılır yapılmaz yurttaşlarını Thrak'ların Yunanlıları ezdiğine inandırıp devletin en yetkili görevlilerinin de, elden geldiğince iznini aldıktan sonra Khersonesos'un ve Perinthos'un yukarısındaki Thrak'larla savaşmak için denize açıldı. 3. Yüksek görevliler, herhangi bir nedenle fikir değiştirip onu kıstaktan geri döndürmek istedikleri zaman, ülke sınırlarından çıkmıştı bile. Buyruğu yerine getirmeyip Hellespontos'a yelken açtı. 4. Bunun üzerine Isparta yüksek yöneticileri, onu itaatsizlikten ötürü ölüm cezasına çarptır-

dılar. O andan itibaren bir sürgün haline gelen Klearkhos, Kyros'un yanına gitti. Onu neler söyleyerek ikna ettiğini başka yerde anlattım. Kyros, ona bin darikos verdi. 5. Klearkhos, bu paraları aldı; ama rahat bir hayata dalmak yerine, bu parayla bir ordu toplayıp Thrak'larla savaştı; onları bir savaşta yendi; sonra ülkelerini yağmalayıp Kyros birliklerine ihtiyaç duyuncaya kadar savaşmağa devam etti. Ondan sonra bu prensin yanında yeni bir savaşa yöneldi. 6. Bunlar savaş tutkunu adamı ortaya koyan davranışlardır sanırım; utanç duymadan ve zarar görmeden barış içinde yaşayabilecekken savaşı tercih etti; rahat bir hayat yaşayabilecekken sırf savaşabilmek uğruna güç bir hayatı seçti; tehlikesizce servet sahibi olabilecekken savaşarak servetini daha da azaltmayı seçti; bir başkası nasıl bir gözde için ya da başka zevk için para harcıyorsa, o da savaş için harcamak istiyordu. 7. Savaş tutkusu böyleydi. Şimdi komutanlık yeteneğine de kanıt vereyim: Tehlikeyi seviyor, düşmana karşı gece gündüz yürüyor ve onu iş başında görenlerin kabul ettiği gibi tehlikelere karşı temkinli davranıyordu.

8. En üstün derecesine erişmiş olduğu bu komutanlık yeteneğini çeşitli niteliklerine borçluydu; birliklerine gerekli şeyleri bulmanın ve yiyecek sağlamanın çarelerini bulmayı herkesten iyi biliyor, ayrıca çevresindekilerin kafasına Klearkhos'a itaat etmek gerektiği inancını yerleştirmeyi biliyordu. 9. Sertlikle başarıyordu bunu. Asık suratlı, sert sesliydi; hep sertlikle, hatta bazan öfkeyle cezalandırıyordu; öyle ki, sonradan birçok kez yaptığına pişman oldu. 10. Ve ilke olarak cezalandırmaktaydı; çünkü disiplinsiz bir orduyla hiç bir iş başarılamayacağını düşünüyordu. Hatta söylendiğine göre, «Askerin nöbet tutması, dostlarının mallarına el sürmemesi ve surat asmadan düş-

manın üstüne yürümesi isteniyorsa, generalinden düşmandan daha çok korkmalı,» diyordu. 11. Askerler, tehlike içindeyken ona körü körüne itaat etmeye razı oluyor ve onu bütün öbür komutanlarına tercih ediyorlardı. O zaman kasvetli yüzünün öbür yüzler arasında parlaklaştığını, sertliğinin düşmana karşı güç veren bir şey gibi görüldüğünü söylüyorlardı; öyle ki, onu korkulacak efendi yerine kurtarıcı gibi görüyorlardı artık. 12. Ama tehlike geçince, bir başka komutanın buyruğu altına girme fırsatı çıkar çıkmaz topluca ondan ayrılıyorlardı; çünkü hiç bir sevimli yanı yoktu; hep sert ve kıyıcıydı; öyle ki, askerleri ona öğrencilerin öğretmenlerine baktıkları gözle bakıyorlardı. 13. İşte bu yüzden hiç bir zaman onu dostlukla ya da kendi isteğiyle izleyen tek kimse olmadı; ama devletin, ihtiyacın, ya da başka bir zorunluğun kendisine bağladığı insanları kesin bir disiplin altında tutuyordu. 14. Ne varki, bu askerler onun yanında savaş kazanmağa başladılar mı, yararlı askerler haline geliveriyorlardı; düşman karşısında ataklık kazanmışlardı ve cezalandırılmak korkusu onları disiplinli kılıyordu. 15. İşte Klearkhos' böyle bir komutandı. Başkalarına itaat etmek konusundaysa pek istekli davranmadığı söyleniyordu. Öldüğü zaman elli yaşlarındaydı.

16. Boiotia'lı Proksenos, yeniyetmelik çağına henüz girmişken büyük işler başarabilecek bir insan olmak tutkusunu duymağa başlamıştı. Bu amaçla Leontinoi'li Gorgias'a ⁽⁶⁴⁾ para vermişti. 17. Okulunu bitirdiğinde, komuta edecek ve bağlanacağı büyük insanların yardımlarını iyi hizmet ederek ödeyecek duruma geldiğini sanarak Kyros'un hizmetine girdi; onun yanında büyük bir ün, büyük bir güç ve önemli zenginlikler kazanacağını umuyordu. 18. Ama bu tutkuları ne kadar güçlü olursa olsun, hiçbirini haksız yollar-

dan sağlamak istemediği de çok iyi görülmekteydi; bunlara doğru dürüst yollardan ulaşmayı düşünüyor-
du; başka yollardan değil. 19. Dürüst insanlara komuta edebilecek yetenekteydi; ama askerlerinde saygı ve korku uyandırmak gelmiyordu elinden. Astlarına onların kendisine gösterdiklerinden daha çok saygı gösteriyordu ve askerlerinin kendisine itaat etmemesinden çok, nefret etmelerinden korktuğu açıkça görülmüyordu. 20. Gerçek bir önder olmak ve görünmek için, iyi davrananı övmenin ve kötü davrananı övmemenin yeterli olduğunu düşünüyordu. Bu yüzden adamlarından dürüst olanlar ona bağlıydılar, dürüst olmayanlarsa ona karşı düzenler kuruyorlardı. Öldüğü zaman otuz yaşlarındaydı. 21. Thessalia'lı Menon'a gelince, büyük bir hırsla zenginleşmek istediği, daha çok şeye sahip olmak için komuta etmek istediği, kazançlarını artırmak için saygı görmek istediği, kimsenin gözünden kaçmıyordu. Kötü hareketlerinin cezalandırılmasından kurtulmak için en güçlülerle dost olmağa çalışıyordu. 22. Amaçlarına ulaşmak için en kestirme yolun, yalan yere yemin etme, yalan söyleme, kalleşlik olduğuna inanıyor; içtenlik ve dürüstlüğü bönlük sayıyordu. 23. Hiç kimseyi sevmediği görülmüyordu ve birinin dostu olduğunu söyledi mi, ona tuzak kurduğu apaçıktı. Bir düşmanla hiç bir zaman alay etmiyor, ama sohbetlerde yakın arkadaşlarını hep alaya alıyordu. 24. Göz diktiği şey düşmanların malları değildi; çünkü tetik duran birinin malını almanın güç olduğunu düşünüyor-
du; ama güvensizlik duymadığı için bir dostun malına el koymanın çok kolay olduğunu, yalnız kendisinin bildiğini sanıyordu. 25. Yalan yere yemin ettiğini ve dürüst olmadığını bildiği herkesten, tepeden tırnağa silâhlıymış gibi korkuyordu; ama dindar ve doğru sözlü olanları korkak insanlarmış gibi sömürmeğe kalkışı-

yordu. 26. Dindar, içten ve âdil olmakla övünen insanlar vardır. Menon, aldatmakta, yalan uydurmakta, dostlarını gülünç düşürmekte usta oluşuyla övünüyordu. Birinin en iyi dostu olmak istedi mi, bu dostluğu kazanmak için kendisinden önce dostu olanlara iftira etmek gerektiğini düşünüyordu. 27. Askerlerin kendisine itaat etmesini sağlamak için onların kötü davranışlarına ortak olmağa çalışıyordu. Bir adam kendisini terk ederse, yararlandığı sırada onu kaybetmemiş olmasını iyi bir iş sayıyordu. 28. İyi bilinmeyen ayrıntılar bakımından Menon konusunda yanılgıya düşmek mümkündür. Ama herkesin bildiği şey şudur: Aristippos'tan yabancı birliklerinin komutanlığını elde ettiğinde henüz küçük bir delikanlıydı; yakışıklı gençlerden hoşlanan Ariaios ile de yakın bir ilişki kurmuştu. Henüz tüysüz bir gençken Kharypos adında sakallı birini dost tutmuştu. 29. Generaller Kyros ile birlikte Kralın üstüne yürüdükleri için öldürülünce, Menon da onlar gibi davranmış olduğu halde bağışlandı; ama meslekdaşlarının ölümünden sonra Kral tarafından cezalandırıldı ve Klearkhos ile öbür generaller gibi boynunu vurularak '(görünüşe bakılırsa en çabuk ölüm biçimidir bu) öldürülmek yerine söylendiğine göre bir yıl aşağılık bir suçlu gibi sakat bırakılmış halde yaşadıktan sonra öldü.

30. Arkadia'lı Agias ile Akhaia'lı Sokrates de öldürüldüler. Her ikisi de hiç bir zaman savaşta korkak davrandı diye alaya alınmamış; ikisi de dostlarına karşı kusursuz biçimde davranmışlardır. Her ikisi de otuz beş yaşlarındaydı.

ÜÇÜNCÜ KİTAP

I

YUNAN ORDUSUNUN UMUTSUZLUĞA KAPILMASI. KSENO-
PHON'UN SAHNEYE ÇIKIŞI. SEFERE NASIL KATILDIĞI. BİR DÜŞ
GÖRÜYOR. PROKSENOS'UN YÜZBAŞILARINI TOPLAYIP CESA-
RET VERİYOR. KRALI YUMUŞATMAYI ÖNEREN APOLLONİDES
ADINDA BİRİNİ KOVUYORLAR. ORDU ÖNDERLERİ TOPLANI-
YOR. KSENOPHON'UN KHİRİSOPHOS TARAFINDAN ONAYLA-
NAN SÖYLEVİ. YENİ ÖNDERLER SEÇİLİYOR. KSENOPHON,
PROKSENOS'UN YERİNİ ALIYOR.

(1. Kyros'un Yukarı Asya'ya doğru yürüyüşünde Yunanlıların savaşa kadar ne yaptıkları ve Kyros'un öldürülmesinden sonra mütareke süresince Tissaphernes'le birlikte geri dönerlerken ne yaptıkları, bundan önceki bölümde anlatılmıştır.)

2. Komutanlar tutuklanıp onlarla birlikte giden yüzbaşılar ve askerler öldürölünce, Yunanlılar, Kralın karşısında; her yönden düşman halklar ve şehirlerle çevrili, onlara pazar kuracak kimseleri kalmamış. Yunanistan'dan en az on bir stadion uzakta, yol gösterecek kılavuzsuz, dönüş yolları aşılması im-

kânsız ırmaklar tarafından kesilmiş, Kyros'a Yukarı Asya'da eşlik etmiş olan Barbarlar tarafından bile terk edilmiş, tek başlarına ve onları destekleyecek süvarilerden yoksun, savaşı kazansalar bile kimseyi öldüremeyecek, yenilirlerse de hiç biri kurtulamayacak bir durumda olduklarını düşününce, büyük üzüntüye kapıldılar. 3. Bu düşüncelere ve umutsuzluğa kapıldıklarından içlerinden pek azı akşam yemeği yiyebilirdi, pek azı ateş yaktı ve birçoğu o akşam silâh çatmadı; her biri oldukları yere uzandılar; ama üzüntü, bir daha asla görmeyi umut etmedikleri ülkelerinin, ana babaların, karılarının ve çocuklarının özlemi, uyumalarına engel oluyordu. Ordu geceyi bu ruh hali içinde geçirdi.

4. Oysa, ne komutan ne yüzbaşı ne de asker olduğu halde, orduda seferi izleyen Atinalı Ksenophon diye biri vardı. Onu, gelirse kendinin de yurdundan çok çıkar sağlamasını beklediği Kyros'un dostluğunu kazandıracağını vaat ederek çok eski dostu Proksenos getirtmişti. 5. Ksenophon bu mektubu okuyunca Atinalı Sokrates'e akıl danıştı. Ama Sokrates, Kyros'la dost olduğu için sitenin onu kınamasından çekinerek (çünkü Kyros'un Lakedamonia'lıları Atina'ya karşı savaşlarında canla başla desteklediği biliniyordu) Ksenophon'a, Delphoi'ye giderek tanrıya bu yolculuk konusunda akıl danışmasını öğütledi. 6. Ksenophon Delphoi'ye gidip Apollon'a tasarladığı yolculuğu en onurlu ve en çıkarına uygun biçimde yapması ve eksiksiz bir başarıdan sonra sağ salim dönmesi için hangi tanrıya kurban kesip dua etmesi gerektiğini sordu. Apollon, kurban adaması gereken tanrıları belitti. 7. Ksenophon Atina'ya dönünce kehaneti Sokrates'e anlattı. Sokrates dinledikten sonra önce bu yolculuğu yapmanın mı yapmamanın mı onun

için iyi olacağını sormadığı, gitmesi gerektiğine kendi karar verdiği ve tanrıya, bu yolculuğu yapmanın en iyi yolunu sormakla yetindiği için onu azarladi. «Ama soruyu böyle sormuş olduğuna göre tanrının buyurduğu şeyi yap,» dedi. 8. Dolayısıyla Ksenophon Apollon'un ona belirttiği tanrılara kurbanlar kestikten sonra gemiye binip Sardes'te Yukarı Asya'ya doğru ilerlemeğe hazır durumda bekleyen Proksenos ile Kyros'un yanına vardı ve Kyros'la tanıştırıldı. 9. Kalması için Proksenos'un ısrarlarına Kyros da katıldı ve sefer biter bitmez onu ülkesine geri göndereceğine teminat verdi. Seferin Pisidia'lılar üstüne yapılacağı söyleniyordu. 10. Ksenophon sefere böyle katıldı. Aldatılmıştı ama, Klearkhos dışında tüm Yunanlılar gibi Kralın üstüne yürüneceğini bilmeyen Proksenos tarafından değil. Bununla birlikte Kilikia'ya varıldığı zaman, seferin Krala karşı olduğu apaçık ortaya çıktı. Alınacak yoldan ürken ama istemedikleri halde kendileri ve Kyros için bir utanç duygusuna boyun eğen Yunanlılar, Kyros'u yalnız bırakmadılar. Ksenophon da kalanlar arasındaydı.

11. İçinde bulundukları güç durumda genel üzüntüyü paylaşıyor ve uyuyamıyordu; bununla birlikte bir an için dalıp bir düş gördü. Gök gürültüsü işitti ve baboacağına bir yıldırım düştüğünü, evi tutuşturduğunu görür gibi oldu. 12. Dehşet içinde irkilerek uyandı. Düş ona bir yönden iyi bir belirti gibi göründü; çünkü acılar ve tehlikeler içinde Zeus'tan gelen ışığı gördüğünü sanmıştı; ama bir yönden de korkuya kapıldı; çünkü Kral Zeus'tan gelen ateş, onu Kralın ülkesinden çıkamayacak ve her yönden yolu tehlikelerle kesilmiş halde bırakacakmışcasına çevresini kuşatır gibiydi. 13. Bu düşün ne anlama geldiği, bundan sonraki olaylardan anlaşılabilir. Sonraki olaylar şunlardır: Uyanır

uyanmaz aklına gelen ilk düşünce şu oldu: «Neden yatıyorum? Gece ilerliyor gün doğunca da düşmanlar herhalde burda olacaklar. Kralın eline düşersek en kötü davranışlarla karşılanıp en korkunç işkenceleri çektikten sonra en aşağılayıcı biçimde ölmekten kim korusun bizi? 14. Oysa kendimizi savunma çarelerini ne hazırlayan var ne de düşünen ve sanki dinlenmeğe vaktimiz varmış gibi uzanmış yatıyoruz. Gerekli tedbirleri alacak komutanı hangi siteden bekleyeceğiz? Hangi yaşa erişeceğiz? Bugün düşmana teslim olursak daha fazla yaşamam.» 15. Bundan sonra kalkıp önce Proksenos'un yüzbaşılarını çağırdı. Toplandıkları zaman şunları söyledi: «Yüzbaşılar! Uyuyamıyorum (kuşkusuz siz de öylesinizdir) ve içinde bulunduğumuz durumu görünce daha fazla yatamam. 16. Düşmanın bizimle tedbirlerini iyice aldığına karar verdikten sonra açıkça savaşa girdiği ortada; oysa bizde elden geldiğince iyi savaşmak çareleriyle kimse uğraşmıyor. 17. Ama gevşeklik yüzünden Kralın eline düşersek aynı bedenden doğmuş olduğu kardeşinin cesedine saygı göstermeyen başını ve elini kestiren ve kazık üstünde teşhir ettiren bir adamdan ne bekleyebiliriz, düşünün! Yanında, lehimize dilekte bulunacak kimsesi olmayan, onu bir kralken köle haline getirmek ve elden gelirse öldürmek istemiş olan bizler, eline düşersek ne olur? 18. Herkesi dehşete düşürmek ve devletlerine bir daha savaş açmayı düşündürtmemek amacıyla bize en korkunç işkenceleri çekirmek için elindeki her imkâna baş vurmayacak mı? Bu yüzden, eline düşmemek için her çareye baş vurmalyız. 19. Ben mütareke süresince, Yunanlılara acımdan ve ülkelerinin büyüklüğünü ve yapısını, erzaklarının bolluğunu, uşaklarının sayısını, hayvanlarının altınlarının ve giyeceklerinin çokluğunu gördükçe Kralla uyruklarının mutluluğunu kıs-

kanmaktan bir an bile geri kalmadım. 20. Oysa askerlerimizi her düşünüşümde, bu nimetlerden ancak parayla pay alabildiğimizi ve pek azımızın elinde para kaldığını, öte yandan da ettiğimiz yeminin bize gerekli şeylerin parasını ödemek dışında elde etmemize engel olduğunu her görüşümde, mütarekeden, bugün savaştan korktuğumuzdan daha çok korktuğum oluyordu. 21. Ama bu insanlar, mütarekeye son verdiklerine göre, bence aynı zamanda küstahlıklarına ve bizim kuruntularımıza da son vermiş oldular. Bundan böyle bu nimetler iki taraftan daha cesur davranacak olanına sunulmuş ödüllerdir ve savaşın hakemi tanrılar olacak; tanrıların bizden yana olması da doğaldır. 22. Çünkü bu insanlar, tanrılara ettikleri yemini çiğnediler; gözlerimizin önünde bunca nimet duran bizlerse, tanrıya ettiğimiz yeminlere saygı göstermek için kendimizi onlardan yoksun bıraktık. Bu yüzden savaşa onlardan daha güvenle yürüyebileceğimizi samyorum. 23. Ayrıca bedenlerimiz soğuğa, sıcağa ve yorgunluğa onlarınkinden daha dayanıklı ve tanrılara şükür, ruhlarımız da daha cesur. Buna, onların askerlerinin (tanrılar zaferi bir kez daha bize bağışlıyorsa) bizimkilerden daha kolay yaralanıp, öldürüleceklerini de ekleyeyim. 24. Ama belki başkaları da benimle aynı şeyleri düşünüyorlardır. Tanrılar adına bizi güzel eylemlere itmek için onların bize gelmelerini beklemeyelim de, biz başkalarını erdeme yöneltmekle işe başlayalım. Yüzbaşılardan en iyileri olduğunuzu, komuta etmeye generallerden daha lâyık bulunduğunuzu gösterin. 25. Bense, size gösterdiğim yola atılmağa hazırsanız sizi izlemeğe hazırım; başınıza geçmemi isterseniz de, yashımı ileri sürerek bağışlanmamı isteyecek değilim. Tehlikeleri başımdan savuşturacak kadar diri olduğumu düşünüyorum.»

26. Söylevi böyleydi. Onu dikkatle dinledikten sonra Boiotia lehçesiyle konuşan Apollonides diye biri dışında, subayların tümü başlarına geçmesini istediler. Apollonides, ellerinden gelirlerse Kralı yumuşatarak kendilerini kurtarmaları gerektiği dışında söylenecek her şeyin boşuna konuşmak olacağını ileri sürdü; aynı zamanda da durumun güçlüklerini sayıp dökmeye başlamıştı. 27. Ama Ksenophon onun sözünü kesip, «Ey insanların en şaşılacağı! Görüyorsun anlamıyorsun, işitiyorsun, hatırlamıyorsun. Oysa, Kyros'un ölümünden sonra Kral talihliliğinden ötürü kibire kapılıp bize silâhlarımızı teslim etmemiz için haberci gönderdiğinde yanımızdaydın,» dedi. 28. «Silâhlarımızı ona teslim etmek yerine kendimizi bu silâhlarla koruyarak gidip onun yakınında konakladığımız zaman ne yaptık? Bize elçiler gönderdi, bir ateşkes yapmak istedi, bir mütareke yapmamızı sağlayıncaya kadar yiyecekler verdi. 29. Sonra komutanlarımızla yüzbaşılarımız, mütarekeye güvenerek silâhsız olarak tam senin öğütlediğin gibi onlarla konuşmaya gittiler. Ne durumdalar şimdi? Zavallılar hakaret ve işkence görmüş bir halde, kuşkusuz gelmesi için yalvardıkları ölüme bile erişmiyorlar. Bunların tümünü biliyorsun, sonra da direnmeyi öğütlemenin boş konuşmak olduğunu söyleyip, hâlâ yalvarmak için krala gitmemizi öğütülüyorsun. 30. Arkadaşlar ben bu adamı artık birliklerimize katmamak, yüzbaşı rütbesini geri almak, sırtına yük vurup bir yük hayvanı haline getirmek gerektiğini düşünüyorum. Yurdunu ve bir Yunanlı olup da böyle şeyler düşündüğü için tüm Yunanistan'ı lekelemekte.» 31. O anda Stymphalos'lu Agasias söze karışıp «Ama bu adamın ne Boiotia'yla ilgisi var ne de Yunanistan'ın geri kalan kısmıyla, kulaklarının Lydia'lılar gibi delinmiş olduğunu gördüm,» dedi. Ve doğruydı bu söyledi-

gi. 32. Adam kovuldu. Öbürleri ordugâha dağılıp sağ kalan komutanları, komutan öldüyse yardımcısını (sağ kaldıysa yüzbaşısı da) çağırdılar. 33. Tümü toplanınca çatılmış silâhların önüne oturdular. Toplanan komutan ve yüzbaşılar yüz kişi kadardı. Vakit gece yarısına yaklaşıyordu. 34. Sonra Proksenos'un yüzbaşılarının en yaşlısı olan Elis'li Hieronymos şu sözlerle konuşmağa başladı: «Komutanlar ve yüzbaşılar! Durumumuza bir göz atınca, mümkünse iyi bir karar almak için aramızda toplanıp sizleri çağırmanın gerekli olduğuna inandık.» Sonra ekledi: «Hadi Ksenophon bize söylediklerini tekrarla şimdi.»

35. Bunun üzerine Ksenophon şöyle konuştu, «Tümümüzün bildiği bir şey var: Kral ile Tissaphernes'in aramızdan ellerine geçirebildiklerini yakaladıkları ve imkân bulurlarsa öbürlerini de yok etmek için fırsat kolladıkları. Bu yüzden asla Barbarların eline düşmemek, tersine onları elimize düşürmek için her çareye baş vurmak sırası bizde; öyle değil mi? 36. Oysa şimdiki gibi bir arada oldukça elinizde kesin bir fırsat bulunduğunu tümünüz bilin. Askerlerimizin tümü bakışlarını size çeviriyorlar; yıldığınız görürlerse korkakça davranacaklardır; ama kendiniz düşmanın üstüne yürümeğe hazır olduğunuzu gösterir, öbürlerine de bu işe girişmek için cesaret verirsiniz, sizi izleyip taklit etmeğe çalışacaklarına inanın. 37. Çünkü komutansınız sizler; komutan yardımcısı ve yüzbaşısınız; barış sırasında ücretlerden ve onurlardan aldığımız pay onlarınkinden üstündü. Bu yüzden, savaşta olduğumuz şu sırada basit askerlerden üstün olmak için titizlik göstermeniz, kurtulmalarına dikkat etmeniz ve her fırsatta onlar için çalışmanız gerekir. 38. Önce, ölenlerin yerine elden geldiğince çabuk komutanlar ve yüzbaşılar atamağa özen gösterirsiniz, orduya büyük bir yardı-

mınız dokunacağına inanıyorum; çünkü, düşüncemi birkaç kelimeyle özetleyeyim: Yönetici olmadığımı, hiç bir yerde, özellikle de savaşta iyi ya da güzel bir şey elde etme umudu beslenemez. Disiplinin, orduların kurtuluşu olduğu ve disiplinsizliğin pek çok insanın mahvına yol açtığı söylenebilir. 39. Gerekli önderleri seçtiğiniz zaman, sanırım askerleri toplayıp cesaretlerini artırmanız çok yerinde olur. 40. Silâhlarını çatmağa nasıl bir yıkılmışlık içinde gittiklerini; nasıl bir yıkılmışlık içinde nöbet tuttuklarını, benim gibi kuşkusuz siz de fark etmişsinizdir. Bu durumda oldukları sürece, ihtiyaç duyulursa gece hatta gündüz onlardan ne hizmet sağlanabileceğini bilemiyorum. 41. Ama düşünceleri değiştirilirse, sırf başlarına gelecek şeyleri değil aynı zamanda da ne yapmaları gerektiğini düşünürlerse, çok daha canlı olurlar. 42. Gerçekten, savaşta zaferi kazandıran şeyin ne sayısı ne de güç olduğunu bilirsiniz; düşmanın üstüne tanrıların yardımıyla en kararlı yürüyenler, karşılarında kendilerine kafa tutan bir düşmana pek ender rastlarlar. 43. Baylar! Çarpışmalarda her çareye baş vurarak canlarını korumak isteyenlerin hemen her zaman korkakça öldüklerini, tersine ölümün kaçınılmaz ve her insanın başına gelen bir şey olduğuna inanan ve onurlu bir biçimde ölmek için çarpışanlarınsa yaşlılığa çoğunlukla öbürlerinden çok ulaştıklarını ve ömürlerinin geri kalan kısmını daha mutlu geçirdiklerini görmüşümdür. 44. Bu ilkelere inanan bizlerin, böylesine güç ve tehlikeli bir durumda cesaret gösterip başkalarını da cesaretlendirmemiz gerekir.» 45. Bunları söyledikten sonra sustu.

Sonra Khirisophos söz aldı: «Ksenophon! Bundan önce tanıımıyordum seni; yalnız Atinalı olduğunu duymuştum; ama şimdi, seni sözlerinden de davranışın-

dan da ötürü tebrik ederim; senin gibi pek çok adamımız olmasımı isterdim,» dedi. 46. Sonra şunları ekledi: «Tek bir saniye bile kaybetmeyelim arkadaşlar, önderiniz kalmadığına göre gidip önderlerinizi seçin. Seçiminizi yapınca seçtiklerinizle ordugâhın merkezine dönün. Sonra askerleri de çağırınız oraya. Münadi Tolmides yanımızdan uzaklaşmasın.» 47. Bunu söylerken gerekli tedbirlerin vakit geçirmeden alınması için ayağa kalktı. Sonra Klearkhos'un yerine Dardanos'lu ⁽⁶⁵⁾ Timasion, Sokrates'in yerine Akhaia'lı Ksanthikles, Agias'ın yerine Arkadia'lı Kleanor, Menon'un yerine Akhaia'lı Philesios ve Proksenos'un yerine Atinalı Ksenophon komutan seçildiler.

II

ASKERLERİN TOPLANTISI. KHİRİSOPHOS'UN, KLEANOR'UN VE KSENOPHON'UN SÖYLEVLERİ.

I. Seçimler bitip de önderler ordugâhın merkezine vardığında, gün doğmak üzereydi. İleri karakollar yerleştirdikten sonra askerleri çağırmağa karar verdiler. Askerler toplanınca önce Lakedamonia'lı Khirisophos kalkıp şöyle konuştu: 2. «Askerler! Durumumuz ciddi; çünkü bildiğiniz komutanları, yüzbaşları ve askerlerimizi kaybettik; ve çünkü eskiden müttefikimiz olan Ariaaios ile Barbarları bize ihanet ettiler. 3. Bununla birlikte bu koşullar altında cesaret göstermemiz, kendimizi bırakmak yerine mümkünse şanlı bir zafer kazanarak kurtulmamız gerekir. Bunu yapamazsak, hiç değilse onurlu bir biçimde ölelim ve kendimizi düşmanların eline asla sağ düşürmeyelim. Ellere düşersek, kuşkusuz, tanrının onların başına vermesini dilediğim felâketlere uğrarız.»

4. Ondan sonra Orkhomenos'lu Kleanor kalkıp şu söylevi verdi: «Askerler kralın andını nasıl bozduğunu ve tanrısızlığını görüyorsunuz; Yunanistan'ın komşusu olduğunu ve bizi kurtarmaktan daha fazla istediği bir şey olmadığını söyledikten, bu sözleri bir yeminle bizzat onaylayıp doğruladıktan ve bize sağ elini uzattıktan sonra, bizi aldatıp komutanlarımızı yakalatan da o oldu. Konuksever Zeus'a bile saygı göstermedi ve Klearkhos'u sofrasına kabul ettikten sonra, onu bu dostluk gösterisiyle aldatıp askerlerimizi öldürttü. 5. Tahta çıkarmak istediğimiz Ariaios da, güvenimizi kazandıktan ve karşılıklı olarak ihanet etmememizi söyleyerek bize güven verdikten sonra, tanrılardan korkmadan, sağlığında onu onura boğan Kyros'un anısına saygı göstermeden, Kyros'un can düşmanlarının safına geçti ve bize, Kyros'un dostu olan bizlere kötülük etmeğe çalışıyor. 6. Tanrılar cezalandırsın bu sapkınları! Onların bizi bir daha aldatmasına göz yummamak da, bu davranışın tanıkları olan bizlere düşer. Elimizden geldiğince yiğitçe çarpışalım. Tanrılar bize ne gönderirlerse katlanalım.»

7. Ondan sonra Ksenophon kalktı. En iyi savaş giyimlerini giymişti. Tanrılar zaferi ona bağışlarsa savaşı kazanana en iyi giyimlerin yakışacağını; yenilmesini istiyorlarsa da yaraşacağını düşündüğü en güzel giysilerle ölmenin iyi bir şey olacağına inanmaktaydı. Söylevine şu sözlerle başladı: 8. «Kleanor size, Barbarların antlarını çiğneyişlerinden ve kallesliğinden söz etti; sanırım bunları siz de biliyorsunuz. Barışmak istiyorsak, yeminlere güvenerek ellerine düşen komutanlarımızın çektiklerini gördükten sonra nasıl güvenebiliriz onlara? Tersine bize yaptıkları kötülükten ötürü onları silâh elde cezalandırmayı ve bundan böyle soluk almalarına fırsat vermeden savaş-

mayı tasarlıyorsak, tanrıların yardımıyla kurtulmayı umut etmek için pek çok iyi neden var elimizde.»

9. «Kurtulmayı» kelimesini söylediği anda, askerlerden biri hapsirdi. Bu sesi işiten tüm askerler hep bir ağızdan tanrının adını andılar; sonra Ksenophon devam etti: «Kurtulmaktan söz ettiğimiz anda Kurtarıcı Zeus'tan bize iyi bir belirti geldiğine göre, dost bir ülkeye varır varmaz bu tanrıya kurbanlar adamamızı, öbür tanrılara da yeteneklerimize göre kurbanlar vaat etmemizi öneriyorum. Bu fikirde olanlar ellerini kaldırsınlar.» Herkes elini kaldırdı; sonra tümü adakta bulunup zafer türküleri söyledi. Daha sonra, tanrılara gösterilmesi gereken saygı gösterilmiş olduğundan Ksenophon devam etti: 10. «Elinizde kurtulmayı umut etmek için çok iyi nedenler olduğunu söylüyordum. Önce, düşmanlarımız yalan yere yemin edip yeminlerine karşın anlaşmayı çiğnerken, bizler tanrılar adına içtiğimiz antlara sıkıca bağlı kalıyoruz. Durum böyle olunca, bir göz kırpışla en güçlüleri yere serip, isterlerse güçsüzleri en büyük tehlikelerden kolayca koruyan tanrıların, düşmanlarımıza karşı olduklarına inanabiliriz. 11. Sonra, yiğitliğin size ne kadar yaraştığını ve yiğitlerin tanrıların yardımıyla en büyük tehlikelerden nasıl kurtulduklarını öğrenmeniz için atalarımızın karşılaştıkları tehlikeleri hatırlatacağım size. Perslerle müttefikleri Atina'yı yok etmek için çok büyük bir orduyla geldikleri zaman Atinalılar tek başlarına onlara karşı durup yenmeyi başarmışlardı. 12. Artemis'e öldürecekleri düşman sayısı kadar keçi kurban etmeyi adanmışlardı: ama bunu yeterli bulmayarak tanrıçaya her yıl beş yüz keçi kurban etmeğe karar verdiler, bugün bile hâlâ ediyorlar. 13. Daha sonra, Kserkses sayılamayacak kadar kalabalık ordusunu toplayıp Yunanistan'a yürüdüğü za-

man, atalarımız onları karada da denizde de gene yendiler. Ayakta duran zafer anıtları tanıklık eder buna; ama bunun elinizdeki en iyi kanıtı, doğduğunuz ve beslendiğiniz devletlerin özgürlüğüdür; çünkü insanlar arasında kimseye efendi demiyor, yalnız tanrılara tapıyorsunuz. İşte böyle ataların soyundan geliyorsunuz.

14. Onların sizin yüzünüzden utanç duymaları gerektiğini söylemeyeceğim; tersine! Çünkü o Barbarların soyundan gelenlerin karşısında sıralanıp, sayıca üstün oldukları halde tanrıların yardımıyla zafer elde etmenizin üstünden birkaç gün geçti henüz. 15. Ve o sırada bunca yiğitliği, Kyros'a tahtı vermek için gösterdiniz; oysa bugün kendi kurtuluşunuz için çarpışmanız gerekiyor; bu yüzden çok daha fazla cesaret ve gayret göstermeniz gerekir, öyle değil mi? 16. Kendinizi düşmanın karşısında daha atak hissetmelisiniz. Gerçekten o sırada düşmanları tanımıyordunuz ve karşınızda uçsuz bucaksız bir kalabalık vardı; ama bu, babalarınızın kıvançlı ataklığıyla onlara saldırmanıza engel olmadı. Oysa bugün sizden çok fazla kalabalık olsalar bile size saldıracak cesaretleri olmadığı tecrübenizle bildiğinize göre, hâlâ onlardan çekinmeniz nasıl yakışık alır?

17. Daha önce sizin safınızda sıralanmış olan Ariaios'un birliklerinin sizden ayrılmış olmasıyla birşey kaybettiğinizi de sanmayın. Onlar yendiğiniz insanlardan daha korkak, çünkü bizi burada bıraktıktan sonra onların yanına kaçtılar. Oysa ilk önce kaçacak olanların bizim saflarımızda olmaktansa düşman saflarında olmaları daha iyi. 18. Aranızda süvarimiz olmadığı, düşmanınsa pek çok süvarisi olduğu için cesaretleri kırılanlar varsa, on bin süvarinin on bin

adamdan başka şey olmadığını bilin. Bir savaşta hiç kimse at ısırmasından ya da çiftesinden ölmemiştir. Savaşların kaderini insanlar çizer. 19. Hem sonra süvarilerden çok daha güvenli bir destek noktamız var. Bineklerinin üstünde yalnız bizden değil düşmekten de korkuyorlar; oysa yerde sağlamca yerleşmiş olan bizler, yaklaşırlarsa daha güçlü vuracağız ve istediklerimize çok daha güvenli bir biçimde erişeceğiz. Süvarilerin bize karşı tek bir üstünlükleri var ancak: daha tehlikesizce kaçabilmeleri.

20. Çarpışmalara yiğitçe göğüs germekle birlikte, Tissaphernes artık size kılavuzluk etmeyeceği için ve Kral size artık pazar kurdurmayacağı için üzülüyorsanız, mahvınızı hazırladığı açıkça görülen Tissaphernes'in size kılavuzluk etmesinin mi, yoksa tutsak alacağınız ve sizi aldatmağa kalkıştırlarsa canlarını kaybedeceklerini bilecek olan adamlara kılavuzluk ettirmenin mi daha iyi olacağını düşünün. 21. Yiyeceklere gelince, ödeyecek paramız bile kalmamışken onların açtıkları pazarlarda büyük paralar karşılığında azar azar sattıkları yiyecekleri satın almak mı, yoksa savaş kazanırsak her birimizin dilediği kadarını dilediği miktarda alması mı tercih edilmeli?

22. Düşüncelerimi onaylamakla birlikte ırmakların aşılmaz bir engel olduğunu düşünüyor ve birkaçını aşmış olmamızı büyük bir tehlike ve hata sayıyorsanız, bu konuda en büyük hatayı yapanların Barbarlar olup olmadıklarını düşünün bir. Irmakların kaynaklarından uzak kesimlerinde aşılmaları imkânsızdır; ama kaynaklarına doğru ilerlenirse, insan tümünü dizlerine kadar bile ıslanmadan aşabilir.

23. Ama ırmaklar geçmemize izin vermese ve hiç bir kılavuz bulamasak bile (o zaman bile) cesaretimi-

zi kaybetmememiz gerekir. Gerçekten, bizden daha cesur olduklarını sanmadığımız Mysia'lıların, kralın ülkelerinde onun isteğine karşın birçok güzel ve büyük şehirde oturduklarını biliyoruz; Pisidia'lıların durumunun da aynı olduğunu biliyoruz; ovalara hâkim müstahkem yerleri ellerinde tutan Lykaonia'lıların, Perslerin topraklarını kendi çıkarlarına işlettikleriniyse gözlerimizle gördük. 24. Bizim de ülkemize gitmek için yola çıkacağımızı belli etmememiz, tersine burda yerleşecekmiş gibi davranmamız gerekir bence. Gerçekten Mysia'lılar ülkesinden çıkmak isteseler, Kralın onlara güvenlik içinde yurtlarına dönmeleri için pek çok kılavuz ve rehine vereceğine, dört atlı arabalarla dönmek isteseler onlar için bir yol bile yaptıracağına eminim. Burda kalmağa hazırlandığımızı görse, aynı şeyi seve seve bizim için de yapar. 25. Ama bir kez aylakça bir ömür sürmeğe, bolluk içinde yaşayıp Medlerin ve Perslerin uzun boylu ve güzel kızlarıyla ilişki kurmağa alıştık mı, lotus yiyenler gibi dönüş yolunu unutmamızdan korkarım. 26. Bunu düşününce önce Yunanistan'a ve ailelerimize dönmemizin; ve Yunanlılara, yurttaşlarından orada çetin' bir hayat sürenleri buraya gönderip çok geçmeden zenginleştiklerini görmek ellerinde olduğuna göre, eğer yoksulsalar bunun nedeninin yoksul olmayı kendilerinin istemesi olduğunu göstermemizin doğal ve doğru bir iş olduğunu sanıyorum. Askerler, gerçekten tüm bu nimetlerin bir galip bekledikleri apaçık ortada. Şimdi size en büyük güvenlik içinde nasıl yürüyeceğimizi ve savaşmak gerekirse elden geldiğince elverişli durumda olmak için ne yapmak gerektiğini söyleyeceğim. 27. Önce hareketlerimizi koşum hayvanlarınınkine bağlamak yerine, ordunun çıkarı nereyi gerektiriyorsa oraya gitmek için elimizdeki arabaları

yakmalıyız bence. Sonra da çadırları yakalım; çünkü taşınmaları zahmetli ve ne savaşta ne de besin sağlamada bir işe yararlar. 28. Öbür yüklerin de gereksiz olanlarını elden çıkarıp, yalnız savaşmağa, yemeğe, içmeğe yarayanlarını muhafaza edelim; saflarda elden geldiğince çok, taşıt takımları başındaysa elden geldiğince az asker bulundurmanın yolu bu. İnsan yenildi mi, elindeki her şeyin düşmana geçtiğini bilirsiniz; ama kazanırsak, düşmanlara uşaklarımız gözüyle bakmanız gerekir.

29. Söylemem gereken bir nokta kaldı, bence en önemlisi de bu. Düşmanların komutanlarımızı ele geçirmeden önce yeniden savaşa girişmeğe cesaret edemediklerini gördünüz. Önderlerimiz oldukça ve biz onların buyruklarını yerine getirdikçe, savaşı kazanacak kadar güçlü olduğumuza inanmışlardı; ama önderlerimiz yakalanınca kargaşa ve disiplinsizlik yüzünden mahvolacağımızı umut ediyorlardı 30. Bu yüzden bugünkü önderlerimizin öncekilerden çok daha uyanıklık göstermeleri, askerlerin eskisinden çok daha yumuşak başlı ve itaatkar olmaları gerekir. 31. Buyrukları dinlememeğe kalkışan olursa, yakında bulunan her askerin onu cezalandırması için subaya yardım etmesini karara bağlayın; düşmanlarımızın umudunu boşa çıkarmanın en iyi yolu olur bu; çünkü o zaman, bu günden başlayarak karşılarında hiç bir Yunanlının korkakça davranmasına izin vermeyecek bir tek Klearkhos yerine on bin Klearkhos göreceklerdir. 32. Ama konuşmaya son vermenin zamanı geldi; düşman nerdeyse görünecektir. Bu yüzden, söylediklerimi doğru bulanlar yürürlüğe konması için elden geldiğince çabuk onaylasınlar. Birinin daha iyi bir fikri varsa, basit bir asker bile olsa açıklamaya çekinmesin; ortak kurtuluşumuz tümümüzü ilgilendirir.»

33. Sonra Khirisophos söz aldı: «Ksenophon'un söylediklerine eklemek gereken bir şey varsa daha sonra düşünebiliriz bunu; ama sanırım yapılacak en iyi iş, önerileri elden geldiğince çabuk oylamağa koymak olacak. Bu görüşü paylaşılanların tümü elini kaldırsın.» Herkes elini kaldırdı.

34. Ksenophon bir kez daha kalkıp şunları söyledi: «Askerler, önereceğim şeyi dinleyin. Yiyecek bulabileceğimiz bir yere doğru yürümemiz gerektiği açık ortada. Oysa ordugâhımızdan en çok yirmi stadiyon uzaklıkta güzel köyler bulunduğunu öğrendim.

35. Yoldan geçenlerin peşinden koşup becerebilirlerse ısıran ama kovalandılar mı kaçan korkak köpeklerle benzeyen düşman, geri çekildiğimiz sırada peşimize düşerse şaşmam. 36. Bu koşullar altında en iyi yürüyüş düzeni, yüklerle yanlarındaki kalabalığın daha fazla güvenlik altında olması için, ağır piyadeleri dikdörtgen biçiminde yerleştirmek olabilir. Bu yüzden, ordunun başında yürüyüp cepheyi düzenleyecek olanları hemen şimdi seçersek, düşmanın her yaklaşışında bu konuyu görüşmek zorunda kalmayız ve birliklerimiz hemen düzene girer. 37. Benimkinden daha iyi bir tedbir düşünen varsa onunkini kabul edin; yoksa, Lakedamonialı olduğu için öne Khirisophos geçsin; en eski iki komutan iki yanı tutsunlar; Timasion ile ben en gençleri olduğumuzdan biz de şimdilik artçılık görevini üstümüze alalım. 38. Sonra, bu dizilişi denedikten sonra, koşullara göre daha iyi ne yapılabileceğini inceleriz. Daha iyi bir şey düşünen varsa söylesin.» Kimse karşı çıkmayınca ekledi: «Bu görüşü paylaşanlar elini kaldırsın.» Önerileri kabul edildi. 39. «Şimdi gidip karar verdiğimiz şeyi uygulayalım,» dedi. «İçinizden ailesini yeniden görmek isteyen, cesur davran-

mayı hatırlasın; isteğini gerçekleştirebilmesinin tek yolu bu. Hayatı seven, kazanmağa çalışsın; çünkü kazanan öldürür, yenilen ölür. Zenginleşmek isteyen, zaferi kazanmağa uğraşır; çünkü zaferi kazanırken mallarını kurtarır insan ve yenileninkileri de ele geçirir.»

III

MİTHRADATES YUNANLILARIN DOSTU GİBİ GÖRÜNEREK TARSARILARINI ÖĞRENMEĞE ÇALIŞIYOR, SONRA ARTÇILARINA SALDIRIYOR; SÜVARİLERİ OLMAYAN KSENOPHON BOŞ YERE KOVALIYOR ONU. BİR SÜVARİ BİRLİĞİ VE BİR SAPANCI BİRLİĞİ KURULUYOR.

1. Bu söylevler sona erince kalkıldı; gidilip arabalarla, çadırlar yakıldı; ağırlıklar herkesin ihtiyacına göre paylaşılıp, geri kalanı ateşe atıldı. Bundan sonra sabah yemeği yenildi. Bu yemek yenilirken Mithradates, yanında otuz kadar süvariyle gelip, komutanları sesinin işitilebileceği uzaklığa çağırttı ve şunları söyledi: 2. «Yunanlılar biliyorsunuz ben Kyros'un yakın adamlarından biriydim ve size hep bağlı kaldım; burada sürekli korkular içinde yaşamaktayım. Bu yüzden kurtarıcı bir karar aldığınızı görürsem hizmetdekilerin tümüyle size katılırım. Aklınızdakini söyleyin bana: size bağlı olan ve sizinle birlikte yol almak isteyen bir dostla konuşmaktasınız. 3. Komutanlar aralarında görüşüp şu cevabı vermediği kararlaştırdılar. Sözcülüklerini Khirisophos yaptı: «Yurduмуza dönmemize izin verilirse ülkeyi elimizden geldiğince az zarar vererek aşmağa, ama geçişimize engel olmağa kalkışan olursa onunla var gücümüzle savaşımağa karar verdik.» 4. Bunun üzerine Mithradates onlara

Kralın isteğine karşın kurtulmalarının imkânsız olduğunu kanıtlamağa çalıştı. Casusluk için gönderildiği anlaşıldı; gerçekten de sadakatını kontrol etmek için yanına Tissaphernes'in bir yakınının katılmış olduğu görüldü. 5. O andan sonra komutanlar, yapılacak en iyi işin, düşman ülkesindeyken hiç bir elçi kabul etmeden savaşmak olduğunu anladılar. Gerçekten, elçiler askerlere yaklaşıyor ve onları Kralın hizmetine çekmeğe çalışıyorlardı; yüzbaşılardan Arkadia'lı Niarkhos'u çekmeyi başardılar: gece yirmi kadar askerle çekip gitti.

6. Mithradates geri dönünce Yunanlılar yemeklerini bitirdiler, Zapatas'ı aştılar ve kararlaştırdıkları düzende, yük hayvanlarıyla yanlarındaki kalabalığı dörtgenin içine alarak ilerlediler. Henüz kısa bir yol almışlarken, Mithradates yanında iki yüz kadar süvari ve aşağı yukarı dört yüz kadar çok çevik ve çok ayağına tez okçu ve sapancıyla yeniden görüldü. 7. Yunanlılara dostça geliyormuş gibi yaklaşmaktaydı. İyi-ce sokulunca, apansız süvarileriyle piyadeleri oklarını, sapancıları da taşlarını fırlatarak birkaç kişiyi yaraladılar. Yunanlıların artçıları oklanıyor ama karşılık veremiyorlardı; çünkü Giritliler oklarını Persler kadar uzağa eristiremiyorlardı; üstelik hafif piyade olarak silâhlendirildiklerinden, ağır piyadelerin oluşturduğu dörtgenin içine yerleştirilmişlerdi; harbe atanlar da, sapancılara degecek kadar uzağa atış yapamıyorlardı. 8. Bu yüzden Ksenophon saldıрмаğa karar verip kendisiyle birlikte artçılık yapan ağır ve hafif piyadelerle saldırıya geçti; ama ne kadar kovaladılsa da tek bir düşman yakalayamadılar. 9. Gerçekten, Yunanlıların süvarisi yoktu ve piyadeler uzakta kaçan düşman piyadelerini sınırlı bir alan içinde (ordunun büyük kısmından fazla uzaklaşamıyorlardı

çünkü) yakalayamıyorlardı. 10. Barbar süvarileriye tersine, kaçarken bile hasımlarını yaralamaktaydılar; çünkü bineklerinin üstünde geri dönerek ok atıyorlardı; Yunanlılar düşmanı kovalayarak aştıkları yolu, savasarak geri çekilirlerken yeniden aşmak zorundaydılar. 11. Bu yüzden gün boyunca olsun olsun yirmi beş station ilerleyebildiler ve köylere ancak akşam varabildiler. Bunun üzerine yeniden umutsuzluk başladı. Khirisophos ile komutanların en yaşlıları, Ksenophon'u, saldırmak için birliklerden uzaklaştığı ve kendini isteyerek tehlikeye attığı halde Perslere zarar vermeyi başaramadığı için kınıyorlardı. 12. Ksenophon onları dinledikten sonra eleştirilerinin doğru olduğunu, olayın da onları doğruladığını kabul etti. Sonra şu sözleri ekledi: «Bununla birlikte saldırmak zorundaydım; çünkü olduğumuz yerde kaldıkça karşılık veremediğimiz zarar görüyorduk. 13. Söylediklerinizin doğruluğunu onları kovalarken anlamıştım; çünkü öncekinden fazla zarar veremedik onlara; geri çekilmemiz de çok güç oldu. 14. Bu yüzden düşmanlarımız kalabalık değil de az sayıda geldikleri için tanrılara şükretmeliyiz; böyle davranmakla bize büyük zarar veremediler, neyimizin eksik olduğunu göstermiş oldular. 15. Gerçekten, şu durumumuzda düşmanlar oklarını ve taşlarını Giritlilerin karşılık veremediği ve harbecilerimizin erişemediği bir uzaklıktan fırlatıyorlar. Öte yandan onları kovaladığımızda ordunun büyük kısmından uzaklaşamıyoruz ve kısıtlı bir uzaklıkta bir piyade ne kadar hızlı koşarsa koşsun kendisinden bir ok menzili uzaktan kaçmağa başlayan başka bir piyadeyi yakalayamaz.

16. Bu yüzden eğer onları yürüyüşlerimiz sırasında bize zarar veremeyecek uzaklıkta tutmak istiyorsak, en kısa zamanda, süvari ve sapancılar sağlama-

mız gerek. Oysa birliklerimiz arasında çoğu çok iyi sapan kullanan ve taşlarını Pers sapanıcılarından iki kat uzağa savuran Rodoslular bulunduğunu işittim. 17. Gerçekten düşman sapanıcıları yumruk büyüklüğünde taşlar savurup pek uzağa eristiremiyorlar, oysa Rodoslular kurşun yuvarlaklar kullanmayı biliyorlar. 18. O halde kimlerin sapanı olduğunu öğrenirsek, bu sapanların değerini ödersek, yeni sapanlar yapmak isteyenlere para verirsek, aynı zamanda da ön safta sapanıcı olarak hizmet etmek isteyecekler için bazı bağışlıklar tasarlarsak bize yararlı olabilecek adamlar bulabiliriz belki. 19. Orduda atlar olduğunu görüyorum; bunların birkaçı benim; bir kısmını Klearkhos bıraktı; düşmandan aldığımız ve yükleri taşımada kullanılan daha birçok at da var. Bu atları alalım, onlara karşılık sahiplerine başka yük hayvanları verelim, atları süvarilere karşı koyacak biçimde donatalım; o zaman belki bu süvariler de kaçan düşmanlara zarar verebilirler.» Öneri kabul edildi. 20. O gece yaklaşık olarak iki yüz kişilik bir sapanıcı birliği kuruldu; ertesi gün incelenerek elli kadar at ve asker seçildi bu askerlere manda derileri ve zırhlar dağıtıldı ve başlarına komutan olarak Atinalı Polystratos oğlu Lykios getirildi.

IV

MİTHRADATES'İN YENİ SALDIRISI. ASUR SİTELERİNİN YIKILMASI. TİSSAPHERNES'İN İŞE YARAMAYAN SALDIRISI. YUNANLILAR YÜRÜYÜŞ DÜZENLERİNİ DEĞİŞTİRİYORLAR. TİSSAPHERNES ONLARI DURMADAN SIKIŞTIRIP ÖNLERİNE GEÇMEYİ BAŞARIYOR. YUNANLILAR GEÇİTİ ZORLUYORLAR.
KSENOPHON'UN CESARETİ.

1. Yunanlılar o gece yerlerinden kıpırdamadılar; ama ertesi gün kalkıp her zamankinden daha erken

yola koyuldular; çünkü önlerinde aşmaları gereken bir akarsu yatağı vardı ve geçiş sırasında düşman saldırısına uğramaktan çekiniyorlardı. 2. Mithradates yanında bin süvari ve dört bin kadar okçu ve savaşçıyla yeniden görüldüğünde Yunanlılar hendeğin öbür yanına geçmişlerdi bile. Mithradates, Tissaphernes'ten bu kadar adam isteyip, verirse Yunanlıları ona teslim edeceğini vaat ederek almıştı. Son saldırıda hiç bir zarar görmeyip Yunanlılara pek çok zarar verdiğini sandığı için, onları küçümsüyordu. 3. Yunanlılar ırmak yatağını aşip sekiz stadion kadar uzaklaştıkları sırada, Mithradates'le birliği de burasını aştılar. Yunan hafif ve ağır piyadelerinin bir kısmına düşmana saldırma buyruğu verilmiş ve yeterli bir gücün onlara direnmesi beklendiğinden süvarilere atakça kovalamaları söylenmişti. 4. Mithradates onlara yetişip sapan ve yayların menziline girince Yunanlılara boruyla işaret verildi ve buyruk almış olanlar hemen koşar adım ilerleyip süvariler ileri atıldı. Barbarlar onları beklemeyip ırmak yatağına doğru kaçtılar. 5. Kaçış sırasında çok sayıda piyade kaybettiler; ırmak yatağının içinde de on sekiz süvari canlı yakalandı. Yunanlılar buyruk almadıkları halde kendiliklerinden, görünüşleri düşmanı mümkün olduğu kadar çok ürkütsün diye cesetlerin kol ve bacaklarını kestiler.

6. Düşmanlar bu başarısızlık üstüne uzaklaştılar. Yunanlılar da günün geri kalan kısmında rahatsız edilmeden ilerleyip Dicle kıyısına vardılar. 7. Orada Larissa (⁶⁶) adlı büyük ve ıssız bir şehir vardı. Eski-den Medlerin oturmuş olduğu bu şehrin surlarının genişliği yirmi beş ayak, yüksekliği yüz ayak, çevresi de iki fersenkti. Kil tuğlalardan yapılmıştı, temeli, yirmi ayak yüksekliğe kadar taştandı. 8. Persler, Medlerin imparatorluğunu ele geçirmek için savaştıkları

sırada, Pers Kralı bu şehri kuşatmış ama almayı bir türlü başaramamıştı; ama bir bulut güneşi örtüp, halk şehri boşaltıncaya kadar çekilmemişti. İşte şehir böyle alınabilmişti. 9. Bu şehrin yakınında yüz ayak genişliğinde iki yüz ayak yüksekliğinde bir ehram ⁽⁶⁷⁾ vardı. Buraya komşu şehirlerden birçok Barbar sığınmıştı.

10. Yunanlılar ordan bir günde altı fersenk aşıp; Mespila ⁽⁶⁸⁾ adındaki şehrin (eskiden Medlerindi) yakınında yer alan terk edilmiş, uçsuz bucaksız bir sura vardılar. Bu surun tabanı parlak cilalı taştandı; kalınlığı elli ayak, yüksekliği yüz ayaktı. 11. Bu tabanın üstünde kalınlığı elli ayak, yüksekliği yüz ayak, çevresi altı fersenk olan tuğladan bir duvar yükseliyordu. Söylendiğine göre Medler imparatorluklarını Perslere kaptırdıkları zaman Kralın karısı Medeia buraya sığınmıştı. 12. Bu şehri kuşatan Pers Kralı ne aç bırakarak ne de zorla ele geçirebilmiş, ama Zeus gök gürültüsüyle halkı dehşet içinde bırakmış ve şehir böyle alınabilmişti. ⁽⁶⁹⁾

13. Yunanlılar ordan bir gün yürüyüşle dört fersenk aştılar. Bu yolun aşılışı sırasında Tissaphernes, yanında süvarileri, Kralın kızını vermiş olduğu Orontas'ın birlikleri, Yukarı Asya'ya Kyros ile çıkmış olan Barbarlar, Kralın kardeşinin getirdiği yardım ordusu ve ayrıca Kralın vermiş olduğu takviyelerle göründü; öyle ki gücü önemli derecede artmıştı. 14. Yunanlılar yaklaşınca, birliklerinin bir kısmını onların arkasına yerleştirip, öbürlerini yan kanatları boyunca ilerletti; ama saldıрмаğa cesaret edemedi ve çarpışma tehlikesini göze alamadı; sapanlılara ve okçulara atış buyruğu verdirdi yalnız. 15. Ama atıcı olarak dizilen Rodoslular sapanlarıyla, okçular oklarıyla cevap verdiler ve hiç biri seçtiği adamı ıskalamıyordu

(zaten isteseler de olmazdı bu). Tissapharnes çabucak ok menzilinin dışına çıktı; öbür birlikler de öyle yaptılar. 16. Günün geri kalan kısmında bir taraf ilerledi, öbür taraf onları izledi; ama Barbarların uzaktan attıkları oklar artık Yunanlılara zarar vermiyordu; çünkü Rodosluların sapanları Perslerin sapanlarından ve yaylarından daha uzağa atış yapıyordu. 17. Perslerin yayları büyük olduğundan, toplanan tüm oklar Giritlilerin işine yarayabiliyordu; gerçekten, sürekli olarak bu okları kullanıyor, yükseğe fırlatarak uzağa atış talimi yapıyorlardı. 18. O gün Yunanlılar rastladıkları köylerde konakladılar; uzaktan savaşta alt edilen Barbarlar ise geri çekildiler; Yunanlılar ertesi günü konak yerlerinde geçirip, köylerde pek çok buğday olduğundan erzak sağladılar. Ertesi gün yenden ovada ilerlemeğe başladılar; Tissapharnes de gene peşlerinden gelip onları uzaktan izlemekteydi.

19. Bunun üzerine Yunanlılar düşman peşlerinde olduğu zaman eşkenar dörtgen biçiminde ilerlemenin iyi bir yürüyüş düzeni olmadığını anladılar. Gerçekten, gerek yol daraldığında, gerek dağda bir geçitten ya da bir köprüden geçildiğinde, kanatlar birbirine yaklaşmak zorunda kalınca ağır piyadeler ister istemez birbirlerine sokulur, güçlkle ilerler, bu sıkıştırma ile sıralar karışır ve böylece düzeni bozulan askerlerin kullanılması güçleşir. 20. Tersine, kanatlar birbirinden uzaklaştığında, biraz önce sıkışık olarak ilerleyen askerler ister istemez birbirinden uzaklaşır, merkezde bir boşluk oluşur ve bu durumda düşman arkadan geliyorsa kaygılanmak gerekir. Bir köprü ya da geçidin aşılması gerektiğinde herkes daha önce geçmek için hızlanıyor ve düşman saldırıda elverişli durumda oluyordu. 21. Komutanlar bu sakıncaları anlayınca her biri yüz kişiden oluşan altı birlik oluştur-

dular ve her birinin başına yüzbaşılar, elli kişi için ve yirmi beş kişi için komutanları atadılar. Yol süresince kanatlar birbirine yaklaştığında bunlar, kanatlara engel olmamak için geride kalıyor, sonra kanatlardan sıyrılınca yeniden ilerlemeğe başlıyorlardı. 22. Tersine, dörtgenin kenarları birbirinden uzaklaştığında, boşluk darsa yüzlük birlikler, daha genişçe elli kişilik takımlar, iyice genişçe yirmi beşer kişilik takımlar halinde ilerleyip burayı dolduruyor, böylece merkez hep dolu oluyordu. 23. Bir geçidi ya da bir köprüyü aşmak gerektiği zaman hiç bir kargaşalık olmuyor, sonra da yüzlük birlikler geçiyordu. Savaş düzeyine girmek gerektiği zaman da ön safta yerlerini alıyorlardı.

24. Beşinci gün, yürüyüş sırasında, birçok köyle çevrili bir saray gördüler; oraya giden yol, eteğinde sarayın bulunduğu köyün yer aldığı dağdan inen yüksek tepelerden geçiyordu. Yunanlılar bu tepeleri görünce süvariler tarafından kovalanan herkes gibi sevindiler. 25. Ama ovadan çıkıp ilk tepeye tırmandıktan sonra, ikincisine tırmanmak için öbür yamacından indikleri anda, Barbarlar görünüp kırbaç tehdidi altında doruktan yamaca, ok, taş, kargı yağdırmağa başladılar. 26. Birçok Yunanlıyı yaraladılar, hafif silâhlı askerleri, ağır piyadelerin ortasına kaçırdılar; öyle ki, sapancılarla okçular ağırlıkların arasına karıştıklarından o gün hiç bir işe yaramadılar. 27. Böyle sıkıştırılan Yunanlılar saldırıya geçtiler, ama ağır silâhlarıyla doruğa yavaş yavaş ulaşabiliyorlardı; oysa düşman doruktan hızla iniyordu. 28. Yunanlılar ordunun geri kalan kısmına doğru her gerileyişlerinde yeniden ok ve taş yağmuruna tutulmaktaydılar. Bu yüzden üçüncü tepede, dörtgenin sağ kanadındaki hafif piyadeleri dağa tırmanmağa göndermeden

önce ağır piyadeleri ileri sürmemeye karar verildi. 29. Hafif piyadeler, peşlerindeki düşmandan daha yükseğe erişince, Barbarlar tepeden inen Yunan ordusuna artık saldırmadılar; ikiye bölünüp önden ve arkadan saldırıya uğramaktan korktular. 30. Böylece günün geri kalan bölümünde bir kısmı tepeler yoluyla, öbürleri onlara paralel olarak daha yukardan, dağlardan ilerleyen Yunanlılar, köylere vardılar. Yaralıların sayısı çok olduğundan sekiz cerrah görevlendirildi. 31. Orada gerek yaralılar yüzünden gerek yiyecek bolluğundan ötürü (has buğday unu, şarap, atlar için toplanmış bol arpa) üç gün kaldılar. Dördüncü gün ovaya indiler. 32. Tissaphernes ordusuyla onlara yetişince, zorunluk yüzünden gördükleri ilk köyde konaklayıp, ilerlerken savaşmaktan vazgeçmeleri gerektiğini anladılar; pek çok kişi savaşamayacak durumdaydı: yaralılar, yaralıları taşıyanlar, yaralıları taşıyanların silâhlarını taşıyanlar. 33. Ordugâh kurulunca ve Barbarlar köye yaklaşarak uzaktan ok yağdırmağa başlayınca Yunanlıların eline çok elverişli bir fırsat geçti; çünkü düşmanı püskürtmek için bir köyden çıkış hareketi yapmakla, düşmanın saldırılarına ilerlerken direnmek arasında büyük fark vardı.

34. Akşam yaklaştığından uzaklaşmak sırası Perslere geldi; çünkü Barbarlar gece saldırıya uğramak korkusuyla hiç bir zaman Yunan ordusuna altmış stadiyon'dan az uzaklıkta konaklamıyorlardı. 35. Gerçekten, Pers ordusu geceleri kötü bir ordudur. Süvariler atlarını bağlar, gece bağlarından kurtulurlarsa kaçmasınlar diye genellikle ayaklarını da kösteklerler. Ansızın harekete geçmek gerektiğinde, Pers süvarisi atını eyerlemek, gemini takmak, ayrıca kendisi de, atına atlamadan önce zırhını giymek zorundadır. Bunlar da karanlıkta ve kargaşalık içinde yapılması güç

şeylerdir. Çadırlarını bu nedenle Yunanlılardan uzakta kuruyorlardı. 36. Yunanlılar, Barbarların çekilmek istediklerini ve birbirlerine çekilme buyruğunu aktardıklarını görünce münadiye, yüklerin toplanması için çağrıda bulunmasını söylediler. Barbarlar da işitip bir süre daha oyalandılar; sonra, vakit geciktiğinden yola koyuldular; çünkü gece yolculuğunu ve ordugâha dönmeyi temkinli bulmuyorlardı. 37. Yunanlılar onların gittiklerine iyice emin olunca hayvanlarını koşup onlar da yola koyuldular ve altmış stadion ilerlediler. O zaman iki ordu birbirinden öyle uzaklaşmış oldu ki, düşman ertesi gün ve daha ertesi gün görünmedi. Ama dördüncü gün düşmanlar gece ilerleyip öne gectiklerinden, Yunanlıların geçmeleri gereken yüksek bir yeri (eteğinden ovaya inilen bir dağ çıkıntısı) ele geçirdiler. 38. Düşmanın daha önce davranıp tepeye yerleştiğini gören Khirisophos geriledi. Ksenophon'a haber gönderip hafif piyadeleri alarak ön safa geçmesini buyurdu. 39. Ne varki, Ksenophon, Tissaphernes'in tüm ordusuyla ilerde ortaya çıktığını gördüğü için hafif piyadeleri getirmedi; ama atını dörtlüğe sürerek kendi gelip: «Benden ne istiyorsun?» diye sordu. «Bunu kendin de görebilirsin,» dedi Khirisophos. «Düşman inişe hâkim tepeyi bizden önce ele geçirdi ve onu oradan atmadan geçemeyiz. Ama hafif piyadeleri neden getirmedi, sen?» 40. Ksenophon, cevap olarak, düşman görünmüşken artçıları desteksiz bırakmayı doğru bulmadığını söyledi. Öbürü, «Ne var ki onları tepeden atmak için ne yapmak gerektiğine hemen karar vermeliyiz,» dedi.

41. O anda Ksenophon, tam Yunan ordusunun üstünde yükselen dağın tepesine varıp doruktan düşmanın elindeki tepeye giden bir patika fark etti. «Khirisophos, yapacağımız en iyi şey elden geldiğince çabuk

doruğa koşmak; doruğu ele geçirirsek yola hâkim durumda olanlar ordan ayrılmak zorunda kalırlar. Bu yüzden istersen ordunun başında kal, ben ilerleyeyim, istersen dağa sen yürü ben burda kalayım,» dedi. 42. «Sen seç,» diye cevap verdi Khirisophos. Ksenophon, daha genç olduğu için ilerlemeyi tercih ettiğini söyleyip, geriden adam getirtmek uzun süreceği için ön hattan adam vermesini rica etti. 43. Khirisophos ona ön hat hafif piyadelerini verip bunların yerini merkezden aldıklarıyla doldurdu. Ayrıca dörtgenin ön kenarında, yanında bulunan üç yüz seçme askere de onları izlemelerini söyledi. 44. Elden geldiğince hızlı yola kuldular. Ama tepedeki düşmanlar Yunanlıların doruğa yöneldiklerini anlayınca, ilk önce varmak için onlar da ileri atıldılar. 45. Bunun üzerine Yunan ordusundan da, Tissaphernes'in birliklerinden de, kendi adamlarını teşvik etmek için büyük bir gürültü koptu. 46. Ksenophon da atını sıralar arasında koşturarak adamlarını kışkırtmaktaydı: «Askerler, şu anda Yunanistan'a dönmek uğruna dövüştüğünüzü, karılarınızı ve çocuklarınızı yeniden görmek için dövüştüğünüzü, şu anda biraz zahmet çekerseniz yolculuğun geri kalan kısmında savaşmanız gerekeceğini düşünün.»

47. Sikyon'lu (70) Soteridas ona seslendi: «Eşit durumda değiliz Ksenophon; sen atına taşıyorsun kendini, bense kalkanımı taşımakta çok sıkıntı çekiyorum. 48. Ksenophon onu işitince atından atladı, adamı sırttan dışarı çekti, kalkanını çekip aldı ve silâhı elinde becerebildiği kadar hızla ilerlemeğe başladı. Üstelik süvari zırhı da sırtında olduğundan bitkin düşmüştü. Bununla birlikte önündekileri ilerlemeleri, arkasındakileri kendini geçmeleri için teşvik ediyor, kendi de güçlkle ilerliyordu. 49. Ama öbür askerler Soteridas'ı, yumruk, taş, küfür yağmuruna tutup, sonunda onu kal-

kanını geri almak ve kendilerine ayak uydurmak zorunda bıraktılar. Yeniden atına binen Ksenophon, müfrezenin başına geçip yol atla gitmeğe elverdiği sürece atında kaldı; atla gidilmesi imkânsızlaşınca inip koşmağa başladı. Böylece düşmandan önce doruğa vardılar.

V

BARBARLAR BÖLGEYİ ATEŞE VERİYOR. YUNANLILAR DİCLE'Yİ AŞMANIN İMKÂNSIZLIĞINI GÖRÜNCE KARDUKH'LARIN DAĞLARINA TIRMANMAĞA KARAR VERİYORLAR.

1. Bunun üzerine, Yunanlılar doruğu ele geçirirken, Barbarlar geri dönüp kaçtılar. Tissaphernes ile Ariaios'un birlikleri, başka bir yoldan geri çekildi. Khirisophos'un birlikleri tepeden inip yiyeceği bol bir köyde konakladılar. Bu ovada, Dicle boyunca, daha pek çok başka zengin köy vardı. 2. Öğleden sonra düşman an-sızın ovada belirip yağma için (gerçekten çok sayıda sürü Dicle'nin öbür yanına aktarılmak istendiği sırada ele geçirildi) dağılmış olan Yunanlılardan birkaçını öldürdü. 3. Sonra, Tissaphernes ile adamları köyleri yakmağa başladılar. Yunanlılardan bazıları her şey yakılırsa yiyecek sağlayacak yer bulamayacaklarını düşünerek büyük bir umutsuzluğa kapılmışlardı. 4. Khirisophos'un askerleri, arkadaşlarının yardımına koş-tuktan sonra ordugâha dönmekteydiler; dağdan in-miş olan Ksenophon arkadaşlarının yardımına koşmak-tan dönen bu askerlerin sıraları arasından atıyla geçip şunları söyledi: 5. «Yunanlılar, onların ülkeyi bize bıraktıklarını, bizim malımız gözüyle baktıklarını görü-yorsunuz. Bizimle mütareke yaparken Kralın toprakla-rını yakmamız koşulunu ileri sürmüşlerdi; oysa bu top-

rakları düşman toprağıymış gibi kendileri yakıyorlar şimdi; ama kendileri için nerede erzak bıraksalar bizim oraya yürüyeceğimizi görecekler.» Sonra ekledi: 6. «Khirisophos! Ben, ülke bizim ülkemizmiş gibi bu kundakçılara saldırmayı öneriyorum.» Khirisophos: «Ben aynı fikirde değilim, iyisi mi biz de yakalım; böylece işleri daha çabuk bitmiş olur,» diye cevap verdi.

7. Çadırlara dönüldüğü zaman. askerler yiyeceklerle uğraşıyorken komutanlarla yüzbaşılar toplandılar. Durum çok sıkıcıydı: Bir yanda çok yüksek dağlar, öte yanda bir mızrak batırılınca dibi bulunmayan derinlikte bir ırmak vardı. 8. Ne yapacaklarını bilmezlerken bir Rodos'lu: «Baylar! Gerekli gereci sağlar, ödül olarak da bir talanton verirsiniz bir seferde dört bin ağır piyadeyi karşıya geçiririm.» dedi. 9. Bunun için ne gerektiği sorulunca da «İki bin tulum gerekli» diye cevap verdi. «Birçok koyun, keçi, öküz ve eşek görüyorum; derilerini yüzüp şişirirsek kolayca geçebiliriz. 10. Ayrıca hayvanları koşmakta kullandığımız kayışlara ihtiyacım olacak; tulumları bağlayacağım; sonra her birinin ucuna taş bağlayıp çapa gibi suya atacağım; tulumlar bir kıyıda öbürüne varınca, iki yana sıkıca bağlayacağım; üstüne çalı demetleri yerleştirip en üstüne de toprak döktüreceğim. 11. Bu koşullar altında, sizin de hemen anlayacağınız gibi batmazsınız; çünkü, her tulum batmadan iki kişiyi taşır; çalımlarla toprak da, kaymalarını önler.» 12. Komutanlar onu dinledikten sonra fikrini çok zekice buldular, ama uygulanmasının imkânsız olduğu ortaya çıktı; çünkü, öbür kıyıda buna benzer bir girişime hemen engel olacak pek çok süvari vardı. 13. Bunun üzerine ertesi gün ordu çıktığı her köyü yakarak Babil ülkesi yönünde yakılmamış köylere geri döndü. Düşmanlar bu

yüzden yaklaşmadılar; şaşkın şaşkın bakıyor, Yunanlıların hangi yöne ilerleyeceklerini ve ne yapmayı tasarladıklarını düşünüyorlardı. 14. O sırada askerler yeniden yiyecek hazırlarken, komutanlar da yeniden toplanıp tutsakları getirttiler ve onlardan çevredeki bölgelerle ilgili bilgi almağa uğraştılar. 15. Tutsaklar Güneydeki bölgelerin Babil ülkesine ve Media'ya ⁽⁷¹⁾ giden yol üstünde olduğunu, doğuda yolun Susa'ya ve kralın yazlarını geçirdiği söylenen Ekbatana'ya ⁽⁷²⁾ ulaştığını ırmak aşıp batıya doğru ilerlenince Lydia ve İonia'ya ulaşıldığını ve kuzeyde dağlar aşılmınca Kardukh'lar ülkesine varıldığını bildirdiler. 16. Bu halkların dağlarda oturduklarını, çok savaşçı olduklarını ve Krala bağımlı bulunmadıklarını söylüyorlardı. Hatta eskiden Kralın gönderdiği yüz yirmi bin kişilik bir ordunun onların ülkesine girdiğini, ama geriye tek bir kişinin bile dönmediğini söylemekteydiler. Bununla birlikte Kardukh'lar, ovayı yöneten satrapla barış halindeymişler; iki ülke arasında ilişkiler varmış. 17. Komutanlar bu bilgileri aldıktan sonra, falanca ya da filanca yolun nereye ulaştığını bildiklerini söyleyen tutsakları bir kenara ayırdılar; ama hangi yola sapacaklarını açıklamadılar. Dağlara ilerleyip Kardukh'lar ülkesine girmeleri gerektiğini düşünüyorlardı; çünkü tutsaklar o ülkeyi aştıktan sonra Orontas'ın yönettiği zengin ve kalabalık bir eyalet olan Armenia'ya varacaklarını ordan da diledikleri yere kolayca gidebileceklerini söylemişlerdi. 18. Bunun üzerine komutanlar uygun saatte yola koyulabilmek için kurbanlar kestiler; çünkü düşmanın dağlara giden geçidi ele geçirmesinden korkuyorlardı. Askerlere yemeklerini yedikten sonra yükleri hazırlamalarını, dinlenmelerini ve ilk işarette kendilerini izlemelerini buyurdular.

DÖRDÜNCÜ KİTAP

I

YUNANLILAR, KARDUKH'LAR ÜLKESİNE GİRİYORLAR. ONLARIN SALDIRISINA UĞRAYINCA HIZLI GİTMELERİNE ENGEL OLAN YÜKLERİNİ ATIYORLAR. KARDUKH'LARIN ELİNDEKİ BİR GEÇİTE VARİYORLAR. BİR TUTSAK ONLARI ÇEVİRMEK İÇİN YOL GÖSTERİYOR. BİR GÖNÜLLÜ MÜFREZENİN KURULMASI.

1. (Savaşa kadar yukarı ülkeye yürüyüşte ortaya çıkan bütün olaylar, sonra savaştan Kral ile Kyros'a eşlik etmiş Yunanlılar arasındaki mütarekeye kadar olup biten her şey, daha sonra, Kral ile Tissaphernes mütarekeyi bozunca peşlerindeki Pers ordusunun Yunanlılara yaptıkları saldırılar, bundan önceki bölümlerde anlatılmıştır.) 2. Yunanlılar Dicle'nin derinliği ve genişliği dolayısıyla aşılmasının imkânsız olduğu yere varınca ve sularına dimdik inen Kardukh dağları yüzünden kıyısının izlenmesi de söz konusu olmayınca, komutanlar, dağlardan ilerlemeğe karar verdiler. 3. Tutsaklar onlara Kardukh dağlarını aştıktan sonra isterlerse Dicleyi Armenia'daki kaynağından aşacaklarını, isterlerse de çevresini dolanacaklarını söyle-

mişlerdi. Ayrıca, Fırat'ın kaynağının, Dicle'ninkinden uzak olmadığı söyleniyordu; ve bu doğrudu. 4. Kardukh'lar ülkesini şöyle istilâ ettiler: Hem niyetlerini onlardan gizlemeğe hem de tepeleri ele geçirmede onlardan çabuk davranmağa karar verdiler.

5. Gecenin son nöbet vaktine doğru, ovayı karanlıkta aşmak için gerekli zaman kalınca kalkış buyruğu verildi, yürüyüşe geçildi ve gün doğarken dağa varıldı. 6. Khirisophos tümeniyle ve tüm hafif silâhlı askeriyle ordunun başında ilerliyordu. Ksenophon, yanında bu tür bir tek asker olmadan, artçı ağır piyadelerle geriden gelmekteydi; çünkü dağ yolunda kovalanmak tehlikesi olmadığını düşünüyordu. 7. Khirisophos, düşman fark etmeden dağdaki geçide ulaştı. O andan sonra ağır ağır ilerledi; ordunun geri kalan kısmı da geçidi aştıkça onu izliyor, küçük vadilerde ve dağın kıvrımlarında kurulmuş köylere giriyordu. 8. Bunun üzerine Kardukh'lar köylerini boşaltıp karıları ve çocuklarıyla tepelere kaçtılar. Alınacak pek çok yiyecek vardı; evlerde de bir yığın tunç kap kakak bulunuyordu. Yunanlılar hiç birini almadılar, köylüleri de kovalamadılar. Kralın düşmanı oldukları için ülkeden dostça geçmelerine izin verileceğini umarak onlara biraz iyi davranıyorlardı. 9. Ama herkes eline geçen yiyeceği aldı, çünkü ihtiyaçları vardı. Ne kadar seslenildiyse de Kardukh'lar cevap vermediler ve hiç bir barış eğilimi göstermediler. 10. Dağdan inen son Yunanlılar da köylere ulaştığında gece olmuştu bile; çünkü yol öyle dardı ki dağa tırmanış ve iniş bir gün sürmüştü. O sırada bir araya toplanan birkaç Kardukh, arka sıralara saldırıp birkaç askeri öldürdüler, birkaçını da taş ve oklarla yaraladılar. Sayıları kalabalık değildi, Yunanlılar da hiç beklemedikleri bir

anda gelmişlerdi. 11. Daha kalabalık olsalardı, ordunun büyük kısmı yok olabilirdi. O gece Yunanlılar köylerde açık ordugâh kurdular. Kardukh'lar da dağlarda bir çember halinde pek çok ateş yakıp, bu ateşlerle haberleştiler. 12. Gün doğarken komutanlarla yüzbaşılar toplanıp ancak en gerekli ve en sağlam yük hayvanlarıyla yola çıkılmasına, geri kalanların terk edilmesine ve alınan tutsakların serbest bırakılmasına karar verdiler. 13. Yük hayvanlarının ve düşmandan alınan eşyanın çokluğu yürüyüşü ağırlaştırıyor, onların korunmasıyla görevlendirilen birçok asker, savaşa katılamıyordu ve insan çokluğu yüzünden iki kat erzak sağlayıp taşımak gerekiyordu. Bu karar alınınca, münadilerle orduya bildirildi. 14. Yemekten sonra yürümeye başlandı; ama en dar geçitte, komutanlar, askerleri durduruyor, ellerinde belirtilmiş eşyalardan bulurlarsa alıyor, askerler de karşı koymuyorlardı: bununla birlikte tutuldukları bir kadın ya da bir güzel çocuğu geçitten gizlice geçirenler oldu. O gün bazan çarpışılarak bazan dinlenilerek ilerlendi.

15. Ertesi gün büyük bir fırtına oldu; buna karşın ilerlemek gerekiyordu; çünkü yeterli yiyecek yoktu. Khirisophos öncülere, Ksenophon artçılara komuta etmekteydi. 16. Şiddetli bir saldırıya uğradılar; bulundukları yer dar olduğundan, çok yakından kovalayan düşmanlar Yunanlılara ok ve taş yağdırıyor, Yunanlılarsa saldırıya geçince ancak ağır ağır ilerleyebiliyorlardı. Düşman şiddetle saldırdığında Ksenophon sık sık durmaları haberini gönderiyordu. 17. Khirisophos, ne zaman durması söylense dururdu; ama o gün duracağına hızlanıp peşinden gelinmesini buyurdu. Bir şeyler olup bittiği belliydi, ama gidip bu hızlanmanın sebebini görmeğe vakit yoktu; bu yüzden artçılar kaçırışa benzer bir hızla ilerliyorlardı. 18. Bu sırada, kalka-

nını ve manda derisi zırhını delip böğrüne saplanan bir okla yiğit bir asker olan Lakonialı Kleonymos ve başı ortadan ikiye yarılan Arkadia'lı Basias kaybedildi. 19. Ksenophon konak yerine varınca, hemen Khirisophos'un yanına koşup, kendilerini beklemediği ve kaçarken dövüşmek zorunda bıraktığı için kınadı. «İki iyi askerimizi kaybedip, ne ölülerini alabildik ne de gömebildik,» dedi. 20. Khirisophos, «Dağlara bir göz at da aşılımalarının imkânsızlığını gör,» diye cevap verdi. «Şu gördüğün sarp yoldan başka yol yok; bu yolda da girişi kesip koruyanları görebilirsin. 21. İşte bu yüzden acele edip seni beklemedim. Düşman geçiti ele geçirmeden, ondan önce davranıp davranamayacağımı anlamak istiyordum. Kılavuzlarımızsa başka yol olmadığını söylüyorlar.» 22. Ksenophon, «Bense iki tutsak aldım,» dedi. «Düşman bizi rahatsız ettiğinden bir pusu kurduk; bu biraz soluk almamızı sağladı; içlerinden bazılarını öldürdük, elimizde bölgeyi bilen kılavuzlar olması için birkaçını canlı yakalamak uğruna elimizden gelen çabayı harcadık.» 23. İki adam hemen getirtilip gördükleri yoldan başka yol bilip bilmedikleri soruldu. Biri tüm tehditlere karşın bilmediğini söyledi. Ondan hiç bir yararlı bilgi alınamadığı görüldünce arkadaşının gözü önünde boğazlandı. 24. Öbürü, arkadaşının, kızı bu köyde biriyle evli olduğu için hiç bir yol bilmediğini söylediğini, kendisinin yük hayvanlarının bile geçebileceği bir yol göstereceğini söyledi. 25. Bu yolda geçilmesi güç bir yer olup olmadığı sorulunca, önce ele geçirilmesi gereken bir tepe olduğunu yoksa geçmenin imkânsız olduğunu bildirdi.

26. Bunun üzerine hafif ve ağır piyade yüzbaşılarının çağrılıp durumun açıklanmasına ve aralarından yiğitliklerini gösterip gönüllü ilerlemek isteyenler bulunup bulunmadığının sorulmasına karar verildi. 27. Ön-

ce, ağır piyadeler arasından, Arkadia'dan Methydri-on'lu (73) Aristonymos ile Arkadia'dan Stymphalos'lu Agasias ortaya çıktı, sonra gene Arkadia'dan Parra-sia'lı Kallimakhos da onlarla rekabet ederek tüm ordudan çıkacak gönüllülerle ilerlemeğe hazır olduğunu bildirdi. «Komuta eden ben olursam pek çok genç askerın geleceğine eminim,» diye ekledi. 28. Sonra hafif silâhlı askerlerin komutanlarından birinin de müfrezeye katılıp katılmayacağı soruldu. Khios'lu Aristeas katılmak istedi: böyle durumlarda orduya değerli yararlıklarda bulunmuş bir insandı.

II

GÖNÜLLÜLER GİZLİ BİR YOLDAN GEÇİTE VARİYORLAR. KHİRİSOPOS DA ONLARIN YANINA GİDİYOR. AMA YÜKLERLE BİRLİKTE GÖNÜLLÜLERİN YOLUNU İZLEYEN KSENOPHON, BİRÇOK KEZ ÇARPIŞIP ÖNEMLİ KAYIPLAR VERİYOR. DÜŞMANLA PAZARLIĞA OTURULUYOR.

1. Akşam yaklaştığından, komutanlar, yemek yiyip yola koyulmalarını gönüllülere buyurdular. Bağlanan kılavuzu onlara vererek, tepeyi ele geçirirlerse sabaha kadar tutup gün ışıyınca boru sesiyle işaret vermelerini, sonra yüksekteki yerlerinden geçiti elde tutan düşmana saldırmalarını, ordunun da yolu elden geldiğince hızla aşarak onlara yardıma koşmasını kararlaştırdılar. 2. Bu karar verildikten sonra iki bin kişi kadar olan gönüllüler yola koyuldular. Gökten bardaktan boşanırcasına yağmur yağıyordu. Artçıların başında olan Ksenophon da, düşmanın dikkatini bu yola çekip gönüllülerin gizli yoldan ilerleyişini elden geldiğince belli etmemek için geçite doğru ilerledi. 3. Ama artçılar sarp yola ulaşmak için aşılması gereken bir

ırmak yatağına vardıklarında, Barbarlar bir arabayı dolduracak büyüklükte kayalar yuvarlamağa başladılar; yuvarladıkları taşlar kayalara çarpıp parçalanarak sapan taşları gibi sekiyordu; öyle ki, yolun girişine yaklaşmak bile imkânsızdı. 4. Bazı yüzbaşılar oradan geçmenin imkânsızlığını görünce, başka yerden geçmeyi denediler; çabalama geceye kadar devam etti, sonra göze çarpmadan geri çekilebileceklerini anlayınca akşam yemeği yemek için geri döndüler; içlerinde artçı olanlar gündüz de yemek yememişlerdi. Bu sırada düşmanlar gece boyunca taş yuvarlamağa bir an bile ara vermediler: gürültüden anlaşıyordu böyle yaptıkları.

5. Kılavuzu yanlarına almış olan gönüllüler tepeyi dolanarak, bir ateş çevresinde oturan nöbetçilere baskın verdiler; bir kısmını öldürdüler öbürlerini kaçırdılar ve tepeyi ele geçirdiklerini sanarak mevzilendiler. 6. Oysa geçirmiş değillerdi; çünkü üstlerinde de bir tepe vardı, bu tepe boyunca nöbetçilerle tutulmuş dar bir yol uzanıyordu. Ne varki, gözle görünen yol üstündeki düşmanların yanına ulaşan bir başka yol da vardı. 7. Geceyi orda geçirdiler; gün ışımağa başlayınca düzenli bir biçimde ve sessizce düşmanın üstüne yürüdüler. Sıs olduğundan görünmeden yaklaşabildiler; iki taraf birbirini görecektik kadar sokuldukları zaman boru çalındı. Yunanlılar savaş çığlığını atarak Barbarlara saldırdılar. Barbarlar onları beklemediklerinden yolu bırakıp kaçtılar. İçlerinden pek azı öldü, çünkü çevik insanlardı. 8. Khirisophos'la birlikleri boru sesini işitince hemen, görünen yola saldırdılar. Öbür komutanların her biri bulunduğu yere göre açılmamış yollardan ilerledi; askerler ellerinden geldiğince tirmanıyor, birbirlerini mızraklarıyla çekiyorlardı. 9.

Mevziyi ele geçirmiş olan gönüllülerin yanına önce onlar ulaştılar.

Ksenophon artçıların yarısıyla, kılavuzun ardından gidenlerle aynı yolu izlemişti; çünkü yük hayvanlarının izlemesine en elverişli yoldu bu; artçıların öbür yarısını yüklerin arkasına yerleştirmişti. 10. İlerlerken, yola hakim olan ve düşmanın elinde bulunan bir tepeciğe vardılar. Ya düşmanı ordan atmak ya da öbür Yunanlılardan kopmak gerekiyordu. Öbür Yunanlıların izlediği yola sapılabilirdi, ama yük hayvanları ancak öbür yoldan ilerleyebilirdi. 11. Bunun üzerine Yunanlılar birbirlerini cesaretlendirerek bölükler halinde tepeciğe saldırdılar; ama düşman isterse kaçabilsin diye kuşatmadılar. 12. Herbiri elinden geldiğince tırmanırken Barbarlar onlara taş ve ok atıyorlardı; ama yaklaştıklarını görünce onları beklemeyip kaçtılar. Yunanlılar tepeciği aştıktan sonra karşılarında gene düşmanın elinde olan başka bir tepecik bulunduğunu gördüler, ona da saldırmağa karar verdiler. 13. Ama alınmış olan tepeciği savunacak kimse bırakılmazsa yeneden düşmana geçmesinden ve düşmanların yolun darlığı yüzünden uzun bir dizi halinde yayılan yüklere saldırmasından korkan Ksenophon, o tepeciği Atinalı Kephisophon oğlu Kephisodoros'u, Atinalı Amphidemos oğlu Amphikrates'i ve Argos'tan sürgün edilmiş olan Arkhagoras'ı bıraktı. Kendisi de birliklerinin geri kalan kısmıyla ikinci tepeciğe yürüyüp, birincisi gibi onu da aldı.

14. Çok daha sarp olan üçüncü bir tepecik kalmıştı; gönüllülerin gece ateş çevresindeki düşmana baskın verdikleri mevziye hakimdi. 15. Yunanlılar yaklaşıncı düşmanın bu tepeciği çarpışmaksızın bırakması herkesi şaşırttı; kuşatılmaktan ve abluka altına alın-

maktan korktuğu için tepeyi boşalttığına inanıldı. Ama aslında, bulundukları yüksek yerden geride olup biteni görünce tümü artçılara saldırmıştı. 16. Ksenophon en genç askerlerle tepeciğin doruğuna tırmanıp öbür askerlere, arkadaki birliklerin yetişebilmesi için yavaş yürümelerini, yolu izleyerek yaylaya varınca da orada durmalarını söyledi. 17. O anda kurtulmayı başaran Argos'lu Arkhagoras'ın geldiği görüldü. Tepecikten atıldıklarını, Kephisodoros ile Amphikrates'in ve artçılara kavuşmak için kayadan aşağı atlamayan herkesin öldürüldüğünü söyledi. 18. Barbarlar bu başarıdan sonra gelip, tepeciğin karşısındaki bir yüksekliğe yerleştiler. Ksenophon bir ateşkes yaparak, ölüleri toplamak için bir tercüman aracılığıyla onlarla yüzyüze görüştü. 19. Barbarlar, evleri ateşe verilmezse, ölüleri vereceklerini söylediler. Ksenophon kabul etti. Ama ordunun geri kalan kısmı geçer ve öngörüşmeler yapılırken o bölgedeki tüm düşmanlar geldiler. 20. Ve Yunanlılar ordunun geri kalan kısmıyla konakladığı yerde birleşmek için tepeden indiklerinde, düşmanlar büyük güçlerle ve büyük gürültüyle ilerlediler; Ksenophon'un inmekte olduğu tepeciğin doruğuna varınca taş yuvarlamağa başladılar. Askerlerden birinin bacağı kırıldı, Ksenophon'un kalkanını taşıyan asker de kaçtı. 21. Arkadia'daki Lusoi (74) şehrinden ağır piyade Eurylokhos, Ksenophon'un yardımına koştu; kalkanıyla ikisini birlikte koruyarak onunla geri çekildi. Artçıların geri kalan kısmı da savaş düzenine girmiş olan orduya kavuştu. 22. O andan sonra tüm Yunan ordusu bir araya toplanmış oldu; orada yiyecek dolu bir sürü güzel evde konakladı. Şarap öyle boldu ki, duvarları sıvalı sarnıçlarda saklanıyordu. 23. Ksenophon ile Khirisophos, Kardukh'larla bir anlaşma yapıp ölülerini topladılar; buna karşılık kılavuzu geri verdi-

ler. Ölülerine cesur askerlere gösterilmesi âdet olan saygıların tümünü imkânları ölçüsünde gösterdiler.

24. Ertesi gün Yunanlılar kılavuzsuz yola koyuldular. Düşman hep çarpışarak ve tüm dar geçitleri önceden ele geçirerek yollarını kesmeğe uğraşıyordu. 25. Öncülerin yolu kesildiği zaman Ksenophon, sapadan giderek yüksekliklere doğru ilerliyor ve tıkayanlardan daha yükseğe tırmanmağa çalışarak yolu açıyordu. 26. Saldırı artçılara yapılırsa, aynı biçimde, Khirisophos yoldan ayrılıyor, düşmandan daha yükseğe tırmanmağa çalışıyor engeli dağıtıyor ve artçıların yolunu açıyordu; hep böyle birbirlerine yardım etmekte ve etkili bir biçimde göz kulak olmaktaydılar. 27. Bazan da, yükseklerle tırmananlar inerlerken Barbarlardan zarar görüyorlardı; çünkü Barbarlar öyle ayağına tez insanlardı ki, çok yakından kaçsalar bile kurtuluyorlar üstelik bir yay ve bir sapandan başka silâh taşımıyorlardı. 28. Ok atmada çok ustaydılar. Yaylarının uzunluğu dört beş ayaktan, oklarının ki ise üç ayaktan daha fazlaydı. Oklarını sol ayaklarıyla yayın aşağı kısmına basıp kirişi kendilerine doğru çekerek fırlatıyorlardı. Okları, kalkanları ve zırhları deliyordu. Yunanlılar bu oklardan topladıklarını, bir kayış bağlayarak harbe gibi kullanıyorlardı. Bu bölgede Giritliler büyük yararlık gösterdiler. Başlarında Giritli Stratokles vardı.

III

ARMENIA'YI, KARDUKH'LAR ÜLKESİNDEN AYIRAN KENTRİTES'İN KİYISINA VARAN YUNANLILAR, PEŞLERİNDEN KOVALAYAN KARDUKH'LARLA KARŞI KİYIDA BEKLEYEN ARMEN'LER ARASINDA KALIYORLAR. IRMAKTA BİR GEÇİT YERİ BULUP KSENOPHON, ARMEN SÜVARİLERİNİN DİKKATİNİ BAŞKA YÖNE ÇEKERKEN GEÇİYORLAR. KSENOPHON KARDUKH'LARA SALDIRIYOR. IRMAĞI AŞMAK İÇİN ÇARÇABUK DÖNÜYOR.

1. Yunanlılar o gün de, Kentrites (⁷⁵) ırmağının aşığı ovaya hakim köylerde açık ordugâh kurdular; iki yüz ayak genişliğinde olan bu ırmak, Armenia'yı Kardukh'lar ülkesinden ayırır. Yunanlılar orada ovayı yeniden gördüklerine sevinerek soluklandılar. Irmak, Kardukh dağlarından altı yedi stadion uzaklıktaydı. 2. Yunanlılar yiyecekleri olduğundan ve atlattıkları felâketleri hatırladıklarından, büsbütün büyük bir zevkle açık ordugâh kurdular. Çünkü Kardukh ülkesini aştıkları yedi gün boyunca tek bir gün bile savaşız geçmemişti ve başlarına gelen felâketler, Kral ile Tissaphernes'in yüzünden gelenlerin tümünden fazlaydı. Artık bunlardan kurtulduklarını düşünmeleri rahat bir uyku uyumalarını sağladı.

3. Gün doğunca, ırmağın öbür kıyısında geçmelelerine engel olmağa hazır tepeden tırnağa silâhlı süvariler, bu süvarilerin arkasında da Armenia'ya girmelerine engel olmak için sıralanmış piyadeler gördüler. 4. Bunlar Orontas'ın ve Artukhas'ın emrindeki paralı askerler olarak çalışan Armen'ler, Mard'lar (⁷⁶) ve Khaldai'ahlardı (⁷⁷). Sonuncuların özgür ve cesur bir halk oldukları söyleniyordu; sorgun ağacından büyük kalkanlar ve mızraklarla silâhlıydılar. 5. Üstünde sıralandıkları tepeler, ırmaktan üç dört yüz ayak uzaklıktaydı; buraya çıkan tek bir yol görünüyordu ve in-

san eliyle yapılmışa benziyordu. Yunanlılar bu noktadan geçmeyi denediler. 6. Geçerken, suyun göğüslerine geldiğini; ırmağın dibinin engebeli, kaygan büyük taşlarla dolu olduğunu; kalkanlarını akıntıya kapılmadan suyun içinde tutarak yürüyemeyeceklerini; başlarının üstünde taşılırsa da oklardan ve savrulan öbür şeylerden korunamadıklarını gördüler. Bu yüzden, geri dönüp ırmak kıyısındaki bu yerde ordugâh kurdular. 7. Ama bir gece önce dağda kendilerinin bulunduğu yerde, çok sayıda silâhlı Kardukh toplanmış olduğunu gördüler. Bunun üzerine ırmağı geçmenin güçlüğünü düşünen ve bir yandan geçmelerine engel olmağa hazır insanlar; öbür yanda da geçecekleri anda onlara arkadan saldıрмаğa hazır Kardukh'lar bulunduğunu gören Yunanlılar büyük bir umutsuzluğa kapıldılar.

8. O gün ve ertesi gece ne yapacaklarını bilmez halde orada kaldılar. Ama Ksenophon düşünde, kendini, ayakları kösteklenmiş, sonra bu köstekler kendiliğinden düşerek serbest kalmış, dilediğince uzun adımlarla ilerleyebiliyor gördü. Gündoğmasına yakın Khirisophos'un yanına gitti, ona her şeyin iyi gideceğini umduğunu söyleyip gördüğü düşü anlattı. 9. Khirisophos buna çok sevindi ve şafakta bütün komutanların önünde kurbanlar kestirdi; ilk kurbanınkinden başlayarak bağırsaklar iyi belirtiler gösterdi. Kurbanlar kesilince, komutanlarla yüzbaşılar birliklere kahvaltı etmelerini buyurdular. 10. Ksenophon kahvaltı ederken iki genç ona doğru koştu; çünkü herkes onunla savaşla ilgili konularda konuşmak için yanına kahvaltı ederken de akşam yemeği yerken de gidilebileceğini ve uyuyorsa uyandırılabilceğini biliyordu. 11. Gençler, ateş yakmak için kuru dal toplarken öbür kıyıda ırmağa kadar inen kayalarda yaşlı bir adam, bir kadın ve genç kızların içi oyuk bir kayaya giyecek torbasına benzer

şeyler koyduklarını gördüklerini anlattılar. 12. Bunu görünce, oraya düşman süvarilerinin ulaşması imkânsız olduğu için, ırmağın güvenlik içinde aşılabileceğini düşünmüşlerdi; bunun üzerine giyeceklerini çıkardıklarını ellerinde bir hançerle çırlıçıplak ve yüzmeğe hazır bir halde suya girip ırmağı su dizlerini aşmadan geçtiklerini söylüyorlardı; bundan sonra da giyecekleri alıp geri dönmüşler. 13. Ksenophon hemen saçılar yapıp, gençlere şarap verilmesini ve kendisine gördüğü düşü gönderip girişimlerini iyi bir sonuca ulaştırmaları için ırmağın geçidini gösteren tanrılara dua edilmesini buyurdu. Saçılar yapılnca Khirisophos'a götürdüğü gençler, ona da aynı şeyi anlattılar. Khirisophos da onları dinledikten sonra saçılar yaptı. 14. Saçılardan sonra askerlere yükleri toplama buyruğunu gönderdi ve komutanları çağırıp ırmağı aşmak için, karşılarındaki düşmanı yenmek ve arkalarındaki düşmanın kendilerine zarar vermesine engel olmak için alınması gereken en iyi tedbirleri görüştü. 15. Khirisophos'un önden yürüyerek ordunun yarısıyla ırmağı geçmesine, öbür yarının Ksenophon'un yanında kalmasına, yük hayvanlarıyla onları koruyanların da arada geçmesine karar verildi.

16. Her şey iyice kararlaştırılınca harekete geçildi; ırmağı sollarına alan iki genç yol gösteriyorlardı; geçit yeri aşağı yukarı dört stadion uzaklıktaydı. 17. Ordu ilerlerken, düşman bölükleri de paralel olarak karşı kıyıdan ilerlemekteydiler. Geçit yerine ve ırmağın yüksek kıyılarına varınca ordu durdu ve başına bir çelenk koyan Khirisophos, ilk önce soyunup silâhlarını alarak öbürlerine de aynı şeyi yapmalarını buyurdu; sonra yüzbaşılara, bölüklerini tek sıra dizerek bir kısmının solundan bir kısmının da sağından kendisini izlemeleri buyruğunu verdi. 18. Bu sırada ka-

hinler ırmak kıyısında kurbanlar kesiyor, düşman da ok ve taş yağdırıyordu; ama bunlar henüz Yunanlılara erişemiyordu. 19. Kurban falları elverişli çıktığından ordu hep bir ağızdan zafer türküleri söyleyip savaş çığlığı attı; buna tüm kadınların ince sesleriyle attıkları çığlıklar cevap verdi; çünkü orduda pek çok fahişe vardı.

20. Khirisophos askerleriyle suya girdi. Ksenophon artçılardan en ayağına tez askerlerle hemen Armenia dağlarının karşısındaki geçite döndü: Kentrites'in kıyısını izleyen süvarilerin yolunu kesmek için ordan geçmek istiyormuş gibi yapıyordu. 21. Khirisophos ile askerlerinin suyu kolayca geçtiklerini Ksenophon'un müfrezesininse arkalarına doğru koştuğunu gören düşmanlar, çembere alınmaktan korkup dolu dizgin ırmak kıyısından tepelere ulaşan yola doğru kaçtılar; yola ulaşınca da dağa yöneldiler. 22. Süvari bölüğüne komuta eden Lykios ile Khirisophos'un birliğindeki hafif piyadelere komuta eden Aiskhines, süvarilerin büyük bir hızla kaçtıklarını görünce peşlerine düştüler. Öteki piyadeler de orada bırakılmamalarını, kendilerinin de onlarla birlikte dağa ulaşmak istediklerini haykırıyorlardı. 23. Ama Khirisophos suyu geçince, süvarileri kovalayacağına bir an bile kaybetmeden ırmağın yüksek kıyılarına tırmandı ve tepelerdeki düşmanların üstüne yürüdü. Bunlar süvarilerin kaçtığını, Yunan ağır piyadelerinin de onlara doğru ilerlediğini görünce ırmağa hakim tepeleri boşalttılar.

24. Ksenophon, ırmağın öbür kıyısında işlerin yolunda gittiğini görünce, çarçabuk suyu geçmekte olan ordunun yanına geri döndü; çünkü Kardukh'ların, en arkada kalanlara saldırmak için ovaya inmeğe başladıkları görülüyordu. 25. Khirisophos tepeleri ele geçir-

miş, bir avuç askerle düşmanın peşine düşen Lykios ise arkalarında bıraktıkları eşyayı (bunlar arasında çok güzel giyecekler ve kupalar vardı) ele geçirmişti. 26. Seyislerin ve ordunun yanındaki kalabalığın suyu geçtikleri sırada, Ksenophon geri dönüp askerlerini Kardukh'lara karşı dizdi ve yüzbaşılara, bölüklerini soldan tek sırayla dört bölüm halinde, yüzbaşılar ve takım komutanları düşman yönünde, sıra başları da ırmak yönünde dizilecek biçimde ilerletmelerini buyurdu. 27. Kardukh'lar artçıların ordunun geri kalan kısmından ayrıldığını ve sayılarının pek azalmışa benzediğini görünce türkû halinde kimbilir neler söyleyerek hızlandılar. Bu sırada kendi tarafında her şeyin yolunda gittiğini gören Khirisophos, hafif piyadeleri, sapan-cıları ve okçuları, Ksenophon'un her dediğini yerine getirmelerini buyurarak gönderdi. 28. Onların suya girdiğini gören Ksenophon bir haberci göndererek ırmağı aşmadan kıyıda beklemelerini bildirdi. «Biz ırmağı aşmağa başlayınca, karşı kıyıdan ve iki kanadımızdan ırmağı geçecekmişcesine, harbeciler silâhları hazır durumda ve okçular yaylarını germiş halde suya girsinler, ama akıntıda fazla ilerlemesinler,» dedi. 29. Yanındakilere de, bir sapan atılıp herhangi bir kalkan çınlayınca, zafer türkûleri söyleyerek düşmana doğru koşmalarını; sonra düşman kaçmağa başlayıp ırmak kıyılarında borazan saldırı işaretini çalınca sağdan geri dönüp dizi başlarını izlemelerini, hep birlikte koşar adım ilerlemelerini ve her birinin öbürlerini rahatsız etmemek için sırasının bulunduğu yerden ve elden geldiğince çabuk ırmağı aşmasını buyurdu. Karşı kıyıya en önce varan en yiğit sayılacaktı. 30. Kardukh'lar karşılarında ancak bir avuç insan kaldığını görünce (çünkü kalması söylenenlerden birçoğu yük hayvanlarıyla ötekileri ağırlıklarıyla, başkaları da kadınlarıyla ilgi-

lenmek için gitmişlerdi) cesaretle yaklaşıp taş ve ok atmağa başladılar. 31. Ama Yunanlılar, zafer türkülerini söyleyip koşaradım onlara saldırdılar. Kardukh'lar onları karşılamadılar; dağlarda düşmana saldırıp, sonra kaçmak için yeterince silâhlanmışlardı, ama bu silâhları göğüs göğüse çarpışmağa yeterli değildi. 32. O anda borunun çalması düşmanın daha hızlı kaçmasına yol açarken, Yunanlılar tersine geri dönüp çarçabuk ırmağı aştılar. 33. Kardukh'lardan birkaçı bunu fark edip koşarak ırmağa yaklaştılar ve birkaç askeri okla yaraladılar; ama onların büyük kısmı hâlâ kaçarken Yunanlılar öbür kıyıya çıkmışlardı bile. 34. Cesaretlerinin coşkuluğuna kapılıp onları karşılamağa çıkanlar, gerektiğinden fazla ilerleyip ırmağı Ksenophon'un birliklerinin arkasından yeniden geçtiler; bunlardan birkaçı yaralanmıştı.

IV

BATI ARMENİA VALİSİ TRİBAZOS, YUNANLILARLA ANLAŞMA YAPIYOR. KARIN YAĞMAĞA BAŞLAMASI. BİR TUTSAKTAN TRİBAZOS'UN SALDIRMAK İÇİN ONLARI BİR GEÇİTTE BEKLEDİĞİNİ ÖĞRENEN YUNANLILAR, TRİBAZOS'U KOVALAYIP KAÇIRIYORLAR.

1. Irmak aşılnca Yunanlılar sıraya dizilip öğlene doğru Armenia'da ilerlemeğe başladılar; dümdüz, pek hafif engebeli bir bölge olan bu yörede beş fersenge yakın yol aldılar; çünkü Kardukh'larla bölge ilişkilerinin düşmanca olması yüzünden ırmak yakınında şehir yoktu. 2. Ulaştıkları şehir büyük bir şehirdi; satrapın burda bir sarayı vardı, evlerin çoğunun üstünde de kuleler yükseliyordu; yiyecek içecek boldu. 3. Ordan iki konakta on beş fersenk aşarak Dicle'nin (78) kay-

naklarından geçtiler. Ordan üç günde on fersenk yol alıp küçük ama güzel bir ırmak olan Teleboas'ın (79) kıyılarına vardılar. Irmak kıyılarında pek çok köy vardı. 4. Bu bölgeye Batı Armenia adı veriliyordu. Satrapın generallerinden Tribazos tarafından yönetilmek-teydi. Bu Tribazos, Kralın gözdesi olmuştu ve Kralın yanında olduğu sıralarda atına binmesine ondan baş-ka kimse yardım edemezdi. 5. Yamnda bir süvari top-luluğuyla yaklaşıp konuşmak istediğini bildirmek için Yunanlılara bir tercüman yolladı. Komutanlar onu din-lemeğe karar verip, sesini işitebilecek kadar yaklaşıp-ne istediğini sordular. 6. Şu koşullarla anlaşma yapmak istediğini söyledi: Kendisi Yunanlılara zarar vermeyecek, Yunanlılar da evleri yakmayacak, kendi-lerine gerekli herşeyi alabileceklerdi. Komutanlar bu önerileri beğendiler ve bu koşullarla anlaşma yapıldı.

7. Ordan üç günde on beş fersenk aşarak ovada ilerlediler; Tribazos ile ordusu da on stadion kadar uzaklıktan onlara paralel ilerliyordu. Her çeşit yiyecek dolu köylerle çevrili bir saraya vardılar. 8. Orda ko-nakladıkları sırada, gece pek çok kar yağdı. Sabah olur olmaz, birliklerin, başlarında komutanlarıyla, ay-rı ayrı köylere gidip konaklamalarına karar verildi; çünkü çevrede hiç bir düşman görülüyordu ve karın fazlalığından ötürü güvenlikte olunduğuna inanılabilirdi. 9. Orda her çeşit nefis içecek, davar, buğday, şarap (hoş kokulu yıllanmış şaraplar) kuru üzüm-ler her çeşit sebze buldular. Ne varki, konak yerinden uzaklaşan birkaç asker, gece karanlığında parlayan bir sürü ateş gördüklerini haber verdiler. 10. O andan sonra komutanlar konak yerinden ayrılmanın güvenli olmadığını ve orduyu bir araya toplamak gerektiğini düşündüler. Bu yüzden ve hava da güzel görüldüğün-den, orduyu topladılar. 11. Ama gece öyle çok kar yağ-

dı ki, silâhları ve yatan adamları örttü. Yük hayvanları kara gömüldü. Kimse pek kalkmak istemiyordu; gerçekten kar tabakası bedenlerinden kaymadıkça yatanları sıcak tutuyordu. 12. Bununla birlikte Ksenophon kalkmağa ve üzerine kalın bir şey giymeden odun yarmağa cesaret etti; hemen bir asker, sonra bir asker daha kalkıp elinden baltayı alarak onun yerine odun yarmağa başladılar. Ondan sonra öbürleri de kalktılar, ateş yaktilar ve bedenlerine yağlı maddeler sürdüler. 13. Gerçekten bölgede pek bol yağlı madde vardı (domuzyağı, susam, acıbadem, sakızıyağı) ve bunlar zeytinyağı yerine kullanılıyordu. Ayrıca gene bu ürünlerden elde edilen hoş kokulu bir sıvı buldular. 14. Sonra köylerde barınmak için yeniden ayrılmaya karar verdiler. Bunun üzerine askerler sevinç çığlıklarıyla erzak dolu barınaklarına döndüler. Daha önce bulundukları yerden ayrılırken dikkatsizlik yüzünden, kaldıkları evleri ateşe verenler, bunun cezasını yetersiz barınaklarda kalarak çektiler. 15. Geceleyin, Temnos'lu ⁽⁸⁰⁾ Demokrates'in yanına bir müfreze verilerek çapula giden askerlerin ateş gördüklerini söyledikleri yere gönderildi; Demokrates, bunun gibi birçok durumda doğruyu doğru, yanlış yanlış olarak söylemekle tanınmıştı. 16. Görevinden dönünce ateşleri görmediğini söyledi; ama yanında bir Pers yayı, bir sadak ve Amazonlarınkine benzer bir balta taşıyan bir tutsak getiriyordu. 17. Hangi ülkeden olduğu soruldu. Pers olduğunu, yiyecek bulmak için Tribazos'un ordugâhından uzaklaştığını söyledi. Sonra bu ordunun mevcudu ve neden toplanmış olduğu kendisine soruldu. 18. Tribazos'un kendi birliklerinden başka, Khalyb ve Taokh'lardan kuvvetleri de olduğunu ve dağı geçerlerken tek bir yolu olan boğazlarda Yunanlılara saldırmağa hazırlandığını ekledi.

19. Generaller bu sözleri işitince orduyu toplamağa karar verdiler. Geri kalanlara komuta etmek Stymphalos'lu Sophainetos'u muhafızlarla bırakıp, tutsağı kılavuz alarak hemen yola koyuldular. 20. Dağlar aşılırken hafif piyadeler öne geçtiler ve düşman ordugâhını görünce ağır piyadeleri beklemeden çılgıklar atarak saldırdılar. 21. Gürültüyü işiten Barbarlar hemen kaçmaya başladılar; bununla birlikte birkaçı öldürüldü, yirmi kadar at, Tribazos'un içinde gümüş ayaklı karyolalar bulunan çadırı ve Tribazos'un ekmeçkileriyle sakileri olduklarını söyleyen adamlar ele geçirildi. 22. Ağır piyadelerin komutanları olup bitenleri öğrenince, ordugâhta bırakılanlara saldırılmasından korkarak elden geldiğince çabuk geri dönmeğe karar verdiler. Hemen geri çekilme borusunu çaldırdılar; yola çıkılıp aynı gün ordugâha varıldı.

V

KAR. AÇLIK HASTALIĞI. SOĞUĞUN YOL AÇTIĞI ACILAR. BİTKİN DÜŞENLER' YÜRÜMEYİ KABUL ETMİYORLAR. KSENOPHON' UN ÇABASI. ARMENİA KÖYLERİNE VARILIP İÇKİ ÂLEMİ YAPILIYOR.

1. Ertesi gün, Tribazos ordusunu toplayıp geçitleri ele geçirirmeden, elden geldiğince çabuk yola koyulma kararı verildi. Hemen toplanılıp çok sayıda kılavuzun yol göstericiliğiyle diz boyu karlar arasında yola düşüldü ve aynı gün Tribazos'un saldırması beklenen yüksek boğaz aşılp ordugâh kuruldu. 2. Ordan ıssız bir bölgede üç günde on beş fersenk aşılp Fırat kıyısına varıldı ve suyu göbeğe kadar varan ırmak geçildi. Irmağın kaynağının da uzakta olmadığı söyleniyordu.

3. Ordan kalın bir kar tabakasıyla kaplı bir çölde üç günde beş fersenk aşıldı. Üçüncü gün çok güç geçti. Yüzleri kamçılایan kuzey rüzgârı, askerleri iliklerine kadar donduruyordu. 4. Bunun üzerine kahinlerden biri rüzgâra kurban vermeyi öğütledi. Kurban kesildi ve herkes rüzgârın sertliğinin azaldığını gördü. Karın kalınlığı bir kulacı buluyordu; öyle ki, pek çok yük hayvanı ve köleyle otuz kadar asker öldü. 5. Bölgede odun bol olduğundan büyük ateşler çevresinde açık ordugâh kuruldu. Ama konak yerine son varanlara odun kalmamıştı. Ateşleri ilk yakanlar, gecikenleri buğday ya da başka yiyecek vermezlerse yaklaştırmıyorlardı. 6. Bunun üzerine ellerindekileri birbirleriyle paylaştılar. Ateş yakılan yerlerde kar eriyip toprağa kadar inen delikler açılıyordu; böylece karm kalınlığı ölçülebildi. 7. Ordan ertesi gün kar içinde akşama kadar yüründü ve askerlerin çoğu açlık hastalığına yakalandı. Artçılarla yürüyen ve yolunun üstüne serilmiş askerleri gören Ksenophon bu hastalığın ne olduğunu anlamıyordu. 8. Ama daha önce bu hastalığı çekmiş olan bir asker açlık hastalığı olduğunu ve yiyecek verilirse yatanların ayağa kalkacaklarını söyleyince, arabaları do-laştı; bir şey bulursa açlıktan bitkin düşenlere dağıtıyor ya da sıra boyunca koşacak gücü kalanlara vererek dağıttırıyordu. 9. Askerler bir şeyler yiyince kal-kıp yürüyorlardı. Böyle ilerlenirken Khirisophos akşama doğu bir köye varıp, surun dışında çeşme başında su almağa gelmiş kadınlarla genç kızlara rastladı. 10. Kadınlar Yunanlılara kim olduklarını sordular. Tercümanlar onlara Persce, satrapla görüşmek için kral tarafından gönderildiklerini söylediler. Kadınlar satrapın köylerinde değil bir fersenk kadar uzakta olduğunu söylediler. Vakit geç olduğundan Yunanlılar su taşıyan kadınlarla surdan girip muhtarın yanına gittiler.

11. Khirisophos ile onu izleyecek kadar güç bulabilmiş olanların tümü bu köyde konakladılar; ama askerlerden yolu tamamlamayı başaramayanlar o geceyi yiyeceksiz ve ateşsiz geçirdiler; orada da birkaç asker öldü. 12. Peşlerinden ayrılmayan düşman çeteleri güçsüz düşen yük hayvanlarına el koyup kimin olacak diye birbirleriyle çekişmekteydiler. Karların kör ettiği ve soğuktan ayakparmakları çürüyen herkes geride bırakılıyordu. 13. Yürürken gözlerin önünde siyah bir şey tutularak gözler kardan korunuyor ve ayaklardaki çürümeyle, ayaklar hiç durmadan kıpırdatarak ve gece ayakkabılar çıkarılarak savaşılıyordu. 14. Ayakkabılarla yatılırsa kayışları etlere gömülüyor, ayakkabılar ayak çevresinde donuyordu. Gerçekten ayakkabılar eskidiğinden yeni öldürülmüş öküz derileriyle çarıklar yapılmıştı.

15. Bunca acıdan umutları kırılan birkaç asker geride kalmışlardı. Karsız olduğu için siyah duran bir yer görünce, karın erimiş olduğunu düşündüler; gerçekten de kar bir vadide akan yakındaki bir sıcak su kaynağının etkisiyle erimişti. O yöne doğru ilerlediler ve oturup daha ileri gitmeyi kabul etmediler. 16. Artçıların başındaki Ksenophon bunu haber alır almaz onlara geride kalmamaları için yalvarıp peşlerinde kalabalık düşman çeteleri olduğunu ekleyerek ikna etmek için elinden geleni yaptı hattâ sonunda kızdı. Askerler «Bizi öldürsünler, tek adım atacak gücümüz kalmadı» diye haykırdılar. 17. Bunun üzerine yapılacak en iyi şeyin bitkin düşen askerlere saldırmamaları için peşlerindeki düşmanı kaçırmak olduğunu düşündü. Ortalık kararmağa başlamıştı bile; Barbarlar ele geçirdikleri ganimet için çekişerek büyük bir gürültüyle yaklaşmaktaydılar. 18. O anda artçılardan sağlığı yerinde olanlar kalkıp düşmanın üstüne koştular, hasta-

larsa elden geldiğince yüksek sesle haykırıp kargılarıyla kalkanlarını dövüyorlardı. Dehşete kapılan düşmanlar kendilerini vadinin karları arasına attılar ve artık hiç bir yönden ses soluk işitilmedi. 19. Ksenophon ile adamları hastalara ertesi gün gelip onları alacaklarına söz vererek yeniden yola koyuldular. Daha dört stadion yol almamışlardı ki, yolda paltolarına bürünüp karlara uzanmış askerlere rastladılar; nöbetçi bile dikmemişlerdi. Onları kaldırdılar, ama askerler daha öndekilerin ilerlemediklerini söylediler. 20. Ksenophon onları geçip hafif piyadelerden en gücü yerinde olanları yürüyüşü neyin durdurduğuna bakmağa gönderdi. Bunlar geri dönünce tüm ordunun böyle dinlenmekte olduğunu haber verdiler. 21. Bunun üzerine Ksenophon ile adamları da elden geldiğince nöbetçi dikiyerek, orada ateşsiz ve yemeksiz açık ordugâh kurdular. Gündoğmasına yakın Ksenophon en genç askerleri, kaldırıp yürümeğe zorlamaları buyruğuyla hastaların yanına gönderdi. 22. O anda Khirisophos, köyden, artçıların ne durumda olduklarını anlamakla görevlendirdiği adamlar yolladı. Artçılar onları sevinçle karşılayıp ordugâha götürmeleri için hastaları teslim ettiler. Sonra yürümeğe devam ettiler ve yirmi stadion bile yol almadan Khirisophos'un konaklamakta olduğu köyün önüne vardılar. 23. Herkes bir araya toplanınca çeşitli birliklerin tehlikesizce köylerde konaklabileceğine karar verildi. Khirisophos kendi köyünde kaldı, öbür komutanlar görünen köyleri kura ile bölüştükten sonra adamlarıyla gittiler. 24. O anda Atinalı yüzbaşı Polykrates gitmesine izin verilmesini istedi. Yanına ayağına çevik askerler alıp Ksenophon'un payına düşen köye koştu. Orada tüm köylüleri, muhtarı, Krala verilecek vergi karşılığı yetiştirilen on yedi tayı ve muhtarın sekiz gün önce evlenmiş olan kızını bir

baskınla ele geçirdi. Kızın tavşan avında olan kocası yakalanmadı. 25. Evler toprak altındaydı. Girişleri kuyu ağzına benziyordu ama içleri genişti. Hayvanlar için toprağa giriş delikleri kazılmıştı; insanlar merdivenle iniyorlardı. Bu konutların içinde keçiler, koyunlar inekler kümes hayvanları ve tüm bu hayvanların yavruları vardı. Dışarı çıkarılmadan kuru samanla besleniyorlardı. 26. Ayrıca buğday, arpa, sebze ve testiler içinde arpa şarabı vardı. Şarapların yüzeyinde arpa taneleri yüzüyordu, içlerine bir kısmı büyük öbürleri küçük kamış çubuklar batırılmıştı. 27. Susayan bu kamış parçalarını ağzına alıp emiyordu. Bu içki çok sertti ve su katılmadan içiliyordu. Alışılırsa pek hoştu.

28. Ksenophon köy muhtarını akşam yemeğine çağırıp, çocuklarının tutsak alınmayacağını ve orduya bir başka halkın ülkesine kadar iyi kılavuzluk ettiği görürlerse ayrılırken evinin erzak doldurularak zararının telâfi edileceğini vaat ederek yatıştırmaya çalıştı. 29. Adam söz verdi ve iyi niyetini göstermek için şarabın nereye saklanmış olduğunu söyledi. Böylece Ksenophon'un bu köye dağıtılan tüm askerleri, muhtarı ve çocuklarını göz altında tutarak o gece bol bol yiyip içerek konukladılar. 30. Ertesi gün Ksenophon muhtarı da alarak Khirisophos'un yanına gitti. Bir köyün yanından geçerken orda konaklayanları ziyaret etmek için yolunu değiştiriyor, tümünü neşe içinde yiyip içerken buluyordu; ve hiç biri onu birlikte sofraya oturmadan salıvermiyordu. 31. Her yerde sofralar aynı anda koyun, keçi, domuz, dana, kümes hayvanlarıyla ve bir sürü buğday ve arpa ekmeğiyle doluydu. 32. Birisinin sağlığına içilmek istendi mi onu içki kabına doğru sürüklüyorlardı ve içmek için başını kaba eğip sığırlar gibi ağzıyla içine çekmesi gerekiyordu. Muhtara, dileğini alması izni verildi; hiç bir şey kabul etmiyor,

ama nerde yakınlarından birini görse yanına almaktan geri kalmıyordu. 33. Khirisophos'un yanına varınca orda da askerleri başlarına kuru otlardan çelenkler yapmış, Barbar usulü giyinmiş genç Armen kızlarını kendilerine hizmet ettirir buldular. Kızlara ne yapmaları gerektiği sağır dilsizlere yapıldığı gibi işaretlerle anlatılıyordu. 34. Khirisophos ile Ksenophon birbirlerine dostluk iltifatları ettikten sonra Persçe konuşan tercüman aracılığıyla muhtara hangi ülkede olduklarını sordular. «Armenia'da» diye cevap verdi. Tayların kimin için yetiştirildiğini de sordular. Adam bunun krala verilecek bir vergi olduğunu söyleyip, komşu ülkenin Khalyb'ler ülkesi olduğunu ekleyerek yolunu gösterdi. 35. Bunun üzerine Ksenophon geri dönüp adamı ailesinin yanına götürdü. Ganimet aldığı yaşlı atlardan birini, semirttikten sonra kurban etmesi için ona verdi. Bu atın güneşe adanmış olduğunu duymuştu ve yolda yorgunluktan ölmesinden korkmaktaydı. Taylardan birkaçını kendine ayırıp öbürlerinden her birini komutanlara ve yüzbaşılara verdi. 36. Bu ülkenin atları Pers atlarından daha küçük ama daha hızlıydı. Muhtardan, atları karda sürmek için ayaklarına küçük torbalar geçirmeyi de orada öğrendi; böyle yapılmazsa karınlarına kadar kara gömülüyorlardı.

VI

KILAVUZ KAÇIYOR. KHALYB'LER, TAOKH'LAR VE PHASIAN'LAR YOLU KESİYORLAR. KSENOPHON'UN SÖYLEVİ. MEVZİNİN ÇEVRESİ DOLANILIYOR. DÜŞMAN KAÇIYOR.

1. Yola çıkılalı sekiz gün olmuştu: Ksenophon, muhtarı, kılavuzluk etmesi için Khirisophos'a verdi, ailesinden olanları evinde bıraktı, yalnız ergenlik ça-

ğına henüz yeni girmiş olan oğlunu babası orduya iyi kılavuzluk ederse dönerken alması için Amphipolis'li Episthenes'in yanına verdi. Bulunan her şey adamın evine götürüldü, atlar koşuldu ve yola koyulundu. 2. Kılavuz orduya karlar arasından yol gösteriyordu; bağlanmamıştı. Khirisophos orduyu köylere doğru götürmediği için ona kızdığında, üçüncü gün olmuştu bile. Adam bu kesimde köy olmadığını söyledi. Khirisophos onu dövdü ama zincire vurdurmadı.

3. Bu yüzden, ertesi gece bu kılavuz, oğlunu ordu-
da bırakarak kaçtı. Yol boyunca Khirisophos ile Ksenophon arasında tek anlaşmazlık Khirisophos'un bu kılavuza gösterdiği sertlik ve ihmalcilik yüzünden çıktı. Çocuğa Episthenes âşık oldu, Yunanistan'a götürdü ve çocuk ona hep bağlı kaldı.

4. Bundan sonra Yunanlılar yüz ayak genişliğindeki Phasis ⁽⁸¹⁾ ırmağı boyunca günde beş fersenklik yedi konak aştilar. 5. Ordan iki konakta on fersenk yol aldılar; ama ovaya girmek için aşılması gereken bir tepeyi Khalyb'lerin, Taokh'ların ve Phasian'ların ⁽⁸²⁾ tutmuş olduğunu gördüler.

6. Khirisophos tepelerdeki düşmanı fark edince, tek sıra halinde yaklaşmamak için orduyu otuz stadi-
on kadar uzaklıkta durdurarak, öbür komutanları, bölükleri düzenleyip toplamak için yandan ilerletmeleri haberini gönderdi. 7. Artçılar yetişince, komutanlarla yüzbaşları toplayıp şunları söyledi: «Düşmanlar gördüğünüz gibi dağın geçişini ellerinde tutuyorlar; en iyi nasıl çarpışacağımız üstüne görüşmenin sırasıdır. 8. Ben askerleri yemeğe göndermeyi ve dağı bugün mü yarın mı aşmanın daha iyi olacağını aramızda görüşmeyi düşünüyorum.» 9. Kleanor, «Bence yemek yer yemez silâhlanıp elden geldiğince çabuk bu adamlar-

rın üstüne yürümeliyiz. Bu günü geçirirsek şimdi bizi gören düşmanlar ataklaşacak, ataklıkları da herhalde daha çok sayıda başka düşmanı onların yanına çekecektir,» dedi.

10. Ondan sonra Ksenophon söz aldı: «Benim görüşüm de şu: Dövüşmek gerekiyorsa çarpışmaya elden geldiğince iyi hazırlanmanız gerekir; ama istediğimiz şey yalnızca dağı elden geldiğince kolay aşmaksa, incelememiz gereken şey bence, elden geldiğince az yaralı vermenin ve elden geldiğince az adam kaybetmenin yoludur. 11. Oysa gördüğümüz kadarıyla dağ altmış station'dan çok uzanıyor ve yalnız yolun üstünde gözcü birlikler görünüyor. Bu yüzden dağın ıssız yerlerinden birini gizlice ele geçirmemiz ya da becerebilirsek düşmandan önce davranarak almamız, müstahkem mevzilere ve direnmeğe hazır insanlara saldırmamızdan daha iyi olur. 12. Gerçekten, çarpışmaksızın sarp bir yere tırmanmak, her yönde düşmanla dolu düz bir arazide ilerlemekten çok daha kolaydır; çarpışılmayan bir gecede insan ayağını nereye bastığını, gündüz çarpışırken olduğundan çok daha iyi görür; çarpışmadan yürürken ayaklara sert gelen yol-
sa, insanın kafasına taş ve ok yağarken yürüdüğü düzgün yoldan daha yumuşaktır. 13. Gece görünmeden ilerlemek ve düşmanın dikkatini çekmeyecek kadar uzaklaşmak mümkünken bir mevziyi ele geçirmek imkânsız gelmiyor bana. Üstelik sanırım burdan saldırır gibi yapmakla dağı daha da ıssız buluruz; çünkü düşman burada yığılı kalacaktır. 14. Ama ele geçirmekle ne demek istiyorum? Khirisophos, bu sözlerle siz «eşitler» in ⁽⁸³⁾ çocukluktan beri ele geçirmeğe alıştığınızı ve yasaların yasaklamadığı şeyi aşırmanın bir utanç değil bir onur olduğunu söylemek istiyorum. 15. Ele geçirmede iyice ustalaşmanız ve yakalanma-

mayı öğrenmeniz için ülkenizde, yasalar, hırsızlık yaparken yakalanırsanız kamçılanmanızı öngörür. Gerçekten eğitiminin meyvelerini derlemenin ve bizi dağın bir köşesini çalarken yakalamamalarına dikkat etmenin vakti geldi; yok yakalanırsak falakaya dikkat!»

16. Khirisophos: «Ama ben de siz Atinalıların hırsız için tehlike ne kadar büyük olsa da kamu hazinesini çalmakta usta olduğunuzu, hattâ ülkenizde komuta etmeğe lâıyk bulunan kimselerin en iyi insanlar olduğu doğruysa bu konuda en büyük ustalığı en iyilerinizin gösterdiğini söylemek isterim. Bu yüzden senin için de öğretiminin meyvesini göstermenin zamanı geldi,» diye cevap verdi. 17. «İyi ya,» dedi Ksenophon, «Ben hazırım, yemeğimizi yedikten sonra da artçılarımla dağı ele geçirmeğe gidelim. Kılavuzlarım bile var; hafif piyadelerim bir pusuda peşimizden gelen çapulculardan birkaçını yakaladılar çünkü ve onlardan dağa tırmanmanın imkânsız olmadığını, keçilerin ve ineklerin otlatılmak için oraya çıkarıldıklarını, öyle ki, dağın bir kısmını ele geçirebilirsek yüklerimizi bile çıkarabileceğimizi öğrendim.

18. Zaten düşmanların şimdi bizimle aynı düzeye inmeğe cesaret edemediklerine göre bizi kendileriyle aynı yükseklikte görünce kaçacaklarını umut ediyorum.» 19. Khirisophos yeniden söz aldı: «Peki neden sen gidip de artçılığı bırakacakmışsın? Gönüllü olan çıkmazsa başkalarını gönder oraya.»

20. Bunun üzerine Methydrion'lu Aristonymos ağır piyadelerle, Khios'lu Aristeas ve Oita'lı Nikomarkhos hafif piyadelerle gönüllü oldular ve tepeleri ele geçince birçok ateş yakmaları kararlaştırıldı. 21. Bu görüşmeden sonra öğle yemeğine oturdular. Yemekten sonra Khirisophos düşmanı o yönden saldırılacağına

elden geldiğince inandırmak için tüm orduyu düşmana on stadion kadar yaklaştırdı. 22. Akşam yemeğinden sonra ortalık kararınca, ordunun geri kalan kısmı aynı yerde dinlenirken müfreze yola çıktı. Düşmanlar dağın ele geçirildiğini fark edince uyumayıp, gece boyunca bir sürü ateş yaktılar. 23. Gün doğunca Khirisophos kurbanlar kestikten sonra yoldan ilerlemeğe başladı; bu sırada müfreze de doruklardan ilerlemekteydi. 24. Düşmanların büyük kısmı dağdaki geçitten kıpırdamadı, ama aralarından bir kısmı doruklardakilere doğru ilerlediler. İki ordunun büyük kısımları karşılaşmadan, doruklardakiler savaşa tutuştular ve Yunanlılar kazanıp karşılarındakileri kovalamağa başladılar. 25. O anda ovada Yunanlıların hafif piyadeleri karşılarında saf olmuş düşmana doğru koşmağa başladılar. Khirisophos da ağır piyadelerle ve koşar adımla onları izledi. 26. Yolu savunan düşmanlar, tepelerdeki arkadaşlarının yenildiğini görünce kaçmağa başladılar; çok kayıp vermediler ama sorgun ağacından pek çok kalkan bıraktılar; Yunanlılar bunları bıçakla parçalayarak kullanılmaz hale soktular. 27. Geçite ulaşınca kurban kestiler, bir zafer anıtı diktiler, ovaya indiler ve her çeşit erzak dolu köylere girdiler.

VII

YUNANLILAR, TAOKH'LARIN YİYECEKLERİYLE SİĞİNDIKLARI BİR MÜSTAHKEM MEVKİYE SALDIRIYORLAR. YENİLEN TAOKH'LAR KENDİLERİNİ KAYALARDAN AŞAĞI ATIYORLAR. KHALYB'LER VE SAVAŞ ÂDETLERİ. SKYTHEN'LER. GYMNAS'A VARİŞ. BİR KILAVUZUN THEKHES DAĞINA ULAŞTIRDIĞI YUNANLILAR ORDAN DENİZİ GÖRÜYÖRLER.

1. Bu köylerden ayrılınca beş günde otuz fersenk aşır Taokh'lar ülkesine vardılar. Yiyecek sıkıntısı çe-

kiliyordu; çünkü Taokh'lar, tüm yiyeceklerini içeri depoladıkları müstahkem mevkillerde oturmaktaydılar. 2. Yunanlılar, içinde ne ev ne şehir bulunan ama erkeklerin kadınların ve pek çok davarın toplanmış olduğu bir kaleye vardıkları zaman Khirisophos hemen saldırıya geçti. Birinci bölüm yorulunca yerini bir başkası, o da yorulunca bir başkası alıyordu; çünkü kalenin çevresi çok sarp olduğundan çok sayıda insanla kuşatılması imkânsızdı.

3. Ksenophon artçılarla, hafif ve ağır piyadelerle yetişince Khirisophos ona, «Tam zamanında geldiniz; bu kaleyi almak gerek; çünkü almazsak ordu erzaksız kalacak,» dedi. 4. Bunun üzerine aralarında görüşmeğe başladılar. Ksenophon: «İçeri girmeye engel ne?» diye sordu. Khirisophos, «Şu gördüğünden başka geçit yok, ordan girmeye kalkışılınca da şu gördüğün hakim tepeden taş yuvarlıyorlar, taşların değdiği askerlerin de ne durumda olduğunu görüyorsun,» diye cevap verdi. Bunu söylerken bacakları ve kaburgaları kırılmış askerleri gösteriyordu. 5. Ksenophon: «İyi ya, taşları bitince girmemize ne engel olabilir?» dedi. «Karşımızda şu bir avuç insandan başka kimse yok; üstelik ancak ikisi üçü silâhlı. 6. Senin de gördüğün gibi taş yağmuru altında aşılması gereken yer ancak yüz elli ayak kadar; üstelik yüz ayağa yakın kısmı da aralıklı dikilmiş büyük çamlarla örtülü. Bu ağaçların arkasına gizlenildikten sonra, taşlar fırlatılsa da yuvarlansa da ne tehlike olabilir? O halde geriye taş yağmuru kesilince koşar adım aşılabilecek elli ayaklık yer kalıyor ancak.»

7. Khirisophos, «Ama örtülü yere doğru bir hareket yaptığımız anda üstümüze bir taş yağmuru inecek,» dedi. «Daha iyi,» dedi Ksenophon. «O zaman taşlar daha çabuk tükenir. Ama önümüzde koşarak aşı-

lacak az bir uzaklık kalsın ve istersek kolayca geri çekilebileceğimiz bir yere gidelim.»

8. Bundan sonra Khirisophos ile Ksenophon, Parrhasia'lı yüzbaşı Kallimakhos ile ilerlediler çünkü o gün artçı yüzbaşılara komuta etme sırası onundu; öbür yüzbaşılar korunan yerde kaldılar. Arkalarından yetmiş kadar asker hep birlikte değil ama tek tek ve kendini elden geldiğince sakınarak ağaçların altına gitti. 9. Artçı yüzbaşılar arasında olan Stymphalos'lu Agasias, Methydrion'lu Aristonymos ve başkaları ağaçların ötesinde mevzilenmişlerdi; çünkü orada bir bölükten fazlasını barındırmak tehlikeliydi. 10. O sırada Kallimakhos'un aklına bir fikir geldi: altında olduğu ağaçtan iki üç adım öne koştu, sonra taşların atıldığını görünce çarçabuk geriledi, her ilerleyişinde düşman on araba taş tüketiyordu. 11. Agasias tüm ordunun bakışlarını üstünde toplayan Kallimakhos'un manevrasını görünce, kaleye ilk varan insan olamamaktan korkup ne yanında olan Aristonymos'a ne Lusoi'li Eurylokhos'a (her ikisi de arkadaşlarıydılar) ne de bir başkasına seslenerek, tek başına ilerleyip herkesi geçti. 12. Kallimakhos, onun yanından geçtiğini görünce kalkının kenarına yapıştı. Bu sırada Methydrion'lu Aristonymos ile onu izleyen Lusoi'li Eurylokhos tarafından geçildiler; çünkü tüm bu yiğitler cesurlukta yarışıyor ve üstünlük için çekişiyorlardı ve bu yarışma sayesinde kaleyi ele geçirdiler. Çünkü onlar bir kez içeri girdikten sonra artık taş atılmadı. 13. O zaman korkunç bir şey görüldü: kadınlar küçük çocuklarını kayalardan aşağı attıktan sonra kendileri de atlıyor, erkekler de onları izliyorlardı. O sırada Stymphalos'lu yüzbaşı Aineias güzel giyimli bir Barbarın kendini atmak için koştuğunu görünce engel olmak için ona sarıldı: 14. Ama öbürü onu da sürükledi ve

ikisi de düşüp öldüler. Pek az tutsak alındı, ama pek çok öküz, eşek ve koyun ele geçirildi.

15. Ordan Khalyb'ler ülkesinde yedi günde elli fersenk aşıldı. Khalyb'ler aralarından geçtikleri halkların en savaşçılarıydı ve Yunanlılarla göğüs göğüse savaştan kaçmıyorlardı. Karınlarının altına kadar inen keten zırhlar ve etek yerine sık örülmüş ip eteklikler giiyorlardı. 16. Ayrıca bacak zırhları, miğferleri ve bellerinde Lakonia hançeri uzunluğunda kılıçları vardı; bununla savaşta yakalayabildiklerini boğazlıyor, sonra kafasını kesiyor, düşmanın görebileceği bir yerdeyseler şarkı söyleyip dans ederek götürüyorlardı. Ayrıca yirmi ayak kadar uzunluğunda tek uçlu bir mızrak taşıyorlardı. 17. Bu Barbarlar müstahkem köylerine kapanıyor, sonra Yunanlılar geçince savaşmak için peşlerine düşüyorlardı. Erzaklarını da depoladıkları müstahkem yerlerde oturuyorlardı; öyleki Yunanlılar ülkede hiç bir şey ele geçiremediler ve hayvanlara vermek için Taokh'lar bölgesinden aldıklarından başka yem bulamadılar.

18. Yunanlılar bu ülkeden çıkınca dört yüz ayak ehinde olan Harpasos ⁽⁸⁴⁾ ırmağının kıyısına vardılar. Sonra Skythen'ler ülkesine girip ovada dört konakta yirmi fersenk aşarak köylere vardılar ve üç gün kalarak erzak sağladılar.

19. Ordan günde yirmi parasange aşır Gymnias ⁽⁸⁵⁾ adlı zengin ve kalabalık bir şehre ulaştılar. Bu şehirde oturan bölge valisi, Yunanlılara, onlara düşmanlarının topraklarında yol göstermesi için bir kılavuz gönderdi. 20. Kılavuz yanlarına varınca, onları beş günde denizi görebilecekleri bir yere götürmeğe söz verdi; götüremezse ölmeğe razı olduğunu söyledi. Orduya gerçekten yol gösterdi ve düşman topraklarına

sokar sokmaz askerleri ülkeyi yakıp yıkmağa kıskırttı; bu da Yunanlılara dostluğundan değil sırf bu amaçla geldiğini gösteriyordu. 21. Beşinci gün Thekhes ⁽⁸⁶⁾ adlı dağa vardılar. İlk askerler doruğa varır varmaz büyük bir çığlık yükseldi. 22. Ksenophon ile artçılar bunu işitince cephenin de saldırıya uğradığını sandılar; çünkü kendilerini, yakmış oldukları bölgenin halkı izliyordu. Hattâ artçılar bir pusuda bunlardan bir kaçını öldürmüş ve tutsak almışlar, yirmi kadar işlenmemiş öküz derisiyle kaplı kalkan ele geçirmişlerdi. 23. Askerler ilerledikçe gürültü yaklaşp büyüdüğünden ve ilerleyenler hâlâ bağırmakta olan öbürlerine yetiştikçe onlara katıldığı için asker sayısıyla birlikte gürültü de arttığından, Ksenophon olağanüstü bir şey olduğunu sandı. 24. Atına bindi, Lykios ile süvarileri yanına alıp yardım etmek için koştu; ama çok geçmeden askerlerin, «deniz deniz!» diye haykırdıklarını duydu bu kelime ağızdan ağıza aktarılıyordu. Bunun üzerine herkes (artçılar da) koşmağa başladı; yük hayvanlarıyla atlar olanca hızla sürüldü. 25. Tüm askerler doruğa varınca, komutanlar ve yüzbaşılar da gözleri yaşararak birbirlerini kucakladılar. Ve ansızın kimin buyruk verdiği bilinmeden taş toplayıp bir tepe yaptılar. 26. Bu tepeliğin üstüne adak niyetine pek çok işlenmemiş öküz derisi, düşmandan alınmış asalar ve sorgun ağacından kalkanlar yerleştirdiler. Kılavuz bu kalkanları eliyle parçalıyor öbürlerini de öyle yapmaları için kıskırtıyordu. 27. Bundan sonra kılavuz, ortak ganimetlerden bir at, gümüş bir çanak, bir Pers giyeceği ve on darikos armağanıyla geri gönderildi. Özellikle yüzük istiyordu ve pek çok askerden aldı. Sonra onlara konaklayacak bir köy ve Makron'lar ülkesine giden yolu gösterip akşamı bekledi ve gece geri döndü.

VIII

YUNANLILAR, MAKRON'LARLA ANLAŞMA YAPIP GEÇME İZNİ ALIYORLAR. SONRA BİR DAĞDA YOLLARINI KESEN KOLKH' LARI PÜSKÜRTÜYORLAR. ZEHİRLİ BAL. TRAPEZOS'A VARİŞ. KURBANLAR VE OYUNLAR.

1. Yunanlılar ordan Makron'lar ülkesinde üç günde on fersenk aştılar. İlk gün, Makron'larla Skythen'ler arasında sınırı çizen ırmağa vardılar. 2. Yukarılarında sağ tarafta aşılması çok güç bir arazi, sağ taraflarında da iki ülkeyi ayıran ırmağın gelip döküldüğü ve aşılması gereken başka bir ırmak vardı. İrmağın kenarlarına ince ama sık ağaçlar dikilmişti. Yunanlılar ırmağa yaklaşınca, burdan elden geldiğince çabuk kurtulmak istedikleri için ağaçları kesmeğe başladılar. 3. Sorgun ağacından kalkanlarla ve mızraklarla silâhlanmış olan ve kıldan elbiseler giyen Makron'lar, ırmak geçitinin öbür kıyısında savaş düzeninde beklemekteydiler; birbirlerine cesaret veriyor ve ırmağa taş savuruyorlardı; attıkları taşlar Yunanlılara erişmiyor ve hiç bir zarar vermiyordu. 4. O zaman Atina'da kölelik ettiğini ileri süren bir hafif piyade, Ksenophon'un yanına gidip bu halkın dilini bildiğini söyledi. «Sanırım burası benim anayurdum. Bir sakınca yoksa onlarla konuşmak isterim» diye ekledi. Ksenophon «Hiç bir sakınca yok, haydi konuş onlarla ve önce kim olduklarını öğren,» dedi. 5. Hafif piyade, soruyu onlara sordu. «Makron'larız» diye cevap verdiler. Ksenophon «Şimdi de bize karşı neden savaş düzenine girdiklerini ve neden bize düşman olmağa gerek duyduklarını sor,» dedi. 6. «Çünkü ülkemizi istilâ ediyorsunuz,» diye cevap verdiler. Hafif piyade, komutanların buyruğuyla onlara şu açıklamayı yaptı: «Ama ülkenize asla kötülük için giriyor değiliz. Kral-

la savaştıktan sonra ülkemize dönüyor ve denize ulaşmak istiyoruz.» 7. Makron'lar bu niyetlerini doğrulayacak teminat verip vermeyeceklerini sordular. Komutanlar, vermeğe ve almağa hazır olduklarını bildirdiler. Bunun üzerine Makron'lar Yunanlılara bir Barbar mızrağı Yunanlılar da onlara bir Yunan mızrağı verdiler. «Ülkemizde kullanılan teminatlar bunlardır,» dediler. İki taraf da tanrıları tanık aldı. 8. Karşılıklı teminatlar verilir verilmez, Makron'lar hemen Yunanlıların ağaç kesmesine yardım ettiler, yol açtılar ve aralarına karıştılar, ellerinden geldiğince bir pazar kurdular ve onlara Kolkh'ların sınırına kadar üç gün eşlik ettiler. 9. O zaman Yunanlılar kendilerini Kolkh'ların savaş düzeninde bekledikleri bir dağın karşısında buldular. Önce onların karşısında, dağa bu düzenle yürümek amacıyla sıkışık saf kurdular; sonra komutanlar, savaşta izlenecek en iyi taktiği görüşmek için toplanmanın yerinde olacağına karar verdiler. 10. Bunun üzerine Ksenophon sıkışık safı bozmak ve bölükleri kol halinde ilerletmek görüşünde olduğunu söyledi: «Saf hemen parçalanacaktır, çünkü dağın bazı kısımlarının tırmanmaya elverişli bazı kısımlarınınsa elverişsiz olduğunu göreceğiz ve saf halinde dizilen askerler hatlarının parçalandığını görünce hemen cesaretsizliğe kapılacaklar. 11. Derinlemesine sıralar halinde saldırırsak düşman kanatlarımızdan taşar ve taşan kanatlarını dilediğince kullanır; tersine hattımız derinlemesine olmazsa, Barbarların ve üstlerine yağdıracakları okların çokluğu göz önünde tutulunca, parçalanması şaşırtmaz beni; herhangi bir noktada da böyle bir kopma olursa tüm saflar halindeki kuvvetimiz zarar görecektir bundan. 12. Bu yüzden bölükleri kol halinde yerleştirmeyi ve aralıklı dizerek iki uçtan düşmanın kanatlarını aşmalarına yetecek kadar yer

kaplamayı düşünüyorum. Böylece iki uca yerleştirilecek bölüklerle düşmanın yanlarına sarkarız ve bu yerleşme düzeninde ilk çarpışmayı aramızdan en iyileri yapar; her yüzbaşı da bölüğünü yolun ilerlemeğe elverişli kısmından yürütür. 13. İki yandan sıkışacak olan düşmanın aralıklara sızması güçleşir, kol halinde ilerleyen bir bölüğü ikiye bölmesi de kolay olmaz. Bir bölük esnerse de, yanındaki ona yardım eder. Tek bir manga bile, doruğa varmayı başarırsa düşmanın kaçacağından emin olabilirsiniz.» 14. Ksenophon'un tasarısı kabul edildi ve bölükler sıra halinde dizildi. Ksenophon sağ kanattan sol kanada giderek askerlere: «Arkadaşlar uzun süredir yöneldimiz amaca erişmemize engel olan tek şey, şu gördüğünüz insanlar; onları becerebilirsek çiğ çiğ yememiz gerek,» diyordu. 15. Yüzbaşılar yerlerini alıp bölüklerini sıra halinde yerleştirdince, ortaya her biri yüz kadar asker kapsayan seksen ağır piyade bölüğü çıktı. Hafif piyadelerle okçular üçe bölündü; bir bölümü sol kanadın ötesine, öbürü sağ kanadın ötesine, üçüncü bölüm de ortaya yerleştirildi. 16. Sonra komutanlar dua etme buyruğunu verdiler; dualar edilince zafer türküleri söylenip harekete geçildi. Hafif piyadeleriyle düşman hattının iki yanından taşan Khirisophos ile Ksenophon ilerlediler. 17. Düşmanlar onları görünce karşı çıkmak için bir kısmı sağa öbürleri sola saparak koştular ve böylece birbirlerinden ayrılarak saflarının ortasında büyük bir boşluk oluşturdular. 18. Arkadia'lıların önüne yerleştirilen ve Akarnania'lı Aiskhines'in buyruğuna verilen hafif piyadeler, Kolkh'ların kaçtıklarını sanarak çığlıklar atarak koşmağa başladılar ve dağa herkes-ten önce vardılar. Onları hemen arkalarından Orkhome-
menos'lu Kleanor'un komuta ettiği Arkadia'lılar izli-

yordu. 19. Onların koşmağa başladığını gören düşmanlar yerlerini bırakıp her yöne kaçmağa başladılar.

Doruğa ulaşan Yunanlılar bol erzak dolu birçok köyde konakladılar. 20. Bu köylerde onları şaşırtan bir tek şeyle karşılaştılar: birçok kovan vardı ve bu kovanlardaki peteklerden bal yiyen askerler kustular, ishal oldular ve içlerinden hiç biri ayakta duramıyordu; az yiyenler körkütük sarhoş olmuş insanlara, çok yiyenlerse azgın çılgınlara, hattâ can çekişen insanlara benziyorlardı. 21. Bu durumda birçoğu bir bozgun sonrasındaymış gibi yere serilmiş büyük bir umutsuzluk başlamıştı. Ertesi gün kimsenin ölmediği görüldü ve sarhoşluk yaklaşık olarak bir gün önce başladığı saatte geçti. Üçüncü ve dördüncü gün müşhil almış gibi bitkin düşmüş halde ayaklandılar. (87) 22. Ordan iki günde yedi fersenk aşip deniz kıyısında Yunan şehri Trapezos'a ulaştılar. Pontos Eukseinos kıyısındaki bu şehir Sinope'nin Kolch ülkesindeki kolonisidir. Orda otuz gün kadar Kolch köylerinde kaldılar. 23. Bu köyleri üs gibi kullanarak Kolch'lar ülkesini talan ettiler. Trapezos'lular, onları şehirlerine kabul edip konukseverlik armağanı olarak öküzler, arpa unu ve şarap verdikten sonra ordugâhlarında bir pazar kurmuşlardı. 24. Ayrıca çoğu ovada yaşayan komşuları Kolch'larla onlar lehine görüştüler ve Kolch'lar da Yunanlılara konukseverlik teminatı olarak öküzler verdiler.

25. Bundan sonra Yunanlılar tanrılara adadıkları kurbanları hazırlamağa başladılar. Kurtarıcı Zeus'a ve onlara yol göstermiş olan Herakles'e kurban etmek ve öbür tanrılara adaklarını yerine getirmek için yeterince öküzleri olmuştu. Ayrıca ordugâh kurdukları dağda bir beden eğitimi yarışması yaptılar. Yarışları düzenlemek ve yarışmaya başkanlık etmek için çocuk-

ken bir başka çocuğu istemeyerek hançerle öldürdüğü için yurdundan sürülmüş olan Ispartalı Drakontios'u seçtiler. 26. Kurban töreni bitince kurbanların postlarını Drakontios'a verip yarış pistini hazırladığı yere götürmesini söylediler. Drakontios onlara bulundukları yeri gösterdi: «Bu tepe istenen yöne koşmak için çok elverişli,» dedi. «Ama böylesine sert ve ağaçlıklı bir arazide nasıl güreşilir?» diye sordular. «İyi ya, düşenin canı daha çok acır,» diye cevap verdi. 27. Çoğu tutsakların çocukları olan gençler, stadion'u koştular; altmıştan çok Giritli mukavemet koşusuna girdi; başkaları güreştiler, yumruk dövüşü, ve pankration ⁽⁸⁸⁾ yaptılar ve hoş bir görünüm oldu bu; çünkü arenaya birçok şampiyon inmişti ve arkadaşları onları seyrettiği için büyük çaba harcadılar. 28. At yarışları da yapıldı. Atları yokuş aşağı sürmek, kıyidan döndürmek ve sunağın yanına geri getirmek gerekiyordu. İnişte çoğu yuvarlanıyordu, çıkışta tepenin çok sarp yamacını yürüyerek çıkmakta güçlük çekiyorlardı. O zaman her yönden cıgıllıklar, kahkahalar cesaret verici sözler yükseliyordu.

BEŞİNCİ KİTAP

I

ASKERLER YUNANİSTAN'A DENİZDEN DÖNMEK İSTİYORLAR.
KHİRİSOPHOS GEMİ BULMAK İÇİN BYZANTION'A GİDİYOR. KA-
RADA VE DENİZDE YAĞMAYI KURALA BAĞLAMAYI ÖNEREN
KSENOPHON'UN SÖYLEVİ.

1. (Yunanlıların, Kyros ile Yukarı Asya'ya tırmanırken ve Pontos Eukseinos'a varıncaya kadar, denize ulaşmak için ilerlerken yaptıkları, Yunan şehri Trapezos'a nasıl vardıkları ve dost ülkeye ulaşır ulaşmaz kurtuluşlarına teşekkür olarak sunmaya söz verdikleri kurbanları nasıl kestikleri bundan önce anlatılmıştır.)

2. Sonra ordu geri kalan yolun nasıl alınacağını kararlaştırmak için toplandı. İlk önce Thuriol'li ⁽⁸⁹⁾ Leon kalkıp şöyle konuştu: «Arkadaşlar ben kendi payıma toparlanmaktan, yürümekten, koşmaktan, silâhlarımı taşımaktan, sıraya girmekten, nöbet tutmaktan, savaşmaktan bıktım; artık bu işlerin sona erdiğini görmek ve işte deniz kıyısında olduğumuza göre yol-

culuğun geri kalan kısmını gemiyle yapıp Yunanistan'a Odysseus gibi yan gelip yatarak ulaşmak istiyorum.» 3. Bu açıklamayı işiten askerler haklı olduğunu haykırmaya başladılar. Bir başka söylevci de ondan sonrakiler de aynı biçimde konuştu. 4. Sonra Khirisophos kalkıp şunları söyledi: «Askerler! Donanmaya komuta eden Anaksibios dostumdur. Bu yüzden beni ona temsilci olarak gönderirseniz, kadirgalar ve gemilerle döneceğimi umut ediyorum. Denize açılmak istediğinize göre dönüşümü bekleyin; kısa sürede dönerim.» Askerler bu öneriyi sevinçle karşılayıp Khirisophos'un elden geldiğince çabuk yelken açmasına karar verdiler. 5. Ondan sonra Ksenophon kalkıp şöyle konuştu: «Khirisophos gemi aramaya giderken biz onu burda bekleyeceğiz. Onu beklerken yapmamız gerektiğini düşündüğüm şeyleri anlatayım size. 6. Önce düşman ülkeden kendimize yiyecek bulmalıyız; çünkü pazar ihtiyaçlarımıza yetmiyor ve birkaç kişi dışında yiyecek satın alacak paramız yok. Oysa düşman ülkede olduğumuzdan, yiyecek sağlamaya tedbirsizce gidersek çok adam kaybetmemizden korkarım. 7. Bence yiyecek aramaya mangalar halinde gitmeli, sağ salım geri dönmek istiyorsanız kırlarda rastlantıyla dolaşacağınıza bu akınların denetimini bize bırakmalısınız.» Bu öneri kabul edildi.

«Şimdi de şunu dinleyin. 8. İçinizden bir kısmı ganimet toplamak için ordugâhtan çıkacak. Bu koşullar altında bizler için en iyisi, çıkması gerekenlerin çıkacaklarını bildirmeleri, çıkanların sayısını bilmemiz, gerekirse tedbirlerimizi almamız ve yardımlarına koşmamız gerekirse nerde olduklarını bilmemiz için nereye gideceklerini söylemeleri. Ayrıca tecrübesiz biri bir yere saldırmayı tasarlıyorsa, bize haber verirse üstüne yürüdüğü güçleri öğrenmeğe

çalışarak ona öğüt verebiliriz.» Bu öneri de kabul edildi. 9. «Şunu da düşünün,» diye devam etti. «Düşman dilediğince yağma yapabilir ve haklı olarak da kızgın bize; çünkü mallarını aldık. Üstelik yüksek yerlerde mevzilenmiş duruyor. Bu yüzden bence ordugâhın çevresine nöbetçiler dikmeliyiz. Sırayla nöbet tutar ve tetik durursak düşmanın bizi kovalayacak gücü azalır.

«Şu noktayı da göz önünde tutun. 10. Khirisophos'un yeterli sayıda gemiyle geleceğine emin olsaydık yapacağım şu öneri yersiz olurdu; ama bunu başarıp başaramayacağını bilmediğimizden burda gemi toplamağa çalışmayı öneriyorum. Gemiler getirirse burdaki gemilerle birlikte denize açılmak için daha elverişli durumda oluruz; getirmezse burdakileri kullanırız. 11. Kıyı boyunca sık sık ticaret gemilerinin geçtiğini görüyorum. O halde Trapezos'lulardan savaş gemileri istersek, bu ticaret gemilerini ele geçirebilir, bizi taşımaya yetecek sayıda gemi buluncaya kadar dümenlerini çıkartarak burda saklar ve belki de bize gerekli tüm ulaşım araçlarını ele geçiririz.» Bu öneri de kabul edildi. 12. «Limana getireceğimiz tayfaları bizim yüzümüzden burada kalacakları süre boyunca ortak bütçeden beslemenin ve bizim gibi onların da bu işten yarar sağlamaları için yolculuk ücretini kararlaştırmanın haklı bir iş olup olmadığını da düşünün.» Bu sözleri de onaylandı. 13. «Şimdi yeterince gemi sağlamayı başaramazsak sanırım deniz kıyısındaki şehirlerle işittiğime göre kötü durumda olan yollarını onarmalarını buyurmak gerekir; gerek korkudan gerek bizden kurtulmak istedikleri için bu isteği yerine getireceklerdir.» 14. Askerler haykırarak yolu yayan gitmek gerektiğini söylediler. Ksenophon gözlerinin dönmüş olduğunu anlayınca öneriyi oylamağa koymadı, ama şehirleri, yolları iyi durumda olursa kendilerin-

den daha çabuk kurtulacaklarını söyleyerek yollarını onarmağa çağırdı. 15. Trapezos'lulardan elli kürekli bir gemi alıp komutasını Lakonia'lı Perioikos Deksipos'a verdiler. Bu adam gemi yakalamak zahmetine gireceğine, buyruğundaki gemiyle Pontos Eukseinos'tan kaçtı; ama sonradan hak ettiği cezayı buldu; çünkü Thrakia'da Seuthes'in yanında entrikalara girişince Lakonia'lı Nikandros tarafından öldürüldü. 16. Yunanlılar otuz kürekli başka bir gemi alıp Atinalı Polykrates'in komutasına verdiler; Polykrates yakaladığı gemileri limana getiriyordu. Bu gemilerde yük varsa, boşaltılıp el değmeden saklanması için başına nöbetçi dikiliyor, gemilerse kıyı boyunca dolaşmakta kullanılıyordu. 17. Bu süre içinde Yunanlılar çapul için ordugâhtan çıkıyor bir kısmı ganimet buluyor, öbürleri bulamıyordu. Alınması güç bir kaleye saldırmak için kendi bölüğünün yanı sıra başka bir yüzbaşminkini de götüren Kleainetos, yanındakilerin çoğuyle öldü.

II

YUNANLILAR YİYECEK SAĞLAMAK İÇİN DRİL'LERİN MÜSTAHKEM MEVKİİNE SALDIRIYORLAR. KSENOPHON VE AĞIR PİYADELERİ TEHLİKEYE DÜŞEN HAFİF PİYADELERİ KURTARIYOR. KALE ALINIYOR AMA İÇKALE DİRENİYOR. YUNANLILAR EVLERİ ATEŞE VERİP GANİMETLERİYLE ÇEKİLİYORLAR.

1. Aynı gün içinde yiyecek aramağa gidip ordugâha dönmek imkânsızlaştığından Ksenophon birkaç Trapezos'luyu kılavuz alarak ordunun yarısıyla Dril'lerin üstüne yürüdü öbür yarısını da ordugâhta bıraktı, çünkü yurtlarından kovulan Kolkh'lar bir araya toplanıp tepelere yerleşmişlerdi. 2. Trapezos'lularsa, Yunanlıları yiyecek sağlamanın kolay olduğu yerlere götürmüyor (buraları dost bölgelerdi çünkü) ama zarar

gördükleri Dril'lerin ülkesine seve seve götürüyorlardı. Bu halk dağlık ulaşılması güç bir bölgede oturuyordu ve Pontos'un en savaşçı halkıydı.

3. Yunanlılar yüksek bölgeye varınca, Dril'ler alınması kolay gözüyle baktıkları her yeri yakarak geri çekildiler; alevlerden kurtulan birkaç domuz, birkaç öküz ya da davar dışında alınacak hiç bir şey kalmamıştı. Ama başkentleri olan ve tümünün içine toplandığı müstahkem bir yer vardı. Bu kale olağanüstü derinlikte bir ırmak yatağıyla çevriliydi ve içine girilmesi çok zordu. 4. Önden koşan ve ağır piyadelerden beş altı stadion öne çıkan hafif piyadeler ırmak yatağını aşılar ve içerde pek çok hayvan ve başka değerli şeyler olduğunu fark edince buraya saldırdılar. Peşlerinden alınacak yiyecekleri taşımak için bir sürü doryphoros ⁽⁹⁰⁾ geliyordu; öyle ki, hendeği iki bine yakın insan aşmış oldu. 5. Kale kazıklarla ve birbirine çok yakın tahta kulelerle donatılmış bir hendekle çevrili olduğundan saldırıyla alamayınca, geri çekilmeyi denediler, ama Dril'ler fırsat vermeden saldırdılar. 6. Hafif piyadeler, kaleden ırmak yatağına teker teker inilebildiği için koşarak kaçamadıklarından ağır piyadelerin başında ilerleyen Ksenophon'a bir haberci gönderdiler. 7. Haberci varır varmaz: «Her çeşit mal dolu bir yer var; ama çok iyi tahkim edildiği için alamıyoruz; geri çekilmek de güç; çünkü bir çıkış hareketi yaptılar, bize saldırıyorlar, geri çekilmek de kolay değil» dedi. 8. Ksenophon bu sözleri işitince ağır piyadeleri ırmak yatağına kadar ilerletip silâhlarını yere bırakmalarını istedi; sonra yüzbaşılarla yatağı aşp, öbür yana geçenlerin geri getirilmesinin mi yoksa ağır piyadelere de ırmak yatağını aştırmanın mı (kale alınabilecek gibiyse) daha iyi olacağını inceledi. 9. Çok adam kaybetmeden geri çekilmek imkân-

sız gibi görünüyordu; yüzbaşılar da kalenin alınabileceğini düşünmekteydiler; Ksenophon da kurban fallarına güvenerek aynı görüşü paylaştı; gerçekten kâhinler savaşılabileceğini ama akının sonunun elverişli olacağını bildirmişlerdi. 10. Bunun üzerine yüzbaşıları, ağır piyadeleri, ırmak yatağından geçirmeleri için gönderdi; kendisiyse orda kalıp, hafif piyadeleri, çarpışmalarına izin vermeden geri çekti. 11. Ağır piyadeler gelince, yüzbaşılara bölüklerini çarpışmaya en yararlı gördükleri biçimde yerleştirmelerini buyurdu; çünkü yüzbaşılar birbirlerine yakm duruyorlardı ve aralarında sürekli bir yiğitlik yarışı olduğunu biliyordu. 12. Yüzbaşılar buyruklarını yerine getirirlerken tüm hafif piyadelere ellerini ilk işaretle fırlatmak üzere mızraklarının kayışından ayırmadan ilerlemelerini, okçulara ilk işaretle ok yağdırmaları gerektiği için yaylarını hazır tutmalarını, sapancılara da torbalarına taş doldurmalarını buyurdu; ve bu buyrukların yerine getirilmesine dikkat etmek için yetenekli adamlar gönderdi.

13. Her şey hazır olunca, yüzbaşılar, yardımcılarını ve kendilerini, onlar kadar cesaretli sayanların tümü saf olunca (birbirlerini çok iyi görüyorlardı; çünkü bulundukları yerin biçiminden ötürü yarım ay biçiminde dizilmişlerdi). 14. zafer türküleri söylenip, bozazan çalınca, ağır piyadeler Enyalios onuruna savaş çılgınlığını atarak koşar adım saldırdılar ve mızraklar, oklar, sapantaşları ve elle savrulan taşlar hep birden uçuşmaya başladı; tutuşturulmuş meşaleleri savuranlar bile vardı. 15. Düşmanlar bu karmakarışık yağmur karşısında şarampolleri ve kuleleri bırakıp kaçtılar; öyleki Stymphalos'lu Agasias ile Pellene'li Philoksenos silâhlarını bırakıp gömlekleriyle tırman-

dılar; adamlarsa birbirlerine omuz veriyorlardı. Kale böyle alındı; hiç değilse alındığı sanılıyordu.

16. Ondan sonra hafif piyadelerle ötekiler de içeri daldılar ve her biri eline geçeni topladı. Bu sırada kapılarda ayakta duran Ksenophon, tutabildiği kadar ağır piyadeyi dışarda tutuyordu; çünkü tahkim edilmiş tepelerde başka düşmanlar görülmekteydi. 17. Kısa süre sonra içerden bir haykırışma yükseldi; askerlerin bir kısmı aldıkları ganimetlerle kaçıyorlardı, bir kaçı da yaralanmıştı. Dışarı koşanlar sorguya çekildi; içerde bir iç kale bulunduğunu düşmanların kalabalık olduğunu bir çıkış hareketi yaptıklarını ve kaledakilere saldırdıklarını söylediler. 18. Bunun üzerine Ksenophon münadi Tolmides'e yağmalamak isteyenlerin içeri girmekte serbest olduklarını söyledi. Hemen büyük bir kalabalık içeri atıldı kaçanları geri çevirdi ve düşmanları yeniden iç kaleye kaçırdı. 19. Bu iç kalenin dışındaki her şey Yunanlılar tarafından yağmalanıp götürüldü; ağır piyadeler ise bir kısmı şarampol çevresinde öbürleri iç kaleye giden yol boyunca olmak üzere mevzilenmiş duruyorlardı. 20. Ksenophon ile yüzbaşılar, iç kaleyi ele geçirmenin mümkün olup olmadığını incelemekteydiler. Bu durumda kurtuluşları sağlanmış olacaktı; ama iç kaleyi ele geçiremezlerse geri çekilmeleri çok güç görünüyordu. Bu incelemeden sonra iç kalenin alınmasının kesinlikle imkânsız olduğuna karar verdiler. 21. Bunun üzerine geri çekilme hazırlığına başlandı; her biri karşısındaki kazığa yüklenerek şarampolu sökmeğe başladılar; yaralıları, ganimet taşımakla görevli olanları, ağır piyadelerin büyük kısmını geri gönderdiler: yüzbaşılar, geride ancak her birinin ayrı ayrı güvendiği askerleri bıraktılar. 22. Geri çekilmeğe başladıkları zaman, düşmanlar iç kaleden topluca çıktılar; sorgun ağacın-

dan kalkanlarla, mızraklarla, baldır zırhlarıyla, Paphlagonia miğferleriyle donatılmışlardı. Bir kısmı iç kaleye giden yolun iki yanındaki evlerin çatılarına çıktılar. 23. Öyleki iç kaleye ulaşılan kapılardan bile kovalanmaları tehlikeli oluyordu; çünkü çatılardan büyük kütükler atıyorlardı; geri çekilmek kadar kalmak da tehlikeli olmuştu ve gecenin yaklaşması korkuyu arttırıyordu. 24. Yunanlılar ne yapacaklarını bilmez durumda dövüşürlerken, tanrılardan biri onlara bir kurtuluş çaresi gönderdi. Ansızın sağdaki evlerden biri kimin ateşe verdiği bilinmeden tutuştu. Bu ev çökünce, sağdaki evlerde bulunan düşmanlar kaçmağa başladılar. 25. Ksenophon rastlantının verdiği bu dersden hemen yararlanıp, soldaki evleri de ateşe verirdi; evler ahşap olduklarından çabucak tutuştu ve onların içindeki düşmanlar da kaçtılar. 26. O andan sonra Yunanlıları yalnız yolun başındakiler tehdit ediyordu; bunların da çıkışta ve inişte saldıracakları belliydi. Bunun üzerine Ksenophon atış menzili dışında olanların tümüne, düşmanla aralarına odun yığma buyruğunu verdi. Yığın yeterince büyüyünce ateşe verildi; düşmanı meşgul etmek için şarampol boyunca uzanan evler de tutuşturuldu. 27. Yunanlılar kaleden işte böyle oldukça güçlkle, kendileriyle düşman arasında yaktıkları ateş sayesinde çekilebildiler. Her şey, şehir, evler, kuleler, şarampol (iç kale dışında her şey) yanıp kül oldu.

28. Ertesi gün Yunanlılar ele geçirdikleri erzakla geri çekildiler. Ama Trapezos'a inen yol sarp ve dar olduğu için, çekindiklerinden, sahte bir pusu kurdular. 29. Mysos adında bir Mysia'lı, yanına on Giritli alıp çalılık bir yerde kalarak, düşmandan gizlenmek ister taklidi yaptı; ama tunçtan olan kalkanlarını zaman zaman çalılar arasından ısıldatıyorlardı. 30. Bu yüz-

den bu ışıltıları fark eden düşmanlar bir tuzaktan korkmaktaydılar. Bu sıradaysa ordu yokuştan iniyordu. İniş yolunda yeterince uzaklaşıldığına inanılınca Mysia'lıya adamlarıyla son hızla kaçma işareti verildi; o zaman Mysia'lı kalkıp adamlarıyla kaçmağa başladı. 31. Giritliler kendilerini yoldan çalılar arasına atarak (çünkü daha sonra, «kaçarken az daha yakalanacaktık,» dediler) bayırlardan yuvarlandılar ve sonunda kurtuldular; ama yoldan kaçmakta olan Mysia'lı imdat istemekteydi. 32. Yardımına koşuldu ve yaralı olarak getirildi. Ona yardıma koşanlar düşman saldırısı karşısında geri geri çekilirlerken, birkaç Giritli de düşmana oklarıyla cevap veriyorlardı. Böylece tek kişi kaybetmeden ordugâha varıldı.

III

KHİRİSOPHOS DÖNMEYİNCE ORDUNUN BİR KISMI GEMİLERE BİNDİRİLİYOR; GERİ KALANLAR YAYAN OLARAK KERASUS'A YÜRÜYOR; ORDA PARALAR PAYLAŞILIP TANRILAR İÇİN ÖŞÜR AYRILIYOR. KSENOPHON'UN APOLLON'A ADAĞI. SKİLLUS'DA BİR MÜLKÜ ARTEMİS'E ADIYOR VE TANRIÇANIN ONURUNA BİR ŞENLİK YARATIYOR.

1. Khirisophos dönmediğinden, yeterli sayıda gemi olmadığından ve artık el koyacak erzak bulunamadığından, yola çıkmak gerektiğine karar verildi. Hastalar, kırk yaşını aşkın askerler, çocuklar, kadınlar ve değersiz tüm yükler gemilere yüklendi. Komutanlar'ın en yaşlıları olan Philesios ile Sophainetos da gemilere bindirilip tümüne göz kulak olmakla görevlendirildi. Öbürleri yola koyuldular: yol onarılmıştı. 2. Üç günlük yürüyüşten sonra Kolkh'lar ülkesinde, deniz kıyısında Sinope'nin kolonisi olan Yunan şehri Ke-

rasus'a varıldı. 3. Orada üç gün kaldılar. Silâh altındaki askerin sayımı yapıp denetlendi: sekiz bin altı yüz kişi çıktı. Ordudan geri kalan buydu: öbürlerinin bir kısmı düşmanlar tarafından öldürülmüş, bir kısmı kar yüzünden, birkaçı da hastalıktan ölmüştü.

4. Orda ganimetin satılmasından elde edilmiş olan para paylaşıldı. İçinden Apollon ve Ephesos Artemis'i için öşür ayrıldı; komutanların her birine bu tanrılar için saklamak üzere bir pay verildi; Khirisophos'un ki Asine'li Neon'a emanet edildi. 5. Bu paradan Apollon'a bir adak adanmış olan Ksenophon, bunu, Atinalıların Delphoi'deki hazinesine koydurup üstüne adını ve Klearkhos'la birlikte ölen Proksenos'un adını (çünkü Proksenos dostuydu) yazdı. 6. Ephesos Artemis'inin payını ise, Boiotia'ya geçmek için Agesilaos'la Asya'dan ayrıldığı zaman büyük tehlikelerle karşılaşacağını sandığından, bu tanrıçanın tapınağının sorumlusu olan rahip Megabyzos'a bıraktı ve ona eğer kurtulursa parayı kendisine göndermesini, başına bir felâket gelirse de içinden dilediği kadarını alarak Artemis'e adamasını tembih etti.

7. Ksenophon sürgün edildiği zaman, Lakedamonia'lıların onu kolon olarak yerleştirdikleri Skillus'da (Olympia yakını) otururken, Megabyzos oyunlarda bulunmak için Olympia'ya gelip ona bu emaneti geri verdi. Ksenophon bu parayla tanrıça için Apollon'un işaret etmiş olduğu bir yerde bir mülk aldı. 8. Mülkten Ephesos'taki Artemis tapınağı yakınında akan ırmak gibi Selinus adını taşıyan bir ırmak geçiyordu. Her iki akarsuda da balıklar ve kabuklu su hayvanları vardır; ama Skillus'taki mülkte her çeşit av avlanan alanlar da vardır. 9. Ksenophon kutsal parayla bir sunak ve bir tapınak da diktirdi ve ondan sonra topraklarının ürünlerinden tanrıçaya bir kurban töreni yapmak için

öşürü hep ayırdı; şenliğe erkek kadın tüm komşuları da katılıyordu. Tanrıça konuklara, arpa unu, ekmek, şarap, çerez, kutsal otlakta semirtilmiş kurbanlardan bir kısmını ve av hayvanları sunuyordu. 10. Gerçekten Ksenophon'un ve öbür yurttaşların oğulları, dileyen herkesin hatta olgun erkeklerin bile katılabileceği bir av düzenlemekteydiler. Ve gerek kutsal toprakta gerek Pholoe'de yabandomuzları, ceylânlar ve geyikler yakalanıyordu. 11. Olympia - Lakedamonia yolu üstündeki bu yer, Olympia'daki Zeus tapınağına yirmi stadion kadar uzaklıktadır. Kutsal surun içinde domuz, keçi, sığır ve at yetiştirmeğe elverişli bir çayır ve ağaçlık tepeler vardır; öyle ki şenliğe gelenlerin binek hayvanları da bol yiyecek buluyordu. 12. Asıl tapınağın çevresine her çeşit meyve veren ağaçlarla dolu bir meyve bahçesi yapılmıştı. Tapınak Ephesos'takinin küçüğüdür, tahta heykel de selvi ağacı altın'a ne kadar benzerse Ephesos'dakine o kadar benzer. 13. Tapınağın yanında üstünde şu yazı bulunan bir sütun yükselir: «Bu toprak Artemis'e adanmıştır. Ona sahip olan ve ürünlerini devşiren her yıl öşrü sunsun. Artanıyla tapınağın bakımını yapsın. Eksik gelirse tanrıça tamamlayacaktır.»

IV

MOSSYNOİK'LER BİRBİRİNE DÜŞMAN İKİ KÜMEYE BÖLÜNDÜKLERİNDEN YUNANLILAR KÜMELERİN BİRİYLE İTTİFAK YAPIYORLAR. YUNANLILARIN MÜTTEFİKİ OLAN MOSSYNOİK'LER, DÜŞMANLARININ BAŞLICA HİSARINA SALDIRIYOR AMA ALAMIYORLAR. YUNANLILAR SALDIRIYI TAZELİYOR, HİSARI ALIYOR, ÜLKEYİ YAĞMALIYORLAR. MOSSYNOİK'LERİN GELENEK VE GÖRENEKLERİ.

1. Denizden yol almış olanlar Kerásus'tan aynı yolla ayrıldılar; öbürleri yollarına karadan devam etti-

ler. 2. Mossynoik'lerin (91) sınırına varılınca bu halkla ilişkileri olan Trapezos'lu Timesitheos, topraklarını aşarken düşman mı yoksa dost mu sayılmaları gerektiğini sormak için elçi gönderildi. Yunanlıların geçmesine izin vermeyeceklerini söylediler; gerçekten kalelerinin güçlülüğüne güvenmekteydiler. 3. Bunun üzerine Timesitheos, bu halkların ülkenin öbür yanında yaşayanlarla savaş halinde olduklarını söyledi ve bir ittifak yapmayı kabul edip etmeyeceklerini anlamak için ülkenin öbür yanında yaşayan halklara çağrıda bulunmağa karar verildi. Elçi olarak gönderilen Timesitheos önderleriyle döndü. 4. Geldikleri zaman Mossynoik'lerin önderleriyle Yunan komutanları bir toplantı yaptılar ve Ksenophon söz alıp Timesitheos'un tercümanlığıyla şunları söyledi:

5. «Mossynoik'ler! Gemilerimiz olmadığı için Yunanistan'a karadan dönmek istiyoruz. Oysa bize söylendiğine göre düşmanımız olan bu insanlar, geçmemize karşı çıkıyorlar. 6. İsterseniz bizi müttefikliğe kabul eder onların size yapmış oldukları kötülüklerin öcünü alabilir ve bundan böyle onları kendinize bağımlı kılabilirsiniz. 7. Bizi kabul etmezseniz bir daha böylesine güçlü bir ordunun yardımını sağlayıp sağlayamayacağınızı düşünün.» 8. Bu öneriye Mossynoik'lerin önderi aynı görüşte olduğu ve ittifakı kabul ettikleri cevabını verdi. 9. Ksenophon: «Şimdi de müttefikiniz olursak bizi ne işte kullanacağınızı ve geçmemiz için ne gibi yardımda bulunacağınızı anlayalım,» diye devam etti. 10. «Düşmanınız ve düşmanımız olanların ülkesine arkadan saldırabilir, size buraya gemiler ve sizin yanınızda çarpışıp yol gösterecek adamlar gönderebiliriz,» diye cevap verdiler.

11. Bu anlaşmayı onaylamak için teminatlar verip aldılar ve gittiler. Ertesi gün her biri tek bir tom-

ruktan yontulmuş ve her birinin içinde üç adam (bunların ikisi inip sıraya girdiler, üçüncüsü teknede kaldı) bulunan üç yüz kayıkla döndüler. 12. Kayıklardakiler yeniden denize açıldılar, karada kalanlarsa şöyle dizildiler; Korocular gibi birbirine paralel sıralanıp yaklaşık olarak yüzer kişilik sıralar oluşturdular. Tümünün sarmaşık yaprakları biçiminde ve beyaz öküz postuyla kaplı kalkanları vardı; sağ ellerinde aşağı yukarı dokuz ayak uzunluğunda, bir ucunda bir mızrak demiri, öbür ucunda bir topuz olan bir kargı tutuyorlardı. 13. Dizlerini bulmayan ve kalın çuval bezi kadar sık dokunmuş tünikler giymişlerdi. Başlarında Paphlagonia'lılarınkı gibi deriden yapılmış ortasında bir sorguç bulunan ve tıpkı bir üç kademeli tacı andıran miğferler vardı. Ayrıca demir baltalar taşıyorlardı. 14. İçlerinden biri başlayınca, öbürleri de şarkı söylemeğe koyuldu ve şarkıya ayak uydurarak Yunanlıların sıralarını ve çatılmış silâhlarını aşp, hemen düşmanın alınması en kolay görünen kalesine saldırdılar. 15. Kale Mossynoik'ler ülkesinin en yüksek yerinde bulunan ve «anaşehir» dedikleri şehrin önündeydi. Mossynoik'ler bu kale yüzünden birbirleriyle savaşmaktaydılar; çünkü onu hangisi ele geçirirse tüm Mossynoik'lerin efendisi sayılıyordu. Yunanlıların müttefikleri hasımlarının bu kaleyi elde tutmağa haklarının olmadığını, kalenin her iki tarafın ortak malı olduğunu ve hasımlarının onu ele geçirmekle haklarını gaspettiğini ileri sürmekteydiler.

16. Yunanlıların bir kısmı komutanlarının buyruğuyla değil de yağma amacıyla onları izledi. Düşmanlar yerlerinden kıpırdamadan ilerlemelerine göz yumdular; ama kaleye yaklaştıklarını görünce koşar adım dışarı çıktılar, saldırganları bozguna uğrattılar; Barbarlardan birçoğunu ve onlarla birlikte ilerleyen Yu-

nanlılardan birkaçını öldürdüler ve kaçanları yardıma koşan Yunanlıları görünceye kadar kovaladılar; 17. O zaman geri dönüp çekildiler; ölülerin başlarını kesip, dansedip kimbilir ne anlama gelen bir şarkı söyleyerek Yunanlılara ve düşmanları olan Mossynoik'lere gösteriyorlardı. 18. Yunanlılar çok üzölmüşlerdi; çünkü bu başarısızlık, düşmanı cesaretlendirmişti ve çünkü Barbarlarla birlikte ilerleyen Yunanlılar sayılarının çokluğuna karşın kaçmışlardı: iki sefer boyunca daha önce hiç böyle bir şey olmamıştı.

19. Ksenophon, Yunanlıları toplayıp şunları söyledi: «Askerler başınıza gelen şeyden dolayı hiç umutsuzluğā kapılmayın; bunun kötü bir şey olduğı kadar iyi bir şey de olduğunu bilin. 20. Önce bize kılavuzluk edecek kimselerin düşmanca davranmak zorunda olduğumuz insanlarla gerçekten savaş halinde olduğunu öğrendiniz. Sonra, Yunanlılardan sıralarında kalmaya aldirmayıp, bizimle olduğı kadar Barbarlarla da başarıya ulaşacaklarını sananlar cezalarını buldular; böylece bir daha safımızdan daha az ayrılırlar. 21. Ama Barbarlardan dostumuz olanlara onlardan daha değerli olduğumuzu göstermeğē ve düşmanlara, karşılarında az önce boy ölçüştükleri karmakarışık insanlardan başka hasımlar bulacaklarını kanıtlamağā hazırlanmamız gerek.»

22. Gün böyle geçti. Ertesi gün kurbanlar kesilip, bağırsak falları elverişli çıktıktan sonra bölükler sıra halinde dizildi; Barbarlar da sol kanada aynı biçimde yerleştirildi; sonra okçular sıraların arasında, ağır piyadelerin ön safı biraz geride olmak üzere yürüyüşe geçildi; 23. Çünkü düşmanların çevikleri koşarak tepelerden inip taş atıyorlardı; bunları okçularla hafif

piyadeler püskürttüler. Birliklerin büyük kısmı, önce Barbarlarla onlara eşlik eden Yunanlıların bir gün önce püskürttükleri kaleye doğru uygun adım ilerlediler; gerçekten düşman savaş düzenine orda girmişti. 24. Barbarlar hafif piyadeleri bekleyip onlarla göğüs göğse çarpışmaya başladılar; ama ağır piyadeler yaklaşıncaya kaçtılar. Hafif piyadeler onları hemen kovalamaya başlayıp şehre doğru tırmandılar; ağır piyadeler onları savaş düzeninde izliyorlardı. 25. Ama yukarda başkentin evlerine yaklaştıkları zaman, tüm Barbarlar toplanıp yeniden kargı savaşına başladılar; ayrıca bir adamın güçlükle taşıyabileceği uzun ve kalın mızraklar kullanıyor, bunlarla kendilerini göğüs göğüse savaştan korumağa çalışıyorlardı. 26. Ama Yunanlılar geri çekilmek bir yana üstlerine ilerleyince, Barbarlar yeniden hep birlikte kaçıp kaleyi bıraktılar. Dağın tepesindeki kulede bulunan kralları (orda oturur, halk tarafından ortaklaşa beslenip bir zarar görmemesine dikkat edilirdi) kulesinden ayrılmak istemedi; daha önce alınan kaledeki Kral da kulesinden çıkmamıştı; her ikisi de kuleleriyle diri diri yakıldı.

27. Yunanlılar kaleleri yağmalayıp evlerde Mossynoik'lerin dediğine göre babadan oğula geçen ekmek dolu ambarlar ve ayrıca yeni hasat edilmiş buğdayla, özellikle kızılca buğdayla birlikte saklanmış saman sapı buldular. 28. Ayrıca tuzlanarak küplere bastırılmış yunusbalığı eti, çanaklarda yunusyağı vardı; Mossynoik'ler bu yağı Yunanlıların zentinyacı kullanması gibi kullanırlar. 29. Ambarlarda yassı ve dilimsiz pek çok ceviz vardı⁽⁹²⁾; başlıca besinleriydi bu; kaynatıp ekmek gibi pişiriyorlardı. Şarap da bulundu; sertliği yüzünden biraz kekreydi; su katılınca hafif hoş kokulu bir şarap oluyordu.

30. Yunanlılar orda öğle yemeği yiyip kaleyi saf-

larında çarpışan Mossynoik'lere bıraktıktan sonra yeniden ilerlemeğe koyuldular. Yolda rastlanan ve düşmana ait olan kalelerden alınması en kolay olanları içindekiler boşalttı, öbürleri kendi istekleriyle teslim oldular. 31. Kalelerin büyük kısmının konumu şöyleydi: Şehirler birbirlerine seksen stadion uzaklıkta (bazıları daha çok bazıları daha az) kurulmuştu. Ülke dağlarla ve vâdilerle dolu olduğu için seslenince bir şehirden öbürüne seslerini duyurabiliyorlardı. 32. Yunanlılar ilerlerken müttefiklerinin bölgesine varınca onlara zenginlerin iyi besin almış, ceviz lapasıyla beslenmiş çocukları gösterildi; çok körpe ve beyazdılar: nerdeyse enleri boylarına eşitti; sırtları çeşitli renklerle boyanmış, bedenlerinin ön kısmına yukardan aşağı küçük çiçek dövmeleri yapılmıştı. 33. Mossynoik'ler, Yunanlıların yanlarından getirdikleri fahişelerle herkesin gözü önünde birleşmeğe çalışıyorlardı; âdetleri böyleydi. 34. Yunanlılar seferleri boyunca böylesine Barbar ve Yunan gelenek ve göreneklerinden böylesine uzak bir halkın arasından geçmediklerini söylüyorlardı. Başka halkların ancak yalnızken yapacakları şeyleri herkesin ortasında yapıyor, ama yalnızken topluluk içindeymiş gibi davranıyorlardı: kendi kendilerine konuşuyor tek başlarıyken gülüyor, akıllarına esen yerde seyirciler önündeymiş gibi dans ediyorlardı.

V

ÖNCE KHALYB'LER SONRA TİBAREN'LER ÜLKESİNE, DAHA SONRA KOTYORA'YA VARILIYOR; ŞEHİR YAĞMALANIYOR. SİNOPE TEMSİLCİLERİNİN PROTESTOLARI. KSENOPHON'UN TEHDİT EDİCİ CEVABI. TEMSİLCİLERLE ANLAŞMA.

1. Yunanlılar gerek dost gerek düşman Mossynoik'lerin ülkesinde sekiz gün yürüdükten sonra, Khalyb'ler

ülkesine vardılar. Fazla kalabalık bir halk olmayan Khalyb'ler, Mossynoik'lerin boyunduruğu altında yaşıyor, özellikle demir işçiliğiyle geçiniyorlardı. Ordan Tibaren'lerin ülkesine vardılar. 2. Tibaren'lerin ülkesi çok daha düzdü ve deniz kıyısındaki şehirleri daha az tahkim edilmişti: Komutanlar, orduya biraz ganimet sağlamak için bu şehirlere saldırmak istiyorlardı; bu yüzden Tibaren'lerin gönderdiği konukseverlik armağanlarını kabul etmediler. Temsilcilerine aralarında görüşmelerini beklemelerini söyleyip kurbanlar kestiler. 3. Birçok kurban kesildikten sonra, kâhinlerin tümü tanrıların savaşı asla onaylamadıklarını bildirdiler. Bundan sonra armağanlar kabul edildi, ülke dost bir ülkeden geçiliyormuş gibi aşıldı ve iki günlük yürüyüşten sonra Tibaren'lerin topraklarındaki Sinope kolonisi Kotyora'ya varıldı. (4. Buraya kadar ordu karadan ilerlemişti. Babil ülkesindeki savaş alanından Kotyora'ya kadar inilen yolun uzunluğu yüz yirmi iki günde aşılacak altı yüz yirmi fersenk, geçen süre ise sekiz aydı) ⁽⁹³⁾ 5. Orda beş gün kaldılar. Bu süre içinde önce tanrılara kurbanlar kestiler, sonra şehirlerine göre kümelenerek ayin alayları, beden eğitimi yarışmaları düzenlediler. 6. Yiyecekleriye gerek Paphlagonia'dan gerek Kotyora'lıların mülklerinden talan ediyorlardı; çünkü Kotyora'lılar onlara pazar açmıyor, hastalarını şehir surlarının içine almak istemiyorlardı. 7. O sırada Sinope'den temsilciler geldi. Hem kendilerine bağımlı olan ve vergi ödeyen Kotyora şehri için hem de yağmalandığını işittikleri toprakları için kaygıya kapılmışlardı. Ordugâha gidip usta bir söylevci sayılan Hebatonymos'un ağzından şunları söylediler: 8. «Askerler, Sinope şehri adına, Yunanlı olan sizleri Barbarları yendiğiniz ve söylendiğine göre binlerce tehlikeden kurtulup buraya gelmekle bizleri sevindirdiğiniz

için tebrik etmeğe gönderildik. 9. Bununla birlikte biz de Yunanlı olduğumuzdan, siz Yunanlıların bize iyi davranmasını ve hiç bir zarar vermemenizi bekliyoruz; çünkü ilk olarak bizim size zarar verdiğimizizi söyleyemezsiniz. 10. Oysa Kotyora'lılar bizim kolonlarımızdır ve bu ülkeyi Barbarlardan aldıktan sonra onlara biz verdik; bunun için Kerasus'lular ve Trapezos'lular gibi, bize istediğimiz vergiyi ödemekteler. Bu yüzden onlara zarar verirsiniz, Sinope şehri kendini zarar görmüş sayacak. 11. Oysa şehre zorla girdiğinizi, içinizden bazılarının halkın evlerinde kaldığını ve ihtiyacınız olan şeyleri onların rızasını almadan mülklerden sağladığınızı öğrendik. 12. Bunlar kınadığımız davranışlardır; ve devam ederseniz Korylas'la, Paphlagonia'lılarla ve yapabileceğimiz herkesle ittifak yapmak zorunda kalacağız.»

13. Bunun üzerine Ksenophon kalkıp ordu adına cevap verdi: «Sinope'liler, biz de kendimizi ve silâhlarımızı kurtararak buraya vardığımız için mutluyuz; yoksa ganimet alıp düşmanla çarpışmamız imkânsız olurdu. 14. Şimdi Yunan şehirlerine vardığımızda da, önce Trapezos'a geldiğimizde bize bir pazar kuruldu, aldığımız yiyeceklerin parasını ödedik ve şehir halkının bize gösterdiği saygı ve orduya verdikleri konukseverlik armağanları karşılığında biz de onlara saygı gösterdik ve Barbarlardan dostları olanlara dokunmadık; ama bizi topraklarına götürdükleri düşmanlarına elimizden gelen her türlü zararı verdik. 15. Nasıl davrandığımızı onlara sorun; çünkü burda şehrin bize kılavuz verdiği kimseler bulacaksınız. 16. Ama ulaşıp da pazar bulamadığımız her yerde (ister düşman ülkesi olsun ister Yunan halkı), hor gördüğümüzden değil, ihtiyacımız olduğu için erzaklara el koyuyoruz. 17. Kardukh'lar, Taokh'lar, Kaldaia'lılar, Kral'ın uyruğu de-

ğiller; buna karşın ve çok tehlikeli düşmanlar oldukları halde bize pazar açmadıkları için erzak bulmak zorunkuluğu yüzünden düşmanımız haline getirdik. 18. Tersine Makron'lar, Barbar oldukları halde bize ellerinden geldiğince erzak verdikleri için onlara dost gözüyle baktık ve zorla hiç bir şeylerini almadık. 19. Sizi bağımlı olduklarını söylediğiniz Kotyora'lılardan bir şey aldıkça, bize değil kendilerine kızmaları gerek; çünkü bize dostça davranmadılar; kapılarını kapadılar ve bizi ne surlarından içeri almak ne de surların dışına yiyecek göndermek istediler ve vâlinizi ⁽⁹⁴⁾ bu davranışların nedeni olmakla suçladılar. 20. Bizim şehre zorla girip halkın evlerinde oturduğumuz gibi sözlerine gelince; onlardan hastalarımızı çatıları altına almalarını istemiştik. Bize kapılarını açmadıklarından kalenin yolundan ilerleyip hiç başka zora baş vurmaktan girdik ve hastalarımızı evlere yerleştirdik; yiyeceklerinin parasını ceplerinden ödüyorlar orda. Kapılara muhafız koyduysak hastalarımızın vâlinize muhtaç olmaması için ve dilediğiniz zaman onları alıp götürmemiz içindir. 21. Ordunun geri kalan kısmına gelince; gördüğünüz gibi açık havada, her zamanki gibi bize iyi davranılırsa iyiliğe iyilikle, kötü davranılırsa da kötülükle cevap vermeğe hazır halde, ordugâh kurmuş bulunuyoruz.

22. İleri sürdüğünüz tehditlere gelince; eğer doğru bulursanız bize karşı Korylas'la ve Paphlagonia'lılarla ittifak yaparsınız; eh, biz de hem sizle hem de onlarla çarpışmak zorunda kalırız: daha önce de sizden çok daha fazla olanlarla savaştık. 23. Biz de Paphlagonia'lıları dost edinmek istersek (şehrinize ve ticaret merkezlerinize tamah ettikleri söylenmekte) onun istediklerini gerçekleştirmesine yardımcı olarak dostluğunu kazanmaya çalışırız.»

24. Bu söylevden sonra Hekatonymos'un meslekdaşlarının onun söylediği sözlerden hiç hoşnut olmadıkları kolayca anlaşılıyordu. İçlerinden biri ilerleyip şunları söyledi: «Savaş ilân etmek için değil, dost olduğumuzu göstermek için geldik biz. Ve Sinope'ye gelerseniz konukseverlik armağanlarıyla karşılayacağız sizi. Şimdi den sonra, buradakilere size ellerinden gelen her şeyi vermelerini buyuracağız; çünkü söylediklerinizin tümünün doğru olduğunu görüyoruz. 25 Bunun üzerine Kotyora'lılar konukseverlik armağanları gönderdiler ve Yunan komutanları Sinope temsilcilerini konuklara gösterilen saygıyla ağırladılar. Birlikte pek çok konuyu dostça görüştüler ve özellikle önlerindeki yolla ve birbirlerine karşılıklı yapabilecekleri hizmetlerle ilgili bilgi aldılar.

VI

HEKATONYMOS, YUNANLILARA DENİZE AÇILMALARINI ÖĞÜTLÜYOR. KSENOPHON BİR KOLONİ KURMAYI DÜŞÜNÜYOR, AMA SİNOPE'LİLER VE TİMASİON ORDUYU YOLA ÇIKMAĞA KİŞİRTİYORLAR. KSENOPHON ORDUNUN GÖRÜŞÜNÜ KABUL EDİYOR. KOMUTANLAR ARASINDAKİ TARTIŞMALAR.

1. O gün böyle sona erdi. Ertesi gün komutanlar askerlerini topladılar. Sinope'lileri de görüşmeye çağırmanın uygun olacağını düşündüler. Karadan gitmek gerekirse, Sinope'lilerin Paphlagonia'yı bildikleri için onlara yararlı olacaklarını düşünüyorlardı. Denizden gitmek gerekirse de onlara ihtiyaç olacaktı. Çünkü orduya gerekli gemileri ancak onlar verebilirlerdi. 2. Bu yüzden Sinope'lileri toplantılarına çağırdılar. Sinope'lilerin, onlara konukseverlik göstermek için Yunanlı olarak yapabilecekleri en iyi şeyin, Yunanlılara karşı

iyi niyetli davranmak ve en iyi öğütleri vermek olduğunu düşünmekteydiler.

3. Hekatonymos ayağa kalktı. Önce Paphlagonia ile ittifak yapacaklarını söylemiş olduğu için kendini temize çıkarmakla işe başladı. Bunu, yurttaşlarının Yunanlılarla savaşacaklarını düşünerek değil, Barbarların dostu olabileceken Yunanlıları tercih ettiklerini göstermek için söylemiş. 4. Ne tavsiye ettiği sorulunca da, tanrıların adını andıktan sonra şunları söyledi: «Size en iyi olduğunu sandığım şeyi öğütlersem, her çeşit iyilikle karşılaşayım; yoksa tersi gelsin başıma. Sanırım size 'sağlıklı öğüt' denen şeyi vermek bana düşüyor; çünkü olaylar size iyi öğüt verdiğimi kanıtlarsa pek çok övgü duyacağım; ama kötü öğüt verdiğim anlaşılırsa pek çok lânet savuracaksınız bana. 5. Ülkemize deniz yoluyla dönerseniz çok sıkıntı çekeceğimizi biliyorum; çünkü karadan giderseniz dövmüşmek zorunda kalacak olanlar sizler olacağınız halde, denizden giderseniz size gemiler vermemiz gerekecek. 6. Ne var ki, düşündüğümü söylemek zorundayım; çünkü Paphlagonia'lıların ülkesini ve gücünü tecrübemle tanıyorum. Ülkelerinde hem çok güzel ovalar hem çok yüksek dağlar var. 7. Herşeyden önce ülkelerine nereden girmek zorunda olduğunuzu biliyorum: iki yanında yüksek ve sivri tepeler yükselen bir boğazdan başka yol yok. Bir avuç insan bu tepeleri ele geçirdi mi, elinde tutar; bu tepeler elde tutulmakla dünyanın tüm ordularının geçmesine engel olunabilir. Benimle oraya birini gönderirseniz kanıtlarım bunu size. 8. Sonra ülkede ovalar ve Barbarların bile Kral'ın tüm süvari gücünden üstün saydıkları bir süvari gücü bulunduğunu biliyorum. Bu insanlar eskiden Kralın çağrısına cevap vermemişlerdi: önderleri buna yanaşmayacak kadar kibirlidir.

9. Ama bir baskınla ya da düşmandan önce davranarak bu tepeleri ele geçirebileceğinizi ve bir kez ova-ya varınca hem süvarilerinizi hem de yüz yirmi bin kişiyi bulan piyadelerini yenebileceğinizi varsaysak bile ırmaklara varacaksınız; bunların birincisi olan Thermodon'un genişliği üç yüz ayaktır. Sanırım önünüzde ve arkanızda bir sürü düşman varken bu ırmağı geçmeniz kolay olmaz. Sonra gene üç yüz ayak genişliğinde olan İris'e; üçüncü olarak genişliği iki stadiyon'dan az olmayan ve ancak teknelerle geçebileceğiniz Halys'e varacaksınız; ama kim tekne verecek size? Ayrıca Halys'i geçerseniz ulaşacağınız Parthenios'un da aşılması imkânsızdır. 10. Böylece bence yol yalnız zahmetli değil aşılması kesinlikle imkânsız bir yoldur. Tersine gemilere binerseniz, burdan Sinope'ye Sinope'den de Herakleia'ya kadar kıyı kıyı gidersiniz. Herakleia'dan sonraysa ne karada ne denizde güçlüklerle karşılaşacaksınız; çünkü Herakleia'da pek çok gemi vardır.»

11. Söylevi bitince dinleyenlerin bir kısmı Korylas'a dostluk beslediğinden, bir kısmı da, bu fikri verdiği için armağan aldığından böyle konuştuğunu düşündü; bazıları da, söylevinin amacının Yunanlıların karadan giderken Sinope topraklarına zarar vermesini önlemek olduğuna inandı. Her ne olursa olsun Yunanlılar deniz yolculuğu lehine oy verdiler. 12. Bunun üzerine Ksenophon söz aldı: «Sinope'liler, ordu öğütlediğiniz biçimde yolculuk etmeğe karar verdi. Ama şu koşulları ileri süreceğiz: gemiler burda tek kişi kalmamasına yetecek sayıda olursa denize açılırız; ama bir kısmımızın burada kalması öbürlerinin denize açılması gerekecekse teknelere adım atmamız. 13. Gerçekten güçlü olacağımız her yerde kurtuluşumuzu sağlamayı ve yiyecek bulmayı başaracağımızı biliyoruz; ama düş-

man bizi bir kez kendisinden güçsüz bulursa, köle durumuna düşeceğimiz açıkça ortada.» Sinope'liler bu sözleri işitince temsilciler gönderilmesini öğütlediler. 14. Arkadia'lı Kallimakhos, Atina'lı Ariston ve Akhaia'lı Samolas temsilci seçildi. Yola çıktılar.

15. Bu sırada, bir yandan bu kalabalık ağır piyadeleri, bir yandan da savaşa savaşa kusursuz birlikler haline gelen bunca hafif piyade, okçu, sapancı ve süvariye böylesine güçlerin ancak büyük masraflarla toplanabileceği Pontos kıyısında toplanmış gören Ksenophon, bir şehir kurarak Yunanistan'ın gücünü ve topraklarını geliştirmenin kendisi için şanlı bir iş olduğunu düşünmekteydi. 16. Birliklerinin sayısını ve Pontos kıyısında yaşayanların birliklerini oranlayınca, bu şehrin büyüyeceğine inanmaktaydı. Bu düşünceyle fikrini ordudan kimseye açmadan bir kurban kesip eskiden Kyros'un kâhini olan Ambrakia'lı Silanos'u çağırdı. 17. Ama tasarının gerçekleşmesinden ve ordunun bir yerde yerleşmesinden korkan Silanos, askerler arasında, Ksenophon'un orduyu durdurmak, bir şehir kurmak, ün ve güç kazanmak istediği söylentisini yaydı. 18. Silanos kendi payına, elden geldiğince çabuk Yunanistan'a dönmek istiyordu; çünkü Kyros için kurban falına bakıp on günden önce savaşılmayacağını doğru olarak kestirince verilen on bin darikos'u tek kurusuna dokunmadan saklamıştı.

19. Askerler bu tasarıyı öğrenince bir kısmı yapılacak en iyi işin orada kalmak olduğunu düşündü, ama çoğunluk aynı fikirde değildi. Dardanos'lu Timasion ile Boiotia'lı Thoraks, orada bulunan Sinope ve Herakleia'lı birkaç tacire, bu şehirler orduya deniz yolculuğu süresince gerekli erzakı sağlayacak parayı vermezlerse böylesine büyük bir ordunun Pontos'ta yerleşmesi tehlikesiyle karşı karşıya olacaklarını söyledi-

ler. «Ksenophon'un fikri bu ve gemiler gelince orduya şunları söylememizi istiyor,» dediler: 20. «'Askerler yolculuk sırasında yetecek besin sağlamak ve yurdu-
nuza dönünce ailelerinize yardım etmek için ne yapacağınızı bilmediğinizi görüyoruz. Ama Eukseinos kı-
yılarında, dileyenler yurda dönmekte dileyenler de
kalmakta serbest olarak yaşamak istediğiniz bir ül-
ke seçerseniz, emrinizde gemiler var; seçeceğiniz ye-
re apansız baskın verebilirsiniz.'» 21. Tacirler işittik-
leri şeyi şehirlerine bildirdiler. Dardanos'lu Timasion
söylediklerini doğrulamaları için onların yanına Darda-
nos'lu Eurymakhos ile Boiotia'lı Thoraks'ı kattı. Sinope
ve Herakleia halkları bu haberi alır almaz Timasion'a
olayı ele almasını rica etmek ve ordunun denize açıl-
ması için gerekli paranın ona verileceğini söylemek
için adamlar gönderdiler. 22. Bu öneriden hoşlanan
Timasion, meclis için toplanmış askerlere şunları söy-
ledi: «Askerler burda kalmamak ve hiç bir şeyi Yuna-
nistan'dan üstün tutmamak gerekir. Oysa bize haber
bile vermeden bu görüş uğruna kurban kesen insanlar
olduğunu işitiyorum. 23. Ama denize açılırsanız size
yeni aydan itibaren adam başına ayda bir kyzike-
nos ⁽⁹⁵⁾ ücret vermeğe ve sürgün edilmiş olduğum ana-
yurdum Troas'a götürmeğe söz veriyorum; ve o zaman
yurdum hizmetinizde olacaktır; çünkü dönüşümü se-
vinerek karşılayacaklar. 24. Sonra sizi pek çok gani-
met alacağınız ülkelere bizzat götüreceğim; çünkü
Aiolis'i, Phrygia'yı, Troas'ı, Pharnabazos'un tüm sat-
raplığını, bu bölgelerin tümünü bir kısmı yurdum ol-
duğu, öbürlerindeyse Klearkhos ve Derkylidas'ın ⁽⁹⁶⁾
yanında savaştığım için yakından tanırım.»

25. Ondan sonra ordu komutanlığını Ksenophon'dan
almak isteyen Boiotia'lı Thoraks ayağa kalktı. Pontos'
tan çıkınca güzel ve zengin bir bölge olan Khersonesos'a

rastlayacaklarını söyledi. «İsteyen oraya yerleşir isteyen yurduna döner. Ama Yunanistan'da bunca verimli toprak varken Barbar ülkesinde toprak aramak gülünç,» dedi ve 26. «Oraya varıncaya kadar Timasion' un size vaat ettiği ücreti ben garanti ediyorum,» diye ekledi. Bunu, Herakleia ve Sinope şehirlerinin denize açılırsa Timasion'a para vermeğe söz verdiklerini bildiği için söylemekteydi.

27. Bu sırada Ksenophon susmaktaydı. Bunun üzerine ikisi de Akhaia'lı olan Philesios ile Lykon kalkıp özellikle Ksenophon'un kalmayı öğütlemesinin, orduya haber vermeden bu konu için kurban kestirmesinin ve meclis önünde bu tasarılarla ilgili tek söz etmemesinin garip olduğunu söylediler.

28. Böylece konuşmağa zorlanan Ksenophon kalkıp şunları söyledi: «Evet askerler, gördüğünüz gibi hem sizin, hem kendimin çıkarına olmak üzere ve sizin ve benim için en yararlı ve onurlu şeyleri söyleyebilecek, düşünebilecek ve yapabilecek durumda olmak için elimden geldiğince sık kurban kesiyorum. Ve az önce de, işte bu tasarıları size açmak ve bu konuda sizlerle görüşmenin mi yoksa bu konuda tek söz bile açmamanın mı daha iyi olacağını öğrenmek için kurban kestiriyordum. 29. Kâhin Silanos, bana en önemli noktada cevap olarak bağırsaklarda elverişli işaretlerin olduğunu söyledi; çünkü kurban fallarında hep bu bulunduğum için kâhinlikten anladığımı biliyordu. Ama bağırsaklarda bana karşı hile ve düzen izleri de gördüğünü söyledi; çünkü bana karşı bizzat kendisinin sizin yanınızda iftira etmek için düzen kurduğunu doğal olarak bilmekteydi. 30. Bana gelince sizi sıkıntı içinde görseydim isteyenlerin ordan hemen denize açılacakları, istemeyenlerin de yakınlarına yardım etmele-

rini sağlayacak şeyi elde etmelerini bekleyecekleri bir şehri ele geçirmenizi öğütlerdim. 31. Ama Herakleia ve Sinope şehirlerinin size binmeniz için gemiler gönderdiklerini, bazı kimselerin yeni aydan itibaren aylık vaat ettiklerini gördüğümünden, dilediğimiz yöne doğru giderken kurtuluşumuza karşılık bir de ücret almak bana güzel bir şey gibi geliyor; bu yüzden ben de tasarımdan vazgeçiyor, bana gelip bu tasarımı devam ettirmek gerektiğini söyleyen herkese vazgeçmek gerektiğini bildiriyorum. 32. Ne düşündüğümü söyleyeyim. Şimdiki gibi birlik ve güçlü olduğumuz sürece saygı görür, yiyeceksiz kalmazsınız; çünkü güçlü olduğunuz zaman güçsüzlerin malları alınabilir. Ama dağılır, güçlerinizi parçalarsanız artık yiyecek bulamaz, kendinizi zarar görmeden kurtaramazsınız. 33. Görüşünüzü kabul ediyorum; Yunanistan'a gidelim; ama tüm ordu güvenliğe kavuşmadan biri kaçmağa kalkarken yakalanırsa, bir cani gibi davranılsın ona. Bu görüşü paylaşanlar ellerini kaldırsınlar.» Herkes elini kaldırdı. 34. Ama Silanos haykırmağa başladı. Dileyenin gitmesine izin vermenin doğru olacağını kanıtlanmağa uğraşmaktaydı. Sabırlarını kaybeden askerler onu kaçarken yakalarlarsa cezalandırmakla tehdit ettiler. 35. Bir süre sonra Herakleia'lılar Yunanlıların denizden gitmeğe karar verdiklerini ve bu kararı biz-zat Ksenophon'un oylattığını öğrenince gemileri gönderdiler; ama Timasion ve Thoraks'a para gönderme sözlerini tutmadılar. 36. Bu ikisi üzüntüye kapılmışlardı ve ücret ödemeğe söz verdikleri için ordudan korkmaktaydılar. Bunun üzerine daha önceki girişimlerini haber vermiş oldukları komutanları (bunlar, hâlâ dönmeyen Khirisophos'un yerine bakan Asine'li Neon dışında tüm komutanlardı), yanlarına alarak Ksenophon'a gittiler ve fikir değiştirdiklerini itiraf ederek ya-

pılacak en iyi işin Phasis'e yelken açmak ve Phasia'lıların ülkesini 37. (kralı o sırada Aietes'in bir torunuydu) ele geçirmek olduğunu düşündüklerini söylediler. Ksenophon orduya böyle bir bildiride bulunmayacağını söyleyip: «Ama isterseniz siz orduyu toplayıp konuşun,» dedi. Bunun üzerine Timasion orduyu toplamalarını, ama her komutanın önce kendi yüzbaşılarını razı etmeğe çalışmasını söyledi. Ve bu tasarıyı uygulamak için dağıldılar.

VII

KSENOPHON KENDİSİNİ SAVUNUYOR. BAZI ASKERLERİN
KIYICILIĞINDAN VE DİSİPLİNSİZLİĞİNDEN YAKINIYOR.
ORDUNUN ARITILMASI.

1. Hazırlanan şey doğal olarak askerlerin kulağına geldi. Neon, Ksenophon'un öbür komutanlara görüşünü kabul ettirdikten sonra askerleri aldatmak ve Phasis'e götürmek istediği söylentisini yaydı. 2. Askerler bunu öğrenince kızdılar; toplantılar yapıyordu, topluluklar oluşuyordu ve kurtulmak için kendilerini denize atanlar dışında tümü taşlanarak öldürülen Kolkh elçilerine ve agoranomos'larına (⁹⁷) yapılan kıyıcılıkların tekrarlanması beklenebilirdi. 3. Ksenophon olup bitenleri öğrenir öğrenmez kendiliğinden toplanmasına fırsat vermeden orduyu hemen toplamağa karar verdi. Münadiye askeri çağırması buyruğunu verdi. 4. Askerler çağırışı işitir işitmez topluca ve büyük bir hevesle koşup geldiler. Bunun üzerine Ksenophon toplantıya kendisiyle gelen komutanları suçlamadan şöyle konuştu:

5. «Askerler! Bana sizi aldatmak ve Phasis'e götürmek tasarısının yüklendiğini görüyorum. Tanrılar

adına dinleyin beni ve suçlu bulursanız cezasını çekmeden burdan gitmeme izin vermeyin; ama suçlu olanların bana iftira edenler olduğuna karar verirsiniz onlara da hak ettikleri gibi davranın. 6. Sanırım güneşin ne yönden doğup ne yönden battığını, Yunanistan'a gidilmek isteniyorsa batıya, Barbarlar ülkesine gidilmek isteniyorsa ters yöne, doğuya yönelmek gerektiğini bilirsiniz. Dünyada sizi bu noktada aldatabilecek ve güneşin doğduğu yönden battığına, battığı yönden doğduğuna inandırabilecek tek insan var mıdır? 7. Kuzey rüzgârının gemileri Pontos'tan dışarı Yunanistan'a doğru götürdüğünü, güney rüzgârının ise Pontos'tan içeri Phasis'e doğru götürdüğünü ve kuzey rüzgârı esince havanın Yunanistan'a gitmeğe elverişli olduğunun söylendiğini de bilirsiniz. Sizi bu noktada aldatmanın ve güney rüzgârı eserken gemilere bindirmenin yolu olabilir mi? 8. Ama sizi rüzgârsız bir havada gemilere bindireceğimi söyleyebilirsiniz. O zaman da ben tek bir gemide, sizse en az yüze yakın gemide yol alacaksınız. O halde sizi, beni izlemeğe nasıl zorlayabilir ya da aldatarak nasıl götürebilirim? 9. Gene de benim tarafımdan aldatılarak, kandırılarak Phasis'e vardığınızı kabul edelim. O zaman da karaya çıkınca sanırım Yunanistan'da olmadığınızı, sizi aldatığımı fark edeceksiniz ve ben tek başıma oysa siz aldatılanlar on bin kişiye yakın ve silâhlı olacaksınız. İnsanın kendine ve sizlere karşı böylesine tasarılar hazırlamasından daha çok ceza gerektirecek bir yol olur mu?

10. Bunlar, siz bana saygı gösterdiğiniz için beni kıskanan budalaların gevezelikleri. Oysa beni kıskanmaları için hiç bir neden yok; aralarında iyi bir öğüt verebilecekse konuşmasına engel olduğum ya da kendisi ve sizler için savaşmasına, güvenliğinizle ilgilen-

mek için uyanık durmasına engel olduğum kimse var mı? Ne yani, önderler seçtiğiniz zaman kimsenin bu konudaki isteğine engel oluyor muyum? Yerimi bırakayım: bir başkası komuta etsin, ama ordunun iyiliği için çalıştığı görülsün. 11. Sözlerime son veriyorum, yeterince konuştum bu konuda; içinizden biri bu yalanlara aldanabileceğini ya da bir arkadaşının aldanıldığını düşünüyorsa söylesin ve kanıtlasın. 12. Ama bu sözlerden bıktığınız zaman, orduda doğmakta olduğunu gördüğüm bir kötülüğü size söylememden önce gitmeyin; eğer bu kötülük büyürse ve olması beklenen şey haline gelirse, gerek dost gerek düşman insanlar ve tanrılar gözünde, insanların en küçümseneceği ve en kötüsü sayılmamız için kendimizle ilgili bir tartışma yapmanın sırasıdır.»

13. Bu sözleri dinleyen askerler şaşırarak söz konusu kötülüğün ne olduğunu birbirlerine sormaktaydılar; Ksenophon'u sözlerini açıklaması için sıkıştırdılar. Bunun üzerine devam etti: «Dağlarda, Kerasus' luların müttefiki olan tahkimli köyler bulunduğunu kuşkusuz biliyorsunuz; bu köylerin halkı size davar ve başka yiyecek satmak için dağlardan iniyordu. Hatta içinizden bazıları bu köylerin en yakınına gidip alışveriş yaptıktan sonra döndü sanırım. 14. Yüzbaşı Klearetos, bu köyün küçük olduğunu ve dostluğumuza güvendiği için iyi korunmadığını öğrenince, o gece içimizden kimseye haber vermeden yağmalamak için oraya yürüdü. 15. Köyü ele geçirirse orduya dönmemeyi, çadır arkadaşlarının kıyı boyunca ilerlettikleri bir tekneye binmeyi, ele geçirdiklerini de yükleyip Pontos'un dışına doğru yelken açmayı tasarlamıştı. Öğrendiğime göre gemideki arkadaşlarıyla bu karara varmışlardı. 16. Bu yüzden tasarısını kabul ettirebildiği herkesi toplayarak köye doğru ilerledi. Ama ilerledikleri sırada

gün doğdu ve yüksek yerlere toplanan Barbarlar onlara ok ve taş yağdırarak Klearetos'la yanındakilerin çoğunu öldürdüler; kurtulan birkaçı Kerasus'a döndü. 17. Yayan olarak buraya doğru yola çıktığımız gün olmuştu bu. Deniz yoluyla gideceklerin birkaçı henüz denize açılmadıklarından Kerasus'taydılar. O sırada, Kerasus'luların haber verdiğine göre, köyün yaşlılar heyetinin seçtiği üç kişi gelip ordu kuruluşuyla görüşmek istemişler. 18. Bizi bulamayınca Kerasus'lulara, onlara saldırmayı düşünmüş olmamızdan duydukları şaşkınlığı bildirmişler. Kerasus'lular, söylediklerine göre, saldırının, kurulun haberi olmadan yapıldığını bildirince bu üç kişi yatışmışlar ve olup bitenleri haber verip ölülerimizi kendimizin kaldırmamızı rica etmek için denize açılmağa hazırlanmışlar. 19. Ölümünden kurtulan Yunanlılardan birkaçı hâlâ Kerasus'taymış. Barbarların nereye gittiklerini öğrenince onlara taş atıp arkadaşlarını da aynı biçimde davranmağa kıskırtmışlar. Ve bu üç elçi taşlanarak öldürülmüş.

20. Bu cinayetten sonra Kerasus'lular gelip, olup bitenleri bize bildirdiler. Bu sözleri dinleyen biz komutanlar olaydan büyük üzüntüye kapılıp onlarla Yunan ölülerinin nasıl gömüleceğini görüştük. 21. Tümenümüz ordugâhın önünde otururken büyük bir gürültü işittik: «Vur, vur, fırlat, fırlat!» Ve bir kısmı ellerinde taşlarla koşan bir kısmı da yerden taş toplayan bir kalabalık gördük. 22. Buna benzer bir olayla kendi şehirlerinde daha önce karşılaşan Kerasus'lular korkup gemilerine doğru kaçmaya başladılar; doğrusu bizden de korkuya kapılanlar oldu. 23. Ben, ayaklananlara doğru ilerleyip ne istediklerini sordum. Bir kısmı hiç bir şey bilmiyordu, ama gene de ellerine taş almışlardı. Olaydan haberi olan birini buldum; agoranomos'

ların orduyu çok tedirgin ettiklerini söyledi. 24. O anda içlerinden biri denize doğru koşan agoranomos Zelarkhos'u gördü. Bir çığlık attı; öbürleri de onu işitip Zelarkhos'a doğru bir geyik ya da bir yabandomuzu görmüş gibi koştular. 25. Kerasus'lular da onların koştuklarını görünce, kendilerine saldırmak istediklerini sınıp, kaçarak denize atladılar. Bizimkilerden birkaçı da denize atladı ve yüzme bilmeyenlerin tümü boğuldu. 26. Kerasus'lular ne düşünüyorlardı dersiniz? Bize hiç bir zararları dokunmamış olduğu halde bu davranışımıza bakıp köpekler gibi kuduza yakalanmış olmamızdan korktular herhalde. Böylesine davranışlar devam ederse ordumuzun durumunun neye döneceğini düşünün. 27. Tümünüz bir arada ne dilediğinizle savaşmakta ne de savaşa son vermekte özgür olacaksınız; tek bir kişi orduyu dilediği yöne sürükleyecek. Size barış ya da başka birşey önermek için temsilciler gelirse, canı her çeken onları öldürecek ve getirdikleri önerileri dinlemenize engel olacak. 28. Sonra meclis halinde toplanıp kendinize önderler seçtiğinizde, bunların hiçbir yetkileri olmayacak; oysa kendi kendini komutan ilân eden biri, «Öldür, öldür!» diye bağırma-yı canı çekince daha önce de olduğu gibi kendisini izleyecek adamlar bulursa gerek bir önderi gerek içinizden bir askeri hiç bir yargılama olmadan öldürte-bilecek. 29. Bu kendi kendini komutan ilân edenlerin başınıza açtıkları işe bakın. Agoranomos size haksız davrandıysa şimdi ortadan kayboldu, denize açıldı ve cezadan kurtuldu; eğer suçsuzsa da, haksız yere ve adaletsizce öldürülmekten korktuğu için ordudan uza-ğa kaçtı. 30. Elçileri taşıyarak öldürenlerse, öyle bir iş yapmış oldular ki, içinizden hiç kimse, ordu ile birlikte olmadığı zaman, Kerasus'ta güvenlikte olamayacak hale geldi; öldürmüş olanların gömmeniz için

size ricaya geldikleri ölülerinizi, elde bir barış asasıyla bile tehlikesizce almağa gidemeyecek hale düştünüz. Çünkü başkalarının elçilerini öldürdükten sonra kim elçilik yapmak isteyebilir? Bu yüzden ölülerimizi gömmelerini Kerasus'lulardan rica ettik. 31. Bunlar övülecek olaylarsa, herkesin tekrarlanmasını bekleyerek özel bir korunma gücü kurması ve müstahkem tepelerde konaklamağa çalışması gerektiğini de kabul etmelisiniz. 32. Tersine bunların insanlara değil, yırtıcı hayvanlara yakışır işler olduğunu düşünüyorsanız, bir son vermeğe çalışın; yoksa Zeus hakkı için eğer günahkârca işler yaparsak tanrılara nasıl kurban kesebilir, birbirimizi gırtlaklarsak düşmanlarımızla nasıl çarpışabiliriz? 33. Böyle aşırılıklar yaptığımızı görünce hangi dost şehir kabul eder bizi? En kutsal ödevleri açıkça çiğnersek bize yiyecek getirmeğe kim cesaret edebilir? Bütün dünyadan işiteceğimizi düşündüğümüz övgülere gelince; bizim gibi insanları kim övebilir? Eminim ki biz bile, bizim gibi davranacak insanlara canı gözüyle bakarız.»

34. Bunun üzerine tüm Yunanlılar kalkıp bu düzensizliklere örnek olanların cezalandırılmalarını ve gelecekte bu davranışların yasaklanmasını, yasağa uymayacak olanlara ölüm cezası verilmesini söylediler; komutanların, bu olaylara karışan herkesi yargılatmasına ve Kyros'un ölümünden beri işlenen tüm suçların da yargılanmasına karar verilip yüzbaşılar yargıç seçildi. 35. Sonra kâhinlerin de onayladığı Ksenophon'un önerisiyle, ordunun arıtılmasına karar verildi. Ve arıtma töreni yapıldı.

VIII

MECLİS, KOMUTANLARIN DAVRANIŞLARININ HESABINI VERMESİNE KARAR VERİNCE KSENOPHON ASKERLERE VURMASINI TEMİZE ÇIKARIYOR.

1. Komutanların da geçmişteki davranışlarının hesabını vermeleri kararlaştırıldı. Bu hesap verme sırasında Philesios ile Ksantikles korunması onlara verilmiş olan yüklerin bir kısmı kaybolduğu için yirmi minosluk bir cezaya, Sophainetos da seçilmiş olduğu görevlerin yerine getirilmesinde ihmalcı davrandığı için on minosluk bir cezaya çarptırıldı. Ksenophon da kendilerine vurduğunu söyleyen ve onu zor kullanmakla suçlayan birçok asker tarafından suçlandı. 2. İlk konuşan askerden, ona nerde vurmuş olduğunu söylemesini istedi. Adam, «Çok karlı, soğuktan öldüğümüz bir yerde,» dedi. 3. Ksenophon, «Söylediğin gibi bir havadaysa, yiyecek sıkıntısı çekilirken, askerlerin çoğu bitkinlikten yere serilirken, düşman peşimizdeyken sana kötü davrandıysam söylendiğine göre yorgunluk duymayacak kadar azgın olan eşeklerden daha azgın olduğumu itiraf ederim,» dedi. 4. Sonra şunları ekledi: «Bununla birlikte neden dayak yediğini söyle. Senden bir şey isteyip de yapmayı kabul etmemen üzerine mi vurdum? Bir borcunu ödemeni mi istiyordum senden? Seninle bir güzel çocuk yüzünden mi kavga ediyordum? Sarhoş muydum, kendimde değil miydim? 5. Asker, «Bunların hiç biri için değil,» diye cevap verdi. O zaman Ksenophon ona ağır piyade olup olmadığını sordu. «Hayır,» dedi adam. «Hafif piyade misin?» «Hayır hafif piyade de değilim; özgür olduğum halde çadır arkadaşlarım tarafından bir katırı gütmekle görevlendirilmiştim.» 6. O zaman Ksenophon ada-

mı tanıyıp şu soruyu sordu: «Bir hastayı götüren sen değil miydin?» «Evet,» dedi adam; «arkadaşlarımın yüklerini dört bir yana savurduktan sonra sen zorlamıştın beni bu işe.» 7. Ksenophon: «Bak dört bir yana nasıl savurduğumu dinle,» dedi. «Onları başkalarına dağıtıp sonradan bana geri vermelerini buyurdum. Tümünü zarar görmemiş durumda geri aldıktan sonra sen bana hastayı getirince yüklerini geri verdim.» Sonra öbür askerlere dönerek ekledi: «Ama hikâyeyi dinleyin, değer buna: 8. Yürüyecek gücü kalmamış bir asker arkada bırakılıyordu. Onu tanıımıyordum, bildiğim tek şey bizimkilerden biri olduğuydu. Bunun üzerine seni, hayatını kurtarmak için onu taşımağa zorladım, çünkü doğru hatırlıyorsam düşman peşimizdeydi.» Adam öyle olduğunu doğruladı. 9. Ksenophon devam etti: «Seni ön tarafa göndermemden sonra artçılarla yetiştim. Yaklaştım; hastayı gömmek için bir çukur kazıyordun; durup dindarca davranışından ötürü övdüm seni. 10. Orda olduğumuz sırada adam bacağını kıpırdattı. Yanımızdakiler: «Henüz yaşıyor,» diye bağıldılar. «İstediği kadar yaşasın, götürmeyeceğim onu,» dedin. O zaman vurdum sana. Çünkü yaşadığını biliyor gibi görünüyordun.» 11. Adam, «Peki, onu sana geri verdikten sonra yaşadı mı?» diye sordu. «Biz de, tümümüz öleceğiz,» dedi Ksenophon; «diri diri gömülme için bir neden mi bu?»

12. Bunun üzerine ordudan tek bir cıgılk yükseldi: yakınan asker hak ettiği kadar dövülmemiş. Sonra öbürlerine geçen Ksenophon her birini tek tek dayak yeme nedenini söylemeğe çağırdı. 13. Hiç biri kalkmayınca yeniden konuştu: «Evet askerler, disiplinsizliklerinden ötürü bazı askerleri dövdüğümü kabul ediyorum. Düzenli olarak yürüyen ve gerektiğinde dövüşen sizler tarafından kurtarılmakla yetiniyor, ama ken-

dileri sıradan çıkıp yağma yapmak ve sizden daha fazla ganimet elde etmek için ileri koşuyorlardı. Tümümüz böyle davransaydık, tümümüz ölürdük. 14. Ayrıca bir adam cesaretini kaybedince, ayağa kalkmağa yanaşmayınca ve kendiliğinden düşmana teslim olmak isteyince de vurup yürümeğe zorladığımı söylemeliyim. O çetin kış günlerinden birinde, eşyalarını toplayan arkadaşlarımı beklerken, uzun süre oturunca kalkmakta ve bacaklarımı germekte güçlük çektiğimi fark ettim. 15. Kendi başımdan geçen bu tecrübeden sonra hiç bir şey yapmadan oturan bir adam gördüm mü, ilerletiyordum onu; çünkü hareket ve erkekçe eylem biraz sıcaklık ve çeviklik kazandırır; oysa hareketsizliğin ve dinlenmenin kanın donmasına ve ayak parmaklarının kangren olmasına —bildiğiniz gibi içimizden birçoğunun başına geldi bunlar— yardım ettiğini görüyordum. 16. Askerler, isteksizlikten geride kalıp hem önde yürüyen sizlerin hem biz artçıların ilerlemesine engel oldukları zaman onlara, düşmanın mızrak darbelelerinden korumak için yumruk atmış olmam da mümkün. 17. Onların hayatlarını kurtarmışken şimdi benden, onlara verdiğim haksız cezaların hesabını sorabilirler; ama tersine düşmanın eline düşselerdi karşılaşacakları korkunç davranışların hesabını sorabilirler miydi acaba?

18. Akıl yürütüşüm basit. Eğer birini iyiliği için cezalandırırdıysam, çocuklarını cezalandıran ana babalara ve öğrencilerini cezalandıran öğretmenlere davranıldığı gibi davranılmasını istiyorum bana. Hekimler de hastalarının iyiliği için kesip, dağlarlar. 19. Ama kıyıcılıktan ötürü böyle davrandığımı sanıyorsanız, bugün tanrılar sayesinde kendimi o zamankinden daha güvenlik içinde hissettiğimi, o zamankinden daha atak olduğumu, daha güvenlik içinde hissettiğimi, o zaman-

kinden daha çok şarap içtiğimi; bununla birlikte sizi limanda gördüğüm için kimseye vurmadığımı düşünün. 20. Ama fırtınada denizin büyük dalgaları yükseldiği zaman, küçük bir belirti yüzünden ikinci kaptanın puruvadaki tayfalara, kaptanın pupadaki tayfalara kızdığını bilmez misiniz? Bunun nedeni böyle bir durumda küçük bir kusurun bile her şeyi mahvetmeye yetmesidir. 21. Ama onlara vurmakta haklı olduğumu siz de gösterdiniz; elinizde oy pusulalarıyla değil silâhlarınızla oradaydınız çünkü ve isteseniz onları kurtarabilirdiniz; ama Zeus hakkı için yapmadınız bunu. Gerçi disiplinsizlikte bulunanlara vurmama da yardımcı olmadınız. 22. Bu yüzden onların böyle davranmasına göz yummakla korkakların küstahlaşmasına izin vermiş oldunuz.

Gerçekten bu söylediğimin doğru olduğunu görmek isterseniz, o zaman en korkakça davrananların bugün en küstahça davrananlar olduğunu anlayacağınıza eminim. 23. Sözgelisi Thessalia'lı yumruk dövüşçüsü Boiskos, o zaman kalkanını taşımamak için hasta olduğunu ileri sürüyordu; bugünse işittiğime göre Kotyora'lılardan pek çoğunu soyup sovana çevirmiş. 24. Bilge insanlarsanız, ona köpeklerle yapılanların tersini yaparsanız; köpekler hırçın oldukları zaman gündüz bağlayıp gece salıverirler onları. Bu adamıysa, bilgeyseniz gece bağlayıp, gündüz serbest bırakırsınız.» 25. Sonra şu sözlerle devam etti: «Aslında bazılarınızı kırdımsa bunu unutmayıp söylemeniz, ama birini soğuktan kurtardım, düşmana karşı korudum, hastalığı sırasında ya da umutsuzluğa kapıldığı sırada yardım ettiysem kimsenin hatırlamaması şaşırtıyor beni. Ve eğer birini iyi davranışından ötürü övdüm, imkânlarım oranında bir yiğidi ödüllendirdimse bu iyi davranışları da hatırlamıyorsunuz. 26. Oysa kötülükten çok iyi-

liği hatırlamak güzeldir, doğrudur, kutsal ve tatlı bir ödevdir.»

Bunun üzerine herkes kalkıp geçmişı hatırladı. Bunun sonucunda olay en iyi biçimde sonuçlandı.

ALTINCI KİTAP

1

PAPHLAGONİA'LILARIN ÖNDERİ KORYLAS YUNANLILARA TEMSİLCİLER GÖNDERİYOR. ONUN ONURUNA ŞENLİKLER VE DANSLAR, PAPHLAGONİA'LILARLA İTTİFAK. SİNOPE'NİN LİMANI HARMENE'YE VARİŞ. KHİRİSOPHOS GEMİ GETİRMEDEN DÖNÜYOR. YUNANLILAR TEK BİR ÖNDER İSTİYORLAR. KOMUTANLIK KSENOPHON'A ÖNERİLİYOR, AMA O KABUL ETMİYOR. KHİRİSOPHOS SEÇİLİYOR.

1. Kotyora'da kalındığı sırada, Yunanlıların bir kısmı pazardan satın aldıklarıyla öbürleri Paphlagonia'dan yağmaladıklarıyla geçindiler. Paphlagonia'lılar da yağmacıları yakalıyor, geceleri de ordunun büyük kısmından uzakta açık ordugâh kuranlara zarar vermeğe çalışıyorlardı. Bu yüzden iki yanda da büyük bir hınc doğmuştu. 2. O sırada Paphlagonia valisi olan Korylas Yunanlılara görkemli giyecekler ve atlar getiren temsilciler gönderdi. Temsilciler, Korylas'ın Yunanlılara hiç bir zarar vermemeğe onlardan da görmemeğe hazır olduğunu bildirdiler. 3. Komutanlar cevap olarak bu konuyu orduyla görüşeceklerini söyleyip temsilcileri

konuk olarak kabul ettiler. Kendi adamlarından en lâ-yık gördüklerini de davet ettiler. 4. Düşmandan alınan öküzler ve başka kurbanlar kestikten sonra yaraşır bir yemek verip yapraklardan yapılmış yataklara uzanarak akşam yemeği yediler ve bölgede kullanılan boynuz kupalarla içtiler.

5. Saçılar yapıp zafer türküleri söylendikten sonra, önce Thrak'lar kalkıp silâhlı olarak flüt sesiyle dans ettiler; hafifçe sıcıyor, hançerlerle dövüşür gibi yapıyorlardı. Sonunda dans edenlerden biri eşine vurdu ve herkes onu yaraladığını sandı; çünkü adam büyük bir ustalıkla, yaralanmış taklidi yaparak kendini yere atmıştı. 6. Paphlagonia'lılar haykırıştılar. O zaman kazanan dansçı yenilenin silâhlarını alıp Sitalkas'ı⁽⁹⁸⁾ söyleyerek dans alanından çıktı. Başka Thrak'lılar aslında hiç bir şeyi olmayan sözde ölüyü taşıyarak götürdüler.

7. Sonra Ainia'lılar⁽⁹⁹⁾ ve Magnesia'lılar⁽¹⁰⁰⁾ kalkıp silâhlı olarak çift sürücü adlı pantomimi oynadılar. 8. Şöyle oynanıyordu oyun; bir oyuncu silâhlarını yere bırakır, çift sürer gibi ve hayvanlarını güder gibi yapar; ama korkuyormuşcasına durmadan arkasına bakar. Bir haydut gelir, öbürü onu görür görmez silâhlarını kapar, onu karşılamağa koşar ve öküzlerinin önünde dövüşür; tüm bu hareketler flütün sesine ayak uydurularak uyumlu yapılıyordu. Sonunda haydut çiftçiye sımsıkı bağlayıp —ya da çiftçi haydutu bağlar— hayvanları götürür; sonra çiftçiye elleri arkasında bağlı olarak öküzlerinin yanına koşup iterek önünde yürütür.

9. Sonra iki kolunda da hafif birer kalkan taşıyan bir Mysia'lı⁽¹⁰¹⁾ ortaya çıktı. Kalkanlarını hareket ettirerek bazan iki düşmana bazan tek düşmana karşı

savaşır taklidi yaparak dans ediyor, bazan da kendi çevresinde dönüp kalkanlarını bırakmadan perende atıyordu; güzel bir görünümdü bu. 10. Sonunda kalkanlarını birbirine vurarak Pers dansı oynadı; çömeliyor, doğruluyor ve tüm bu hareketler flütün sesine uyularak yapıyordu.

11. Ondan sonra Mantinea'lılar ve birkaç başka Arkadia'lı ortaya çıktı. Bulabildikleri en güzel zırhları giymiş olarak ayağa kalkıp bir savaş havası çalan flütlere ayak uydurarak ilerlediler; pean'ı söyleyip tören alayıyla tanrıların tapınağına giderken yapıldığı gibi dans ettiler. Paphlagonia'lılar silâhlı adamların bu danslarını gördükçe şaşırıyorlardı.

12. Bunun üzerine onların şaşkınlığını gören Mysialı, kadın bir dansçısı olan bir Arkadia'lıya kadının meclise çıkmasına izin vermesini söyledi; sonra kadını elinden geldiğince süsleyip eline hafif bir mızrak verdikten sonra ortaya çıkardı. Kadın, Pyrrikhe'yi çok çalâk bir biçimde oynadı. 13. Herkes alkışladı ve Paphlagonia'lılar Yunanlıların yanında kadınların da savaşa katılıp katılmadıklarını sordular. Yunanlılar cevap olarak, Kralı ordugâhlarından kadınların kovmuş olduğunu söylediler. Bu akşam böyle sonuçlandı.

14. Ertesi gün temsilciler askerlerin meclisine alındı. Askerler bundan böyle iki tarafın da birbirine zarar vermemesini kararlaştırdılar. Anlaşma yapıldı; temsilciler ülkelerine döndüler. Yunanlılar da ellerinde yeterince gemi olduğuna karar vererek denize açılıp Paphlagonia'yı sollarında bırakarak elverişli rüzgâr altında bir gün bir gece yol aldılar. 15. Ertesi gün, Sinope'ye varıp Sinope'nin limanı Harmene'de demirlediler. Sinope, Paphlagonia'dadır ama Miletos kolonisidir. Şehir halkı Yunanlılara konuseverlik armağanı

olarak üç bin kile arpa unu ve bin beş yüz ölçek şarap yolladılar. Khirisophos üç sıra kürekli bir kadirgayla burada orduya yetişti. 16. Askerler birşeyler getirdiğini umut ediyorlardı, ama hiç bir şey getirmemişti. Sırf, amiral Anaksibios ile öbür Lakedamonia'lıların orduyu övdüklerini ve Anaksibios'un ordu Pontos'tan çıkar çıkmaz ücret vermeğe söz verdiğini söyledi.

17. Askerler, Harmene limanında beş gün kaldılar. Yunanistan'a yaklaştıklarını hissettiklerinden ülkelerine eli boş dönmemeyi her zamankinden çok düşünüyorlardı. 18. Sonunda tek bir önder seçerlerse, bu tek önderin orduyu gece ve gündüz, yetkinin birçok kişi arasında paylaşılmasından daha iyi yöneteceğine ve bir tasarının saklanması gerekiyorsa daha iyi saklayacağına, düşmandan önce davranmak gerekiyorsa daha az vakit kaybedeceğine karar verdiler; artık birbirleriyle görüşmeleri gerekmeyecekti; bundan önce komutanlar ancak oyların çokluğuna göre davrandıkları halde, artık tek önderin kararını uygulamaktan başka iş kalmayacaktı.

19. Bu düşüncelerle bakışlarını Ksenophon'a çevirdiler. Yüzbaşılar onun yanına giderek ordunun düşüncelerini bildirdiler; her biri bağlılığını söylüyor ve onu komutanlığı almağa davet ediyordu. 20. Ksenophon kabul etmeğe istekliydi: dostlarının gözündeki değerinin artacağını, ülkesinde ününün büyüyeceğini düşünüyor-
du. 21. Bu düşünceler başkomutanlığa atanmayı istemesine yol açıyordu. Ama öte yandan hiç kimsenin geleceği okuyamayacağını ve bu yüzden neye karar vereceğini bilemeyerek kazandığı ünü bile kaybedebileceğini düşündüğünden ne karar vereceğini bilemiyordu. 22. Bu kararsızlık içinde, yapacağı en iyi şeyin tanrılara akıl danışmak olacağını sandı. İki kurban getirtip Delphoi kâhininin ona belirttiği tanrı olan Kral

Zeus'a adadı. Öbür komutanlarla birlikte ordunun kurulmasını sağlamaya seçildiği sırada gördüğü düşü de bu tanrıya maletmişti. 23. Ayrıca Kyros'la tanıştırmak üzere Ephesos'tan yola çıkarken, sağ tarafından yere konmuş bir kartalın sesini duyduğunu sanmıştı. Yanındaki kâhin de bunun alışılmış bir belirti olmayıp büyük ve şanlı ama çalışma dolu bir geleceği haber verdiğini söylemişti; çünkü öbür hayvanlar kartala genellikle yere konduğu sırada saldırırlar; bununla birlikte belirti zenginlik vaat etmiyordu, çünkü kartal avını özellikle uçarken yakalar. 24. Kurban kestiği sırada tanrı ona bu yeni komutanlığa ne göz dikmesini, ne de seçilirse kabul etmesini açıkça belirtti. Kurban töreninin sonucu bu oldu. 25. Ordu toplanınca herkes bir tek önder seçilmesi gerektiğini söyledi. Bu görüş kabul edilince, başkomutanlık Ksenophon'a önerildi. Oylamaya geçilince onun seçileceğine herkes kuşkusuz gözüyle bakarken ayağa kalkıp şöyle konuştu:

26. «Askerler bana verdiğiniz onur bir insan olduğum için duygulandırdı beni. Teşekkür eder, Tanrıların bana, size yararlı olmak fırsatını vermesini dilerim. Ama sanırım burda bir Lakedamonia'lı varken benî başkomutan seçmeniz çıkarınıza uygun olmaz; ihtiyacınız olursa Lakedamonia'lılar size daha kolay yardım ederler; bense kabul etmemin tehlikeli olacağını sanıyorum. 27. Gerçekten Lakedamonia'lıların tüm siyeyi onların egemenliğini kabul etmek zorunda bırakmadan yurdumla savaşa son vermediklerini gördüm. 28. Site egemenliklerini tanıyınca hemen savaşa son verip Atina kuşatmasını kaldırdılar. Bunu bilirken elimden gelen noktalarda yetkilerini hiçe sayar gibi davranırsam, çok geçmeden pişman edileceğimi biliyorum. 29. Birçok önder yerine bir tek önder seçmekle daha az tehlikeyle karşılaşacağınızı düşünmenize ge-

lince, bir başkasını önder seçerseniz beni ona karşı koyarken görmeyeceğinizi bilin; çünkü, savaşta öndere karşı çıkmanın kurtuluşuna karşı çıkmak demek olduğuna inanıyorum. Ama beni seçecek olursanız size ve bana kızacak birinin olması şaşırtmayacak beni.»

30. Bu sözleri işiten Yunanlılar birçoğu yeniden ayağa kalkıp Ksenophon'un komuta etmesi gerektiğini haykırdılar. Stymphalos'lu Agasias, Lakedamonia'lıların bu sözde ayrıcalığını gülünç bulduğunu bildirdi. «Bir şölende toplanan konuklar başkanlığa bir Lakedamonia'lıyı seçmezlerse gene kızacaklar mı? Bu hesaba göre Arkadia'lı olduğumuza göre anlaşılan bizlerin de yüzbaşı olmağa hakkımız yok,» dedi. Agasias'ın söylevi gürültüyle alkışlandı.

31. Diretmek gerektiğini anlayan Ksenophon ilerleyip şunları söyledi: «Askerler, sizlerden hiç bir şey saklamamış olmak için, tüm tanrılar ve tanrıçaları tanık alırım ki tasarınızı sezer sezmez bu komutanlığı bana vermenizin sizin için, kabul etmenin de benim için yararlı olup olmayacağını anlamak amacıyla kurban kestirdim ve tanrılar bana kurbanların bağırsaklarında öyle açık belirtiler verdiler ki bu başkomutanlığı kabul etmemem gerektiğini bir dinsiz bile anlayabilirdi.» 32. Bunun üzerine Khirisophos seçildi. Seçim yapılırca ilerleyip şunları söyledi: «Askerler bir başkasını seçmiş olsaydınız benim de karşı çıkmayacağıma emin olun. Bununla birlikte Ksenophon'u seçmekle ona yardım etmiş oldunuz; çünkü eskiden Deksippos onu Anaksibios'a elinden geldiğince ve susturmak için yaptığım tüm çabalara karşın fitneliyordu. Ksenophon'un, Klearkhos'un ordusuna, Lakedamonia'lı olan onun yerine bir Dardanos'lu olan Timasion ile birlikte komuta etmeyi tercih edeceğine emin olduğunu söylüyordu. 33. Ama beni seçtiğinize göre, ben de elim-

den geldiğince size yararlı olmağa çalışacağım. Bu yüzden yarın hava elverişli olursa denize açılmağa hazır olun; Herakleia'ya yelken açacağız. Herkesin oraya yanaşmağa çalışması gerek. Bir kez varınca geri-sini kararlaştırırız.

II

HERAKLEİA'YA VARİŞ. HERAKLEİA'LILARIN ARMAĞANLARI. ORDUNUN BİR KISMI ONLARDAN EK BESİN İSTİYOR: KABUL ETMİYORLAR. YUNANLILAR BÖLÜNÜYORLAR. ARKADİA'LILARLA AYRILIYORLAR. KSENOPHON İLE KHİRİSOPHOS AYRILIYOR. ÜÇ KOLORDU AYRI AYRI YOLA KOYULUYOR.

1. Ertesi gün elverişli bir rüzgârda yelken açıp iki gün boyunca kıyıyı izlediler. Kıyıları izlerken söylen-tiye göre Argo gemisinin yanaşmış olduğu İason bur-nunu, Thermodon, İris, Halys ve Parthenios ırmakla-rının kaynaklarını gördüler ⁽¹⁰²⁾. Parthenios'un kayna-ğını geçtikten sonra Megara'nın Mariandyn'ler toprak-larındaki kolonisi Yunan şehri Herakleia'ya vardılar. 2. Herakles'in köpek Kerberos'u zincire vurmak için indiği söylenen Akherusias burnu yakınında Herakles'in inişinin anıtı olarak gösterilen iki stadion'dan derin bir uçurumun bulunduğu bir yerde demirlediler. 3. He-rakleia'lılar Yunanlılara konuseverlik armağanı olarak üç bin kile arpaunu, iki bin ölçek şarap, yirmi öküz ve yüz koyun gönderdiler. Ova yaklaşık olarak yüz kadem genişliğindeki Lykos ırmağı tarafından aşıliyordu.

4. Askerler bir araya toplanıp Pontos'tan çıkmak için geri kalan yolu karadan mı denizden mi aşmaları gerektiğini tartıştılar. Akhaia'lı Lykon kalkıp şunları söyledi: «Arkadaşlar, komutanlarımızın bize yiyecek satın almamızı sağlayacak para bulmağa çalışmama-

ları şaşırtıyor beni; çünkü konukseverlik armağanları bizi üç gün beslemeğe güçlkle yeter ve yolumuza devam etmek için nerden yiyecek bulacağımızı bilmiyorum. 5. Bu yüzden Herakleia'lılardan en az üç bin kyzi-kenos istenmesini (bir başkası «on binden aşağı olmaz,» diye bağırdı) temsilciler seçip hemen göndermeyi ve cevabı bekleyip sonucuna göre karar vermek için onlar dönmeden dağılmamayı öneriyorum.» 6. Bunun üzerine Khirisophos'un başkomutan seçilmiş olduğu için temsilci gönderilmesi önerildi; Ksenophon'u da önerenler oldu. Ama ikisi de kesinlikle geri çevirdi; çünkü ikisi de dost bir Yunan şehrini istemediği halde bir şey vermeğe zorlamamak gerektiğini düşünüyorlardı.

7. Onların istememesi üzerine Akhaia'lı Lykon, Parrhasia'lı Kallimakhos ve Stymphalos'lu Agasias temsilci gönderildiler. Herakleia'ya varınca ordunun kararını bildirdiler. Hatta söylentiye göre Lykon, şehir isteklerini yerine getirmemezse tehdit edecek kadar ileri gitti. 8. Herakleia'lılar temsilcileri dinleyince hemen tarlalarındaki her şeyi içeri aldılar, pazar yerindeki yiyecekleri surların arkasına soktular; sonra kapıları kapadılar ve surların üstüne silâhlı adamlar çıktığı görüldü.

9. Bu başarısızlıktan sonra bu kargaşalıklara yol açanlar, komutanları tasarıyı başarısızlığa sürüklemekle suçladılar. Arkadia'lılarla Akhaia'lılar toplandılar. Başlıca önderleri Parrhasia'lı Kallimakhos ile Akhaia'lı Lykon idi. 10. Aralarında, orduya tek bir birlik getirmediği halde bir Atina'nın komuta etmesinin utanılacak birşey olduğunu, ordunun kurtuluşunu kendileri sağladığı halde zahmeti kendilerinin çektiğini kazancı başkalarının sağladığını konuşuyorlardı; çün-

kü ordunun kurtulmasını Arkadia'lılarla Akhaia'lılar sağlamışlar, geri kalanlar önemli değilmiş; gerçekten Arkadia'lılarla Akhaia'lılar ordunun yarısından çoğunu oluştuyorlardı. 11. Biraz akılları olsa tek başlarına bir ordu oluşturup önderlerini kendi aralarından seçeceklerini, yollarına tek başlarına devam edeceklerini ve iyi bir ganimet almağa çalışacaklarını söylüyorlardı. 12. Bu görüş kabul edildi ve Khirisophos ile Ksenophon'un yanında ne kadar Arkadia'lı ve Akhaia'lı varsa ayrılıp yurttaşlarının yanında toplandılar; aralarından onunu komutanlığa seçip oy çoğunluğuyla alacak kararları bunların uygulamasını karara bağladılar. Khirisophos'un seçildikten yedi gün sonra başkomutanlık yetkisi böylece ortadan kalktı.

13. Bununla birlikte Ksenophon herkesin ayrı ayrı gitmesindense, birlikte yürümenin daha güvenli olacağını düşündüğünden, yola Khirisophos'la devam etmek istiyordu. Ama Neon, Khirisophos'a Byzantion valisi Kleandros'un kadirgalarla Kalpe limanına geleceğinin söylendiğini işittiğinden, ona ayrı yola çıkmasını öğütledi. 14. Bu öğüdü, bu donanmadan başka kimsenin yararlanmaması ve yalnız Khirisophos'la kendisinin bu kadirgalara binebilmesi için veriyordu. Olaydan umutsuzluğa kapılan ve orduya kin bağlayan Khirisophos, Neon'u dileğini yapmakta serbest bıraktı. 15. Ksenophon bir süre orduyu bırakıp denizden gitmeyi düşündü; ama kendisi için yanında kalan askerlerle yola devam etmenin mi yoksa onlardan ayrılmanın mı daha iyi olacağını sormak için Yolgösterici Herakles'e kurban kestirdiği zaman, Tanrı kurbanların bağırsaklarıyla ona askerlerle kalmasını bildirdi. 16. Böylece ordu üç kümeye bölünmüş oldu. Arkadia'lı ve Akhaia'lılardan oluşan birinci küme tümü ağır piyade olan dört bin kişi-

den çoktu; Khirisophos'un yönetimi altındaki ikinci küme bin dört yüz ağır piyade ile yedi yüz hafif piyadeden oluşuyordu: bunlar Klearkhos'un Thrakia'lılarıydı; Ksenophon'un komuta ettiği üçüncü küme bin yedi yüz kadar ağır piyade ile üç yüz hafif piyadeyi kapsıyordu: yalnız bu kümede kırk kadar süvari vardı.

17. Herakleia'lılardan gemi sağlayan Arkadia'lılar, apansız Bithynia'lılara baskın verip elden geldiğince çok ganimet elde etmek için ilk önce yelken açtılar. Thrakia'nın ortasına yakın bir yerde bulunan Kalpe limanına çıkarma yaptılar ⁽¹⁰³⁾. 18. Khirisophos, Herakleia'dan çıkınca önce karaların içinden yol aldı; ama Thrakia'ya varınca hastalandığı için kıyıyı izledi. 19. Ksenophon denize açılıp Thrakia ile Herakleia topraklarının sınırı yakınına çıktı; sonra yoluna karadan devam etti.

III

ARKADIA'LILAR BİR TEPEDE THRAK'LAR TARAFINDAN ÇEMBERE ALINIYOR. KSENOPHON BİRLİKLERİNE ONLARIN YARDIMINA KOŞMALAR! İÇİN CESARET VERİYOR. TEPEYİ İSSİZ BULUYOR. ÜÇ KOLORDUNUN KALPE LİMANINDA BİRLEŞMESİ.

1. (Khirisophos'un başkomutanlığının nasıl sona erdiği ve ordunun nasıl bölündüğü daha yukarda anlatılmıştır.) ⁽¹⁰⁴⁾ 2. Üç tümenin yaptıkları şunlardır: Arkadia'lılar Kalpe limanına gece vardıklarından, denizden yaklaşık olarak otuz stadion kadar içerde bulunan ilk köylere yürüdüler. Gün doğunca komutanların her biri birliğini bir köye sürdü: bir köy öbürlerinden daha büyük görünürse komutanlar oraya iki birliği yöneltiyorlardı. 3. Tümünün birleşeceği bir tepe karar-

laştırdılar. Hızla saldırmaları sayesinde pek çok tut-sak alıp çok sayıda davar ele geçirdiler. 4. Ama kaçan Thrak'lar bir araya toplandılar; hafif silâhlı oldukla-rından pek çoğu ağır piyadelerin elinden kurtulmuştu. Bir araya toplanır toplanmaz önce buluşma yerine doğ-ru yola koyulmuş olan ve yanında pek çok ganimet götüren Arkadia'lı komutan Smikres'in birliğine sal-dırdılar. 5. Yunanlılar bir süre çarpışarak yürümeğe devam ettiler; ama bir ırmak yatağını geçerlerken boz-guna uğradılar ve Smikres tüm askerleriyle öldürüldü. On komutandan Hegesandros'un birliğinden de kendisi dahil sekiz kişi kaldı.

6. Öbür birlikler bir kısmı güçlkle, öbürleri güc-lükle karşılaşmadan kararlaştırılan yere vardılar. Ama Thrak'lar, bu başarıdan sonra birbirlerine çığlık çığ-lığa haykırıyorlardı ve gece boyunca büyük bir kala-balık halinde toplandılar. Gün ışıırken Yunanlıların top-landığı tepenin çevresinde çember biçiminde dizildi-ler; çok sayıda hafif piyade ve süvarileri vardı ve güc-leri her an artıyor, ağır piyadelere çekinmeden saldırı-yorlardı. 7. Çünkü Yunanlıların ne okçuları, ne sapan-cıları ne de süvarileri vardı ve onlara doğru koşan ve at koşturan Thrak'lar kargılarını fırlatıyor, Yunan-lılar saldırırlarsa kolayca kaçıyorlardı; bu sırada baş-kaları başka noktalardan saldırıyorlardı. 8. Tek yaralı vermeden düşmanlarından çoğunu yaralamaktaydılar; öyle ki, Yunanlılar yerlerinden kıpırdayamıyorlardı ve sonunda Thrak'lar onların su aldıkları yerle aralarını kestiler. 9. Bu tehlikeli durumda bir ateşkes yapmak için Thrak'larla konuşuldu ve koşullar üstünde anlaşıl-dı; ama Yunanlılar rehine istediklerinden, Thrak'lar da vermeğe yanaşmadıklarından işler o noktada dü-ğümlendi. Arkadia'lıların durumu buydu.

10. Bu sırada, kıyı boyunca ilerleyen Khirisophos tedirgin edilmeden Kalpe limanına varmıştı.

Ksenophon da karanın iç kısmından ilerlerken, öne çıkarılan süvarileri, bir yere giden yaşlılarla karşılaştılar. Ksenophon, yanına getirilen yaşlılara başka bir Yunan ordusundan haberleri olup olmadığını sordu.

11. Yaşlılar ona olup bitenleri, bu ordunun bir tepede her yönden Thrak'lar tarafından çevrildiğini anlattılar. Bunun üzerine bu adamları gerekirse kılavuz olarak kullanmak için göz altına aldırdı; sonra on süvariye nöbetçi dikip askerlerini toplayarak şunları söyledi:

12. «Askerler! Arkadia'lıların bir kısmı ölmüş, öbürleri bir tepede kuşatılmış. Onlar ölürlerse böyle sine kalabalık ve başarıdan ataklaşmış düşmanlar karşısında bizim de kurtulma şansımız kalmayacağına inanıyorum. 13. Bu yüzden yapılacak en iyi iş henüz canlı

iseler silâhlarımızı onlarınkine katmak ve tehlike karşısında tek başına kalmamak için elden geldiğince çabuk arkadaşlarımızın yardımına koşmak. 14. Çünkü Herakleia'ya dönmek için önümüzde uzun bir yol olduğunu ve Khrysopolis'in uzakta olduğunu göz önünde tutarsak, burdan kaçabileceğimiz bir yer yok. Khirisophos'un sağ salim vardıysa orda olduğunu düşündüğümüz Kalpe limanına giden yolsa çok kısa; ama orda denize açılmak için gemi bulamayacağız; denize açılmayıp kalırsak da, bir gün yetecek yiyeceğimiz bile olmaz. 15. Kuşatılanların ölmesine göz yummak ve tehlikede bizi destekleyecek birlik olarak Khirisophos'un-

kilerden başkasına sahip olmamak, arkadaşlarımızı kurtarıp ortaklaşa kurtulmayı sağlamak için tek bir ordu halinde toplanmak kadar güvenli bir yol değil. O halde kafamızda şimdi söz konusu şeyin ya şan içinde ölmek ya da bunca Yunanlıyı kurtararak parlak bir başarı kazanmak olduğu düşüncesiyle ilerleyelim. 16.

Belki de işleri bu yola döken tanrıdır; kendisine çok güvenen kibirlileri küçük düşürmek ve bir işe tanrı adıyla başlayan bizlere o palavracılardan daha çok onur bağışlamak istiyordur. Sıralarınızı bozmayıp, verilecek buyrukları yerine getirebilmek için dikkatli olun. 17. Ve şimdi konaklamadan önce akşam yemeği vaktinin geldiğine karar verinceye kadar ilerleyelim. Yürüdüğümüz sürece Timasion süvarilerle önden bizi gözden kaybetmeden ilerlesin ve gözlerimizden hiç bir şeyin kaçmaması için araziye gözden geçirsin.» 18. Bunları söyledikten sonra başa geçti. 19. Ayrıca hafif silâhlılardan seçtiği ayağına çevik adamları görecekləri her şeyi ona bildirmeleri buyruğuyla ordunun iki yanına ve tepelere gönderdi. Onlara yakılabilecek her şeyi ateşe vermelerini de buyurdu. 20. Süvariler tehlikesizce uzaklaşabilecekleri kadar uzaklaşıp her şeyi yakıyor, tümene paralel olarak tepelerden ilerleyen hafif piyadeler, gördükleri yenebilecek her şeyi ateşe veriyorlardı ve ordunun geri kalan kısmı da gözden kaçmış bir şey görürse tutuşturuyordu; öyle ki tüm bölge ateş almış gibi görünüyor bu da ilerleyenlerin kalabalık bir ordu olduğunu düşündürüyordu. 21. Yunanlılar akşam yemeği vakti gelince bir tepeye çıkıp ordugâh kurdular. Ordan ancak kırk stadion kadar uzakta olan düşmanların ateşlerini görüyorlardı; kendileri de elden geldiğince çok ateş yaktılar. 22. Yemek biter bitmez ateşleri söndürme buyruğu verildi. Sonra gece için nöbetçiler dikilip yatıldı. Gün doğarken tanrılara dua edilip savaş düzenine girildi ve elden geldiğince hızla ilerlendi. 23. Kılavuzlarla birlikte öne çıkmış olan Timasion ile süvarileri, Yunanlıların kuşatıldığı tepe olduğuna kuşku olmayan bir tepeye vardılar. Ama ne dost ne düşman görüp durumu Ksenophon ile orduya bildirdiler. Tepede ancak yaşlı kadın ve erkelerle terk

edilmiş birkaç koyun ve sığır buldular. 24. Önce şaşkınlılar, ne olup bitmiş olacağını düşündüler; sonra orda kalmış yaşlılardan Thrak'ların bir gece önce çekildiklerini, Yunanlıların da şafakta yola koyulduklarını öğrendiler; nereye mi? Bilmiyorlarmış.

25. Bu haberleri alan Ksenophon'un askerleri, sabah yemeğinden sonra toparlanıp elden geldiğince çabuk Kalpe limanındaki arkadaşlarıyla buluşmak isteğiyle yola düştüler. İlerlerken, Arkadia'lılara Akhaia'lıların Kalpe yolunda bıraktıkları izleri görüyorlardı. Yetiştikleri zaman iki taraf da çok sevinip kardeşler gibi kucaklaştı. 26. Arkadia'lılar, Ksenophon'un askerlerine ateşlerini neden söndürdüklerini sordular. «Önce ateşlerinizi görmemeğe başlayınca düşmana gece saldıracığınızı düşündük; düşman da, hiç değilse sandığımıza göre, aynı şeyi düşünüp korktu; çünkü aşağı yukarı aynı saatte ordugâh bozup geri çekildi: 27. Ne varki, sonra gelmediğimizi görünce, vakit de akıp gittiğinden, durumumuzu öğrenince koruya kapılıp denize doğru kaçtığınızı düşündük. Sizden geride kalmamağa karar verip buraya böyle vardık,» dediler.

IV

KALPE LİMANININ TANIMI. KHİRİSOPHOS'UN ÖLÜMÜ. YERİNE NEON GETİRİLİYOR. YUNANLILAR ELVERİŞLİ BELİRTİLER YÜZÜNDEN KALPE'DE KALİYORLAR. YİYECEK SIKINTISI ÇEKİLİNCE NEON ONLARI TALANA GÖTÜRÜYOR. BEŞ YÜZ ADAMLARI ÖLDÜRÜLÜYOR.

1. O gün Kalpe'de liman yakınında kumsalda açık ordugâh kurdular. Kalpe limanı adı verilen bu yer Asya Thrakia'sındadır. Pontos Eukseinos'un girişinde bulunan ve Herakleia'ya kadar uzanan bu Thrakia, Pon-

tos'a girerken sağda kalır. 2. Kürekle ilerleyen savaş kadırgasıyla Byzantion'dan Herakleia'ya ulaşmak için bir gün gerekir. Byzantion ile Herakleia arasında dost ya da Yunanlı hiçbir şehir yoktur; yalnız bir deniz kazası sonucunda ya da herhangi bir nedenle ellerine düşen Yunanlılara çok kıyıcı davrandıkları söylenen Bithynia Thrakları bulunur. 3. Kalpe limanı deniz yoluyla bu şehirlerin birinden öbürüne gidilirken Byzantion ile Herakleia arasında yarı yoldadır. Yüksek bir burun denize doğru uzanır; denizde uzanan kısım en alçak kısmının yüksekliği yirmi kulaçtan aşağı olmayan sarp bir kayadır. Bu burnu karaya bağlayan kıstağın uzunluğu yaklaşık olarak dört yüz ayaktır; kıstağın iç kısmı on bin kişiyi barındırmağa yeterlidir. 4. Kayanın eteğinde kumsalı batıya bakan liman yer alır. Asıl kıyıda, yüksek burnun altında büyük bir tatlı su pınarı vardır. Deniz kıyısında her türden birçok ağaç, özellikle de gemi yapımına elverişli ağaçlar vardır. 5. Dağ, toprakların iç kısmında yirmi stadion kadar uzanır; burası taşsız bir topraktır. Yirmi stadion'dan uzun olan deniz kıyısı, her türden büyük ağaçlarla örtülüdür. 6. Ülkenin geri kalan kısmı güzel ve geniştir birçok kalabalık köy vardır; çünkü toprak arpa, buğday, her çeşit sebze, darı, susam, yeterince incir, hoş bir şarap çekilen birçok üzüm ve zeytinagacı dışında her tür bitki üretir.

7. Ülke böyle bir ülkeydi. Yunanlılar bir şehir olmağa elverişli yerde konaklayıp kumsalda deniz kıyısında açık ordugâh kurdular. Buraya bir site kurmaları art düşüncesiyle getirildiklerini bile sanmaktaydılar. 8. Gerçekten bu askerlerin çoğunu bir ücret elde etmek için denizi aşmağa itmiş olan şey yoksulluk değildi; ama Kyros'un cömertliğini iştmişlerdi ve ona bir kısmı asker getirmiş bir kısmıysa cebinden bile harca-

mişti: ayrıca aralarında baba evinden kaçmış, ya da elleri dolu dönmek umuduyla çocuklarından ayrılmış olanlar vardı; çünkü Kyros'un hizmetinde olanların çok para kazandıklarını işitmişlerdi. Bu gibi askerlerin istedikleri tek bir şey vardı: sağ salim Yunanistan'a dönmek.

9. Genel toplantının ertesi günü Ksenophon bir çıkış hareketi yapmak için kurban kestirdi; çünkü yiyecek aramak için çıkış yapmak gerekiyordu, aynı zamanda da ölüleri gömmeyi düşünmekteydi. Kurban fâlları elverişli çıkınca Arkadia'lılar da onu izlediler ve ölülerin çoğunu düşmüş oldukları yerde gömdüler; çünkü cesetler beş gündür oldukları yerde durmuşlardı ve kaldırılıp başka yere gömülmeleri imkânsızdı. Bununla birlikte yollarında rastladıkları birkaçını toplayıp ellerindeki şeylerle çok güzel cenaze törenleri yaptılar. Bulamadıkları cesetler için büyük bir mezar yapıp üstüne taşlar koydular. 10. Bunlardan sonra ordu gâha döndüler, akşam yemeği yediler ve yattılar. Ertesi gün askerlerin tümü, Arkadia'lıların en yaşlıları ve her ikisi de yüzbaşı olan Stympthalos'lu Agasias ile Elis'li Hieronymos'un kışkırtmalarıyla toplandılar. 11. Gelecekte ordunun bölünmesinden söz edecek kimse- nin, kim olursa olsun ölüm cezasına çarptırılmasına, daha önceki düzende ilerlenilmesine ve komutayı eski komutanların almasına karar verdiler. Khirisophos bir nöbet sırasında aldığı bir ilâç yüzünden öldüğü için yerine Asine'li Neon geçti. 12. Sonra Ksenophon kal- kıp şunları söyledi: «Teknemiz olmadığına göre yolun geri kalan kısmını yayan almamız gerektiği ve hemen yola koyulmamız gerektiği apaçık ortada sanırım; çünkü burda kalırsak yiyecek sıkıntısı çekeriz. O halde biz kurban keşelim; siz de her zamankinden çok sava- şa hazırlanmalısınız; çünkü düşman yeniden cesaret

buldu.» 13. Bunun üzerine komutanlar, Arkadia'lı kâhin Areksion'un da katıldığı (çünkü Ambrakia'lı kâhin Silanos kiraladığı bir gemiyle Herakleia'dan kaçmıştı) bir kurban töreni yaptılar. Yola çıkmak için kesilen kurbanların falları iyi çıkmadığından o gün dinlenildi. 14. Ksenophon'un burada bir koloni kurmak istediği için kâhine kurban fallarının harekete karşı olduğunu bildirmesini söylediğini ileri sürmeğe cesaret edenler vardı. 15. Bunun üzerine Ksenophon bir münadi çıkarp ertesi gün her dileyenin kurban törenine katılabileceğini bildirdi ve ordugâhtaki tüm kâhinleri bağırsakları incelemek için kendisiyle kurbanların yanına sokulmağa çağırdı. Sonra büyük bir kalabalık önünde kurban kesti. 16. Harekete geçmek gerekip gerekmediğini anlamak için üç kez kurban kesti; ama belirtiler hep elverişsiz çıktı. Askerler yanlarında getirdikleri yiyecekleri tükettiklerinden ve erzak satın alacak bir pazar bulunmamasından ötürü büsbütün üzüldüler bu işe.

17. Bundan sonra askerler toplanmış olduğundan Ksenophon söz aldı: «Askerler, bağırsakların hâlâ harekete karşı olduğunu görüyorsunuz. Oysa yiyecek sıkıntısı çektiğinizi görmekteyim. O halde sanırım bu konuda da kurban kesmemiz gerekiyor.» 18. Biri kalkıp şunları söyledi: «Bağırsakların elverişli çıkmaması çok doğal bir şey; çünkü dün buraya rastlantıyla bir gemi yanaştığında tayfalardan birinin Byzantion valisi Kleandros'un yük gemileri ve üç sıra kürekli kadirgalarla geleceğini söylediğini duydum.» 19. Bunun üzerine herkes beklemeğe karar verdi. Ama yiyecek bulmak için mutlaka bir çıkış hareketi yapmak gerekiyordu. Bu amaçla yeniden kurban kesilip tören üç kez tekrarlandı; ama kurban falları hep elverişsiz çıkıyordu. Askerler Ksenophon'un çadırına gidip yiyecekleri kalmadığını söylemeğe başlamışlardı bile. Ama Kse-

nophon fallar iyi sonuç vermedikçe çıkmalarına izin vermeyeceğini söylüyordu.

20. Ertesi gün yeni bir kurban töreni yapıldı. Huzursuzluk herkesi sardığından tüm ordu sunağın çevresinde çember olmuştu; ama yeterince kurban yoktu. Çıkış hareketi yapmamağa karar veren komutanlar orduyu toplantıya çağırdılar. 21. Ksenophon söz aldı: «Belki de düşman toplanmıştır ve savaşmamız gerekiyor. Ağırlıklarımızı, tahkimli yerde bırakır da savaşa hazır bir biçimde ilerlersek kurbanlar elverişli çıkar belki.» 22. Bu sözler üzerine askerler tahkimli yere hiç bir şey götürmemek gerektiğini, elden geldince çabuk kurban kesmek gerektiğini haykırdılar. Koyun kalmadığından koşum öküzleri satın alınıp kurban edildi. Ksenophon belki değişik sonuçlar alınır diye kurbanları kendinin yerine Arkadia'lı Kleanor'un kesmesini rica etti. Ama böyle yapılırca bile elverişli belirtiler elde edilemedi.

23. Komutan olarak Khirisophos'un yerini alan Neon, açlığın birlikleri ne kötü duruma düşürdüğünü görünce, askerlerin hoşuna gitmek için ve yakında erzak sağlanabilecek köyler bildiğini ileri süren bir Herakleia'lı bulunduğundan, bir münadiye dileyenin yiyecek aramağa gidebileceğini, kendinin de başlarında gideceğini söyledi. Yaklaşık olarak iki bin kişi ellerinde sopalar, tulumlar, çuvalar ve başka kaplarla ordugâhtan çıktılar. 24. Köylere varıp yağma için dağıldıklarında önce Pharnabazos'un süvarileri onlara saldırdı. Bithynia'lıların yardımına gelmişlerdi ve bir araya toplanarak becerebilirlerse Yunanlıların Phrygia'ya girmesine engel olmak istiyorlardı. Bu süvariler beş yüze yakın Yunanlı öldürdüler; geri kalanlar dağlara kaçtı. 25. Kaçaklardan biri haberi ordugâha getirdi. Belirtiler o gün elverişli olmadığından Ksenophon

bir koşum öküzünü kurban etti —başka kalmamıştı çünkü— ve otuz yaşını aşmamış tüm askerle yurttaşlarının yardımına koştu. 26. Sağ kalanları toplayıp ordugâha döndüler. Güneş batmak üzereydi; iyice umutsuzluğa kapılan Yunanlılar akşam yemeğine hazırlanıyorlardı. Ansızın çalılıklar arasından süzülen bir Bythinia çetesi nöbetçilere saldırdı, bir kısmını öldürdü, öbürlerini ordugâha kadar kovaladı. 27. Bir çığlık yükseldi ve tüm Yunanlılar silâhlarını almağa koştular; ama düşmanı kovalamayı ve ordugâhı gece dağtımayı temkinli bulmadılar —çünkü bölge ormanlıktı— ve geceyi silah başında, yeterince kalabalık ön karakolların koruyuculuğu altında geçirdiler.

V

ÖLÜLER GÖMÜLÜYOR. DÜŞMAN GÖRÜNÜYOR. KSENOPHON ASKERLERE CESARET VERİYOR. ORDUNUN BAŞINA GEÇİYOR VE BİTHYNİA'LILARLA PHARNABAZOS'UN BİRLİKLERİNİ BOZGUNA UĞRATIYOR.

1. Geceyi böyle geçirdiler. Gün ışıyınca, komutanlar, orduyu yüksek burnun oluşturduğu tahkimli mevziye götürdüler; askerler silâhları ve ağırlılılarıyla onları izledi; sabah yemeği vaktinden önce yüksek burna geçmeyi sağlayan yere hendek kazdılar, kazıklar çaktılar ve sadece üç kapı bıraktılar. O sırada Herakleia'dan, arpaunu, davar ve şarap dolu bir gemi geldi. 2. Erkenden kalkmış olan Ksenophon bir çıkış hareketi yapmak için kurban kestirdi. Daha ilk kurbanda belirtiler elverişli çıktı. Kurban töreni sona ermek üzereyken kâhin Parrhasia'lı Areksion, sağ tarafta bir kartal gördü; Ksenophon'u hemen birliklerin başına geçmeğe çağırdı. 3. Hendek aşıldı, silâhlar ye-

re bırakıldı ve komutanlar, bir münadiyle, askerlere, yemekten sonra silâhlarıyla yola çıkıp savaşçı olmaları ve köleleri orda bırakmalarını buyurdular. 4. Ordugâhı korumak için orda kalmasına karar verilen Neon dışında herkes yürümeye başladı. Ama Neon'un askerleriyle yüzbaşları, çıkış hareketi yapan arkadaşlarını izlememekten utanç duydukları için ondan ayrıldılar; bundan ötürü, ordugâhta, kırkbeş yaşını aşmış askerler bırakıldı. Bunlar ordugâhta kalırken öbürleri yürüyüşe geçtiler. 5. Daha onbeş stadion ilerlemeden ölümlere rastlamağa başlamışlardı; ama ancak son sıralar rastlanan ilk cesetlerin hizasına vardığı zaman durdular; o zaman dizi boyunca yatan tüm cesetleri gömdüler. 6. Bu ilk ölümler gömülünce ordu yeniden arkadaki sıralar gömülmemiş ilk cesetlerin hizasına gelinceye kadar ilerledi ve aynı biçimde ordunun iki yanındaki tüm cesetler gömüldü. Köylerden gelen yola ulaştıkları zaman, çok sayıda ceset gördüler; ölümleri topluca gömmek için bir araya getirdiler. 7. Birlikler, köylerin dışına ilerleyip yolları üstündeki tüm yiyeceklere el koydukları sırada, vakit öğleni geçmişti bile. Ansızın düşmanın, karşı tepelerden çok sayıda süvari ve savaş düzeninde piyadeyle indiği görüldü; çünkü Pharnabazos'un gönderdiği Spithridates ile Rhathines, bu satrap'ın ordusuyla gelmişlerdi. 8. Düşmanlar Yunanlıları fark edince on beş stadion kadar uzaklıkta durdular. Yunanlıların kâhini Areksion hemen bir kurban kesti ve belirtiler daha ilk kurbanda elverişli çıktı. 9. Bunun üzerine Ksenophon şunları söyledi: «Komutanlar! Yedek birlikleri, gereken noktaların yardımına koşmaları ve düzeni bozulacak düşmanların taze ve düzenli birliklerle karşılaşmaları için safların arkasına yerleştirmeyi öneriyorum.» Öneri oybirliğiyle kabul edildi. 10. Ksenophon devam etti:

«Orduyu doğruca düşmanın üstüne sürün; görüldüğümüze, biz de onları gördüğümüze göre hareketsiz kalmamalıyız. Ben de yedek birlikleri aldığınız karara uygun olarak yerleştirir yerleştirmez sizi izleyeceğim.»

11. Bunun üzerine komutanlar uygun adım ilerlediler ve Ksenophon her biri iki yüzer kişilik üç taburu alıp birini Akhaia'lı Samolas'ın komutası altında ve yüz ayak kadar geriden izleme buyruğuyla sağ kanada gönderdi; ikincisi Arkadia'lı Pyrrhias'ın komutası altında merkezi izlemeleri için ortaya yerleştirdi; üçüncüsünü Atina'lı Phrasias'ın komutası altında sola gönderdi.

12. Ordu ilerlerken, başta gidenler derin ve aşılması güç bir sel yatağına vardılar. Aşıp aşmamak gerektiğini bilmediklerinden durdular. Ağızdan ağıza haber gönderilerek, komutanların ve yüzbaşılardan başa geçmesi istendi. 13. Şaşırarak Ksenophon, yürüyüşü neyin durdurduğunu merak etmekteydi; ama çok geçmeden söyleneni işitip atını son hızla sürerek yetişti. Önderler toplanınca, komutanların en yaşlısı olan Sophainetos, böylesine bir sel yatağının aşılması söz konusu olunca tartışmanın gereksiz olduğunu söyledi.

14. Ksenophon onun sözünü kesip şunları söyledi: «Askerler sizleri hiçbir zaman seve seve tehlikeye sürmediğimi biliyorsunuz; çünkü cesaretinizle ün salmağa değil, canınızı kurtarmağa ihtiyacınız olduğunu görmekteyim. 15. Oysa durum şöyle: Burdan savaşmadan gitmemiz imkânsız; çünkü düşmanın üzerine yürümezsek geri çekildiğimiz sırada o bizi kovalayacak ve artçılarıma saldıracak. 16. Bu yüzden silâh elde bu düşmana saldırmamın mı, yoksa silâhlarımız sırtta düşmanın bize arkadan saldırmasını görmemizin mi daha iyi olacağını düşünün. 17. Düşman karşısında gerilemenin hiçbir onurlu yanı olmadığını, ama düşmanı kova-

lamanın en korkakları bile cesaretlendirdiğini bilirsiniz elbet. Ben birliklerimizin yarısıyla hücum etmeyi, iki kat çoğuyla geri çekilmeğe tercih ederim. Saldırırsak, düşmanın karşımızda duramayacağından eminim; sizin de kuşkunuz yoktur bundan; ama geri çekilirsek bizi kovalamağa cesaret edeceğini hepimiz biliyoruz.

18. Peki bu aşılması güç sel yatağını aşar ve arkamızda bırakırsak, savaş durumunda zahmete değer bir fırsat ele geçirmiş olmaz mıyız? Düşmanın tüm kaçış yollarının açık kalmasını isterim. Bizelse, bu durum, tam tersine zaferi kazanmaktan başka kurtuluş çaresi olmadığını öğretecektir.

19. Gerçekten, süvarileri yemedikçe ovayı nasıl aşabiliriz? Peşimizde bunca hafif piyade olursa aştığımız dağları yeniden nasıl aşarız? Ben bu sel yatağının, daha önce geçtiğimiz öbür yerlerden daha tehlikeli bulunmasına şaşıyorum.

20. Ama kayıp vermeden denize kadar çekileceğimizi varsayarsak bile ne bizi götürecek gemi, ne de kalırsak beslenmek için yiyecek bulabileceğimiz Pontos Eukseinos, aşılması daha çetin bir sel yatağı değil mi? Oraya ne kadar erken varırsak yiyecek aramak için o kadar çabuk yola çıkmamız gerekecek.

21. Bu yüzden, bugün iyice karnımızı doyurmuşken savaşmak, yarın açacağına savaşmaktan daha iyi olur. Askerler, kurbanlar iyi, kuşlar elverişli, bağırırsak falları çok güzel çıktı. Düşmana saldıralım. Bu adamların bizi gördüklerine göre rahat rahat akşam yemeği yiyip diledikleri yerde ordugâh kurmalarına izin vermemek gerekir.»

22. Bunun üzerine yüzbaşılar onu, ordunun başına geçmesi için sıkıştırdılar ve buna kimse karşı çıkmadı. Ksenophon, herkesin, bulunduğu noktadan sel yatağını aşmasını buyurduktan sonra ordunun başına geçti; bu buyruğu vermesinin nedeni, böyle yapılırsa ordunun karşı tarafta, sel yatağının üstündeki köprüden geç-

meye kalkışmasından daha çabuk toplanacağını düşünmesiydi. 23. Sel yatağı aşılnca, Ksenophon, safların önünden geçip şunları söyledi: «Askerler! Saldırıp da tanrıların yardımıyla düşmanı yendiğiniz günleri ve düşman karşısında kaçanları neyin beklediğini hatırlayın. Yunanistan kapılarında olduğumuzu da unutmayın. 24. Yolgösterici Herakles'i izleyin ve adlarını söyleyerek birbirinize cesaret verin. İnsanın erkekçe ve güzel birşey söyleyip, yaparak, kendisini hatırlamasını istediği kimselerin gönlünde yaşaması ne güzel şeydir!»

25. Sıralar boyunca atıyla geçerken bunları söylüyor aynı zamanda orduyu; savaş düzeninde ağır ağır ilerletiyordu; sonra hafif piyadeler, iki kanada yerleştirilince, düşmanın üstüne yüründü. Mızrakları, borunun işaretine kadar sağ omuzda tutmak, sonra saldırı için indirmek, uygun adım ilerlemek ve düşmanı koşarak kovalamamak buyruğu verilmişti. Sonra parola bildirildi: «Kurtarıcı Zeus ve Yolgösterici Herakles.» Düşmanlar sağlam olduğunu sandıkları mevzilerinde beklemekteydiler. 26. Düşmana yaklaşılnca Yunan hafif piyadeleri, savaş çılgılığı atarak saldırı buyruğu almadan atıldılar: ama topluca bekleyen Bithynia süvari ve piyadeleri onları karşılayıp bozguna uğrattılar. 27. Ama ağır piyade birliği, hızlı adımlarla yardıma gelmekteydi. Boru sesi işitildi, ağır piyadeler zaffer türküsünü söylediler, sonra savaş çılgılığı atarak mızraklarını omuzlarından indirdiler. Bunun üzerine düşmanlar çözülüp kaçmağa başladı. 28. Timasion süvarileriyle peşlerine düştü ve bu kadar küçük bir müfrezenin öldürebileceği kadar çok düşman öldürüldü. Yunan süvarilerinin karşısındaki düşmanın sol kanadı hemen çözüldü; ama pek zorlu kovalanmayan sağ kanat bir tepede toplandı. 29. Yunanlılar, düşmanın sağ

kanadının toplandığını görünce, hemen saldırmaktan daha kolay ve daha tehlikesiz bir şey olmayacağına karar verdiler. Zafer türküsünü söyleyip saldırdılar ama düşman beklemeyip kaçmağa başladı. Bunun üzerine hafif piyadeler sağ kanat dağılıncaya kadar kovaladılar; birkaç kişi öldürdüler, çünkü kalabalık düşman süvarisinden çekiniyorlardı. 30. Ama Pharnabazos'un süvarilerinin hâlâ savaş düzeninde olduğunu, Bithynia süvarilerinin de onların çevresinde toplandığını ve bir tepenin üstünden olup bitenleri gözlediklerini gören Yunanlılar, soluklanıp yeniden cesaret bulmalarına engel olmak için eldeki güçlerle saldırmak gerektiğine karar verdiler. 31. Sıraya diz'lip ilerlediler. Bunun üzerine düşman süvarileri, üzerlerine gelenler sanki süvariymiş gibi sarp yamaçtan aşağı kaçtılar; çünkü önlerinde Yunanlıların haberi olmayan bir ırmak yatağı vardı; ama Yunanlılar da vakit geç olduğundan kovalamayı kesip geri dönmüşlerdi bile. 32. İlk çarpışmanın olduğu yere döndüklerinde, bir zafer anıtı dikip denize doğru geri çekildiler. Önlerinde ordugâha ulaşmak için altmış stadion'a yakın yol vardı.

VI

KLEANDROS'UN GELİŞİ. DEKSİPPPOS ORTAK MAL OLAN DAVARLARDAN BİRİNİ GÖTÜRMEK İSTİYOR. BİR ASKERİ SUÇLUYOR. YÜZBAŞI AGASİAS DA ASKERİ KORUYOR. KLEANDROS, DEKSİPPPOS'UN TARAFINI TUTUYOR. KSENOPHON'UN ÖĞÜDÜYLE KLEANDROS'A BİR ELÇİ HEYETİ GÖNDERİLİYOR. KSENOPHON'UN, AGASİAS'IN VE ASKERİN SÖYLEVLERİ. KLEANDROS YATIŞIYOR. KOMUTANLIK ONA ÖNERİLİYOR. KABUL ETMİYOR. YUNANLILARIN KHRYSOPOLİS'E VARIŞI.

1. Bundan sonra, malları için kaygıya kapılan düşmanlar, ailelerini ve eşyalarını elden geldiğince uza-

ğa götürdüler. Yunanlılarsa kadırgalarla ve yük gemileriyle gelmesi gereken Kleandros'u beklemekteydiler. Her gün koşum hayvanları ve köleleriyle ordugâhtan çıkıyor; hiç bir tehlikeyle karşılaşmadan buğday, arpa, şarap, sebze, darı, incir getiriyorlardı; çünkü bu ülkede zeytinyağ dışında her şey vardı. 2. Ordunun ordugâhta kalıp dinlendiği sıralarda çapula gitmeğe izin veriliyordu ve çıkanlar ele geçirdikleri şeylere sahip oluyorlardı. Ama ordunun topluca çıkışlarında ordudan uzaklaşanların ele geçirdikleri şeylerin ortak mal sayılmasına karar verilmişti. 3. Artık her şey boldu; çünkü her yöndeki Yunan şehirlerinden erzak geliyordu ve kıyı boyunca gidip gelen gemilerdekiler, burda bir şehir kurulduğu ve bir liman bulunduğu söylentisini duydukları için seve seve Kalpe'ye uğruyorlardı. 4. Çevrede oturan düşmanlar bile Ksenophon'a elçiler göndermekteydiler; çünkü, bu yerde bir şehir kurmak isteyen o olduğunu duymuşlardı. Ona dostu olmak için ne yapmak gerektiğini soruyorlar o da bu temsilcileri askerlere tanıtıyordu.

5. Bu sırada Kleandros geldi, yanında iki kadırga getirmiş ama yük gemisi getirmemişti. Onun karaya ayak bastığı sırada ordu da sefere çıkmıştı; dağda çapul için başka yöne ilerleyen birkaç asker de çok sayıda koyun ele geçirmişlerdi. Bunlara el konmasından korktuklarından, elli kürekli bir tekneyle Trapezos'tan kaçmış bulunan Deksippos ile görüştüler ve ondan bir kısmını kendine ayırıp gerisini onlara geri vermek koşuluyla ganimetlerini kurtarmasını rica ettiler. 6. Deksippos hemen, çevresindeki bu hayvanların ortak ganimet olduğunu haykıran askerleri kovdu; sonra gidip Kleandros'u bularak malının çalınmak istediğini söyledi; Kleandros hırsızın getirilmesini bu-

yurdu. 7. Deksippos, bir askeri yakalayıp götürdü; ama raslantıyla karşılarna çıkan Agasias, kendi bölüğünden olduğu için askeri kurtardı. Sahneyi gören askerler Deksippos'a «Hain!» diye bağırarak taş atmağa başladılar. Kadırgalardakilerden çoğu korkup denize doğru kaçmağa başladılar. Kleandros da kaçtı. 8. Ksenophon ile öbür komutanlar, kaçanları durdurup, Kleandros'a olayın önemsiz olduğunu bu patırtıya, ordunun almış olduğu bir kararın yol açtığını söylediler. 9. Deksippos'un kışkırttığı ve kaçmış olduğu için utanan Kleandros, yelken açmağa hazırlandığını ve onları düşman saydığı için bir münadiyle tüm Yunan şehirlerine kapılarını onlara açmalarını yasaklayacağını söyledi. Oysa o sırada Lakedamonia'lılar tüm Yunan şehirlerine komuta etmekteydiler. 10. Yunanlılar olayın ciddiliğini görüp Kleandros'a tehditlerini uygulamaya koymaması için yalvardılar. Kleandros cevap olarak, ilk taşı atanla, askeri kurtarmış olan kendisine teslim edilmezse kararını değiştirmeyeceğini söyledi. 11. Oysa teslim edilmesini istediği adam Ksenophon'un eskiden beri dostu olan Agasias idi; Deksippos da zaten bu nedenle onu ihbar etmişti.

Bu olaydan çok sıkılan komutanlar orduyu toplantıya çağırdılar. Bir kısmı Kleandros'u umursamıyordu; ama olayın önemli olduğuna inanan Ksenophon kalkıp şunları söyledi: 12. «Kleandros'un açıkladığı niyetlerle geri dönmesinin bizi kayıtsız bırakacağını sanmıyorum. Gerçekten Yunan şehirlerine varmış bulunuyoruz; oysa Yunanistan Lakedamonia'lıların egemenliği altında; Lakedamonia'lıların her biri, komutası altındaki şehirde dilediğini yapmakta özgür. 13. Dolayısıyla Kleandros bize, Byzantion kapılarını kapatmakla işe başlar, sonra da Lakedamonia'lıların sözünü dinlemediğimiz ve hiçbir yasayı tanımadığımız bahanesiyle öbür

valilere bizi şehirlerine almamalarını bildirirse ve iftira amiral Anaksibios'un kulağına giderse, burda kalmamız da, denize açılmamız da güç olur; çünkü şu an için Lakedamonia'lılar karaya da denize de egemen. 14. Demek ki, bir iki kişi yüzünden Yunanistan kapılarını bize kapattırmamalıyız. Doğduğumuz şehirler de Lakedamonia'lılara boyun eğmiş olduğundan, her şeyde onların sözünü dinleyelim. 15. Kendi payıma ben, Deksippos'un Kleandros'a, Agasias'ın ona buyruğu ben vermemiş olsaydım yaptığı şeyi yapmayacağını söylediğini işittim. Bu yüzden eğer Agasias, bu patırtının benim yüzümden çıktığını söylerse, sizi ve Agasias'ı bu suçlamadan kurtarırım. Taş atmak ya da başka bir şiddet hareketine girişmek işaretini veren bensem, en büyük cezayı hak ettiğimi kabul ediyorum ve çekmeğe hazırım. 16. Bir başkası suçlanıyorsa, yargılanmak için Kleandros'a teslim olması gerektiğini de ekleyeyim: sizlerin suçlamadan kurtulmasının çaresi budur. İçinde bulunduğumuz koşullarda Yunanistan'da övgü ve saygıyla karşılaşmayı beklerken öbür Yunanlılara davranıldığı gibi davranılmayı bile elde edemememiz ve Yunan şehirlerinden kovulmamız üzücü olur.»

17. Sonra Agasias kalkıp şunları söyledi: «Arkadaşlar! Tutuklanan adamı kurtarmak için ne Ksenophon'dan ne de içinizden bir başkasından buyruk aldığımı tanrılar ve tanrıçalar adına yemin ederim. Ama bölüğümünden yiğit bir askeri, bildiğiniz gibi bize ihanet etmiş olan Deksippos'un sürüklediğini görünce dayanamayıp kurtardığımı itiraf ederim. 18. Bununla birlikte, beni siz teslim etmeyin; beni yargılayıp dilettiğini yapacak olan Kleandros'a Ksenophon'un öğütlediği gibi kendim teslim olurum. Bu olay yüzünden Lakedamonia'lılarla savaşa girmeyin; her biriniz di-

lediğiniz yere sağ salım ve hiç bir tehlikeyle karşılaşmadan dönün. Yalnız unuttuğum bir şey olursa konuşup benim tarafımı tutmaları için aranızdan seçeceğiniz birkaç temsilciyi benimle birlikte Kleandros'a gönderin.»

19. Ordu yanında gitmesini istediği temsilcileri kendisinin seçmesine izin verdi. Agasias komutanları seçti; sonra onlarla ve kurtarmış olduğu askerle Kleandros'un yanına gitti. 20. Komutanlar şöyle konuştular: «Kleandros, ordu bizi, hepimizi suçluyorsan kendin yargılayıp dilediğin buyruğu vermeni rica etmemiz için gönderdi. Ama, bir, iki ya da daha çok kişiyi suçluyorsan, yargılaman için kendilerinin teslim olmasına karar verildi. Eğer suçladığın kimse bizlerden biriye işte emrindeyiz. Yok bir başkasıyla kim olduğunu söyle; komutamız altındaki Yunanlıların hiç biri adaletinden kaçmayacak.»

21. Bundan sonra Agasias ilerleyip konuştu: «Kleandros! Deksippos'un elinden şu askeri kurtaran ve ona vurmasını söyleyen benim. 22. Çünkü bu adamın yiğit bir asker olduğunu ve Deksippos'un kurtuluşumuz için gerekli gemileri ele geçirmek için Trapezos'lulardan ricayla aldığımız elli kürekli tekneyle kaçıp tehlikeden birlikte kurtulmuş olduğu arkadaşlarına ihanet ettiğini bilmekteyim. 23. Trapezos'luların teknesini geri vermediğimiz için bu adam yüzünden dürüst sayılmıyoruz ve o elinde olduğu ölçüde mahvımıza çalıştı; çünkü karadan yol alarak ırmakları aşmanın ve Yunanistan'a sağ salım ulaşmanın imkânsız olduğunu bizim gibi o da işitmişti: İşte elinden askerimi kurtardığım adam böyle biri. 24. Eğer askeri, kaçaklarımızdan biri değil de sen, ya da senin gönderdiğin biri tutuklasaydı yaptığım şeyi yapmayacağıma inan. Ve şimdi beni öldürtürsen bir korkağın, bir al-

çağın yüzünden doğru bir insan öldürteceğini bil.»

25. Kleandros bu söylevi dinledikten sonra eğer böyle davrandıysa Deksippos'u onaylamadığını bildirdi. Ama Deksippos açıkça bir cani bile olsa, kötü davranmamaları gerektiğini ekledi. «Kendiniz için istediğiniz gibi onu yargılayıp adaletin gereğini yerine getirmeliydiniz. 26. Şimdi çekilip, bu adamı bana bırakın. Haber gönderdiğim zaman yargılanmasına gelin. Bu adam askeri kurtardığını itiraf ettiğine göre artık orduyu da bir başkasını da suçlamıyorum,» dedi. 27. Bunun üzerine Deksippos'un elinden kurtarılan asker şunları söyledi: «Kleandros! Deksippos'un beni yakaladığı sırada suçlu olduğumu samıyorsundur belki; ama ben kimseye vurmadım, kimseye taş atmadım; yalnızca koyunların ordunun ortak malı olduğunu, çünkü askerlerin, ordu akın yaptığı zaman bir adam kendi hesabına çapul yaparsa ele geçirdiği şeyin ortak ganimet sayılmasına karar verdiklerini söylüyordum. 28. Söylediklerim bunlardı işte; Deksippos bu sözlerim üzerine başka kimsenin sesini yükseltmemesi için ve karara rağmen, ganimeti çapulculara vermek için beni yakalayıp sürükledi.» Bunun üzerine Kleandros: «Madem söz konusu adam sensin, burda kal ve seninle ilgili kararımızı bekle,» dedi.

29. Sonra Kleandros'la adamları sabah yemeğine oturdular. Ksenophon da orduyu toplayıp tutuklunun bağışlanmasını rica etmek için Kleandros'a bir elçi heyeti gönderilmesini öğütledi. 30. Komutanların, yüzbaşılının, Isparta'lı Drakontios'un ve herhangi bir yoldan Kleandros'u yumuşatıp iki adamın salıverilmesini sağlayabilecek herkesin gönderilmesine karar verildi. 31. Ksenophon da gidip şunları söyledi: «Kleandros! Tutuklular elinde; ordu da onların ve kendilerinin kaderi üstüne dilediğince karar vermeyi sana

bırakıyor. Ama şimdi, senden iki adamı geri verip öldürtmemeni rica ediyor; çünkü bu adamlar geçtiğimiz aylar boyunca ordunun kurtulması için pek çok zahmete katlandılar. 32. Onları bağışlarsan askerlerimiz buna karşılık eğer başlarına geçmek istersen ve Tanrılar da uygun görürlerse nasıl disiplinli olduklarını ve Tanrıların yardımı ve komutanlarının buyruklarını yerine getirmeleri sayesinde nasıl hiç bir düşmandan çekinmediklerini gösterecekler. 33. Birşey daha istiyorlar senden: Onlarla kalman, önderleri olman, herkesin değerini anlayıp her birine lâayık olduğu biçimde davranmak için Deksippos'u ve ordunun geri kalan kısmını sınaman.» 34. Kleandros bu sözleri işittince şöyle haykırdı: «Tanrılar hakkı için cevabımı çok beklemeyeceksiniz. İki adamı geri veriyorum, yanınızda yer alacağım ve tanrılar izin verirse sizi Yunanistan'a götüreceğim. Söylevleriniz, içinizden bir kaç kişinin, orduyu Lakedamonialılardan ayırmak istemeyi düşündüğünü söyleyenlerinkinden çok farklı.»

35. Bunun üzerine Yunanlılar Kleandros'a teşekkür edip iki adamı alarak ordugâha döndüler. Sonra Kleandros yola çıkmak için kurban kestirip Ksenophon'la dost oldu; aralarında konukseverlik bağları kurdular. Kleandros, ordunun verilen buyrukları harfiyen yerine getirdiğini görünce komutanları olmaktan başka şey istemedi. 36. Ama üç gün süreyle kurban kestiğı halde elverişli belirtiler elde edemedi. Bunun üzerine komutanları toplayıp şunları söyledi: «Belirtiler, sizi burdan götürmeme izin vermiyor; ama bu yüzden umudunuz kırılmasın; görünüşe bakılırsa adamlarınızı geri götürmek işi size düşüyor. O halde yola koyulun! Oraya vardığınızda elimizden geldiğince iyi karşılayacağız sizi.» 37. Bunun üzerine askerler ortak ganimet olan koyunları ona sunmağına karar ver-

diler; kabul etti, sonra geri verip gemilerine bindi. Askerler yanlarında getirdikleri ve ele geçirdikleri buğdayın tümünü sattıklarından Bithynia topraklarında ilerlemeğe başladılar. 38. Yollarına dosdoğru devam ederken yöneldikleri dost ülkeye götürecek hiç bir ganimet bulamadıkları için, bir gün bir gece geriye doğru yol almağa karar verdiler. Böyle yaptılar ve pek çok tutsak ve davar ele geçirdiler. Altıncı gün Khalkedon'da Khrysopolis'e ⁽¹⁰⁵⁾ varıp ganimetlerini satmak için yedi gün orada kaldılar.

YEDİNCİ KİTAP

I

PHARNABAZOS'UN AYARTTIĞI ANAKSİBİOS, YUNANLILARI BYZANTİON'DAN ÇIKARIYOR. YUNANLILAR ZORLA YENİDEN GİRİYORLAR. KSENOPHON ONLARI YATIŞTIRIYOR, ŞEHİRİN DIŞINA ÇIKARIYOR VE ORDUDAN AYRILIYOR. YUNANLILARIN KOMUTANLIĞINA TALİP OLAN KOİRATADAS'IN BAŞARISIZLIĞA UĞRAMASI.

1. (Yunanlıların Yukarı Asya'da Kyros'la ilerlerken savaş gününe kadar yaptıkları; Kyros'un ölümünden sonra Pontos Eukseinos'a kadar ilerlerken, ordan bir kısmı gemiyle bir kısmı yayan ayrılıp, Asya Khrysopolis'inde Pontos'un girişini aşındırmaya kadar başlarından geçenlerin tümü, daha önceki kitaplarda anlatılmıştır.)

2. O anda, ordunun, savaşı eyaletine sıçratmasından korkan Pharnabazos, Byzantion'da bulunan amiral Anaksibios'a bir elçi gönderdi. Orduyu Asya'dan Avrupa'ya geçirmesini rica etti ve bunu yaparsa her isteğini yerine getireceği konusunda söz verdi. 3. Anaksibios, komutanlarla yüzbaşları Byzantion'a çağırıp

boğazı aşarlarsa askerlere ücret vermeyi vaat etti. 4. Komutanlar bu konuda düşüneceklerini söylediler, ama Ksenophon ona, ordudan ayrılacağını ve denize açılmak istediğini bildirdi. Anaksibios denizi birliklerle aşmasını ve ordudan ancak karşı kıyıya geçildikten sonra ayrılmasını rica etti. Ksenophon razı oldu.

5. Bu arada Thrakia'lı Seuthes de Ksenophon'a, Medosades'i gönderip orduyu karşıya geçirmek için çabalarını öbür komutanlarınkine katmasını rica etti ve bu işte gayret gösterirse pişman olmayacağını bildirdi. 6. Ksenophon şu cevabı verdi: «Ordu, mutlaka geçecektir; Seuthes'in bu iş için ne bana para vermesi gerekir, ne de başkasına. Ben, ordu boğazı geçince çekileceğim. Orduda kalıp, yetkili olacıklara baş vur-sun ve onlara doğru bulacağı biçimde davransın.»

7. O andan sonra tüm ordu Byzantion'a girdi. Ama Anaksibios ücret vermedi ve bir münadiye askerlerin silâh ve ağırlıklarını alıp şehirden çıkmalarını, niyetinin onları saydıktan sonra göndermek olduğunu söyledi. Askerler, yolda yiyecekleri erzakı almağa paraları kalmadığından ve yol hazırlığı için acele etmek istemediklerinden bu buyruğa öfkelen-diler. 8. Ksenophon dostu olduğu vali Kleandros'a gidip, gemiye binecekmiş gibi vedalaştı. Kleandros, «Gitme, yoksa suçlanırsın; çünkü şimdiden ordunun uzaklaşmakta gösterdiği isteksizliği sana yükleyenler var,» dedi. 9. Ksenophon, «Ama bu işte benim suçum yok; askerlerin yiyeceği kalmadı, bu yüzden gitmeğe istekli değiller,» diye cevap verdi. Kleandros, «Her şeye rağmen, onlarla gitmeyi tasarlıyormuş gibi şehirden çıkmamı ve ancak ordu Byzantion dışına çıkınca ayrılmanı öğütlerim,» dedi. 10. Ksenophon, «Gidip Anaksibios'u bulalım; sorunu onunla çözeriz,» diye cevap verdi. Gi-

dip olayı anlattılar. 11. Anaksibios Ksenophon'a, Kleandros'un öğüdünü tutmasını söyledi. Ordunun toplanıp elden geldiğince çabuk şehirden çıkmağa hazır olduğunu ve denetimle sayıma katılmayacak her askerin kendisinden başka kimseyi suçlamaya hakkı olmayacağını bildirdi.

12. Bunun üzerine komutanlar önde, ordu arkada, şehirden çıkıldı. Birkaç asker dışında herkes çıkmıştı ve Eteonikos, ordunun tümü çıkınca kapatıp kol demirini vurmak için kapının yanında duruyordu. 13. Anaksibios komutanlarla yüzbaşları çağırıp şunları söyledi: «Yiyeceklerinizi Thrakia köylerinden sağlayın; orada pek çok arpa, has buğday ve gerekli her erzakı bulursunuz. Alıp Khersonesos'a gidin; orda, Kyniskos ⁽¹⁰⁶⁾ size ücret verecek.» 14. Bu sözleri işiten askerler, ya da birkaç yüzbaşı, gidip orduya anlattılar. Bu süre içinde komutanlar, Seuthes'in, dost mu düşman mı olduğunu; Kutsal Dağdan ⁽¹⁰⁷⁾ mı, yoksa dağın çevresini dolanıp Thrakia'nın içinden mi ilerlemek gerektiğini araştırıyorlardı.

15. Bu konuda tartışırken askerler silâhlarını kapıp surların iç kısmına girmek için kapılara koştular. Eteonikos ve adamları, ağır piyadelerin onlara doğru koştuğunu görünce, kapıyı kapatıp kol demirini vurdular. 16. Askerler kapılara vuruyor, onları böyle düşmanın eline bırakmanın bir cinayet olduğunu haykırıyor ve isteyerek açmazlarsa kapıları kırıp girmekle tehdid ediyorlardı. 17. Başkaları denize doğru koştular, dalgakıranı aşarak surların üstünden içeri atladılar. Henüz içerde olan başkaları da, kapılarda olup bitenleri görünce kol demirlerini baltalarla parçalayıp kapıları açtılar; ordu şehre daldı. 18. Olanları gören Ksenophon, birliklerin, yağmaya girişmesinden ve

hem şehir, hem kendisi, hem de ordu için onarılmaz felâketlerin doğmasından korktu. Koşup kalabalıkla birlikte şehre girdi. 19. Ordunun zorla surlardan içeri girdiğini gören şehirli, pazar yerinden gemilere ve evlerine doğru kaçtılar; evlerinde olanlarsa dışarı uğradılar. Bir kısmı da binip canlarını kurtarmak için kadirgaları suya indiriyordu. Bütün şehir bir saldırıyla alınmış gibi mahvolduğunu sanmaktaydı. Eteonikos iç kaleye sığındı. 20. Anaksibios deniz kıyısına koştu; bir balıkçı sandalına atladı ve iç kaleye gitti. Hemen Khalkedon'daki garnizonun askerlerini çağırttı; çünkü iç kaledeki askerlerin Yunan ordusunu durdurmağa yetmeyeceğini düşünüyordu.

21. Askerler Ksenophon'u görür görmez ona doğru koşup şunları söylediler: «Ksenophon, büyük bir adam olduğunu bu gün göstermelisin. Elinde bir şehir var, kadirgalar var, zenginlikler var, gördüğün tüm bu adamlar var. Bu gün istersen bize yardım edebilirsin; biz de seni güçlü kılarız.» 22. Ksenophon onları yatıştırmak istediğinden şöyle cevap verdi: «İyi söylediniz, öyle yaparım. İstedikleriniz bunlarsa silâhlarınızı bırakıp sıraya geçin.» Bu buyruğu bizzat sesleniyor, öbürlerinin de kulaktan kulağa geçirip silâhları bırakmalarını söylüyordu. 23. Askerler kendiliklerinden sıralandılar; göz açıp kapayıncaya kadar ağır piyadeler derinlemesine sekizer kişi halinde dizildi; hafif piyadeler iki kanada yerleşti. 24. Thrakia alanı denilen düzlük, bir ordunun dizilmesine elverişliydi; üstünde ev yoktu. Silâhlar yere bırakılıp sinirler yatışınca, Ksenophon askerleri toplayıp şu söylevi verdi: 25. «Askerler! Kızmanıza ve yakışsız bir biçimde aldatıldığınızı düşünmenize şaşmıyorum. Ama öfkemize kapılır ve bu aldatmacanın öcünü burdaki Lakemonia'lılardan alırsak, hiç suçu olmayan bu şehri yağ-

malarsak, bu davranışınızın ne sonuçlar vereceğini düşünün. 26. Lakedamonia'lılarla müttefiklerinin açıkça düşmanı oluruz; yakın tarihteki olayları gören ve hatırlayan sizler, bunun nasıl bir savaş olacağını düşünebilirsiniz. 27. Gerçekten biz Atinalılar, Lakedamonia'lılarla ve müttefikleriyle savaşa girdiğimiz zaman gerek denizde gerek tersanelerimizde en az üç yüz kadirgamız vardı; şehrimizde büyük zenginlikler toplanmıştı ve gerek yurdumuzdan gerek dışardan sağladığımız yıllık gelirimiz bin talanton'dan az değildi; tüm adalar egemenliğimiz altındaydı; Asya'da birçok şehrimiz vardı; Avrupa'da da birçok şehrimiz vardı; bu arada şimdi bulunduğumuz Byzantion şehri de bizimdi ve bütün bunlara rağmen, hepimizin bildiği gibi savaşı kaybettik. 28. Peki şimdi Lakedamonia'lılar eski müttefiklerini kaybetmemiş; üstelik hem Atina'yı, hem de Atina'nın tarafını tutanları da müttefiklerine katmışken ve Tissaphernes'le, kıyıdaki tüm barbarlarla, tümünün en korkuncu olan ve elimizden gelse öldürüp gücünü elinden almak için üstüne yürüdüğümüz Yukarı Asya Kralıyla savaş halinde olduğumuz sırada başımıza ne gelir sanıyorsunuz? Tüm bu insanlar bize karşı birleşmişken savaşı bizim kazanabileceğimizi düşünecek kadar akılsız biri çıkabilir mi? 29. Tanrılar adına, öfkeye kapılıp davranmayalım ve yurtlarımıza, dostlarımıza, ailemize karşı savaşarak kendimizi utanç verici bir biçimde mahvetmeyelim. Bunların hepsi, bize karşı silâha sarılacak olan sitelerin yurttaşlarıdır. Bu siteler de silâha sarılmakta haklı olacak. Gerçekten ele geçirdiğimiz halde, hiç bir Barbar şehrine sahip olmak istemedik; oysa girdiğimiz ilk Yunan şehrini yağmalayacağız! 30. Sizi böyle bir suç işlerken görmektense, yerin yüz ayak altına gireyim! Yunanlısınız siz; bu yüzden Yunanistan'ın ön-

derlerine boyun eğmenizi ve böylece adaletli bir davranışla karşılaşmayı umut etmenizi öğütlüyorum. Böyle davranılmazsa, bu haksızlık yüzünden Yunanistan'ın kapılarını yüzünüze mi kapatacaksınız? 31. Şimdi Anaksibios'a birini gönderip şehre en küçük bir zarar olsun vermek için girmediğimizi söyletmeyi öneriyorum. Elimizden gelirse sizden yardım sağlamak; kabul etmezseniz de Byzantion'dan aldatılmış insanlar olarak değil, söz dinler uyruklar olarak çıktığımızı göstermek istiyoruz, dedirtmeliyiz.» 32. Bu fikir kabul edildi ve askerler Anaksibios'a, Elis'li Hieronymos'u Arkadia'lı Eurylokhos'u ve Akhaia'lı Philesios'u gönderdiler. Temsilciler bu görevi yerine getirmek için gittiler. 33. Askerler henüz toplantıdayken Thebai'li Koiratadas'ın geldiğini gördüler. Koiratadas, Yunanistan'dan sürgün edildiği için değil, ordulara komuta etmek için dört bir yanda geziyor ve bir komutana ihtiyacı olabilecek site ve halklara kendini öneriyordu. Askerlere yaklaşp, onları, Thrakia'da, Delta ⁽¹⁰⁸⁾ adı verilen ve pek çok ganimet alabilecekleri bölgeye götürmeğe hazır olduğunu bildirdi. Oraya varıncaya kadar dilediklerince erzak ve şarap vermeyi vaat ediyordu. 34. Askerler onu dinlerken Anaksibios'un cevabı geldi. Anaksibios sözünü dinlerlerse pişman olmayacaklarını, davranışlarını Isparta'daki en yüksek görevlilere bildireceğini ve çıkarlarını elinden geldiğince savunacağını söylüyordu. 35. Bunun üzerine askerler Koiratadas'ı başkomutanlığa kabul edip, şehirden çıktılar. Koiratadas onlarla ertesi gün bir kâhin ve kurbanlarla ordugâha gelmeyi; orduya un ve şarap getirmeyi kararlaştırdı. 36. Anaksibios, onlar çıkar çıkmaz kapıları kapattırıp bir münadiye içerde yakalanacak her askerin köle olarak satılacağını duyurdu. 37. Ertesi gün Koiratadas kurbanlar ve kâhinle geldi;

peşinde un taşıyan yirmi, şarap taşıyan yirmi ve zeytin taşıyan üç adam vardı; bir başka adam sarmısak bir başkası bir soğan yüklenmişti. Bunları, dağıttırmak üzere yere koydurup kurban törenine başladı.

38. Bu sırada Kleandros'u çağırta Ksenophon şehre girip ordan bir tekneyle denize açılabilmesi için aracılığını rica etti. 39. Kleandros geri dönüp Anak-sibios'un onayını güçlükle sağlayabildiğini; Anaksi-bios'un, Byzantionlu'lar birbirlerine düşman hiziplere bölündükleri için Ksenophon'un şehrin içinde, askerlerinse sur yakınında olmalarını uygun görmediğini; bununla birlikte yola çıkıp kendisiyle denize açılmak istiyorsa şehre girmesine izni verdiğini söyledi. 40. Dolayısıyla Ksenophon askerlerine veda edip Kleandros ile Byzantion'a döndü.

Koiratadas ise, ilk gün kurbanlardan elverişli belirttiler sağlayamadı ve askerlere hiç bir şey dağıtmadı. Ertesi gün kurbanlar sunak boyunca dizilmiş ve başına taç koyan Koiratadas törene hazırlanmışken Dardanos'lu Timasion, Asine'li Neon ve Orkhomenos'lu Kleanor gelerek kurban kesmemesini, çünkü vaat ettiği yiyecekleri dağıttırmazsa orduya komuta edemeyeceğini söylediler. Koiratadas erzak dağıttırdı. 41. Ama tüm Yunanlıları bir gün doyurmak için pek çok yiyecek gerektiğinden komutanlıktan vazgeçerek kurbanlarla geri döndü.

II

KOMUTANLAR ARASINDA UYUŞMAZLIK. VALİ KLEANDROS'UN YERİNE ARİSTARKHOS, AMİRAL ANAKSİBİOS'UN YERİNE POLOS GETİRİLİYOR. ANAKSİBİOS, PHARNABAZOS'UN KÜÇÜMSEMELERİNDEN ÖC ALMAK İÇİN, KSENOPHON'U, ASYA'YA GEÇİRMESİ AMACIYLA ORDUNUN YANINA GÖNDERİYOR: AMA ARİSTARKHOS BUNA KARŞI ÇIKIYOR. KSENOPHON, KRALLIĞINI YENİDEN ELE GEÇİRMEK İÇİN YUNANLILARA İHTİYACI OLAN SEUTHES İLE ANLAŞIYOR.

1. Asine'li Neon, Akhaia'lı Phryniskos, Akhaia'lı Philesios, Akhaia'lı Ksanthikles ve Dardanos'lu Timasion ordunun başında kaldılar ve birlikleri, Byzantion'ın karşısındaki Thrak köylerinde konaklamağa götürdüler. 2. Komutanlar arasında görüş ayrılığı çıkmıştı: Kleanor ile Phryniskos orduyu, birini bir at öbürünü de bir kadın armağan ederek kazanmış olan Seuthes'in yanına götürmek istiyorlardı; Neon, Lakedamonialara bağımlı bir ülkede olurlarsa başkomutanlığın kendisine verileceğine inandığından, Khersonesos'a götürmek istiyordu; Timasion ise, ülkesine dönmek umu-
duyla yeniden Asya'ya geçme isteğiyle yanıp tutuşuyordu. 3. Bu arada vakit geçmekteydi: birçok asker köylerde silâhlarını satıp bulabildikleri teknelere bindiler; hatta bazıları silâhlarını parasız bağışlayıp köy halkının arasına karıştılar. 4. Ordudaki bu çözölmeyi haber alan Anaksibios sevindi; böylece Pharnabazos'un gözüne gireceğini düşünüyordu.

5. Anaksibios, Byzantion'tan uzaklaştığı sırada Kleandros'un yerine Byzantion valiliğine atanan Aristarkhos'la karşılaştı. Yeni amiral Polos'un da, bugün yarın Hellespontos'a geleceği söylenmekteydi. 6. Anaksibios, Aristarkhos'a Kyros'un eski askerlerinden hâlâ Byzantion'da olanları köle olarak satma buyruğunu

verdi. Kleandros, hiçbirini sattırmamıştı. Hastalara acıyarak tedavilerini sağlamış ve halkı, onları evlerinde barındırmağa zorlamıştı. Aristarkhos gelir gelmez en aşağı dört yüz askeri sattırdı. 7. Anaksibios, Parion'a (¹⁰⁹) yanaşınca, Pharnabazos'a vaatlerini hatırlatmak için bir haberci gönderdi. Ama satrap, Aristarkhos'un vali olarak Byzantion'a geldiğini ve Anaksibios'un artık amiral olmadığını öğrenince umursamayıp, Kyros'un ordusu konusunda onunla yaptığı anlaşmaları Aristarkhos ile yeniledi.

8. Bunun üzerine Anaksibios, Ksenophon'u çağırıp eldeki imkânlarla denize açılmak, çarçabuk orduya ulaşmak, dağılan askerlerden elden geldiği kadar çoğunu biraraya toplamak, sonra Perinthos'a (¹¹⁰) kadar kıyı kıyı ilerleyerek bu güçleri elden geldiğince çabuk Asya'ya geçirmek konusunda sıkıştırdı. Ona otuz kürekli bir tekne ve bir mektup verdi; yanına Perinthos halkına Ksenophon'a, orduya yetişmesi için atlar vermelerini buyuracak bir adam kattı. 9. Ksenophon, Propontis'i geçip ordugâha ulaştı. Askerler onu gördüklerine sevindiler ve Thrakia'dan Asya'ya geçmek umuduyla seve seve izlemeğe hazırlandılar.

10. Seuthes de, Ksenophon'un orduya dönüşünü haber alınca ona deniz yoluyla Medosades'i yeniden gönderip kandıracağını umduğu tüm vaatlerle orduyu kendisine getirmesini rica ettirdi. Ksenophon, isteklerinin imkânsız olduğunu bildirdi. Bu red cevabı üzerine haberci geri döndü. 11. Yunanlılar Perinthos'a varınca, Neon birliklerden ayrılıp sekiz yüz kadar askerle ayrı ordugâh kurdu. Ordunun geri kalan kısmı bölünmeyip Perinthos'un surları dibinde konakladı.

12. Bu sırada Ksenophon, elden geldiğince çabuk karşıya geçmek için yük gemileri bulmağa uğraşmaktaydı. O anda Byzantion valisi Aristarkhos iki kadir-

gayla geldi. Pharnabazos'la anlaştığından, gemi sahiplerinin orduyu taşımalarını yasakladı, sonra ordugâha gelip askerlerin de Asya'ya geçmelerini buyurdu. 13. Ksenophon ona, Anaksibios'tan buyruk aldığını söyleyip, «Beni buraya bu iş için gönderdi,» diye ekledi. Aristarkhos, «Anaksibios artık donanma komutanı değil, bense bu bölgenin valisiyim; içinizden birine denizde rastlarsam batırırım,» diye cevap verdi. Sonra şehre döndü. Ertesi gün komutanları ve yüzbaşılırları çağırttı. 14. Surlara yaklaştıkları sırada biri gelerek, içeri girerse yakalanacağını veya orda işkence göreceğini ya da Pharnabazos'a teslim edileceğini Ksenophon'a haber verdi. Bunun üzerine Ksenophon öbürlerine yollarına devam etmelerini, kendisinin kişisel bir sorun için kurban keseceğini söyledi. 15. Geri döndü ve tanrıların orduyu Seuthes'in yanına götürmesine izin verip vermediklerini öğrenmek için kurban kesti. Gerçekten de, denizi aşmasına engel olmak isteyen adamın elinde kadirgalar varken böyle bir işe kalkışmanın tehlikesini görüyordu. Üstelik, eğer giderse, kapanıp kalacağı ve elinde birşey olmayan ordunun, bölge valisine boyun eğmek zorunda kalacağı; yiyecek de bulamayacağı Khersonesos'a yönelmek de istemiyordu. 16. Bunu düşündüğü sırada, komutanlar ve yüzbaşılar Aristarkhos'un yanından döndüler. Aristarkhos'un şimdi gidip akşama gelmelerini söylediğini anlatılar. Niyetinin kötülüğünü bu sözler açıkça belirtiyordu.

17. Ksenophon, belirtilerin kendisi ve ordu için elverişli olduğunu görünce tehlikesizce Seuthes'in yanına gidilebileceğine karar verdi. Yanına, Atinalı yüzbaşı Polykrates'i aldı ve Neon dışında, bütün komutanlardan her birinin, en güvendiği adamı vermesini

söyledi; sonra gece ordan altmış stadion uzakta olan Seuthes'in ordugâhına doğru yola çıktı. 18. Ordugâha yaklaşınca başında nöbetçi olmayan ateşlere rastladılar. Ksenophon önce, Seuthes'in ordugâhını dağıtıp gitmiş olduğunu sandı; sonra nöbetçilerin birbirlerine seslenişlerini ve gürültüleri duyup, Thrakia'lıların, gece nöbetçilerinin önünde ateş yaktırmasının nedeninin, nöbetçilerin görülmemesi, kaç kişi ve nerde olduklarının anlaşılmaması ve yaklaşanların karanlığa gizlenemeyip ateşlerin ışığında görülmeleri olduğunu anladı. 19. Ksenophon bunu anlayınca, yanındaki tercümanını, Ksenophon'un geldiğini ve onunla görüşmek istediğini söylemesi buyruğuyla Seuthes'e yolladı. Nöbetçiler, Ksenophon'un ordudaki Atinalı olup olmadığını sordular. 20. Tercüman, «Odur,» diye cevap verdi. Bunun üzerine nöbetçiler atlanıp gittiler; birkaç dakika sonra iki yüz kadar hafif piyade gelip Ksenophon ile adamlarını Seuthes'in yanına götürdüler. 21. Seuthes, çevresinde eyerlenmiş atlar bulunan ve sıkıca korunan bir kalede oturuyordu; bir baskından korktuğundan atları gündüz otlatıyor, gece de eyerli halde tutuyordu. 22. Eskiden bu bölgede önemli bir ordusu bulunan atası Teres'in, bölge halkının saldırılarıyla pek çok adamını kaybettiğini ve soyulup sovana çevrildiği söylenmekteydi. Bu bölgede yaşayan Thyn'ler, özellikle gece çarpışmalarında Thrakia'nın en savaşçı halkıydı.

23. Yunanlılar kuleye yaklaşınca, Seuthes, Ksenophon'a seçeceği adamlarla içeri girmesi için haber gönderdi. Yunanlılar içeri girer girmez önce iki taraf birbirini selâmladı; sonra Thrak usulünce, boynuz kupa- larla birbirlerinin sağlığına içtiler. Seuthes'in yanında her yere elçi olarak gönderdiği Medosades vardı. 24. Önce Ksenophon söz aldı: «Seuthes! Bana ön-

ce, Kalkhedon'da olduğum sırada şimdi yanında gördüğüm Medosades'i orduyu Asya'dan Avrupa'ya geçirmede çabalarımı öbür komutanlarınkine katmamı rica etmek için gönderdin ve bunu yaparsam beni ödüllendireceğini vaat ettin. Hiç değilse, şimdi burada olan Medosades bana böyle söylemişti.» 25. Sonra Medosades, «Doğru,» dedi. Ksenophon devam etti: «Parion'dan ordugâha döndüğüm sırada Medosades ikinci kez gelip, orduyu sana getirirsem bana dost ve kardeş gibi davranmakla kalmayıp gücünün altındaki kıyı şehirlerini de vereceğini vaat etti.» 26. Sonra Medosades'e yeniden, sözlerinin doğru olup olmadığını söylemesini rica etti. Medosades gene onayladı. Ksenophon, «Öyleyse şimdi sana önce Khalkedon'da verdiğim cevabı söyle,» dedi. 27. «Ordunun Byzantion'a gideceğini, sana da başkasına da bu iş için para vermemek gerektiğini söylemiştin. Kendinin de karşıya geçtikten sonra ayrılıp gideceğini eklemiştin; öyle de yaptın.» 28. «Peki, Selymbria'ya ⁽¹¹⁾ geldiğin zaman ne dedim?» «Sana imkânsız birşey önerdiğimi, Perinthos'a varınca yeniden Asya'ya geçeceğinizi söyledin.» 29. Ksenophon devam etti: «İşte şimdi yanımda komutanlarımızdan Phryniskhos, yüzbaşılarımızdan Polykrates ile geldim ve dışarda Lakonia'lı Neon dışında komutanlarımızın gönderdiği en güvenilir adamları var. 30. Bağlıklarımızın daha sağlam olmasını istiyorsan onları da içeri al. Polykrates sen de gidip onlara silâhlarını kapıda bırakmalarını buyurduğumu söyle ve içeri girerken kendi kılıcını da kapıda bırak.»

31. Seuthes bu sözleri işitince akrabaları oldukları için hiçbir Atinalıya ⁽¹²⁾ güvensizlik beslemediğini haykırıp onları sadık dostlar saydığını söyledi. Sonra görüşmelerde bulunması gerekenler içeri alınınca Ksenophon, Seuthes'e, önce orduyu ne gibi bir işte kulla-

nacağını sordu. 32. Seuthes şu cevabı verdi: «Melandit'ler Thyn'ler ve Tranips'ler babam Maisades'in uyruğuydular. Ama Odrys'lerin işleri bozulunca, babam bu ülkeden kovulup hastalanarak öldü ve yetim kalan ben şu anda tahtta olan kral Medokos'un sarayında büyüttüldüm. 33. Ama erginlik çağına geldiğimde yabancı ekmeği boğazımdan geçmez oldu. Yanında otururken, bizi ülkeden kovmuş olanlardan öc alabilmem ve onun ekmeğine muhtaç yaşamamam için elden geldiğince çok askeri birlik vermesi için yalvarır dururdum. 34. Bunun üzerine, sonunda bana, yarın gün doğunca göreceğiniz askerleri ve atları verdi. Şimdi onlarla birlikte, babalarımın ülkesinde çapulculuk yaparak yaşamaktayım. Bana katılırsanız tanrıların yardımıyla krallığımı kolayca yeniden fethedeceğimi umut etmekteyim. İşte bu iş için size ihtiyacım var.»

35. Ksenophon, «Gelirsek askerlere, yüzbaşılara ve komutanlara ne verebilirsin? Söyle ki burdakiler gidip haber versinler,» dedi.

36. Seuthes, asker başına bir, yüzbaşı başına iki, komutan başına dört kyzikos; ayrıca dilediklerince toprak, koşum hayvanı ve deniz kıyısında bir kale vermeyi vaat etti. 37. Ksenophon, «Peki çabalarımız başarıya ulaşmaz ve Lakedamonia'lıların korkusu bizi durdurursa sana sığınmaya gelecek olanları ülkeneye alacak mısın?» diye sordu. 38. Seuthes, «Evet,» diye cevap verdi. «Onlara kardeş gibi davranacağım; soframda yerleri, ele geçireceğimiz her şeyde payları olacak. Sana gelince Ksenophon, kızlarımdan birini sana veririm; bir kızın varsa, onu Thrak geleneğine göre satın alırım; oturman için deniz kıyısındaki en güzel şehirlerimden biri olan Bisanthe'yi veririm.»

III

NEON DIŞINDA TÜM YUNANLILAR SEUTHES'İN HİZMETİNE GİRİYOR. SEUTHES, YUNAN ÖNDERLERİNE BÜYÜK BİR ŞÖLEN VERİYOR. THRAK KÖYLERİNE YAPILAN GECE SEFERİ.

1. Bu söylevden sonra birbirlerinin sağ elini sıktılar ve Yunanlılar geri döndüler. Gün doğmadan ordu gâha vardılar ve herbiri kendisini gönderen komutana rapor verdi. 2. Gün doğar doğmaz Aristarkhos yeniden komutanları çağırttı. Komutanlar, onun yanma gideceklerine askerleri toplantıya çağırmağa karar verdiler. Ordan on stadion kadar uzakta ordugâh kurmuş olan Neon dışında herkes toplantıya geldi. 3. Tümünü toplanınca Ksenophon kalkıp şunları söyledi: «Askerler! Aristarkhos kadırgalarıyla denizden dilediğimiz yere gitmemize engel oluyor; bu yüzden yük gemileriyle denize açılmak tehlikeli olacak. Aym Aristarkhos, Kutsal Dağdan zorla geçerek Khersonesos'a gitmemizi istiyor. Bunu başarıp oraya varırsak bizi Byzantion'da yaptığı gibi köle olarak sattırmayacak, artık aldatmayacakmış; ücret alacakmışsınız ve artık şimdi olduğu gibi erzaksız bırakmayacakmış. 4. Önerileri bunlar. Seuthes de, ona katılırsak bize iyi davranmağa söz veriyor. Şimdi burda olduğumuz yerde mi, yoksa yiyecek bulunan yere dönünce mi karar vereceğinizi görüşün. 5. Ben, burda yiyecek satın alacak paramız olmadığına ve hiçbir şeye el koymamıza izin verilmediğine göre güç bakımından Lakedamonialılardan aşağı oldukları için besin sağlamamıza göz yumacak köylere dönmemiz gerektiğini düşünüyorum. Orda gerekli erzakı sağlayınca bizden istenenleri öğrenir, en çıkarlı göreceğimiz tarafı tutarız. 6. Bu görüşü paylaşanlar ellerini kaldırsınlar.» Herkes elini kaldırdı. Ksenophon,

«Gidip eşyanızı toplayın ve buyruk alınca önderinizi izleyin,» diye ekledi.

7. Ksenophon burdan ordunun başına geçti, askerler de onu izlediler. Aristarkhos'un gönderdiği Neon ve başkaları askerleri geri döndürmeğe çalıştılar ama sözlerini dinleyen olmadı. Birlikler otuz stadion kadar ilerleyince Seuthes yollarına çıktı. Ksenophon'u görür görmez askerlerin elden geldiğince çoğunun sözlerini işitebilmesi için yaklaşmasını haykırdı. 8. Seuthes yaklaşınca Ksenophon söz aldı: «Ordunun yiyecek bulacağı yere gidiyoruz. Orda, senin ve Lakedamonia'lıların önerilerini dinledikten sonra bize en yararlı olanı seçeceğiz. Bizi yiyeceğin en bol olduğu yere götürürsen, sana konukseverlik bağlarıyla bağlı olduğumuzu düşünürüz.» 9. Seuthes, «Peki, gerekli erzakı bulacağınız, yan yana pek çok köy biliyorum; hem de tam iştahınızı açacak uzaklıktalar,» diye cevap verdi. «Öyleyse yol göster bize,» dedi Ksenophon. 10. Öğleden sonra köylere varılınca askerler toplandılar. Seuthes onlara şu söylevi verdi: «Askerler! Benimle sefere gelmenizi rica ediyor, her askere bir kyzikos, yüzbaşılarda komutanlara da alışılmış ücreti ödemeyi söz veriyorum; ücretten ayrı olarak hak edenleri de ödüllendireceğim. Yiyecek ve içeceği, bu günkü gibi bölgeden sağlayacaksınız; ama ganimeti, satmak ve ücretinizi ödemek için kendime ayıracağım. 11. Kaçacak ya da kaçmak isteyecek herkesi askerlerim kovalayıp izini bulacak yetenekte; direnmeğe kalkışacak olanları da yardımınızla yenmeye çalışacağız.» 12. Ksenophon, «Ordunun seni denizden ne kadar içeri izlemesini istiyorsun?» diye sordu. Seuthes, «Hiçbir yerde yedi günlük yoldan çok değil, çoğunlukla da daha az,» diye cevap verdi.

13. Sonra dileyenin konuşmasına izin verildi. Yunanlıların birçoğu kış mevsiminde oldukları ve istese-

ler bile yurtlarına denizden dönmeleri imkânsız olduğu için, yiyeceklerini satın alarak yaşamaları gerekirse dost ülkede kalmaları da imkânsız olduğu için, düşman ülkede kalıp erzak sağlamak gerekiyorsa da bunu Seuthes'le yapmak tek başlarına yapmalarından daha tehlikesiz olduğu için, Seuthes'in önerilerinin daha elverişli olduğunda anlaştılar. Tüm bu elverişli durumlara karşılık bir de ücret alırlarsa gerçekten beklenmedik bir kazanç olurdu. 14. Ksenophon sonuca bağlamak için, «Karşı bir sözü olan varsa söylesin; yoksa, öneriyi oylamaya koyacağım,» dedi. Kimse öneriye karşı konuşmadığından oylamaya geçilip onaylandı. Ksenophon, Seuthes'e, ordunun onunla ilerleyeceğini hemen bildirdi.

15. Sonra askerler tümen tümen konakladılar. Yakın bir kasabaya yerleşen Seuthes, komutanlarla yüzbaşları akşam yemeğine çağırdı. 16. Yemek için içeri girmeğe hazır olarak kapısına vardıklarında Maroneia'lı (¹¹³) Heraklides diye birinin beklediğini gördüler; Seuthes'e armağan verecek durumda olduğunu sandığı adamların yanına sokuluyordu. Önce, Odrys'ler kralı Medokos'la bir ittifak yapmak için gelen ve kralla karısına armağanlar götüren Parion'luların yanına yaklaştı. Onlara Medokos'un yukarı ülkede denizden on iki gün uzaklıkta hüküm sürdüğünü, oysa Seuthes'in yarımcılarıyla kıyıya egemen olacağını söyledi. 17. «Kuşumuz olacağınız için size iyilik ya da kötülük yapmak imkânına kraldan daha çok sahip olacak. Bu yüzden eğer aklınız varsa getirdiklerinizi ona verir ve uzakta oturan Medokos'a vermekle kazanacağınızdan daha çok şey kazanırsınız,» dedi. Adamlarla böyle konuşmaktaydı. 18. Sonra Barbar kupaları ve halıları olduğunu duyduğu için Dardanos'lu Timasion'a sokuldu; Seuthes birilerini akşam yemeğine çağırınca çağrılan-

ların ona armağanlar vermesinin âdet olduğunu söyledi. «Burada güç kazanırsa, seni yurduna döndürecek ya da burda zengin olmanı sağlayacak duruma gelir,» dedi. Yanaştığı herkesle aynı gayretkeşlikle konuşmaktaydı. 19. Ksenophon'a da yaklaşıp şunları söyledi: «Önemli bir şehirdensin ve adın Seuthes'in gözünde çok değerli. Belki de başkalarının senin ülkende elde ettikleri gibi, sen de burda bir şehir ve topraklar elde etmek istersin. O halde, Seuthes'e en parlak armağanları sunmalısın. 20. Sana bu öğüdü iyiliğini istediğim için veriyorum, çünkü ne kadar verirsen ondan o kadar çoğunu alacağına eminim.» Bu fikir Ksenophon'u, ne yapacağını bilmez hale soktu; çünkü Parion'dan Avrupa'ya tek bir köle ve ancak gerekli yollukla geçmişti. 21. Yemek için girildi; içerde, Seuthes'in maiyetinden Thrak ileri gelenleri, Yunan komutan ve yüzbaşları ve yabancı şehirlerden birkaç elçi vardı. Tümü çember biçiminde oturdu. Sonra parçalanmış etler ve etle birlikte şişe geçirilmiş mayalı ekmeklerle dolu yirmi kadar üç ayaklı masa getirildi. 22. Masalar, konukların tam önüne yerleştiriliyordu. Thrak geleneği uyarınca Seuthes ona sunulan ekmekleri alıp küçük parçalara böldükten sonra dilediklerine attı; etler konusunda da aynı biçimde davranıp kendisine ancak tadına bakacak kadar ayırdı. 23. Önlerine masalar yerleştirilen öbür konuklar da aynı biçimde davranıyorlardı. Ama Arystas adında boğazına düşkün bir Arkadia'lı bu dağıtışa katılmadı. Yaklaşık olarak üç öğünlük bir ekmeği kavrayıp eti dizlerine yerleştirerek yemeğe koyuldu. 24. Şarap dolu kupalar çember boyunca dolaştırılıyor, konuklar da içiyorlardı. İçki sunucu, elinde boynuzla Arystas'a yaklaşıncı, Ksenophon'un artık birşey yemediğini gören Arystas, «Boynuzu ona götür, onun içecek vakti var benim henüz yok,» dedi.

25. Arystas'ın sesini işiten Seuthes, içki sunucuya, ne dediğini sordu. Yunanca bilen adam Arystas'ın sözlerini tekrarlayınca herkes kahkahayı bastı.

26. Şölen ilerlerken bir Thrak, beyaz bir at çekerek içeri girdi: Dolu bir boynuz alıp, «Seuthes, sağlığına içiyor ve sana bu atı armağan ediyorum, onunla dilediğini kovalayıp yakalayabilir, düşmandan çekinmeden geri çekilebilirsin,» dedi. 27. Bir başkası genç kölesini getirip sağlığına içerek Seuthes'e sundu. Bir başkası ona karısı için giyecekler verdi. Timasion da Seuthes'in sağlığına içip gümüş bir kupa ile on mına değerinde bir halı armağan etti. 28. Atinalı Gnesippos kalkıp mümkün olduğu zaman krala armağanlarla saygı gösterme geleneğini (kralın da hiçbir şeyi olmayanlara vermesi koşuluyla) çok beğendiğini söyledi. «Böylece, ben de sana armağanlar verip saygı gösterebileceğim,» dedi. 29. Ksenophon ne yapacağını düşünmekteydi; çünkü onu, onur vermek için Seuthes'e en yakın yere oturtmuşlardı. Heraklides, içki sunucuya, kupayı Ksenophon'a sunmasını söyledi. Zaten biraz içmiş olan Ksenophon yiğitçe kalkıp boynuzu alarak şunları söyledi: 30. «Seuthes! Ben de sana kendimi ve burada gördüğün arkadaşlarımı sadık dostlar olarak sunuyorum; aralarında sana istemeden hizmet eden kimse yok; tersine tümü iyiliklerine lâyık olmayı benden çok arzuluyor. 31. Şimdi yanında görüyorsun onları; senden hiçbir lütuf istemiyorlar; senin için yorgunluklara ve tehlikelere atılmağa hazır bir halde ellerine bırakıyorlar kendilerini. Onlarla, tanrılar isterse geniş bir ülkeye egemen olacaksın; pek çok at, pek çok erkek ve güzel kadın elde edeceksin. Bu iş için talan yapman gerekmeyecek artık; seve seve gelip armağan edecekler sana.» 32. Seuthes kalkıp Ksenophon'la aynı anda bir boynuz şarabı kafasına dikti ve ikisi de son

damlaları yere saçtılar. Bundan sonra içeri, işaretleşmeye yarayan boruların eşi boynuzlar ve tempo tutmada kullandıkları ve magadis (¹¹⁴) gibi çaldıkları öküz derisinden yapılmış borular taşıyan adamlar girdi. 33. Seuthes de kalkıp savaş çılgılığını atarak bir oktan kaçınıyormuşçasına büyük bir çeviklikle sıçradı. Soytarılar da içeri alındı. 34. Güneş batmak üzereydi. Yunanlılar kalkıp gece nöbetçileri yerleştirmek ve parolayı bildirmek vaktinin geldiğini söylediler. Seuthes'e gece ordugâha hiçbir Thrak girmemesi buyruğunu vermesini rica ettiler; «Çünkü dostumuz olan sizler gibi düşmanlarımız da Thrak,» dediler. 35. Onlar çıkarken Seuthes de ayağa kalktı; hiç de sarhoş görünmüyordu. Dışarı çıkınca komutanları kenara çekti, «Dostlarım! Düşmanlarımızın henüz ittifakımızdan haberleri yok. Bu yüzden, bizim tarafımızdan bir baskına karşı tedbir almalarından ya da kendilerini savunmağa hazırlanmalarından önce üstlerine saldırırsak pek çok ganimet ve tutsak almak için daha iyi fırsat bulamayız,» dedi. 36. Komutanlar onaylayıp yol göstermesini istediler. «Hazırlanıp beni bekleyin,» dedi. «Vakti gelince yanınıza gelir, yanıma hafif piyadeleri ve sizi ahr, tanrıların yardımıyla sizi götürürüm,» dedi. 37. Ksenophon, «Gece yürümemiz gerektiğine göre Yunanlıların kuralının sizinkilerden iyi olup olmadığını düşün. Biz, gündüz yürüyüşleri sırasında başa araziye en uygun birlikleri, ağır ve hafif piyadeleri, ya da süvarileri geçiririz; ama gece yürüyüşlerinde kuralımız en ağır birlikleri öne geçirmektir. 38. Böylece çeşitli birlikler birbirinden uzak düşmez, adamlar da farkına varmadan birbirlerinden ayrılma tehlikesiyle daha az karşılaşır. Ayrı düşerlerse, çoğunlukla karşılaşp birbirlerini tanıyamadıklarından zarar verirler,» dedi. 39. Seuthes, «Haklısınız, sizin kuralınızı be-

nimseyeceğim,» diye cevap verdi. «Size kılavuz olarak bölgeyi en iyi tanıyan en yaşlı adamları vereceğim. Ben de arkadan atlarımla geleceğim; gerekirse bir anda en öne geçerim.» Akkrabalık dolayısıyla, «Athenaia» kelimesi parola kabul edildi. Bu konuşmadan sonra dinlenmeğe gittiler.

40. Gece yarısına doğru Seuthes baştan aşağı zırhlara bürünmüş süvarileri ve zırhsız hafif piyadeleriyle geldi. Kılavuzları verince, ağır piyadeler başa geçtiler; hafif piyadeler onları izledi, süvariler de artçı olarak yer aldı. 41. Gün ısrken Seuthes, birliklerin önüne gidip Yunanlıların kuralını övdü: «Gece yürüyüşlerinde birçok kez ordum çok küçük olduğu halde, süvarilerimle piyadelerim birbirlerinden ayrı düştüler; bugünse tersine gün ısrken gerektiği gibi birlikteyiz. Şimdi beni burda bekleyip dinlenin; bir keşif yapıp döneceğim.» 42. Bu sözlerden sonra atını dağdaki bir yola sürdü. Çok karlı bir yere varınca ileri ya da geri giden ayak izleri olup olmadığını inceledi. 43. Yoldan kimsenin geçmemiş olduğunu anlayınca dört nala dönüp şunları söyledi: «Dostlar! Tanrının izniyle herşey yolunda gidecek; düşmanı ansızın bastırabileceğiz. Ben, birini görürsek kaçıp düşmanları uyarmasına engel olmak için süvarilerle öne geçeceğim; siz bizi izler, geride kalırsanız nal izlerimizden yolunuzu bulursunuz. Dağları aştığımız zaman pek çok zengin köyle karşılaşacağız.» 44. Günün ortasına doğru tepelere varmıştı bile. Köyleri görünce dört nala ağır piyadelere doğru gelip, «Ovayı tarayıp hafif piyadeleri köylere doğru yönleltmek için süvarilerimi ileri süreceğim. Direnen olursa bizi desteklemek için elden geldiğince hızla bizi izleyin,» dedi. 45. Ksenophon bu sözleri işittince atından indi. Seuthes, «Hızla gitmek gerektiği anda neden yere iniyorsun?» diye sordu. «Çünkü yalnız

bana ihtiyacın olmadığını biliyorum; ağır piyadeler beni başlarında yaya görürlerse daha hızlı ve daha cesaretle koşarlar,» dedi Ksenophon. 46. Bunun üzerine Seuthes, Timasion ile komutasındaki kırk Yunan süvarisini alarak uzaklaştı. Ksenophon otuz yaş çevresindeki askerlere bölüklerinden ayrılmalarını buyurdu; çünkü çevik adamlara ihtiyacı vardı. Başlarına geçip koşarak yola koyuldu. Geri kalanları, Kleanor yönetiyordu. 47. Köylere ulaştıkları zaman Seuthes, otuz kadar süvariyle gelip, «Doğru kestirmişsin Ksenophon, adamları yakaladık ama süvarilerim piyadelerden uzaklaştılar; beni her yöne kaçanları kovalamak için burda bıraktılar; düşmanın bir yerde toplanıp onlara zarar vermesinden korkmaktayım. Ayrıca içimizden bir kısmının köylerde kalması gerek; çünkü köyler insan dolu,» dedi. 48. Ksenophon, «Ben adamlarımla tepeleri tutayım. Kleanor'a, birlikleri ovada köyler boyunca yaymasını söyle,» diye cevap verdi. Bu manevra tamamlanınca bin kadar tutsak, iki bin sığır, on binden çok davar ele geçirdiler. Sonra açık ordugâh kurdular.

IV

KÖYLERİN YAKILMASI. THYN'LER ÜLKESİNE VARİŞ. SOĞUK. EPİSTHENES'İN HİKÂYESİ. THYN'LERİN GECE SALDIRISI VE BOYUN EĞMELERİ.

1. Ertesi gün Seuthes, tek bir ev bile ayırt etmeden köyleri baştan başa ateşe verdi. Öbür köylere, boyun eğmezlerse başlarına ne geleceğini göstererek korku salmak istiyordu. Sonra ordugâha döndü. 2. Birliklere ücret ödeyecek para sağlamak için Herakleides'i Perinthos'a ganimeti satmağa gönderdi. Kendisi de

Yunanlılarla Thyn'ler ovasına gidip ordugâh kurdu. Thyn'ler ovayı boşaltıp dağlara sığınmışlardı.

3. Kar kalındı ve öyle soğuk vardı ki akşam yemeği için getirilen suyla, testilerdeki şarap donmuştu; bir çok Yunanlının kulakları ve burunları dondu. 4. Thrak'ların, başlarını ve kulaklarını neden tilki postlarıyla örttükleri; neden yalnız göğüslerini değil baldırlarını da örten tünikler giydikleri ve atlıların neden kısa elbiseler yerine ayaklarına kadar inen uzun giyeceklerle büründükleri anlaşılmıştı.

5. Seuthes, evlerine dönüp boyun eğmezlerse köylerinin ve buğdaylarının yakılacağını ve açlıktan öleceklerini yurttaşlarına söylemeleri için tutsaklardan bazılarını dağlara gönderdi. Bu tehdit üzerine kadınlar çocuklar ve yaşlılar dağlardan indiler; ama gençler dağın eteğindeki köylerde açık ordugâh kurmuş halde kaldılar. 6. Seuthes bunu haber alınca, en genç ağır piyadeleri alıp kendisini izlemesini Ksenophon'a buyurdu. Hemen o gece yola koyulup gün ışıırken köylere vardılar. Düşmanların çoğu kaçarak canlarını kurtardı; çünkü dağ yakındı. Seuthes, yakalananların tümünü acımadan mızraklatarak öldürttü.

7. Orduda, genç oğlanlara düşkün Olynthos'lu Episthenes adında biri vardı. Elinde bir kalkan taşıyan ergenlik çağına gelmiş güzel bir çocuğun öldürülmek üzere olduğunu görünce Ksenophon'a koşup bu güzel çocuğu kurtarmasını rica etti. 8. Ksenophon gidip Seuthes'i bularak çocuğu bağışlamasını istedi. Episthenes'in alışkanlığını söyleyip, eskiden, yakışıklı olmaktan başka nitelik taşımayan gençlerden bir bölük kurarak ve başlarına geçerek büyük yararlıklar gösterdiğini anlattı. 9. Seuthes, «Episthenes, çocuğun yerine ölmeğe razı olur musun?» diye sordu. Episthenes

boynunu uzatıp, «Çocuk kendisinin yerine ölmemi istiyorsa ve bana bu yüzden gönül borcu duyacaksa vur,» diye cevap verdi. 10. Seuthes, çocuğa, kendisinin yerine Episthenes'i öldürmesini isteyip istemediğini sordu. Çocuk razı olmayıp ikisinin de bağışlanması için yalvardı. O zaman Episthenes çocuğu kucaklayıp, «Seuthes! Şimdi istersen gel çocuğun kimin olacağını saptamak için benimle dövüş, çünkü onu bırakmayacağım,» diye haykırdı. 11. Seuthes gülmeğe başladı ve başka işe baktı. Dağlardakilerin köylerden yiyecek sağlayamaması için orda konaklamağa karar verdi. Ova da biraz aşağı inip ordugâh kurdu. Ksenophon seçme birliğiyle dağın eteğindeki en yüksek köyde konakladı; öbür Yunanlılar da oraya yakın bir yerde dağ Thrak'ları denen insanlar arasında açık ordugâh kurdular.

12. Birkaç gün geçti; sonra Thraklar dağlardan inip Seuthes'le barış görüşmesi yapmağa ve rehineler vermeğe geldiler. Ksenophon da Seuthes'in yanına gidip birliklerinin kötü bir mevzide konakladığını ve düşmana çok yakın olduğunu söyledi. Ölüm tehlikesiyle yüzyüze olduğu çatılar altında kalmaktansa, sağlam bir mevzide açık ordugâh kurmayı tercih edeceğini ekledi. Seuthes ona hiçbir şeyden çekinmemesini söyleyip Thrak'ların getirdiği rehineleri gösterdi. 13. Dağdan inen bazı Thraklar da, Ksenophon'u bulup barışa yardımcı olmasını rica ettiler. Yardımcı olacağına söz verdi; cesaretlerini kaybetmemelerini söyledi ve Seuthes'e boyun eğğerlerse hiçbir zarar görmeyecekleri konusunda teminat verdi. Oysa aslında Thrak'lar, Ksenophon'a sırf casusluk etmek için başvurmuşlardı. 14. O gün boyunca olup bitenler bunlardı. Ertesi gece Thyn'ler dağlardan inip saldırdılar. Her evin sahibi onlara kılavuzluk ediyordu; yoksa gece karanlığında

köylerde evleri seçmek güçtü; çünkü, hayvanların çıkmaması için evleri çitlerle çevriliydi. 15. Thrak'lar, her evin kapısının önüne gelince bir kısmı harbelerini fırlattı, öbürleri mızrakların uçlarını kırmak için getirdiklerini söyledikleri lobutlarla vurdular; bir kısmı da evleri ateşe veriyordu. Ksenophon'a adıyla seslenip gelip kendini öldürtmesini, yoksa olduğu yerde diri diri yakacaklarını söylüyorlardı. 16. Çatının aralıklarından alevler görünmeğe başlamıştı bile; Ksenophon'un askerleri de zırhlarını kuşanmış, silâhları elde, miğferleri başlarında olarak içerdeydiler; o sırada on sekiz yaşında bir delikanlı olan Makistos'lu ⁽¹⁵⁾ Silanos, borusuyla tehlike işareti verdi. Askerler hemen kılıç elde dışarı fırladılar; öbür evlerdekilere de çıktılar. 17. Thrak'lar âdetleri üzere kalkanlarıyla sırtlarını koruyarak kaçtılar; çitleri aşarlarken bir kısmı kalkanı takılarak asılı kaldı ve tutuklandı; çıkış kapılarını bulamayanlar öldürüldü. Yunanlılar kaçanları köyün dışına kadar kovaladılar. 18. Birkaç Thyne, karanlıktan yararlanarak geri dönmüşlerdi; Yunanlıların, yanmakta olan bir evin önünden koştuklarını görünce, bulundukları yerin karanlığından yararlanarak harbelerini, alevlerin aydınlığına fırlatıyorlardı. Böylece, ikisi de yüzbaşı olan Euboia'lı Hieronymos ile Lokris'li Theogenes'i yaraladılar; ölen olmadı: ama birkaç kişinin giyeceği ve eşyası yandı. 19. Seuthes, öncü birliğinden yedi süvari ve Thrak olan borucusuyla yardıma koştu. Olup biteni öğrenince Yunanlılara yardıma koşarken durmadan boru çaldırdı; bu da düşmanın cesaretinin kırılmasına yardımcı oldu. Yanlarına varınca Yunanlıları kutlayıp pek çok ölüyle karşılaşacağım sandığını söyledi.

20. Bundan sonra Ksenophon ona rehineleri kendisine teslim etmesini; isterse birlikte dağa yürümesini-

ni, isterse yalnız gitmesine izin vermesini söyledi. 21. Seuthes, ertesi gün rehineleri (söylendiğine göre dağlıların en ileri gelenleri olan olgun erkeklerdi bunlar) ona verip kendisi de ordusuyla geldi. Şimdiden ordusu üç kat büyümüşü; çünkü başarılarını duyan pek çok Odrys, dağlardan inip hizmetine giriyorlardı. 22. Dağın tepesindeki Thyn'ler, bu ağır piyade, hafif piyade ve süvari kalabalığını görünce Seuthes'e barış yapması için yalvarmağa indiler; herşeye boyun eğmeğe söz veriyor, rehineler sunuyorlardı. 23. Seuthes, Ksenophon'u çağırttı, önerileri söyledi ve Ksenophon onları saldırılarından ötürü cezalandırmak istiyorsa barış yapmayacağını bildirdi. 24. Ksenophon, «Özgürken köle haline geliyorlarsa, yeterince cezalanıyorlar bence,» dedi. Bununla birlikte Seuthes'e, bundan böyle rehine olarak en çok zararı dokunabilecek kimse-leri alıp yaşlıları evlerinde bırakmasını öğütledi. Ülkede yaşayan herkes anlaşma kapsamına alındı.

V

SEUTHES BİR AYLIK YERİNE ANCAK YİRMİ GÜNLÜK ÜCRET ÖDÜYOR. HERAKLEİDES, KRALA, KSENOPHON ALEYHİNE İFTİRADA BULUNUYOR. SALMYDESSOS'A VARİŞ. ORDUDAKİ HOŞNUTSUZLUK.

1. Byzantion'un yukarısında, Delta adı verilen bölgede oturan Thrak'ların yanına gitmek için dağlar aşıldı. Bu bölge artık Maisades'e bağlı değildi; Odrys'lerden Teres'indi. 2. Herakleides ganimetin satılmasından sağlanan paralarla orda beklemekteydi. Seuthes elindeki üç çift katırı (hepsi bu kadardı) ve başka koşulu öküzlerini getirtti. Ksenophon'u çağırdı ve bunlardan istediğini seçmesini, geri kalanları da komu-

tanlara ve yüzbaşılara dağıtmasını söyledi. 3. Ksenophon, «Benim hiçbir şeye ihtiyacım yok; bana b' r başka kez armağan verirsin, bu armağanları burdaki komutanlara ve yüzbaşılara ver,» dedi. 4. Bunun üzerine Dardanos'lu Timasion bir çift, Orkhomenos'lu Kleanor bir başka çift, Akhaia'lı Phryniskos da son çift katırı aldılar. Öküz çiftlerini, yüzbaşılar paylaştılar. Ücret, aradan bir ay geçtiği halde yirmi günlük ödendi. Herakleides satıştan ancak bu kadar para sağlandığını ileri sürüyordu. 5. Öfkelenen Ksenophon bir küfür savurduktan sonra: «Herakleides, efendinin çıkarlarını titizlikle korumadığını görüyorum, yoksa tam ücretle gelirdin; yeterince para sağlayamadınsa giyimlerini satmalı, hatta borç almalıydın,» dedi.

6. Bu sözlere kızan ve bu yüzden Seuthes'in dostluğunu kaybedeceğinden korkan Herakleides, ondan sonra, Ksenophon'u Seuthes'e kötölemek için hiçbir fırsatı kaçırmadı. 7. Askerler ücretlerini alamamalarından ötürü Ksenophon'u suçluyorlar, Seuthes de Ksenophon'un durmadan birliklerin ücretinin ödenmesini istemesine alınıyordu. 8. O zamana kadar Ksenophon'a, deniz kıyısına varınca Bisanthe, Ganos ve Neontikhos'ü ⁽¹¹⁶⁾ ona vereceğini her zaman söylemişti; o andan sonra bir daha bunun sözünü etmedi. Çünkü Herakleides, bir orduya komuta eden bir adama kale vermenin temkinli bir hareket olmayacağını ima etmişti.

9. Bu sırada Ksenophon, savaşı toprakların daha iç kısmına götürmek tasarısı üstünde düşünmekteydi. Herakleides de öbür komutanları Seuthes'in yanına götürüp, onları, orduyu Ksenophon kadar kendilerinin de yönetebileceğini söylemeleri için sıkıştırdı. Ayrıca onlara birkaç gün sonra iki aylık ücret vermeyi vaat

edip Seuthes'in yanında savaşmaları için cesaretlendirdi. 10. Timasion, «Kendi payıma beş aylık ücret de verilse, Ksenophon olmadan gitmem,» dedi. Phryniskos ile Kleanor da aynı biçimde konuştular. 11. Bunun üzerine Seuthes, Ksenophon'u da çağırmadığı için Herakleides'i azarladı; sonra Ksenophon tek başına çağırıldı. Ama öbür komutanlarla arasını açmak isteyen Herakleides'in kalleşliğini bildiğinden tüm komutanlar ve yüzbaşılarla birlikte geldi.

12. Seuthes, herkesin onayını alınca sefere devam ettiler. Ordu, Pontos Eukseinos'u sağda bırakarak «darı yiyenler» diye anılan Thrak'ların ülkesini geçip Salmydessos'a vardı. Orda Pontos'a giren pek çok gemi karaya oturur; çünkü kıyının büyük kısmı sığdır. 13. Bu dolaylarda yaşayan Thrak'lar, bölgeyi sütunlar dikerek bölmüşlerdir ve her topluluk, payına düşen bölgeye denizin attıklarına sahip çıkar. Bu sınır işaretlerinin konmasından önce çoğunun ganimet için birbirini öldürdüğü söyleniyordu.

14. Yunanlılar Salmydessos'ta pek çok döşek, sandık ve denizcilerin tahta fıçılarda taşıdıkları başka eşyalar buldular. Bölgeye boyun eğdirdikten sonra geri döndüler.

15. O sırada Seuthes'in ordusu Yunanlılarınkinden çok daha kalabalıktı; çünkü daha pek çok Odrys gelmişti; boyun eğdirilen halklar da onun ordusuna katılıyorlardı. Selymbria'nın yukarısında denizden otuz stadion kadar uzakta ovada açık ordugâh kuruldu. 16. Hâlâ ücret verildiği yoktu. Askerler Ksenophon'a kızıyor, Seuthes de artık ona dostça davranmıyordu. Ksenophon'un her görüşmeye gelişinde, bir sürü başka işi olduğunu bahane etmekteydi.

VI

THİBRON, YUNANLILARA, ONLARI KENDİ HİZMETİNE ALMAYI ÖNERİYOR. SEUTHES'İN SEVİNCİ. ASKERLER KSENOPHON'U SUÇLUYORLAR. KSENOPHON KENDİNİ SAVUNUYOR. KENDİSİNİ ALDATAN SEUTHES'TEN HİÇ BİR ŞEY ALMADIĞINI, ORDUNUN O ANDAKİ UMUTSUZLUĞU İÇİNDE ÖNERİLERİNİ KABUL ETMEK ZORUNDA KALDIĞINI SÖYLÜYOR. KENDİ TUTUMUNU ÖVÜYOR. SEUTHES, BOŞ YERE ONU TUTMAĞA ÇALIŞIYOR.

1. O sırada iki aya yakın süre geçmişken Thibron'un gönderdiği Lakonia'lı Kharminos ile Polynikos geldiler. Lakedamonia'lıların Tissaphernes'le savaşmağa karar verdiklerini, Thibron'un savaşı yönetmek için denize açıldığını, orduya ihtiyacı olduğunu ve her askere ayda bir, her yüzbaşuya iki, her komutana dört darikos vermeyi vaat ettiğini bildirdiler.

2. Lakedamonia'lılar gelince, Herakleides orduyu götürmek istediklerini öğrenir öğrenmez Seuthes'e bundan daha mutlu bir olayla karşılaşamayacağını söyledi: «Lakedamonia'lılar ordudan vazgeçemezler, seninse ihtiyacın kalmadı; orduyu geri vermekle onları kendine borçlu bırakacaksın; askerler de artık senden ücret istemeyip ülkenden çekip gidecekler,» diyordu.

3. Bu söz üzerine Seuthes, elçileri çağırttı. Elçiler orduyu götürmek istediklerini söyleyince vermeyi kabul ettiğini, onların dostu ve müttefiki olmak istediğini söyledi ve onları konukları olmağa çağırarak çok güzel ağırladı. Ksenophon'u da öbür komutanları da çağırtmamıştı. 4. Lakedamonia'lılar Ksenophon'un nasıl bir adam olduğunu sorunca şöyle cevap verdi: «Doğrusu iyi bir adam; ama askerleri seviyor; bu yüzden de zarar görüyor.» «Askerlerine kendini sevdirmeye çalışıyor mu?» diye sordular. Herakleides, «Kuşkusuz,» diye cevap verdi. 5. «Ama öyleyse, belki de askerleri

götürmemize karşı çıkar,» dediler. Herakleides, «Askerleri toplayıp ücret vaat edin, ona aldırmayıp yanınıza koşarlar,» dedi. 6. «Nasıl toplarsınız onları?» diye sordular. Herakleides, «Yarın sabah sizi onların yanına götürürüz; görür görmez tümünün sevinç içinde koşup geleceğine eminim,» dedi. O gün böyle sona erdi.

7. Ertesi gün Seuthes ile Herakleides, Lakedamonia'lıları orduya götördüler. Ordu toplandı. İki Lakedamonia'lı söz aldılar, «Lakedamonia'lılar size kötü davranmış olan Tissaphernes'le savaşmağa karar verdiler. Bizimle gelerseniz, düşmanınızdan öc alacaksınız ve her biriniz ayda bir darikos (yüzbaşılar iki katını, komutanlar dört katını) ücret alacak,» dediler. 8. Askerler bu önerileri sevinçle dinlediler sonra bir Arkadia'lı kalkıp Ksenophon'u suçladı. Seuthes de oradaydı; ne olup biteceğini anlamak istiyor, sözleri işitebileceği bir uzaklıkta tercümanıya duruyordu; zaten kendisi de Yunanca söylenen hemen her şeyi anlamaktaydı. 9. Arkadia'lı şöyle konuştu: «Lakedamonia'lılar! Ksenophon bizi bu korkunç kışı gece gündüz durup dinlenmek bilmeden savaşmakla geçirdiğimiz bu ülkeye getirmeseydi, çoktan safınızda yer almış olacaktık. Oysa çektiklerimizin meyvesini o topladı. Seuthes bize ücretimizi vermezken onu zenginleştirdi. 10. Bu yüzden, onun taşlandığını ve bizi deretepe dolaştırdığı için cezalandırıldığını görürsem kendimi ücretimi almış sayar, yorgunluklarıma artık pişman olmam.» Bir başkası, sonra bir başkası daha kalkıp aynı anlamda konuştular. 11. Bunun üzerine Ksenophon şu söylevi verdi: «Bugün, size en büyük bağlılığı gösterdiğime inandığım noktada suçlandığıma göre, anlaşılan insanoğlunun her şeyle karşılaşmayı beklemesi gerek. Zeus hakkı için başarılarınızı haber aldığım dan

değil de, tam tersine, kötü durumunuzu işitip de döndüğümde, yurduma gitmek için yola koyulmuştum bile; ama elimden gelirse size yardım etmek istiyordum. 12. Ben döner dönmez burda gördüğünüz Seuthes haberci üstüne haberci gönderip sizi ona katılmağa razı edersem pek çok şey vereceğini vaat etti. Bildiğiniz gibi böyle bir işe kalkışmadım. Tersine, Asya'ya en çabuk geçeceğinize inandığım limana götürdüm sizi. Sizin için en çıkar yolu, Asya'ya geçmeniz olarak görüyor, sizin de bunu istediğinizi biliyordum. 13. Ama Aristarkhos, kadirgalarıyla gelip boğazı geçmemize engel olunca, ne yapmak gerektiği üstüne görüşmek için topladım sizi; öyle değil mi? 14. Bir yandan Aristarkhos'un Khersonesos'a gitmemizi öte yandan Seuthes'in kendisiyle sefere çıkmamızı istediklerini işitmediniz mi? Hep bir ağızdan Seuthes'le gitmek gerektiğini söyleyip hep birlikte oylamadınız mı bunu? Peki hepinizin gitmeğe karar verdiğiniz bir yere götürdüğüm için suçlayabilir misiniz beni? 15. Ücretinizin bir kısmını kesmeğe kalkıştığı zaman, Seuthes'in tarafını tutsaydım, beni suçlayıp kin beslemekte haklı olurdunuz; ama onun en iyi dostu olduktan sonra bu gün aram kesinlikle açılmışsa ve Seuthes'in yerine sizin tarafınızı tutmuş olduğum için onla bozuşmama yol açan aynı nedenlerle beni suçlamanız haklı olur mu?

16. Belki de Seuthes'ten sizin hakkınız olan şeyi aldıktan sonra almamış gibi yaptığımı söylersiniz. Ama Seuthes bana para vermiş olsaydı verdiği parayı kaybedip üstelik de size borçlu kalmayı istemeyeceği apaçık ortada değil mi? Sanırım bana para verse bir tek koşulla verirdi: size daha fazlasını vermek için bana daha azını vermek. 17. Durumun böyle olduğunu sanıyorsanız, bu gizli anlaşmayı hemen onun için de benim için de yararsız kılabilirsiniz; alacağı-

nızı istemeniz yeter. Gerçekten, ondan para çektiysem bunu geri isteyecek ve armağanları kabul ettiğim koşullara uymuyorsam bu isteğinde haksız da olmayacaktır. 18. Gerçekte, sizin hakkınız olan şeyi almak bir yana, tüm tanrılar ve tanrıçalar adına yemin ederim ki bana özel olarak vaat ettiği şeyleri bile almadım. Seuthes'in kendisi burda, beni işitiyor ve yalan yere yemin edip etmediğimi biliyor. 19. Ama sizi daha çok şaşırtmak için öbür komutanların hatta bazı yüzbaşılardan aldıklarını bile almadığıma yemin edeyim. 20. Neden mi almadım? Çünkü içinde bulunduğu mutsuz durumu ne kadar paylaşırsam, imkânı olunca bana o kadar çok dostluk göstereceğini düşünüyordum. Ama şimdi onu rahata ermiş olarak görüyorum ve gerçek kişiliğini de anlıyorum. 21. 'Bu kadar budalaca aldatılmış olmaktan utanmıyor musun?' denilecektir. Zeus hakkı için evet; bir düşman tarafından aldatılmış olsam utanırdım; ama bence dostlar arasında aldatmak, aldatılmaktan daha utanç verici birşey. 22. Zaten dostlara karşı alınması gereken tedbirler varsa, bize vaat ettiği şeyi vermemek için ona hiçbir haklı bahane bırakmamak amacıyla bu tedbirlerin tümünü aldığınızı bilmekteyim. Ona hiçbir zaman zararıımız dokunmadı; işlerini hiçbir zaman gevşek davranmak yüzünden çıkmaza sokmadık; bizi kullandığı hiçbir girişimi korkaklık yüzünden başarısızlığa uğratmadık.

23. 'Ama öyleyse istese bile bizi aldatamaması için ondan teminat almalıydık,' diyebilirsiniz. Ne cevap vereceğimi dinleyin; bana karşı unutkan ya da çok nankör davranıyorsanız bu sözleri bu adamın yüzüne karşı asla söylemezdim. 24. Sizi Seuthes'e götürdüğüm zaman ne büyük sıkıntılardan kurtardığımı hatırlayın; Perinthos'a yaklaşmak istediğinizde, Lakedamonla'lı Aristarkhos şehrin kapılarını kapattırarak girmenize

engel olmuyor muydu? Kış ortasında açık havada sur-
ların dibinde ordugâh kuruyordunuz. Pazarda pek en-
der yiyecek satılığa çıkarılıyordu ve satın alacak pa-
ranız yoktu. 25. Oysa Thrakia'da kalmak zorundaydı-
nız; limanı abluka eden kadırgalar boğazı aşmanızı ön-
lüyordu. Thrakia'da kalmak, bize karşı pek çok sü-
vari ve pek çok hafif piyade bulunan düşman bir ül-
kede kalmak demektir. 26. Ağır piyadelerimiz vardı
kuşkusuz ve topluca köylere saldırmakla az miktarda
tahıl elde edebilirdik; ama kovalayacak, tutsak ya da
davar yakalayacak imkânımız yoktu; çünkü geldiğin-
de ne süvariniz kalmıştı ne de düzenli hafif piyadeniz.

27. İçinde bulunduğunuz acıklı durumu görünce hiç
ücret istemeyip elinde sizde olmayan süvariler ve ha-
fif piyadeler bulunan Seuthes'in ittifakını sağlamakla
yetinmiş olduğumu varsayın; çıkarınıza iyi hizmet et-
memiş olduğumu mu düşünürsünüz? 28. Siz de çok iyi
biliyorsunuz ki, bu müttefikler sayesinde Thrak'ları
kaçmak zorunda bırakıp köylerde bol buğday bulduk
ve daha çok davar ve tutsak ele geçirebildiniz. 29. Sü-
variler bize katıldığından beri düşmanla karşılaşma-
dık. O zamana kadar düşman peşimizden ayrılmıyor,
süvarileri ve hafif piyadeleriyle, daha bol erzak sağ-
lamak için küçük topluluklara bölünmemize hep engel
oluyordu. 30. O halde bize bu güvenliği sağlayan adam,
güvenliğimizi yüksek bir ücretle ödemediyse korkunç
bir durum mudur bu ve burdan canlı ayrılmama izin
vermemeniz mi gerekir?

31. Bugün nasıl geri çekilmektesiniz? Kışı bolluk
içinde geçirdikten sonra Seuthes'ten aldığınızdan (çün-
kü düşmandan aldıklarınızla geçindiniz) daha çoğunu
yanınızda götürmüyor musunuz? Bu elverişli durum-
lar dışında, aranızdan kimse ölmedi, kimse tutsak edil-

medi. 32. Asya Barbarlarına karşı şanlı başarılar kazandıysamz, kazandığınız bu şana başka bir şan; üstlerine yürüdüğünüz Avrupa Thrak'larını yenmiş olma şanını eklemiyor musunuz? Bu yüzden ben, sizi bana karşı öfkeliendiren o sözde felâketleri eğer dürüst insanlarsanız, size bağışlanmış lütuflar sayıp tanrılara şükretmeniz gerektiğini söylemeğe cüret ediyorum. 33. Durumunuz böyle. Şimdi tanrılar adına benimkini inceleyin. Bir süre önce yurduma dönmeğe hazırlandığımda, sizin övgülerinizle ve sizin sayenizde tüm öbür Yunanlıların övgüleriyle yola çıkıyordum. Lakadamonialılar bana güveniyorlardı; öyle olmasa beni size göndermezlerdi. 34. Şimdi sizin tarafınızdan, Lakadamonialılar önünde iftiraya uğruyorum ve sizinle birlikte ona yaptığım hizmetler karşılığında yanında kendim ve çocuklarım (bir gün çocuklarım olursa) için şanlı bir barınak bulmayı umut ettiğim Seuthes, sizin yüzünüzden bana kin duyuyor. 35. Ve uğrunuzda bunca düşman, hem de benden pek çok güçlü düşmanlar kazandığım sizler de; şimdi bile elimden geldiği ölçüde çıkarlarını savunmağa ara vermediğim sizler de, bakın bana karşı nasıl duygular beslemektesiniz!

36. Elinizdeyim; bir köle gibi kaçarken yakalamıyorsunuz beni. Ama bildirdiğiniz gibi davranırsanız, sizin için sık sık sabahlara kadar uyumayan, sizinle birlikte sırası gelince ve sırası değilken pek çok yorgunluk ve tehlikeye katlanmış olan, sizinle birlikte Barbarlara karşı pek çok zafer anıtı diken ve hiçbir Yunanlıyı kendinize düşman etmemeniz için tüm gücüyle sizinle çarpışan bir adamı öldürmüş olacağınızı bilin. 37. İşte bu yüzden bugün hiçbir saldırıdan korkmadan karadan ve denizden dilediğiniz yere gidebilirsiniz. Ve her çeşit gelir sağlamayı tasarladığınız sırada, uzun süredir özlediğiniz bir ülkeye yelken açmağa

hazırlanırken; en güçlü bir ülke sizi ister, size ücret vaat ederken ve Lakedamonia'lıların en değerlisi olarak ün salmış kişiler başınıza geçmeğe gelirken, işte tam bu sırada beni elden geldiğince çabuk öldürmeğe kalkışıyorsunuz. 38. Belleği güçlü askerler! Umutsuzluk içinde olduğumuz sırada durum böyle değildi. O zamanlar bana baba diyor, beni hep velinimetiniz olarak hatırlayacağınıza yemin ediyordunuz. Ne var ki, bugün size gelen insanlar, akılsız kimseler değil. Bu yüzden bana düşündüğünüz gibi davranırsanız, onların da sizin hakkınızda pek iyi şeyler düşünmemelerinden korkarım.» Bu sözlerden sonra sustu.

39. Lakedamonia'lı Kharminos kalkıp şunları söyledi: «Kendi payıma ben iki tanrı (¹⁷) hakkı için bu adama kızmakta haksız olduğunuzu düşünüyorum; çünkü ben de onun lehine bir tanıklıkta bulunacağım. Polynikos ile ben Seuthes'e, Ksenophon'un nasıl bir adam olduğunu sorduğumuzda, askerlerini aşırı sevmesinden başka kınayacak şeyini bulamadı. Bunun kendi gözünde olduğu gibi Lakedamonia'lılar gözünde de onu haksız çıkaracağını düşünmekteydi.» 40. Ondan sonra, Arkadia'da Lusoi şehrinden Eurylokhos kalkıp söz aldı: «Lakedamonia'lılar! Bence komutanlığınızın ilk işi, Seuthes'e ücretlerimizi rızasıyla ya da zorla ödettirmek olmalı; bizi bundan önce götürmemelisiniz.» 41. Atinalı Polykrates de Ksenophon'un teşvikiyle kalkıp şunları söyledi: «Arkadaşlar! İlerde Herakleides'i görüyorum. Güçlülükle kazandığımız ganimeti aldı, sattı ve satıştan elde ettiği parayı ne Seuthes'e verdi ne bize; çalıp kendine ayırdı. Akıllı insanlarsak yakasına yapışırız; çünkü o bir Thrakia'lı değil Yunanlılara ihanet eden bir Yunanlıdır.»

42. Bu sözleri işiten Herakleides büyük bir korkuya kapıldı. Seuthes'e sokulup, «Aklımız varsa burdan gi-

delim yoksa bu adamların kölesi olacağız,» dedi. Bunun üzerine atlarına atlayıp ordugâhlarına doğru kaçtılar. 43. Seuthes, ordan tercümanı Abrozelmes'i Ksenophon'a gönderdi; bin ağır piyadeyle hizmetinde kalmağa çağırıp, ona kıyıda kaleler ve daha önce vaat ettiği her şeyi sağlayacağı konusunda söz verdi. Ayrıca eğer Lakedamonialıların eline düşerse, Thibron'un onu öldürteceğini Polynikos'tan duyduğunu da gizlice ekledi. 44. Çeşitli kimseler de, iftiraya uğradığını ve tetik durmasını haber verdiler. Ksenophon bu haberi öğrenince Seuthes'in ileri sürdüğü koşullarla onun yanında kalmasının mı yoksa orduyla gitmesinin mi daha iyi olacağını anlamak için Kral Zeus'a iki kurban kestti. Zeus orduyla gitmesini belirtti.

VII

YUNANLILAR MEDOSADES'İN KÖYLERİNİ YAĞMALIYOR. MEDOSADES PROTESTO EDİYOR. THİBRON'UN TEMSİLCİLERİ, YUNANLILAR LEHİNE KONUŞUYORLAR. KSENOPHON'UN SEUTHES'E SÖYLEVİ. SEUTHES, ÜCRET ÖDEMEYE KARAR VERİYOR. KSENOPHON ORDUYU ASYA'YA GÖTÜRMEYİ KABUL EDİYOR.

1. Seuthes, bundan sonra, toprakların daha iç kısmında ordugâh kurdu. Yunanlılar da, kıyıya varmadan önce en çok yiyecek bulmayı umut ettikleri köylerde konakladılar. Bu köyleri Seuthes, Medosades'e vermişti. 2. Bu yüzden, Yunanlıların bu köylerde buldukları herşeyi tükettiklerini gören Medosades, büyük bir hoşnutsuzluğa kapıldı. Yanına yukarı ülkeden inen Odrys'lerin en ileri gelenlerinden birini alarak otuz kadar süvariyle Yunanlıların ordugâhına gelip Ksenophon'u çağırttı. Ksenophon yanında birkaç yüzbaşı ve bu görüşmede bulunacak nitelikte başka kimselerle yaklaş-

tı. 3. Medosades şunları söyledi: «Ksenophon! Köyle-rimizi talan etmekle bize zarar veriyorsunuz. Dolayı-sıyla Seuthes adına ben, yukarı ülkenin kralı Medokos adına da şu adam; sizleri ülkeyi boşaltmanız konu-sunda uyarıyoruz; yoksa yaptıklarınıza göz yummay-a-cak, ülkemizi yakıp yıkarsanız da, sizi düşman sayarak püskürteceğiz.»

4. Ksenophon onu dinledikten sonra şöyle cevap verdi: «Böyle konuştuğunu duyunca insan cevap ver-mekten bile tiksiniyor. Bununla birlikte şu delikanlıya saygı göstererek sizlerin ve bizlerin nasıl insanlar ol-duğumuzu öğrenmesi için konuşacağım. 5. Dostunuz ol-madan önce bu ülkede dilediğimizce dolaşüyor, canı-mızın istediği şeyi yağmalıyor, keyfimizin istediği ye-ri ateşe veriyorduk. 6. Sen, elçi olarak yanımıza gel-diğinde, hiçbir düşmandan çekinmene gerek kalmadan yakınımızda açıkta konaklıyordun. Sizlerse tersine bu ülkeye adım atmıyor ya da gelerseniz sizden daha güç-lü insanlar arasında konaklar gibi atlarınızın koşum-larını sökmeden konaklıyordunuz. 7. Ve şimdi bizim dostumuz olunca, bizim sayemizde ve tanrıların yar-dımıyla bu topraklarda egemen olunca, bizim size ver-diğimiz ve 'bileğimizin gücüyle elde etmiş olduğumuz (çünkü düşmanların bizi burdan atacak güçte olma-dıklarını sen de bilirsin) bir ülkeden kovuyorsunuz. 8. Bize borcunuzu ödemek için armağanlar ve iyi dav-ranışlarla yolcu etmen gerekirken, gideceğimiz sıra-da sanki elinden gelirmiş gibi burda açık ordugâh kurmamıza engel olacağını söylemeğe kalkışıyorsun. 9. Ve bu sözleri söylerken tanrıların önünde ve dostu-muz olmadan önce kendin de söylediğin gibi haydut-lukla geçindiğin halde şimdi seni zengin olarak gören bu adamın önünde utançtan yüzün kızarmıyor. 10. Hem neden bana baş vuruyorsun? Artık komuta bende de-

ğil; şaşılacak dostlar olan sizlerin, orduyu size getirirken onlarda kin uyandırdığıma göre şimdi hiç değilse onlara vermekle şükranlarımı kazanmam için beni çağırmanız gerekirken çağırmadan birlikleri teslim etmiş olduğunuz Lakedamonia'lılarda.» 11. Odrys bu cevabı duyunca şöyle haykırdı: «Medosades! İşittiklerimden öyle utandım ki, yerin dibine geçtim. Bunları önceden bilseydim seninle gelmezdim. Şimdi de gidiyorum; çünkü kral Medokos velinimetlerimizin kovulmasını onaylamaz.» 12. Sonra atına atlayıp dört beş süvari dışında öbürleriyle dört nala uzaklaştı. Ülkesinin talan edilmesine üzülmeğe olan Medosades ise, Ksenophon'u Lakedamonia'lıları çağırması için sıkıştırdı. 13. Ksenophon, kendisine en iyi yardımcı olabilecek adamları alıp Kharminos ile Polynikos'un yanına gitti ve Medosades'in kendisine söylediği gibi, onlara da ülkelerinden ayrılmalarını bildirmek üzere, görüşmek istediğini haber verdi. 14. Sonra şunları ekledi: «Askerlerin size, Seuthes'i onlara olan borcunu rızasıyla ya da zorla ödetmeniz için rica ettiklerini, bu parayı alırlarsa sizi seve seve izleyeceklerini söylediklerini, bu isteği haklı bulduğunuzu ve orduyu alacaklarını almadan götürmemeye söz verdiğinizi söylerseniz, sanırım ordunun alacaklı olduğu paranın verilmesini sağlarsınız.»

15. Lakedamonia'lılar onu dinledikten sonra, bu nedenleri ileri süreceklerine, bulacakları en güçlü nedenleri de ekleyeceklerine söz verip hemen belli başlı önderlerle yola koyuldular. Medosades'in yanına girer girmez Kharminos söz aldı ve şöyle dedi: «Bize söyleyecek birşeyin var mı Medosades? Yoksa bizim sana söyleyeceklerimiz var.» 16. Medosades, oldukça alttan alır bir tonla cevap verdi: «Seuthes'le aynı görüşü paylaşarak dostumuz olan insanlara kötü davran-

manızı haklı bulmadığımızı söylüyorum; çünkü onlara kötülük yapmakla onlar bize boyun eğdikleri için bize kötülük yapmış olacaksınız.» 17. Lakedamonialılar, «İyi ya onlara boyun eğdirmeniz için size yardım etmiş olanların ücretini ödediğiniz zaman gideceğiz; ödemerseniz onlara bu durumda yardım etmek için burada bulunuyoruz ve yeminlerini çiğnemiş olanları cezalandıracağız. Siz bu yemin çiğneyicilerdenseniz, adaleti uygulamaya sizden başlarız,» dediler. 18. Ksenophon da, «Medosades! İçinde olduğumuz bu ülkenin dostunuz olduğunu ileri sürdüğünüz insanların, bir oylamayla sizin mi bizim mi burdan çıkmamıza karar vermelerine izin verir misiniz?» diye ekledi. 19. Medosades öneriyi kabul etmedi; ama iki Lakedamonialıya, Seuthes'in ikna olacağına emin olduğu için önce ücret konusunda gidip onunla konuşmalarını, gitmezlerse kendisiyle Ksenophon'u göndermelerini rica etti. Ve köyleri ateşe vermemeleri için onlara yalvardı. 20. Bunun üzerine, Ksenophon ve bu iş için en nitelikli görülenler gönderildi. Ksenophon, Seuthes'in yanına varınca şunları söyledi: «Seuthes! Senden birşey istemek için değil, elimden gelirse, sana 21. askerler adına onlara vaat ettiğin şeyi istemekle, kızgınlığını hak etmediğimi göstermek için geliyorum. 22. Önce, seni büyük bir ülkenin ve kalabalık bir halkın kralı yaparak onur ya da utanç verici bir davranışının gizli kalamayacağı kadar ün kazanmanı, tanrılardan sonra bu askerlerin sağladığını hatırlatırım. 23. Böyle bir duruma yükselen bir insana, kendisine yardım edenleri nankörlük yaparak kovmak yaraşmaz. Altı bin kişi tarafından övülmek önemlidir. Sözüne gölge düşürmemek ise, çok daha önemlidir. 24. Gerçekten de, sözüne güvenilmeyen insanların söylediklerinin, boş, etkisiz, önemsenmeyen, unutulup giden lâflar olduğunu,

oysa, doğru sözlülükle ün salmış insanların sözlerinin başkalarının gücle sağladıkları şeyi elde edecek kadar etkili olduğunu görüyorum. Birini yola getirmek istedikleri zaman, cezayı hemen veren insanlar kadar başarıya ulaşıyorlar. Böyle insanlar bir söz verdikleri zaman, hemen ödeyen insanlardan daha azını elde etmiyorlar.

25. Bizimle ittifak yapmak için peşin olarak ne vermiş olduğunu hatırla. Biliyorsun hiçbir şey ödemedin. Ama sözünün dürüstlüğüne güvenildiği için, tüm bu insanları seninle sefere sürüklemeyi ve onların alacaklı olduklarına inandıkları otuz talanton'dan çok daha değerli olan bir krallık kazanmayı başardın. 26. Peki başlangıçta sana duyulan ve bir krallık kazandıran bu güveni, bu kadarcık bir para için mi kaybedeceksin? 27. Hadi, bugün egemenliğin altında tuttuğun ülkeyi fethetmeye o zaman ne kadar önem verdiğini hatırla! Ben, bugün elde edilmiş olan başarıları gerçekleştirmek için o zaman bunun on katını vermeyi tercih edeceğini çok iyi biliyorum. 28. Oysa bence, nasıl zenginken yoksullaşmak hiç zengin olmamaktan daha üzücüyse ve kralken basit bir yurttaş olmak hiç kral olmamaktan nasıl daha acıklıysa, fethettiğin yeri elinde tutamamak da, onu hiç fethetmemiş olmaktan daha büyük bir utanç ve kayıptır.

29. Bugün sana boyun eğen halkların, egemenliğini, seni sevdiklerinden değil zorla kabul ettiklerini ve korku onları durdurmasa, yeniden özgürlüklerini kazanmağa çalışacaklarını biliyorsun. 30. Peki onları korku içinde tutmağa ve sana karşı ödevlerini yerine getirmeğe en çok yaracak şeyin ne olduğunu sanıyorsun? Thrakia'lı uyruklarının, askerlerimizin bugün burada kalmağa ya da ihtiyacın olduğu zaman çabucak koşup gelmeğe hazır olduklarını ve askerlerimizin se-

nin hakkında söyleyecekleri iyi sözlerden sonra başka askerlerin de çabucak koşup gelmeğe hazır olduklarını görmeleri mi, yoksa bugünkü tutumundan ötürü artık asker toplayamayacağına ve bizim senden çok onların tarafını tutmağa hazır olduğumuza inanmaları mı? 31. Onlar, sayıca bizden az oldukları için değil, önderleri olmadığı için birliklerine yenildiler. Peki bugün senden zarar gördüklerine inanan bu Yunanlılar arasından kendilerine önderler bulmaları, ya da başlarına Lakedamonialıların geçirmeleri (Lakedamonialılar senden, askerlerin parasını alırsa ve ayrıca orduya ihtiyaçları olduğundan bu şartı gerçekleştirmeye yönelirlerse, durum mutlaka düşündüğümüz gibi olacaktır) korkulacak birşey olmaz mı? 32. Oysa sana boyun eğen Thrakialıların, seninle yürümekten çok sana karşı yürümeyi tercih edeceklerine kuşku yok; çünkü senin kazanman onlar için kölelik, yenilmense özgürlük demektir.

33. Ayrıca bundan böyle, senin eline geçmiş bu ülkenin çıkarlarını gözetmek zorundaydın, askerlerimizin alacaklarını alıp ülkeyi arkalarında barış için bırakarak ayrılmaları, burada düşman bir ülkedeymişcesine davranışlarından; senin de onlara karşı çıkarmak için daha kalabalık bir ordu beslemek zorunda kalmandan daha az zarar vermez mi ülkeye? 34. Para konusuna gelince, onlara borcunu ödemen hem borçlu kalmağa devam edip hem de daha kalabalık birliklere para ödemenden daha pahalıya mı mal olur? 35. Herakleides bana, bu paranın çok aşırı olduğunu söyledi diyebilirsin. Ne var ki, bu parayı şimdi vergi olarak toplayıp ödemen, biz senin ülkenin gelmeden bunun onda birini bulmandan daha kolay değil mi? 36. Bir parayı çok ya da az yapan şey, miktarı değil, o parayı ödeyen ve toplayan adamın yetenekleridir.

Oysa şimdiki yıllık gelirin, o zamanki tüm zenginliğinden çok daha fazla. 37. İşte Seuthes, sana olan dostluğumun aklıma getirdiği düşünceler bunlar. İstedğim şey, tanrıların sana bağışladığı nimetlere seni lâıyk bulmaları, benim de ordunun gözünde mahvolmuş sayılmamam. 38. Çünkü bugün bu orduyla, istesem bile, bir düşmana zarar veremeyeceğimi ve yine ne kadar istesem, ikinci bir kez senin yardımına koşamayacağımı bil; ordu bana bu kadar düşman. 39. Oysa askerlerimizin sana yaptığı hizmetlere karşılık senden hiçbir şey almadığıma, onların hakkı olan hiçbir şeyi senden kendim için istemediğime, senden vaat ettiğin şeyi hiç istemediğime, sen ve herşeyi bilen tanrılar tanıksınız. 40. Vaat ettiğin şeyi vermeğe kalkışsaydın, askerler alacaklarını almadıkça kabul etmeyeceğime bile yemin ederim. İşlerimi yoluna koyup, özellikle bana saygı gösterdikleri sırada onları sıkıntı içinde bırakmaktan utanç duyardım. 41. Herakleides için önemli olanın para kazanmak, gerisinin palavra olduğunu biliyorum; ama ben bir insan, özellikle bir önder için, erdem, dürüstlük ve cesarettten daha parlak ve daha şanlı bir zenginlik olmadığına inanıyorum. 42. Bu niteliklere sahip olanların zenginliği, pek çok dostları olması, başka birçok kimsenin de onun dostu olmayı istemesidir. Zenginleşirse, sevincini paylaşacak insanlara sahiptir; başına bir felâket gelirse yardımına koşacak dost sıkıntısı çekmez.

43. Davranışlarımdan senin yüreктen dostun olduğumu anlamadıysan ve sözlerimden de bunu anlamıyorsa, hiç değilse askerlerin söylediklerini düşün. Ordaydın, davranışımı suçlamak isteyenlerin söylediklerini işittin. 44. Gerçekten de, beni, Lakedamonia'lıların önünde, Lakedamonia'lılardan çok sana değer vermekle ve onların çıkarlarından çok senin çıkarlarını

gözetmekle suçluyorlardı; ayrıca senden armağanlar aldığımı ileri sürüyorlardı. 45. Peki sence bu armağanları senden almamı suçlamalarının nedeni, senin kötülüğüne çalıştığımı düşünmeleri miydi, yoksa senin çıkarlarını nasıl yürekten savunduğumu farketmeleri mi? 46. Bence, armağan alınan kimseye bağlılık göstermek herkesin kabul ettiği bir düşüncedir. Sana gelince hiçbir hizmette bulunmadığım sırada bakışların ve sesinle beni hoş karşılıyordun; bıkmadan gösterdiğin konukseverlik ve yaptığın vaatler de ayrı; ama tutkularını gerçekleştirdiğinden ve seni elimden geldiğince güçlü kıldığımdan beri, beni askerlerin küçümsemesine bırakmaktan utanç duymadın. 47. Bununla birlikte borcunu ödemeğe karar vereceğinden kuşku yok; zaman sana sözünü geçirecek, hizmetinde bağlılık gösterenlerin seni suçlamasına katlanamayacaksın. Bu yüzden borcunu ödediğin zaman, askerlerin gözünde bana da senin yanına geldiğim zamanki değerimi yeniden kazandırmaya çalışmanı istiyorum.» 48. Seuthes bu söylevi dinleyince, ücretin uzun süredir ödenmemesine neden olan kimseye lânet okudu. Bunun Herakleides olduğundan kimsenin kuşkusu yoktu. «Kendi payıma ben bu parayı vermemeyi hiç düşünmemiştim; size ödeyeceğim,» dedi. 49. Ksenophon, «Öyleyse, mademki ödemeyi tasarlıyorsun, rica ederim benim elimle öde; ordunun gözünde senin yanına geldiğim zamanki değerimi senin yüzünden kaybetmemeye razı olma,» dedi. 50. Seuthes, «Hayır, askerlerin en az saygı göreni haline gelmene yol açmayacağım ve yalnız bin ağır piyadeyle ordugâhımda kalmak istersen sana vaat ettiğim tüm armağanları ve kaleleri veririm,» diye cevap verdi. 51. Ksenophon, «İmkânsız bu, bizi geri gönder,» dedi. Seuthes şöyle cevap verdi:

«Oysa benim yanımda kalmanın gitmenden daha güvenli olduğunu biliyorum,» 52. Ksenophon, «Teşekkür ederim, ama kalmam imkânsız. Nerde itibar kazanırsam bunu senin lehine çevirebileceğime inan,» dedi. 53. Bunun üzerine Seuthes, «Param yok, ya da pek az var; olanı sana veriyorum; bir talanton kadar tutar. Ayrıca buna altı yüz öküz, dört bin kadar koyun ve yüz yirmiye yakın köle ekliyorum,» dedi. 54. Ksenophon gülmeye başlayıp, «Ücreti karşılamıyorsa bu talanton kimin olacak? Yola çıkacağım sırada taşlanmaktan sakınmam daha iyi olmaz mı? Tehditleri sen de işitmiştin,» dedi. Sonra olduğu yerde kaldı.

55. Ertesi gün Seuthes, elçilere vaat ettiği şeyi verip, yanlarına hayvanları güdecek adamlar kattı. O ana kadar askerler, Ksenophon'un, orda kalıp kendisine vaat ettiği şeyi almak için Seuthes'in yanına gitmesini söylemişlerdi. Geldiğini görünce sevinip karşılamağa koştular. 56. O ise Kharminos ile Polynikos'u görür görmez, «İşte orduya kazandırdığınız şey; size teslim ediyorum, sattırıp parasını askerlere dağıtın,» dedi. Lakedamonia'lılar getirilenleri aldılar, satışı yapacak kimseleri görevlendirdiler, satış yapıldı ama birçok yeni suçlamalara yol açtı. 57. Ksenophon bunlara hiç karışmıyor ve açıkça yola çıkmağa hazırlanıyordu; sürgün cezasına çarpılması için oylama henüz yapılmamıştı. Ama ordugâhtaki dostları gelerek, orduyu götürüp Thibron'a teslim etmeden gitmemesini rica ettiler.

VIII

LAMPSAKOS'A VE DAHA SONRA PERGAMON'A VARİŞ. PERS ASİDATES'E KARŞI DARBE. THİBRON, YUNAN BİRLİKLERİNİN BAŞINA GEÇİYOR.

1. Sonra Lampsakos'a ⁽¹¹⁸⁾ gitmek için gemilere bindildi; Ksenophon orda Lykeion'daki «Düşler» ⁽¹¹⁹⁾ resmini yapmış olan Kleagoras'ın oğlu kâhin Phleios'lu Eukleides ile görüştü. Kâhin tehlikeden kurtulduğu için onu tebrik edip ne kadar altın getirdiğini sordu. 2. Ksenophon, atını ve elbiselerini satmazsa, ülkesine dönecek parayı bulamayacağını yemin ederek söyledi. Eukleides inanmak istemedi. 3. Ama Lampsakos'lular Ksenophon'a konukseverlik armağanları gönderince, Ksenophon, Apollon'a bir kurban kesip törene Eukleides'i de çağırdı. Eukleides, bağırsakları görünce, Ksenophon'un parasız olduğuna inandığını söyledi. «Ama bir gün eline para geçerse, buna bir engel çıkacak; başka şeyler olmazsa kendin engel olacaksın,» dedi. Ksenophon doğruladı. 4. Eukleides devam etti: «Yardım edici Zeus, sana karşı. Atina'da, sizin adınıza, ona yakarak kurbanlar adadığım gibi kurban sundun mu?» Ksenophon yurdundan ayrıldığından beri bu tanrıya kurban kesmediğini söyledi. Kâhin alıştığı üzere kurban kesmesini öğütleyip, bundan yarar göreceğini söyledi. 5. Ertesi gün Ophryinion'a ⁽¹²⁰⁾ giden Ksenophon, kurban kesip, atalarının geleneğince domuz yavruları yaktırdı; tanrı da ona elverişli belirtiler gönderdi. 6. O gün Bion ve Nausikleides, ordu için parayla geldiler. Ksenophon ile konukseverlik bağları kurdular ve o atını Lampsakos'ta elli darikos'a sattığı için bu atı çok sevdiğini işiten iki Lakedamonia'lı, ihtiyaç yüzünden sattığını anlayıp atı satın alarak,

vermek istediği parayı kabul etmeden Ksenophon'a verdiler.

7. Ordan Troas topraklarında ilerlenip İda dağı aşıldı ve önce Antandros'a sonra deniz kıyısı izlenerek Mysia'da Thebai ovasına varıldı. 8. Ordan Adramytion ve Kytonion üzerinden Kaikos ovasına doğru ilerlenip Mysia'da Pergamon'a ulaşıldı. Orda Ksenophon, Eretria'lı Gongylos'un ⁽¹²¹⁾ karısı, Gorgion ve Gongylos'un annesi olan Hellas'ın evinde kaldı. 9. Bu kadın ona, ovada Asidates adlı bir Pers olduğunu, o gece yola çıkarsa bu Pers'i karısını, çocuklarını ve yüklü hazinesini ele geçireceğini söyledi. Ona kılavuz olarak çok sevdiği Daphnagoras ile kuzenini verdi. 10. Ksenophon, kılavuzları yanına alıp kurban kesti. Kurban törenine katılan Elis'li kâhin Basias, bağırsakların elverişli olduğunu, adamı yakalayabileceğini söyledi. 11. Ksenophon akşam yemeğinden sonra en çok sevdiği ve kendisine öteden beri sadık kalan yüzbaşılardan, onlar da kazanç sağlasınlar diye yanına aldı. İstemediği halde, onlara altı yüz kişi kadar daha katıldı. Yüzbaşılar, şimdiden ele geçirdiklerine inandıkları ganimeti başkalarıyla paylaşmamak için öne geçtiler.

12. Gece yarısına doğru ovaya vardıklarında, kalenin çevresindeki köleler ve hayvanların büyük kısmı kaçıp gitti; Yunanlılar aldırış etmediler; asıl ele geçirmek istedikleri, Asidates'in kendisiyle hazineleliydi. 13. Kaleyi kuşattılar; ama yüksek, büyük ve mazgallı olduğu, ayrıca çok sayıda cesur insan tarafından korunduğu için alamadılar ve bir gedik kazmağa başladılar. 14. Duvar, sekiz kerpiç kalınlığındaydı. Gün doğarken gedik açılmıştı. İçerdekiler delikten gün ışığını görür görmez, kuşatılılardan biri sığır çevirmekte kullanılan bir şişle en yakın askerin baldırım boydan boya deldi. Ondan sonra gedikten ok

atarak kimseyi yaklaştırmadılar. 15. Attıkları çığlıklar ve yaktıkları işaret ateşleri, İtamenes'in birliğiyle yardıma koşmasına yol açtı; Komania'dan Suriyeli ağır piyadeler kralın hizmetinde çalışan sekiz yüz kadar Hyrkania ağır piyadesi, sonra sekiz yüz kadar hafif piyade geldi. Parthenion'dan Apollonia'dan ve en yakın şehirlerden süvarilerle gelenler de oldu.

16. Geri çekilmeyi düşünmenin vakti gelmişti. Yunanlılar, buldukları sığır, koyun ve köleleri toplayıp, dörtgen biçiminde dizilen birliklerin ortasına yerleştirerek yola koyuldular. Böyle davranmalarının nedeni, aldıkları ganimete fazla önem vermeleri değildi; ama ganimeti bırakarak yola çıkmaları geri çekilmeyi kaçışa benzetir, bu da düşmanı cesaretlendirip Yunanlıların cesaretini kırardı. Bu yüzden aldıkları ganimeti korumağa kararlı olarak çekildiler. 17. Gongylos, Yunanlıların sayısının azlığını ve kalabalık düşmanlar tarafından kovalandığını görünce, annesinin isteğine rağmen olaya karışmak için birlikleriyle yola çıktı; Damaratos'un soyundan gelen Prokles de, Halisarna⁽¹²²⁾ ve Theuthrania'nın yardımına koştu. 18. Oklardan ve sapanla atılan taşlardan bunalan Ksenophon'un birliği, okları kalkanlarla karşılamak için daire biçiminde ilerliyordu. Kaikos'u güçlükle aştı; çünkü adamların yarısı yaralanmıştı. 19. Stymphalos'lu yüzbaşı Agasias, düşmana karşı, durup dinlenmek bilmeden savaştıktan sonra orada yaralandı. Yunanlılar sonunda iki yüz tutsak ve kurban törenine yeterli sayıda hayvanla, güvenli yere vardılar. 20. Ertesi gün kurban kestiren Ksenophon, Asidates artık onun yakında olmasından korkmayıp nöbet tutturmayı ihmal etsin diye tüm orduyu gece yürüyüşüyle Lydia'dan elden geldiğince uzağa götürdü. 21. Ama Ksenophon'un düşmanca niyetlerle yeni kurbanlar kestirdiğini ve

tüm ordusuyla kendisine saldıracağını öğrenen Asidates, Parthenion kalesine bitişik köylerde açık ordugâh kurdu. 22. Ksenophon'un birlikleri ona orda yetişip, karısını, çocuklarını, atlarını ve tüm mallarını ele geçirdiler. İlk kurban töreninin kehaneti böylece gerçekleşmiş oldu.

23. Sonra Yunanlılar Pergamon'a döndüler. Ksenophon orda tanrıya şükretmeye gitti; çünkü Lakonia'lılar, yüzbaşılar, komutanlar ve askerler onun atlar, öküz çiftleri ve geri kalan ganimet arasından dilediğini seçmesinde anlaştılar; öyle ki, başkalarını bile borçlu bırakacak duruma geldi. 24. O sırada Thibron gelip ordunun komutasını aldı ve Tissaphernes ve Pharnabazos'la savaşmak için öbür Yunanlı birliklerine kattı.

25. (Kralın aştığımız ülkesinin valileri şunlardı: Lydia'da Artiamas, Phrygia'da Artakamas, Lykaonia'da ve Kappadokia'da Mithradates, Kilikia'da Syennesis, Fenike'de ve Arabia'da Dernes, Suriye ve Asur'da Belesys, Babil ülkesinde Rhoparas, Media'da Arbakas, Phasian'lar ve Hesperit'ler ülkesinde Tribazos. Kardukhlar, Khalyb'ler, Kalde'liler, Makron'lar, Kolkh'lar ve Mossynoik'ler; Koit'ler ve Tibaren'ler özerktirler. Paphlagonia'ya Korylas, Bithynia'da Pharnabazos, Avrupa Thrak'larına Seuthes komuta ediyorlardı. 26. İlerleyiş ve geri çekilişte alınan toplam yol, iki yüz on beş yürüyüş günü bin yüz elli beş fersenk, otuz dört bin altı yüz elli stadion'dur. Giriş ve geri çekiliş süresi on beş aydır.) ⁽¹²³⁾.

NOTLAR

1. Artakserkses I'in oğlu Dara II, üvey kızkardeşi Parysatis ile evlenmişti. Plutarkhos'a göre, bu evlilikten iki değil dört oğlu olmuştur.

2. Kastolos ovası, Lydia'da (İzmir bölgesi), Phrygia (Manisa bölgesi) ile Kappadokia (Kayseri bölgesi) birliklerinin toplandığı bir şehri belirtir.

3. Lydia ile Karia (Aydın bölgesi) satrapı Tissaphernes, Peloponnesos (Peloponez) Savaşında önemli rol oynadı. Önce Isparta'nın müttefikiyken Alkibiades'in öğüdüyle Atina'nın müttefiki oldu. Isparta bu durumdan Krala yakınınca, Kral, oğlu Kyros'u İonia'ya ve Lydia'ya gönderdi. Kyros, Lydia'da Lysandros'u tam anlamıyla destekledi.

4. Parrhasia: Arkadia'da (Mora yarımadasının iç bölümü) 'Lykaia dağı' yakınında tahkimli bir kasaba.

5. Miletos: Meandros'un (Büyük Menderes) ağzı yakınındaki bir körfez üzerinde bulunan ünlü İonia şehri. Persler tarafından 494'de alınmıştır.

6. Abydos (Nara), Hellespontos'un (Çanakkale Boğazı) en dar yerinde Asya kıyısındaydı. Bugün Gelibolu yarımadası olan Thrakia Khersonesos'u, boğazın karşı kıyısında yer alır.

7. Peloponnesos Savaşı sırasında Isparta generali olan Byzantion (Bizans) valisi Klearkhos, ephoros'ları (devletin en yüksek yetkiye sahip memurları) dinlemediği için ölüm cezasına çarpmıştı.

8. Darikos: 22,80 altın frank değerinde bir para birimi.

9. Aristippos, Aleuades ailesindendi. Hasımları ise, Skopades ailesiydi.

10. Stymphalos'lu (Arkadia'da) Sophainetos da bir **Anabasis** yazmış, bu eserden dört parça günümüze kalmıştır.

11. Kuzeydoğuda Torosların sınırladığı Pisidia, Pamphylia'nın (Antalya bölgesi) kuzeyinde dağlık bir yerdi.

12. Paktolos (Sart çayı) kıyısında yer alan Sardes (Manisa), Krezüs'ün eski başkentidir.

13. Perslerin yol ölçüsü olan fersenk, 30 Yunan stadion'u (bir stadion 600 ayaktır) ya da 5,5 km.'dir.

14. Menon daha ilerde de görüleceği gibi Aristippos'un gözdesiydi; Aristippos onu, Kyros için topladığı birliklerin başına geçirmişti.

15. Dolop'lar, Thessalia (Tesalya) ile Aitolia (Yunanistan yarımadasının güney batısı) arasında yaşarlardı; Aineia'lılar, Dolop'ların doğusunda, Sperkhios'un yukarı vâdisinde yerleşmişlerdi. Olynthos, Khalkidike'nin (Güney Makedonya) ünlü bir şehridir.

16. Peltaı, Phrygia'da, Meandros kıyısında Kelainai'nin kuzey doğusunda bir şehirdir. Kyros, Kelainai'de Pisidia yolundan ayrılıp Sardes - Susa yolunu tutmağa yöneldi.

17. Zeus Lykaios ya da Lykaia Zeus'u. Lykaia, Arkadia'da bir dağdır.

18. Kaystros ovası, Lydia'dadır. Oysa, Phrygia'da Sardes ve Byzantion'dan gelen yolların kavşak noktasından söz ediliyor. Bu yerin adının yanlış olduğu varsayılmaktadır.

19. Syennesis, Kilikia (Mersin bölgesi) kralının unvanıydı. Ksenophon onu özel ad sanmış. Kilikia, Pers kralına vergi ödüyordu.

20. Aspendos: Kilikia'nın doğusunda bulunan ünlü şehir.

21. Orduyu izleyen pazardan söz ediliyor. Lydia'lı tacirler, bu pazarda askerlere buğday ve şarap satar, ganimetleri satın alırlardı.

22. İkonion: bugünkü Konya şehri.

23. Kilikia'nın kuzeyinde yer alan Lykaonia'da (Konya bölgesi), bağımsız dağlıklar yaşardı.

24. Kilikia'ya geçit veren boğaza, Kilikia Kapıları (Gülek Boğazı) denir. Yüksekliği 1200 m.'dir. İskender, Kilikia'ya buradan girmiştir.

25. Tissaphernes'in hizmetinden Kyros'un kine geçen Memfis'li Mısırlı. Kyros'un ölümünden sonra Mısır'a kaçtı.

26. Tarsos: Kilikia'nın başkenti; bugünkü Tarsus.

27. Soloi, Tarsos'un batısında, İssos doğusundadır. İskender, Dara III'ü İ.Ö. 333'te İssos'ta yenmişti.

28. Pers giyeceği, kürklerle süslü yün bir üstlük ile ipekli bir ince içlikten oluşuyordu.

29. Abrokomas, Fenike ve Suriye satrapıydı; deniz kıyısıyla Fırat arasındaki birliklere komuta ediyordu.

30. Miletos'un kuzeyinde yer alan Ephesos, Artemis tapınağıyla ünlüdür.

31. Karia'da Meandros yakınında yer alan Tralleis şehri, Ephesos'un doğusundadır.

32. Khalos, kuzey Suriye'de bir ırmaktır; kumlar arasında kaybolur.

33. Bu balıklar, bir balık biçimine girmiş olan Suriye tanrıçası Astarte'ye (kızı Semiramis de güvercin olmuştur) adanmıştı.

34. Pers kralları, karılarının masraflarını karşılamak için onlara çeşitli şehirlerin gelirlerini bağışlıyorlardı. Yurttaşları da aynı tür armağanlarla ödüllendirirlerdi. Artakserkses'in, Themistokles'e ekmeği için Mağnesia'yı; şarabı için Lampsakos'u; erzakı için Myonte'yi verdiği bilinir.

35. Dardas, bazı yazarlara göre Fırat'ın bir kolu bazı yazarlara göre de kumlarda kaybolan küçük bir ırmaktır.

36. Bir stadion, altı yüz ayaktır.

37. Thapsakos, Fırat'ın sol kıyısında yer alır; İskender ve Lucullus, ırmağı buradan geçmişlerdir.

38. Bu para, bir paralı askerin beş aylık ücretini karşılıyordu.

39. Suriye adı, Yukarı Mezopotamya'yı anlatmaktadır.

40. Arakses, Fırat'ın soldan aldığı bir koldur; bugünkü Habur.

41. Arabia adı, yalnız Arap yarımadasını değil, Aşağı Mezopotamya'nın çölsü bölgelerini de anlatmaktadır.

42. Maskas bir ırmak değil, Fırat'tan çıkan bir kanaldı.

43. Pers para birimi siglos, 7,5 obolos yani 1,20 frank değerindeydi; 1 kapithe ise, 2,19 litreye tekabül ederdi.

44. Lydia'nın kuzeyinde yer alan Mysia (Balıkesir bölgesi), Kyros'un eyaletine dahil değildi.

45. Ksenophon'un Artemis'le bir tuttuğu bu tanrıça, Pers tanrıçası Anaitis'tir.

46. Kulaç: 1,85 m.

47. Bazı yazarlar, Ksenophon'un tanımladığı (İkinci Kitap, IV, 12) Media surunu, burada söz konusu olan Semiramis suyuyla karıştırdığını söylerler. Semiramis suru, Dicle kıyısında Opis'ten başlayıp 80 km. boyunca dümdüz Fırat'a doğru uzanıyordu .

48. Bu dört kanal, Kunaksa'nın aşağı kesimindeydi. Bundan ötürü, Kyros'un onları aşması gerekmedi. Bu geçiş hikâyesini, yazarın uydurduğu sanılmaktadır.

49. Pers ülkesine, Kyros'un yerleştirmiş olduğu Mısırlılar.

50. Enyalios: savaş tanrısı Ares'in lakaplarından biri.

51. Parysatis'in hekimi Knidos'lu (Datça yarımadasında) Ktesias, Pers ülkesinden 398'de ayrıldı. Yirmi üç citlik **Persika'** sından, Plutarkhos, **Artakserkses'in Hayatı'**nda yararlanmıştır.

52. Kyros I (560 - 529), Pers imparatorluğunun kurucusudur.

53. Adı Myrto idi, ama Kyros onu Aspasia diye çağırırdı; sonradan Artakserkses'in gözdesi oldu.

54. Amphipolis: Makedonya'da Strymon (Karasu ya da Struma) ırmağı kıyısında bir Atina kolonisi.

55. İkinci Kitap'tan Yedinci Kitab'a kadar, herbirinin başında (Altıncı Kitap dışında), bir özet vardır. Bu özetler Ksenophon'un değildir; o, eserini kitaplara bölmemişti.

56. Isparta kralı Ariston oğlu Damaratos ya da Damarates İ.Ö. 491'de ikinci kral Kleamenes tarafından yurdundan kovulunca Dara'nın sarayına kaçtı; Dara, Teuthrania'yı ona bağışladı.

57. Kim olduğu bilinmeyen bu Theopompos, herhalde Ksenophon'un kendisidir.

58. Pers kralları, Mısır'ı 404'te kaybetmişlerdi. Geri almayı düşünüyorlar, Yunanlılar da bunu biliyorlardı.

59. Ksenophon, Ephesos'tan değil Sardes'ten yola çıkmıştı. Sardes'ten başlayarak 86 günlük yürüyüş ve 517 fersenk sayar.

Bu bölüm başka bir **Anabasis**'ten, belki Sophainetos'unkinden aktarılmıştır.

60. Media suru, Mezopotamya'yı güney batıdan kuzey doğuya doğru kapatıyordu.

61. Bu delikanlı, herhalde Ksenophon'un kendisidir.

62. Zapatas: Dicle'nin büyük kollarından biri; bugünkü Büyük Zab.

63. Anlamı bile bile karanlıklaştırılan bu bölümde, Tissaphernes, üç kademeli tacı giymek, hiç değilse bağımsızlığını ilân etmek için Yunanlılara güvendiğini dolaylı olarak belirtiyor.

64. Leontinoi'li (Sicilya'da) Gorgias, yaklaşık olarak 485 - 380 arasında yaşadı; Atina'da güzel konuşma dersleri verdi; ders ve konferans vererek Yunanistan'ı dolaştı. Okulunun ücreti çok yüksekti.

65. Dardanos: Hellespontos kıyısında bir şehir; bugünkü Maltepe.

66. Larissa (bugünkü Nemrud), Büyük Zab'ın Dicle'ye kavuştuğu yerin biraz yukarısındaydı; Sardanapal'ın başkentiydi.

67. Bu ehramın, Ninos'un ya da Sardanapal'ın mezarı olduğu sanılır. İçinde, tabletlerden oluşan büyük bir Asur kitaplığı bulunmuştur.

68. Mepsila, Ninova'nın bir parçasıydı ve Larissa şehrini içine alırdı.

69. İncil'e göre şehir, Dicle'nin taşıp bir duvarı yıkması ve bir gedik açması sayesinde alınmıştır.

70. Korinthos kıstağının girişindeki Sikyon (bugünkü Sikionia), resim ve heykel okullarıyla ünlüdür.

71. Ksenophon, Asur ülkesine Media diyor.

72. Susa, Dicle'nin doğusunda yer alır; Susiana'nın başkentidir. Burada, Dara ve Kserkses'in saraylarından önemli kalıntılar bulunmuştur. Ekbatana, asıl Media'nın başkentidir; Susiana'nın sınırında ve Hazar denizinin güneyinde yer alır.

73. Methydrion, Arkadia'da iki ırmak arasında yer alan bir şehirdir; adını da bu durumdan (iki su arası) almıştır.

74. Lusoı: Arkadia'nın kuzeyinde küçük bir şehir.

75. Kentrites: bugünkü Botan çayı.

76. Mard'lar güney Armenia'da yaşayan bir halktı.

77. Bu Khaldaia'lılar, Babil ülkesinde yaşayanlar değildir; bunlar Fırat'ın yukarı çıkışında yaşayan bağımsız bir aşiretti.

78. Ksenophon'un burada Dicle'yi, Kentrites'in kolu olan Bitlis ırmağıyla karıştırdığı sanılmaktadır.

79. Teleboas, muhtemelen Karasu'dur (Murat suyuna dö-külür).

80. Temnos, Aiolia'da (Batı Anadolu), Hermos (Gediz nehri) kıyısında, Smyrna (İzmir) yakınında bir şehirdir.

81. Ksenophon'un Phasis dediği ırmak, Aras'ın koludur. Kı-lavuzları olmayan Yunanlılar, kuşkusuz bu Phasis'i, Argonaut'ların Karadeniz'e ulaştıkları Phasis (Rion nehri ya da Pasinsu) sanıp yedi gün boyunca ırmağı izleyerek kuzeye doğru ilerle-meleri gerekirken doğruya yürüdüler. Pontos Eukseinos'a on beş günde varabilirlerdi; ancak iki ayda ulaşabildiler.

82. Phasian'lar, Phasis'in ya da Aras'ın kıyısında yaşayan-lardır.

83. «Eşitler», tüm yurttaşlık haklarından yararlananlardır; bunun karşıtı olan «Aşağılar», yalnız medenî haklardan yararla-nırlar; siyasi hakları yoktur.

84. Bu ırmak, kuşkusuz, Çoruh nehridir. Yunanlılar oradan itibaren batıya doğru geri döndüler.

85. Gymnias, nerede olduğu bilinmeyen bir şehirdir.

86. Nerede olduğu bilinmeyen Thekhes dağına Sicilya'lı Diodoros, Khenion adını verir.

87. Strabon'a göre, Pompeius'un askerleri de bölge balın-dan yiyince aynı rahatsızlıkları geçirmişlerdi. Bunun nedeni, arı-ların, bölgede «delibal» adı verilen bu balı zehirli çiçeklerden toplamalarıdır.

88. Yumruk dövüşü ve güreş karışımı bir tür spor.

89. Tarentum (Taranto) kıyısındaki Thurioi, İ.Ö. 444'te Atı-nalı kolonlar tarafından kuruldu.

90. Bu doryphoros'lar, ganimetleri mızrak sopalarının yar-dımıyla taşırlardı.

91. Mossynoik'ler, ahşap kalelerde yaşıyorlardı ve Kolkh'ların batısında bulunuyorlardı.

92. Bu «cevizler», Yunanlıların henüz bilmedikleri kesta-nelerdir.

93. Bu özet Ksenophon'un değildir; «sekiz ay» sözü yanlışır; çünkü savaşın başından beri ancak altı buçuk ay geçmiştir.

94. Burada, Sinope'lilerin kolonilerine gönderdikleri yönetici ve vergi toplayıcısı olan kimse kastediliyor.

95. Kyzikenos ya da Kyzikos, 28 drahmi değerindeydi. Normal günlük ücret ise bir drahmiydi.

96. Klearkhos, Byzantion (Bizans) valisiydi. Derkylidas ise 411'de Abydos'u (bugünkü Nara) Atina'dan ayırması için gönderilmişti.

97. Agoranomos'lar, yolların, pazarın ve ticaretin korunmasıyla görevliyidiler.

98. Sitalkas, bu adı taşıyan bir Thrak kralının onuruna bes-telenmiş olması gereken bir savaş türküsüdür.

99. Ainia'lılar, Thessalia'da Sperkhios'un yukarı vadisinde yerleşmişlerdi.

100. Magnesia'lılar, Thessalia'da Magnesia yarımadasında yaşarlardı.

101. Mysia, Phrygia ile Lydia arasında bir bölgedir. Aşağı yukarı bugünkü Balıkesir.

102. Bu cümlede bozukluk var. Adı geçen dört ırmaktan yalnız Parthenios (Bartın Çayı), Sinope ile Herakleia (Karadeniz Ereğlisi) arasında, öbürleri Kotyora (Ordu) ile Sinope arasındadır. Beşinci Kitap, VI, 9'da yerleri doğru olarak belirtilmiştir.

103. Ksenophon, Bithynia'lılar, Avrupa Thrak'larıyla aynı ırktan' oldukları için Bithynia'ya Thrakia diyor.

104. Bu gereksiz not, Ksenophon'un değildir.

105. Kalkhedon bugünkü Kadıköy; Khrysopolis ise Üsküdar'dır.

106. Kyniskos, muhtemelen Khersonesos valisidir.

107. Kutsal dağ, Propontis'in (Marmara) kuzey kıyısındadır.

108. Delta, kabaca üçgene benzer bir bölgedir; Propontis, Bosporos (İstanbul Boğazı), Eukseinos (Karadeniz) ve Perinthos'tan (Marmara Ereğlisi) Salmydessos'a giden yol (üçgenin tabanını oluşturur) arasında kalır.

109. Parion: bugünkü Çanakkale.

110. Bk. Not: 108

111. Selymbria: bugünkü Silivri.

112. Seuthes, atası Teres'i, Atina Kralı Pandion'un kızı Prokne ile evlenen Tereos ile karıştırıyor. Thukydides, **Peloponnesos Savaşı**'nda ikisini ayırır.

113. Maroneia: Trakya'nın Ege kıyısında bir liman.

114. Magadis: Harp'a benzeyen bir çalgı.

115. Elis'in (Mora yarımadasının batısı) güneyinde bir şehir.

116. Bu üç şehir, Propontis kıyısında Perinthos'un doğusunda yer alır.

117. Lakedamonia'lıların, adına yemin ettikleri bu tanrılar, Zeus ile Isparta kralı Tyndaros'un karısı Leda'nın oğulları olan Kastor ve Polluks'tur.

118. Lampsakos: Hellespontos'un Asya kıyısında eski bir Yunan kolonisi; bugünkü Lapseki.

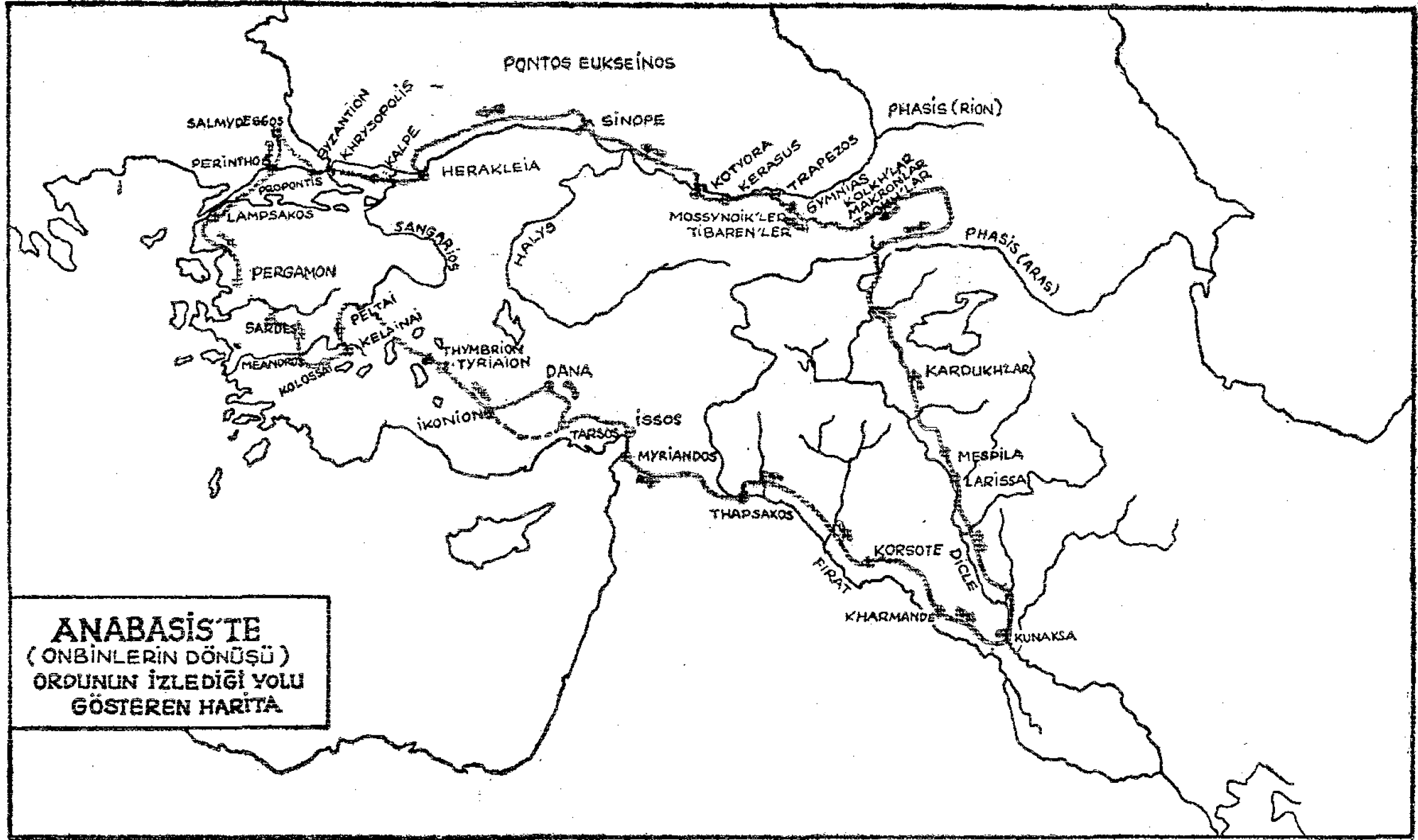
119. Bu «Düşler», herhalde allegorik bir tablodur.

120. Ophryinion: Hellespontos'un Asya kıyısında yer alan küçük bir şehir.

121. Euboia'daki (Eğriboz) Eretria (bugünkü Nea Psara) şehrinden olan bu Gongylos, Kserkses ile Pausanias arasında aracılık eden ve buna karşılık Troas'ta (Çanakkale bölgesi) dört şehir verilerek ödüllendirilen Gongylos'un soyundan geliyordu.

122. Halisarna: Pergamon'un (Bergama) güneyinde bir köy.

123. Bu coğrafi özet, Ksenophon'un değildir. Bazı bilginler Sophainetos'un **Anabasis**'inden aktarıldığını ileri sürerler.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	5
GİRİŞ	7
ANABASİS	11
BİRİNCİ KİTAP	13
İKİNCİ KİTAP	53
ÜÇÜNCÜ KİTAP	82
DÖRDÜNCÜ KİTAP	112
BEŞİNCİ KİTAP	148
ALTINCI KİTAP	185
YEDİNCİ KİTAP	216
NOTLAR	263
HARİTA	271

{ kutupyıldızı kitaplığı }
931

Hürriyet Yayınları'nın Büyük Klasikler Dizisi,
Millî Eğitim Bakanlığı'nın aşağıdaki kararıyla
okullara ve ilgililere resmen tavsiye edilmiştir.

T. C.

MILLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI

TEBLİĞLER DERGİSİ

MILLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI YAYIN-
LARI VE BASILI EĞİTİM MALZEMELERİ
GENEL MÜDÜRLÜĞÜNE
HER HAFTA PAZARTESİ GÖNDERİLİR
GÖNDERİLMİYENLERİN İZİNİ ALMAK VE YOKSA
BİZELENE PARASINI GÖNDERİLİR.

MILLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI YAYIN-
LARI VE BASILI EĞİTİM MALZEMELERİ
GENEL MÜDÜRLÜĞÜNE
HER HAFTA PAZARTESİ GÖNDERİLİR
GÖNDERİLMİYENLERİN İZİNİ ALMAK VE YOKSA
BİZELENE PARASINI GÖNDERİLİR.

CİLT: 37

19 AĞUSTOS 1974

SAYI: 1809

YAYIMLAR VE BASILI EĞİTİM MALZEMELERİ
GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

Sayı: 660-07730

1. 8. 1974

11094

Konu: «Hürriyet Yayınları» hk.

Hürriyet Yayınları (Nuruosmaniye Cad. No: 1 Kardeşler
Han Kat: 4 Cağaloğlu — İstanbul) tarafından yayımlanan aşağı-
da adı ve fiyatı yazılı eserlerin ilgililere tavsiyesi uygun gö-
rülmüştür.

Rıfat HANCILAR.

Millî Eğitim Bakanı a.

Yayımlar ve Basılı Eğitim
Malzemeleri Genel Müdürü

Kitabın adı

Fiyatı

Âriflerin Menkıbeleri	I 15 Lira
Âriflerin Menkıbeleri	II 15 »
Eflâtun	I 10 »
Eflâtun	V 15 »
Cılgamış Destanı	10 »
Toprak Arabacık	15 »
Çömlek ve Diğer Oyunlar	15 »

YUNAN KLASİKLERİ : I

EFLATUN I

Eflatun'un toplu eserlerinin birinci cildi
Büyük filozofun gençlik döneminde yazdığı ilk beş diyalog:

EUTHYPHRON

Çeviren: Prof. Pertev Naili Boratav

BİRİNCİ ALKİBİADES

Çeviren: Prof. İrfan Şahinbaş

İKİNCİ ALKİBİADES

Çeviren: Selâhattin Hilâv

SOKRATES'İN SAVUNMASI

Çeviren: Prof. Niyazi Berkes

ION

Çeviren: Tanju Gökçöl

Selâhattin Hilâv'ın

GİRİŞ'İyle

240 sayfa, 10 Lira

LATİN KLASİKLERİ : I

GALLİA SAVAŞI

GAİUS JULİUS CAESAR

Çeviren: Prof. Hamit Dereli

Bu kitapla Caesar (Sezar), büyük bir devlet adamı ve komutan olduğu kadar, büyük bir yazar da olduğunu ortaya koymaktadır.

248 sayfa, 10 Lira

İSLÂM KLASİKLERİ : I

**ÂRİFLERİN
MENKİBELERİ**

I. Cilt

AHMET EFLÂKÎ

Çeviren: Prof. Tahsin Yazıcı

Mevlânâ, yakınları ve çevresi hakkında, en ilgi çekici bilgileri, en ayrıntılı şekilde veren büyük kaynak eser.

575 sayfa, 15 Lira

DOĞU KLASİKLERİ : I

**GILGAMIŞ
DESTANI**

Çevirenler: Sevin Kutlu — Teoman Duralı

İnsan düşüncesinin ve hayal gücünün ortaya koyduğu ilk destan, hayranlık verici ilk büyük kültür ürünü, ölümsüzlüğü arayan insanın şiir dolu serüveni.

139 sayfa, 10 Lira

YUNAN KLASİKLERİ : II

EFLATUN V

DEVLET

Çeviren: Hüseyin Demirhan

(Türk Dil Kurumu'nun 1974 Çeviri Ödülü)

Eflatun'un toplu eserlerinin beşinci cildi.

İnsan düşüncesinin, toplumsal ve politik hayatı aklın buyruğuna sokmak; ona, ahlâk ve doğruluk açısından şekil vermek için harcadığı ilk ve en köklü çabalardan birinin göz kamaştırıcı örneği.

420 sayfa, 15 Lira

İSLÂM KLASİKLERİ : II

ÂRİFLERİN MENKİBELERİ

II. Cilt

AHMET EFLÂKÎ

Çeviren: Prof. Tahsin Yazıcı

Mevlânâ ve çevresiyle ilgili en sağlam bilgileri kapsayan büyük kaynak eserin ikinci ve son cildi.

Mevlânâ'nın 700. ölüm yıldönümünde Hürriyet Yayınları'nın dev klasiği.

406 sayfa, 15 Lira

DOĞU KLASİKLERİ : II

TOPRAK ARABACIK

(Mricçhakatika)
ŞÜDRAKA

Çeviren: Prof Walter Ruben

Düzenleyen: Prof. Pertev Naili Boratav

IV. yüzyılda yazılan ve saray çevrelerini bir yana bırakıp, halkın hayatını ve özlemlerini, gerçekçi bir anlayışla işleyen ünlü Hint piyesi.

224 sayfa, 15 Lira

LATİN KLASİKLERİ : II

ÇÖMLEK

VE

DİĞER OYUNLAR

PLAUTUS

Çeviren: Nurullah Ataç

Çömlek — Amphitryon — Buğday Kurdu — Çifte
Bakkhis'ler — Urgan

368 sayfa, 15 Lira

Yarattığı karakterler ve gülünç durumlarla, kendinden sonraki bütün komedi sanatını derinden etkileyen Latin yazarının eserleri.

YUNAN KLASİKLERİ: VII

MASALLAR

AİSOPOS

Çeviren: Nurullah Ataç

Adı dillerden düşmeyen, eğitici yönü ve bilgelik dolu açıklamalarıyla dünya edebiyatında sınırsız bir üne kavuşan klasik eser.

191 sayfa, 10 Lira

İSLÂM KLASİKLERİ: III

KONUŞMALAR

«Makalât»

ŞEMS-İ TEBRİZİ

Çeviren: M. Nuri Gencosman

Mevlânâ Celâleddin'i derinden etkileyen Tebrizli büyük mutasavvıfın, dilimize ilk olarak çevrilen felsefî ve dinî görüşlerini kapsayan ilginç eser.

377 sayfa, 20 Lira

İSLÂM KLASİKLERİ: IV

GÜLİSTAN

SADİ

Çeviren: Hikmet İlaydın

Doğu düşüncesinin en yüce örneklerinden biri olan ve özellikle Türk kültürü üzerinde yüzyıllar boyunca derin etki gösteren büyük klasik.

GELECEK KİTAP:

LATİN KLASİKLERİ: 3

EVRENİN YAPISI

LUCRETİUS

Çevirenler: Tomris Uyar - Turgut Uyar

Maddeci felsefenin önde gelen düşünürlerinden ve Latin şiirinin en büyük temsilcilerinden biri olan Lucretius'un ünlü eserinin dilimizdeki ilk, tam ve manzum çevirisi.

Büyük Klasikler

YUNAN, LATİN, İSLÂM, DOĞU olarak dört ayrı dalda yayımlanan **BÜYÜK KLASİKLER**, dünya uygarlıklarının temel taşları olan kültür eserlerini, Türk okuruna iletmek amacını güdüyor.

İnsanlığa yön veren, ulusları kuran ve yaşatan, uygarlıkları yaratan büyük kitaplar, yazarlar, düşünürler, bilginler,

BÜYÜK KLASİKLER dizisinde yer alıyor.

ANABASIS, başarılı bir komutan ve ünlü bir yazar olan Ksenophon'un, insanlık tarihindeki en inanılmaz serüvenlerden birini dile getiren belge eseridir.

ANABASIS'te, Batı Anadolu'dan hareket ederek binlerce kilometre uzakta büyük bir meydan savaşına katılan bir paralı askerler ordusunun en tehlikeli ve güç şartlar içinde yabancı ülkelere, düşman kavimler arasından geçişi ve başarıyla geri dönüşü anlatılmıştır.

Onbinlerin Dönüşü diye de tanınan bu eserde, İ. Ö. IV. yüzyılda, Anadolu'nun ve komşu ülkelerin özellikleri ve halkların töreleri dile getirilmiştir. Bu açıdan, **ANABASIS**, tarih, gezi edebiyatı ve hatırat türünün özelliklerini taşıyan en ilgi çekici klasik örneklerden biridir ve yurdumuzun eski tarihini tanıtmak bakımından bizim için ayrıca önem taşımaktadır.

25 LİRA

